

File ID 119672
Filename Thesis

SOURCE (OR PART OF THE FOLLOWING SOURCE):

Type Dissertation
Title Buiten wonen in de stad : de place making van IJburg
Author T. Lupi
Faculty Faculty of Social and Behavioural Sciences
Year 2008
Pages 335

FULL BIBLIOGRAPHIC DETAILS:

<http://dare.uva.nl/record/288569>

Copyright

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use.

BUITEN WONEN IN DE STAD

BUITEN WONEN IN DE STAD

DE *PLACE MAKING* VAN IJBURG

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van de graad van doctor
aan de Universiteit van Amsterdam
op gezag van de Rector Magnificus
prof. dr. D.C. van den Boom
ten overstaan van een door het college voor promoties
ingestelde commissie,
in het openbaar te verdedigen in de Aula der Universiteit
op woensdag 10 december 2008, te 10:00 uur

door

Tineke Lupi

geboren te 's-Gravenhage

Promotiecommissie:

Promotor: Prof. dr. S. Musterd
Co-promotor: Dr. Ir. C.J.M. Karsten

Overige leden: Prof. dr. R. van Kempen
Prof. dr. J.P.L. Burgers
Prof. dr. W.G.J. Duyvendak
Prof. dr. W.G.M. Salet
Prof. ir. A. Reijndorp

Faculteit der Maatschappij en Gedragwetenschappen

INHOUD

Voorwoord 9

Samenvatting 13

DEEL I **Onderzoeksopzet** 23

1 **De *place making* van IJburg** 25

1.1 Inleiding 25

1.2 De betekenis van plaats 27

1.3 Actoren en hun rol in *place making* 34

1.4 Probleemstelling 38

1.5 Uitwerking van het proefschrift 39

2 **De betekenisgeving van nieuwe wijken** 41

2.1 Professionals en de ruimtelijke inrichting van Nederland 41

2.2 Bewoners en het leven in nieuwe wijken 50

2.3 Terug naar IJburg 62

3 **Operationalisatie en methodologie** 65

3.1 Analyse kader 65

3.2 Onderzoeks aanpak 72

DEEL II ***Place making* door professionals** 79

4 **De geschiedenis van de toekomst** 81

4.1 Ideevorming 81

4.2 Planvorming 86

4.3 Ruimtelijke visies 91

4.4 *Place making* in plannen 99

- 5 **IJburg in uitvoering** 101
 - 5.1 De institutionele rol van professionals 101
 - 5.2 De bouw vangt aan 106
 - 5.3 De crisis 112
 - 5.4 Stadswijk in wording 118
 - 5.5 Verwachte dynamiek 123
 - 5.6 *Place making* in aanbouw 126

Deelconclusie professionals 129

DEEL III ***Place making* door bewoners** 135

- 6 **Onderzoekspopulatie** 137
 - 6.1 Persoonskenmerken 138
 - 6.2 Huishoudenssituatie 139
 - 6.3 Sociaal-economische situatie 143
 - 6.4 Woonsituatie 145
 - 6.5 *Place making* in de populatie 147
- 7 **Economisch-functionele binding** 149
 - 7.1 Nabijheid en bereikbaarheid 149
 - 7.2 Werken in de buurt 152
 - 7.3 Winkelen 154
 - 7.4 Zorg, opvang en onderwijs 158
 - 7.5 Vrije tijdsvoorzieningen 162
 - 7.6 *Place making* in ruimtegebruik 168
- 8 **Sociale binding** 172
 - 8.1 Sociale netwerken 172
 - 8.2 Het is hier net een dorp 174
 - 8.3 Niet bij elkaar over de vloer komen 180
 - 8.4 Samen de schutting doen 184
 - 8.5 De gezinsgemeenschap 187
 - 8.6 *Place making* in sociale contacten 191
- 9 **Politieke binding** 195
 - 9.1 Iedereen volgt wat er gebeurt 195
 - 9.2 Buurtorganisaties 201
 - 9.3 Het is een beetje mijn straatje 207
 - 9.4 *Place making* in betrokkenheid 213

10 Culturele binding	217
10.1 Thuis in Amsterdam	217
10.2 Allemaal net een beetje anders	222
10.3 Bijzondere types	227
10.4 Het IJburggevoel	233
10.5 <i>Place making</i> in identificatie	238
Deelconclusie bewoners	243

DEEL IV **Confrontatie** 249

11 De dynamiek van <i>place making</i>	251
11.1 Plannen in de praktijk	251
11.2 Flexibel sturen	261
11.3 Deelconclusie confrontatie	267

DEEL V **Pionieren in het nieuwe land** 271

12 Buiten wonen in de stad	273
12.1 Het ontrafelen van betekenis	273
12.2 <i>Place making</i> in een complexe wereld	274
12.3 Discours van stedelijkheid	281
12.4 Het belang van de buurt	285

Bijlagen	289
Literatuur	309
Summary	327

VOORWOORD

In de zomer van 2004 schreef Toine Heijmans, een op IJburg woonachtige journalist, in *de Volkskrant* dat zich in de wijk een 'hechte gemeenschap op het opgespoten zand' aan het vormen was. 'Zet duizend mensen in een zandbak en er ontstaat een ouderwets gevoel van gelijkgestemdheid. Elders in de stad wonen mensen dertig jaar naast elkaar zonder welke vorm van contact dan ook. Hier begint inmiddels de term IJburgers te vallen, uitgesproken met een zekere trots. Voor een socioloog zou het mooi studeren zijn, de wordingsgeschiedenis van een gemeenschap op onvruchtbaar, opgespoten zand.'

Wat hij toen nog niet wist, was dat die socioloog IJburg inmiddels bereikt had. Nu, vier jaar later, is het onderzoek eindelijk voltooid. Mooi studeren was het zeker, maar niet altijd makkelijk. Net zoals de ontwikkeling van IJburg een proces met vele *ups* en *downs* is, is het schrijven van een proefschrift een lange, soms onzekere reis. Toch maken juist de gebeurtenissen onderweg het een waardevolle onderneming. Meer nog dan de vantevoren opgezette plannen kleuren ze het eindresultaat.

Het begon allemaal begin 2002. Ik had net mijn scriptie over de binding van jongeren met hun woonplaats Zoetermeer afgerond en de ambitie uitgesproken verder te gaan in de wetenschap. Al sinds het tweede jaar van mijn studie had ik een liefde voor onderzoek ontwikkeld en droomde ik ervan ooit een mooi boek af te leveren. Het enige probleem was dat ik nog geen onderwerp had om op te promoveren, maar mijn overtuiging was dat dit vanzelf wel zou komen. En dat onderwerp kwam er, zij het niet van mijzelf.

Het zal ergens in maart bij de voorbereidingen van het Telonderzoek Daklozen geweest zijn dat Léon Deben naar mij toekwam met het idee voor IJburg. Dat was volgens hem de perfecte plek om het onderzoek van socioloog Herbert Gans naar de gemeenschapsvorming van een suburb in Nederland te herhalen. Ooit had Almere deze kans geboden, maar ondanks dat een onderzoeker al op het punt stond naar de nieuwe stad af te reizen, heeft deze studie nooit plaatsgevonden. Hoewel ik IJburg destijds nauwelijks kende, ik kon me niet eens meer herinneren of ik bij het referendum voor of tegen had gestemd, maar ik was gelijk enthousiast. Goed bekend met de literatuur over buitenwijken, was dit onderwerp me op het lijf geschreven.

Helaas bleek de rest van de academische wereld niet zo overtuigd van de unieke gelegenheid die IJburg bood. Inmiddels was de aanleg van de wijk in zwaar weer gekomen, hetgeen de Amsterdam School for Social Science Research deed twijfelen of er überhaupt wel mensen op IJburg zouden gaan wonen. De redding kwam van de geografen die net bezig waren met een onderzoeksvoorstel over de sociale cohesie van nieuwe wijken voor de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). Ook hier was de selectiecommissie sceptisch, maar het voorstel werd eindelijk geaccepteerd.

Zo had ik mijn plek aan de universiteit veroverd, al wist ik niet helemaal of ik daar nu blij mee moest zijn. De wereld van de geografen was voor mij onbekend terrein en de eerste paar maanden durfde ik de veilige omgeving van het Spinhuis nauwelijks te verlaten. Maar mijn promotor, Sako Musterd, had me toch liever in de buurt en dus nam ik mijn intrek in een zolderkamer op het Roeterseiland. Mede door de collega-promovendi verdween mijn scepsis en werd het G-gebouw mijn nieuwe thuis.

Terugkijkend denk ik dat de overgang van stadssociologie naar de afdeling geografie en planologie het onderzoek sterker heeft gemaakt en een beter proefschrift heeft opgeleverd. Van een wat gezapige studie naar gemeenschapsvorming, ontwikkelde het zich tot een studie naar de sociale betekenis van plaats, een onderwerp dat mij altijd geboeid heeft. Door een aanvullende projectsubsidie van Habiforum kon ik de drie vakgebieden met elkaar combineren en zo het onderzoek naar een hoger plan tillen. Daarbij heb ik het mezelf en zeker ook mijn begeleiders niet gemakkelijk gemaakt. Zoals bijna alle promovendi heb ik veel getwijfeld en ben ik soms doorgeschoten, mijn promotoren daarbij tot wanhoop drijvend. Vooral in de laatste fase, toen mijn contract bij de universiteit was afgelopen en ik naast een nieuwe baan bij de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling het proefschrift af moest schrijven, heb ik me vaak afgevraagd waar ik aan begonnen was. Hetzelfde enthousiasme als waarmee ik destijds aan het project begonnen ben en de liefde voor onderzoek hebben me er uiteindelijk doorheen geholpen.

Dit boek zou er niet gekomen zijn zonder de steun van velen, zowel binnen als buiten de universiteit. In de eerste plaats moet ik mijn begeleiders grote dank betuigen. Léon voor het bedenken van het onderzoek, zijn immer aflatend geloof in mijn kunnen, zijn aandeel in zowel het NWO-project en het Habiforum-project als wel zijn bijdrage aan het proefschrift in de laatste fase. Sako heeft als promotor een onmiskenbare rol gespeeld tijdens het hele traject door mij constant op de rails te houden, zowel in het schrijven van de hoofdstukken als de contacten buiten het project. Van Lia heb ik veel geleerd over het doen van onderzoek en als copromotor heeft ze er tevens voor gezorgd dat dit verwerkt werd tot een systematisch opgezet en leesbaar stuk.

Naast mijn directe begeleiders zijn ook de andere collega's bij de Universiteit van Amsterdam van grote waarde geweest. In het bijzonder wil ik Sjoerd de Vos, Willem Salet, Joos Drooglever Fortuijn, Ineke Teijmant en Wim Ostendorf bedanken voor hun hulp en ideeën bij het onderzoek. Mijn collega-promovendi hebben de tijd in het G-gebouw tot een ware belevenis gemaakt. In de eerste plaats gaat mijn oneindige dank uit naar mijn kamergenoot en medeonderzoeker op het nwo-project Marlies de Stigter-Speksneijder. Ik denk met een goed gevoel terug aan onze discussies over territoriale binding, jurken en familie. Verder wil ik Sylvia, Inge, Stan, Stefan, Manuel, Rogier, Marjolijn, Perry, Kaj, Joram, Annika, Amanda, Melika, Francesca, Edith, Fenne, Wouter, Marco Bontje, Els en Karin bedanken voor hun steun en toeverlaat. Zij maakten de dagelijkse lunches en wekelijkse borrels tot de hoogtepunten van mijn AIO-bestaan.

Bij de uitvoering van mijn onderzoek heb ik van verschillende kanten hulp gekregen. Uiteraard ben ik zeer erkentelijk aan alle bewoners en professionals die aan de studie hebben deelgenomen. Als respondenten zijn ze van onschatbare waarde. Ook iedereen op of rond IJburg die mij op enige wijze van informatie heeft voorzien wil ik hiervoor bedanken.

Grote dank gaat uit naar Annemarijn Walberg die met een scriptie de bewonersvereniging van IJburg heeft geanalyseerd en een belangrijke bijdrage leverde aan het Habiforum-project. Naast haar zijn diverse mensen betrokken geweest bij het uitzetten van de enquêtes, verwerken van de data en uittypen van mijn interviews. Hun hulp heeft de uitvoering van het onderzoek een stuk aangenamer en gemakkelijker gemaakt.

Ook buiten de universiteit hebben mensen mij gesteund. De redactie van sociaal-ruimtelijk tijdschrift *AGORA* is voor mij de ideale omgeving geweest om in een gemoedelijke sfeer met andere studenten en promovendi, het vakgebied te verkennen. Bij de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling vond ik na de universiteit de perfecte context om mijn proefschrift af te ronden. In het bijzonder Rienk Janssens wil ik bedanken voor het faciliteren van deze laatste fase.

Enkele vriendinnen zijn door al die jaren van onschatbare waarde geweest. Ik weet nog goed hoe Marloes Wevers en ik in ons tweede studiejaar bij café Hoppe droomden over een glorieuze carrière in de wetenschap. Samen hebben we alle fasen doorgemaakt die je in een proefschrift kunt tegenkomen. Hoewel we uiteindelijk beiden een andere weg hebben gekozen, is nu niet te zeggen wie dichterbij ons oude ideaal staat. Met Mari-Elise Molenaar en Sanne van der Kaaij deel ik de liefde voor India en alles wat daarmee te maken heeft. Dit bood mij welkome afwisseling van de rationele, wetenschappelijke verklaringen waar ik in mijn werk naar zoek. Jullie reisverhalen waren bovendien een belangrijke stimulans om de laatste maanden door te zetten.

Tot slot kan een voorwoord niet zonder dank aan mijn familie. Een groot deel van de tijd hadden ze geen idee waar ik mee bezig was en waarom het allemaal zo lang moest duren. Vooral voor mijn moeder is bijna alles wat ik schrijf taaie kost. Toch zijn ze me altijd blijven steunen en ik hoop dat dit boek hen ook een beetje trots maakt.

Amsterdam, september 2008

SAMENVATTING

De *place making* van nieuwe wijken

Van nieuwbouwlocaties wordt doorgaans verondersteld dat ze geen onderscheidende betekenis hebben. Daarvoor zouden ze simpelweg te nieuw zijn. De betekenis van een plek zit echter niet louter in fysieke structuren, maar juist ook in de sociale processen er omheen. Deze maken van een abstracte ruimte, *space*, beleefde ruimte, *place*. Betekenisvolle ruimte ontstaat doordat verschillende groepen, met verschillende doelen, waarde hechten aan een fysieke omgeving en er claims op leggen.

De nieuwe Amsterdamse wijk IJburg is hier een goed voorbeeld van. Letterlijk alles aan deze plek is nieuw. Waar in 2002 de eerste bewoners hun intrek namen, was tot vijf jaar daarvoor nog slechts water. In deze jonge geschiedenis is IJburg echter al een plek met vele betekenissen geworden. De wijk spreekt algemeen tot de verbeelding, zowel in de landelijke media als binnen de vakwereld van wetenschappers en stedenbouwkundigen. Dit is geen gegeven, maar het resultaat van soms turbulente ontwikkelingen waarbij verschillende spelers betrokken zijn.

De manier waarop dit proces zich precies voltrekt is nog weinig bestudeerd. Bovendien bestaan er in de sociale wetenschappen verschillende visies op het belang van plaats in de hedendaagse netwerksamenleving. De oorspronkelijke benadering van *place* gaat uit van de dagelijkse handelingen van mensen in tijd en ruimte. Meer recent wordt gesteld dat de betekenis van ruimte geen objectief gegeven is, maar voortkomt uit de economisch-politieke structuren in de maatschappij. Bovendien zouden mensen zich onder invloed van individualisering, welvaarts groei en mondialisering, bevrijd hebben van ruimtelijke inperking op lokaal niveau. Andere academici brengen daar weer tegenin dat *place* juist in een wereld van onbeperkte keuzemogelijkheden een basis voor identiteitsvorming is.

Door de ontwikkeling van IJburg gedurende de eerste jaren te bestuderen, ambieert dit onderzoek de sociale processen die een nieuwe wijk betekenis geven te ontrafelen en een bijdrage te leveren aan de kennis over het belang van *plaats*. De term *place making* vormt daarbij het centrale begrip, op basis waarvan de volgende hoofdvraagstelling is gedefinieerd:

Op welke wijze vindt de place making van IJburg plaats vanaf het begin van de planvorming tot en met de eerste jaren van bewoning? Welke betekenissen komen tot stand, wat is de invloed van verschillende partijen en welk effect hebben hun individuele kenmerken en de structurele context waarin ze zijn ingebed?

Uitvoering van het onderzoek

Omdat *place making* een proces is dat in principe geen einde heeft en de aanleg van IJburg vele jaren in beslag neemt, is een specifieke periode afgebakend. Het onderzoek richt zich op de planning, uitvoering en gebruik van het Haveneiland-West en de Rieteilanden tussen 1994 en 2006. De focus daarbij ligt op de professionele ontwikkelaars en de eerste bewoners van IJburg. Voor elk van deze *place makers* is hun betekenisgeving zowel afzonderlijk als in relatie tot elkaar onderzocht.

De professionals vertegenwoordigen de organisaties die bij het plannen, ontwerpen, bouwen en beheren van IJburg betrokken zijn. Hun *place making* vindt op meso-niveau plaats en is gemeten aan de hand van hun ruimtelijke visies op de wijk. Deze vallen uiteen in de fysieke structuur, de sociale kenmerken, voorzieningen en de identiteit. In deze visies worden de professionals beïnvloed door hun institutionele posities, de belangen, bronnen en bevoegdheden die ze vanuit hun organisatie meenemen. Ze staan echter ook onder invloed van de structurele context waarin zij een project ontwikkelen, zoals de algemene economische omstandigheden en de lokale politieke situatie. De professionele *place making* van IJburg is onderzocht via de analyse van plandocumenten en ontwerpen en gesprekken met twaalf belangrijke vertegenwoordigers van de betrokken organisaties.

De *place making* van de eerste bewoners vindt plaats op micro-niveau en is gemeten aan de hand van hun territoriale bindingen. Deze staan voor hun geheel van gebruik en beleving van ruimte op verschillende schaalniveaus. De territoriale bindingen vallen uiteen in een economisch-functionele, sociale, politieke en culturele dimensie. Ze worden verondersteld afhankelijk te zijn van de bewonerskenmerken van de eerste IJburgers, zowel individueel als op huishoudensniveau. De manier waarop de bewoners IJburg gebruiken en beleven staat echter ook in relatie tot de structurele kenmerken van de wijk, oftewel *site & situation*. Om de *place making* van de bewoners te achterhalen is een enquête uitgezet waaraan 321 huishoudens hebben deelgenomen, een respons van ruim vijftig procent. Met 27 van de respondenten zijn nadere diepte-interviews gehouden.

Place making door professionals

Planvorming

De aanleg van IJburg kent een lange aanloop waarin de wijk steeds tot de verbeelding spreekt van een nieuwe generatie professionals. Het feit dat alles er nieuw is, zorgt voor een gevoel van ongekende mogelijkheden. Onder deze mythe van het nieuwe land vermelden de plannen dat IJburg beter wordt dan alle nieuwe wijken ooit gebouwd. Ook de hoge vlucht die de stedelijke woningmarkt in de jaren negentig neemt, draagt daar sterk aan bij.

Kernwoord van de plannen is stedelijkheid, vertaald als een zo hoog mogelijke mate van diversiteit. Zo dienen de bouwblokken op het Haveneiland en de Rieteilanden elk een grote mengeling van woningtypen en prijsklassen te herbergen evenals ruimte voor voorzieningen. Wat betreft de sociale kenmerken moet IJburg een gemengde wijk worden die voor iedereen toegankelijk is, omdat dit de sociale integratie zou bevorderen. Ook de voorzieningen voor IJburg zijn gebaseerd op het idee van een gemengde stadswijk zoals elders in Amsterdam: een lage parkeernorm en basisfaciliteiten voor de bewoners gecombineerd met vrije tijdsvoorzieningen met een bovenwijkse aantrekkingskracht. Bijzonder is het programma 'IJburg zonder Scheidslijnen' dat de zorg, welzijn en onderwijs zo veel mogelijk binnen de wijk wil integreren. De identiteit ten slotte wordt in de plannen verwoord door de oude slogan 'buiten wonen in de stad', uitgelegd als het beste van twee werelden. Het Haveneiland geldt in de nota's als het meest stedelijk, terwijl voor de Rieteilanden een meer suburbaan milieu is voorzien. Benadrukt wordt echter dat IJburg uniek is en geen slaapstad wordt zoals vele andere uitbreidingswijken en Vinex-locaties.

De planvisie wordt gekenmerkt door een groot geloof in de maakbaarheid van *place* middels programmavooraarden en ontwerpen. Paradoxaal is dat juist het streven afstand te nemen van de zogenaamde blauwdrukplanning waarin nieuwe wijken van weleer tot stand kwamen, leidt tot het dogmatisch najagen van diversiteit. Om het doel van een echte stadswijk te bereiken gaat de gemeente Amsterdam zelfs zo ver dat ze de stedenbouwkundige plannen van de marktpartijen met wie ze IJburg in samenwerking ontwikkelt, terzijde schuift omdat ze niet aan haar eigen visies voldoen.

Uitvoering

In 1998 wordt gestart met het maken van land, via de techniek van ophoging, en twee jaar later vangt de bouwfase aan. Hiervoor is de gemeente de samenwerking aangegaan met verschillende projectontwikkelaars, beleggers en woningcorporaties die zich verenigd hebben in vier consortia. In de planologische literatuur

wordt een dergelijke *public-private partnership* gezien als een beter systeem voor gebiedsontwikkeling dan de oude traditionele hiërarchische planning met de overheid als regisseur. Wanneer de woningmarkt aan het begin van de aanleg in een dip raakt, ontstaat echter al snel onenigheid over de taakverdeling en gemaakte afspraken. Zo menen de consortia dat de gemeentelijke richtlijnen de ontwikkelkosten opdrijven, waardoor de huizenprijzen hoog uitvallen. De projectontwikkelaars geven specifiek de vergaande menging van woningtypen en de grote hoeveelheid architecten op één blok de schuld. Ook de lage parkeernorm zou een boosdoener zijn. De gemeentelijke professionals, gesteund door de woningcorporaties, zweren echter bij de hoge mate van fysieke diversiteit als basis voor stedelijkheid. De institutionele posities worden zo tegen elkaar uitgespeeld.

Onder invloed van constante negatieve berichten in de media lopen in 2003 de gemoederen zo hoog op dat een gevoel van crisis ontstaat. Onder de naam 'De Grote Vereenvoudiging' lanceert de gemeente hierop een nieuwe aanpak waarin een knieval wordt gemaakt voor enkele wensen van de consortia. Behalve de ontwerpers zijn alle professionals hier zeer tevreden mee, zeker als eind dat jaar de verkoop aantrekt en er zich eindelijk voorzieningen op IJburg vestigen. Een daarvan is de strandtent Blijburg die al snel een grote aantrekkingskracht op Amsterdammers blijkt uit te oefenen. Vanaf 2004 gaat de aanleg van de wijk voorspoedig, al hebben de plannen een definitieve vertraging opgelopen. Ook lijken de ontwikkelingen het onderlinge vertrouwen tussen de professionals eerder geschaad dan versterkt te hebben.

Concluderend is te zeggen dat de professionals een belangrijke bijdrage aan *place making* leveren, maar dit niet het vloeiend proces is dat uit planologische theorieën verwacht kan worden. Op basis van hun institutionele positie hebben de partijen zeer verschillende ruimtelijke visies die nooit tot overeenstemming komen. De plannen vormen zo wel de basis voor de *place making*, maar het verloop van dit proces blijkt sterk gebonden aan de onderlinge verhoudingen en externe omstandigheden in de uitvoeringsfase. Persoonlijke visies en coalities tussen gevestigde instituties in de lokale context hebben een grotere invloed dan gezamenlijke belangen.

Place making door bewoners

Bewonerskenmerken

De eerste bewoners van IJburg zijn een specifieke groep mensen. Niet alleen omdat ze pioniers zijn, maar ook vanwege hun individuele karakteristieken. De meeste IJburgers van het eerste uur zijn rond de 35 jaar en verkeren in de gezins-

vormende fase, algemeen ook de reden voor hun verhuizing. Hierin lijkt IJburg op een doorsnee suburb, maar andere kenmerken laten juist een meer hoogstedelijke bevolkingssamenstelling zien. Zo komen de meeste IJburgers uit Amsterdam waar ze gemiddeld al zestien jaar wonen. Een aanzienlijk deel van hen is als student of starter op de arbeidsmarkt naar de stad gekomen. Mede hierdoor is het opleidingsniveau uitzonderlijk hoog, bijna driekwart is hbo- of wo-opgeleid, en veel IJburgers werken in de zakelijke of creatieve dienstverlening. Daarbij is hun arbeidsdeelname aanzienlijk, zelfs de moeders werken gemiddeld 30 uur per week. De respondentengroep bestaat overwegend uit kopers die te kenschetsen zijn als een stedelijke middenklasse. Een tweede groep wordt gevormd door sociale huurders die een iets lagere sociaal-economische status hebben en vaak vanaf hun jeugd in Amsterdam wonen. Een derde groep ten slotte betreft de mobiele huurders in de vrije sector. Zij komen vaker van buiten de stad, hebben dikwijls geen kinderen en verwachten niet lang op IJburg te blijven.

Economisch-functionele binding

De IJburgers zijn zeer mobiel, hetgeen blijkt uit het aantal auto's waarover ze beschikken en het belang dat ze hechten aan ligging en bereikbaarheid. Toch zijn het geen *footloose* netwerk-stedelingen die als nomaden door uitgestrekte *daily urban systems* rondlopen. Aan nabijheid hecht men grote waarde en in hun ruimtegebruik zijn de bewoners sterk op Amsterdam gericht. IJburg wordt nog weinig intensief gebruikt, maar voor gezinnen is het wel een belangrijke uitvalsbasis. Juist in de dagelijkse handelingen van deze taakcombineerders blijkt *place* vorm te krijgen. Daarbij heeft ruimte niet alleen een instrumenteel nut, maar ook een grote emotionele waarde. Plaats wordt zowel rationeel als symbolisch geconsumeerd en met name aan dit laatste ontleen de bewoners bijzondere betekenis.

Sociale binding

De eerste IJburgers hebben relatief uitgestrekte sociale netwerken waar de wijk vooralsnog een ondergeschikte plaats bij inneemt. Het zwaartepunt van hun sociale contacten ligt in Amsterdam en ook in de regio hebben de meeste bewoners familie en vrienden. Toch is IJburg in sociaal opzicht niet te kenschetsen als een ijle zone. De pioniersfase zorgt voor een open sfeer onder de bewoners waarin iedereen elkaar van gezicht kent en over en weer groet. Vrijwel alle IJburgers benadrukken daarbij dat ze 'niet zomaar bij elkaar over de vloer komen' maar de losse relaties met burens dragen wel in een belangrijke mate bij aan hun *place making*. In het bijzonder de gezinnen voelen er zich door aangetrokken. Ondanks het feit dat naarmate de wijk verder groeit meer afstandelijkheid in de openbare ruimte gaat overheersen, blijft men elkaar op basis van overeenkomst en nabij-

heid opzoeken. Juist in een dergelijke lichte gemeenschap waarin keuzevrijheid en vrijblijvendheid in sociale contacten overheerst, ontwikkelen de bewoners een gevoel van thuis.

Politieke binding

Veel van de eerste bewoners van IJburg volgen de ontwikkeling van de wijk al jaren zeer intensief. Ze voelen zich erg betrokken bij hun nieuwe woonomgeving en ook aangesproken daar een bijdrage aan te leveren. Dit leidt in de eerste fase tot de oprichting van verschillende blok- en buurtverenigingen en de organisatie van vele activiteiten en initiatieven.

Naarmate de wijk verder groeit en de bewoners zich settelen blijkt de politieke binding voornamelijk op persoonlijke interesse gebaseerd te zijn. Er kan dan ook gesproken worden van een *community of limited liability*. Met name de kopers blijken een groot belang te hechten aan de staat van hun woonomgeving die ze beschouwen als een paradijs. Deze willen ze zo veel mogelijk van bedreigingen vrijwaarden, maar tot collectieve acties leidt dit zelden. De verschillen tussen type bewoners zorgen juist voor groepsvorming binnen de wijk. Met name in de blokken waarbij sterke fysieke menging is doorgevoerd ontstaan fricties.

Culturele binding

De IJburgers van het eerste uur voelen zich in de eerste plaats Amsterdammer. Vanuit hun voorliefde voor grootstedelijkheid hebben de meesten een afkeer van suburbane woonomgevingen. In hun zoektocht naar een nieuwe woonlocatie kwam IJburg dan ook vaak niet op de eerste plaats, maar de keuze hebben ze uiteindelijk wel bewust gemaakt. Vervolgens hebben de bewoners hun wijk in een actief proces van *place making* de betekenis gegeven van een ideale combinatie van stad en suburb. Zowel de fysieke elementen van IJburg als de sociale karakteristieken worden daarbij ingezet. Het wonen in de wijk wordt zelfs verheven tot een heuse levensstijl. Opvallend is hoe collectief deze beeldvorming onder de bewoners is. Ook diegenen die geen gebruik maken van de lokale voorzieningen, weinig contacten met burens hebben en zich matig politiek betrokken voelen identificeren zich met hun woonomgeving.

De conclusie die uit het bewonersonderzoek getrokken kan worden is dat *place* juist in een wereld van ongekende keuzemogelijkheden een basis voor identiteitsvorming biedt. Vanuit een breed sociaal-ruimtelijk referentiesysteem kiezen mensen bewust voor een woonplaats en construeren ze betekenissen in lijn met hun *narratives of self*. *Place making* onder bewoners vindt plaats in een subtiel evenwicht tussen instrumenteel ruimtegebruik en de behoefte aan emotionele verbonden-

heid met een plek. Niet zozeer de hang naar traditionele gemeenschap of een vlucht uit de boze buitenwereld, maar de behoefte ergens thuis te zijn sturen hun territoriale bindingen. In het bijzonder hoogopgeleide stedelingen met kinderen blijken sterk plaatsgevoelig.

Confrontatie

De professionals en bewoners maken elk een eigen *place making* door, maar ze staan daarbinnen niet los van elkaar. In elke nieuwe wijk ontstaat een sociale dynamiek die de oorspronkelijke plannen overstijgt. In het verleden hebben professionals getoond hier nauwelijks oog voor te hebben. Hun visies werden wel gekenmerkt door vergaande ideeën over het leven in de wijk, maar deze hadden een sterk utopisch karakter.

Van deze idealen is inmiddels afstand genomen, toch zijn er ook op IJburg vele discrepanties tussen plan en praktijk. De meeste professionals reageren hier echter op met de stelling dat het niet hun taak is hier iets aan te doen. Volgens velen liggen de problemen ofwel aan het feit dat de plannen nog moeten worden uitgevoerd of aan algemene sociale processen waar zij geen rekening mee kunnen houden. Alleen de beheerders, in het bijzonder het stadsdeel, acht men verantwoordelijk om met de situatie om te gaan.

De ontwikkeling van IJburg in de eerste fase biedt echter aan de beheerders weinig ruimte om op de sociale dynamiek in te springen. De afspraken tussen de gemeente en de consortia beperken de flexibiliteit van de wijk sterk. Onder alle professionals leven wel ideeën hoe dit beter zou kunnen, maar hun visies en belangen daarbij lopen sterk uiteen.

De conclusie die uit de confrontatie tussen de visies van de professionals en de bindingen van de bewoners getrokken kan worden is dat hedendaagse nieuwe wijken gedomineerd worden door een nadruk op de planningsprocedures in plaats van de doelen die men heeft. Het resultaat van *place making*, een aantrekkelijke, leefbare wijk, wordt op de lange termijn gezocht, waarbij men de betekenissen die bewoners aan hun woonomgeving toekennen bagatelliseert. Door de netwerkstructuur die de samenwerkingsverbanden tussen professionals oplevert zijn er geen echte probleemeigenaren. De beheerders staan grotendeels buiten de ontwikkeling en missen de bronnen en bevoegdheden om daadwerkelijk op de dynamiek te reageren.

Pionieren in het nieuwe land

Place making in een complexe wereld

Hoewel het onderzoek naar IJburg een *single-case study* is naar een in sommige opzichten weinig doorsnee wijk, kunnen er uit de bevindingen wel enkele algemene conclusies getrokken worden.

Ten eerste blijken nieuwe wijken wat betreft *place making* helemaal niet zo nieuw te zijn. Hun betekenis komt niet uit het niets, maar staat altijd in relatie tot de zogenaamde *place images* en het sociaal-ruimtelijk referentiesysteem dat mensen hebben. In sociaal opzicht zijn nieuwe wijken daarom altijd *places* en geen abstracte *spaces*, ook al ontberen ze volgen critici onderscheidende kenmerken.

In de tweede plaats hebben professionals met hun plannen en ontwerpen een grote invloed op de manier waarop plekken gebruikt en beleefd worden. In mentaal opzicht doen ze dit door de fysieke elementen van een eigen betekenis te voorzien en in materieel opzicht doordat ze ruimtelijke structuren creëren die het gedrag van bewoners inkaderen. De manier waarop nieuwe wijken gepland en gebouwd worden is geen democratisch proces tussen professionals, maar een strijd tussen politieke en economische belangen, afgezet tegen de context waarin het project tot ontwikkeling komt. De structuralistische visie op *place* wordt hiermee bevestigd, echter dit is slechts een van de aspecten die de betekenisgeving van ruimte sturen.

In de derde en laatste plaats toont het onderzoek aan hoe krachtig de *place making* van bewoners is. Hoewel de manieren waarop ze ruimte gebruiken en beleven voorgestructureerd zijn, construeren ze in de dagelijkse werkelijkheid eigen beelden over plaats. Nog steeds zijn de tijd-ruimtelijke handelingen van mensen en hun *face-to-face* contacten daarvan de basis. Binnen de huidige netwerksamenleving verhouden ze zich evenwel constant tot de wereld om hen heen en de betekenissen die mensen aan hun woonomgeving toekennen zijn dan ook zeer dynamisch en gelaagd. De verhouding tussen instrumentele plaatskeuzes en emotionele identificaties, zorgt daarbij voor verschillende vormen van plaatsgevoeligheid.

Stedelijke discourses

Een belangrijke basis voor de *place making* van IJburg ligt in de relatie met de bestaande stad. Hierin staat de wijk in de context van de stedelijke ontwikkeling van de afgelopen decennia. Daarin is de grote stad van een afgeschreven plek met een gewortelde, lagere klasse bevolking veranderd in een speelveld voor de hoogopgeleide, mobiele middenklasse. Deze heropleving van de stad heeft zich met name in Europa voorgedaan en ook Nederlandse steden worden erdoor gekenmerkt. Mede

hierdoor wordt er in de bouw van nieuwe wijken gestreefd naar stedelijkheid, vertaald als een hoge mate van fysieke diversiteit en functiemenging.

Het discours van stedelijkheid is een van de aantrekkingskrachten van IJburg, maar het houdt ook een tamelijk abstracte, beperkte blik op het stadsleven in. Doordat de hogere, stedelijke middenklasse het uitgangspunt vormt is er voor andere stadsbewoners zowel letterlijk als figuurlijk weinig plek in nieuwe wijken. De woningmarkt houdt hen grotendeels buiten de deur en voor zover ze wel welkom zijn wordt dit gepresenteerd als het 'leuke, stedelijke tintje' van de plek. Zo blijken er in de achterliggende processen die een nieuwe wijk maken impliciete uitsluitingsmechanisme door te klinken.

Het belang van de buurt

Een nieuwe wijk wordt niet alleen op het hoge niveau van structuren gemaakt. Zoals de bewoners van IJburg laten zien, is het dagelijkse gebruik op microniveau even relevant om het proces van *place making* te duiden. Het onderzoek toont aan dat de stadsbuurt in de hedendaagse netwerksamenleving nog steeds een belangrijk gegeven in het leven van mensen is. Dit zit niet in traditionele gemeenschapsvorming, zoals sommige academici en beleidsmakers dit zien. Het belang van de buurt voor stedelingen is hun waarde voor mentale betekenisgeving enerzijds en hun basis voor dagelijks ruimtegebruik anderzijds. Juist dit zorgt voor een gevoel van thuis, iets waar veel mensen naar streven. Stadsbuurten zijn *places* op zich en hoe mobiel sommige stedelingen ook zijn, juist hier kunnen ze altijd op terugvalen. Goede stadsbuurten faciliteren hun bewoners daarin, ook als ze nog volop in aanbouw zijn.

DEEL I

Onderzoeksopzet

DE PLACE MAKING VAN IJBURG

1.1 Inleiding

Wanneer wordt gesproken over betekenisvolle plekken heeft men het doorgaans over oude, al langere tijd bestaande dorpen, wijken en steden. In discussies over ruimtelijke identiteit wordt geschiedenis beschouwd als belangrijk gegeven in de beeldvorming over een plek. Specifieke plaatsen hebben als het ware een geheugen op basis waarvan ze door de tijd heen een 'eigenheid' opbouwen (Lynch, 1960; Rapoport, 1982). Nieuwe steden en wijken beschikken niet of nauwelijks over historie en worden daarom in de regel verondersteld vooralsnog geen betekenis te hebben. Als dergelijke buitenwijken al een beeld oproepen, is het dat van een saaie eenvormige plek waar eigenlijk niemand waarde aan hecht (Relph, 1972). Door de massaliteit en snelheid waarmee de gebieden doorgaans gebouwd worden, zou de wijk wanneer deze na verloop van tijd tot leven is gekomen, ook geen eigen identiteit ontwikkelen. Het ontbreekt er simpelweg aan onderscheidende kenmerken, zo luidt zowel de publieke opinie als de professionele kritiek (Karsten & De Stigter-Speksnijder, 2006).

In Nederland hebben ontwikkelaars zich de afgelopen jaren in allerlei bochten gewrongen om nieuwbouwlocaties met behulp van moderne architectuur of juist historiserende stedenbouw eigenheid te geven. Binnen het Vinex-beleid, waaronder sinds halverwege de jaren negentig vele wijken zijn gebouwd, is de symbolische representatie van ruimte een belangrijk element waarnaar bij het bouwen bewust wordt gestreefd. De meningen over het succes hiervan verschillen. Ruimtelijke diversiteit, zo stellen velen, maakt een wijk niet automatisch doorleefd of dynamisch (zie Baljon & Visser, 1998; Van Rossum et al., 2001).

De betekenis van een plek wordt vaak afgeleid uit de fysieke structuur, maar het zijn juist sociale processen die de gebouwde omgeving waarde toekennen. Het is daarom onterecht om nieuwe wijken in buitengebieden per definitie te kwalificeren als *non-places*; beeldvorming hangt niet samen met de historiciteit of ouderdom van de plaats (Augé, 1995; Paulsen, 2004). Een goed voorbeeld hiervan is IJburg, een wijk die momenteel in het IJmeer aan de oostkant van Amsterdam verrijst. Jaren van praten en plannen maken zijn aan de aanleg voorafgegaan met de primaire intentie een aansprekende plek te creëren. Op zeven kunstmatig

aangelegde eilanden moet een multifunctionele stadswijk ontstaan waar comfortabel wonen buiten het centrum hand in hand gaat met werk, winkels en recreatie.

Figuur 1.1 *IJburg in de regio*

Vanaf de vroegste ideeën zijn de collectieve verwachtingen over IJburg hooggespannen. Het nieuwe land roept bij velen associaties op met nieuwe vormen van ruimtegebruik en sociale experimenten (Lupi, 2005a). De wijk is echter ook altijd controversieel geweest en trekt mede daarom de aandacht. Zo maakte IJburg al voordat in 1998 met het creëren van land werd begonnen in Amsterdam veel discussie los en berichtten de media regelmatig over nieuwe plannen en ontwikkelingen. Toen de eerste bewoners een aantal jaren later hun intrek namen, stond een klein leger van journalisten, fotografen en minstens drie documentairemakers klaar om hun ervaringen te vast te leggen. Een van de eerste IJburgers deed in een krant zelfs een tijd lang dagelijks verslag van het leven in een nieuwe Vinex-wijk (Heijmans, 2007). Ook in vakbladen van architecten en stedenbouwkundigen is IJburg altijd een veelbesproken onderwerp geweest. Naarmate de wijk bekender werd, begon zij bovendien een grote aantrekkingskracht op wetenschappelijk onderzoekers uit te oefenen. Voor verschillende studenten sociologie, planologie, geografie, economie en communicatiewetenschap was en is een nieuwe wijk een dankbaar studieobject.

IJburg spreekt blijkbaar alom tot de verbeelding. In haar korte geschiedenis, waarbij nog maar enkele jaren van een feitelijke plek gesproken kan worden, is ze onmiskenbaar uitgegroeid tot een wijk met betekenis. Dit roept de vraag op welke processen hierachter zitten. Wie en wat maakt IJburg? Hoewel een aansprekende plaats vanaf het begin onderdeel vormde van de plannen, lijkt de beeldvorming niet op de tekentafel bedacht. Het is de uitkomst van een soms turbulente ontwikkeling waarin verschillende partijen een rol spelen. Dit zegt veel over de relatie tussen mensen en plaats in de huidige tijd. IJburg toont als geen andere wijk aan dat we ruimte niet moeten afschrijven als een irrelevant maatschappelijk gegeven. Mensen hechten als bewoner en als professional waarde aan de omgeving, zij het niet altijd dezelfde.

Dit proefschrift gaat over de complexe processen die gepaard gaan met de ontwikkeling van een nieuwe wijk en haar maken van niets tot iets, tot een plaats die gebruikt en beleefd wordt door mensen. Specifiek de beginfase wordt bestudeerd, omdat hierin de fundamenteën worden gelegd. Centraal in dit onderzoek staat de vraag welke betekenissen zich rond IJburg ontwikkelen in haar eerste jaren en wat daarbij de rol is van verschillende partijen. Deze voorlopige vraagstelling zal in dit hoofdstuk nader uitgewerkt worden aan de hand van een aantal leidende begrippen en hun theoretische achtergrond. De manier waarop IJburg tot stand komt en betekenis krijgt, wordt opgevat als een proces van *place making* dat zich op verschillende maatschappelijke niveaus afspeelt. Het onderzoek richt zich specifiek op de professionele ontwikkelaars en de eerste bewoners. In hun doen en denken ten aanzien van de wijk construeren zij de betekenisvolle omgeving die IJburg is en de komende jaren nog zal worden. Het hoe en waarom van IJburg heeft echter ook te maken met de context waarin de planvorming, het gebruik en de beleving van de ruimte zich afspelen. De wijk mag dan zelf weinig geschiedenis hebben, ze bevindt zich niet in een vacuüm los van historische en hedendaagse sociale processen. *Place making* is aldus een complex geheel, en deze studie is in die zin uniek dat zij laat zien hoe een nieuwe wijk in de breedte 'gemaakt' wordt.

1.2 De betekenis van plaats

Plekken hebben geen natuurlijke vanzelfsprekende betekenis; deze is altijd het resultaat van menselijk handelen. De betekenissen die IJburg voor professionals en bewoners heeft, kunnen niet los worden gezien van het proces waarin deze gevormd worden. Het begrip *place making* drukt deze dynamische kant van plaats uit en vormt het centrale concept van dit onderzoek. Hierbij gaat het niet om de technische constructie van IJburg in het ontwerpen en bouwen van huizen, straten en pleinen. De nadruk ligt daarentegen op het sociale proces waarin deze ruimtelijke

Een hoop zand zonder betekenis?

aspecten inhoud krijgen of, anders gezegd, hoe ze geïnterpreteerd worden door mensen. *Place making* geeft uitdrukking aan het principe dat plekken geen objectieve statische eenheden zijn, maar altijd en voortdurend door mensen gecreëerd worden. *Place* ontstaat doordat verschillende groepen, met verschillende doelen, waarde hechten aan hun fysieke omgeving en er claims op leggen (Friedmann, 2007; Knox & Marston, 2007). De ontwikkeling van IJburg kan derhalve worden gezien als de sociaal-ruimtelijke constructie van een specifieke plaats.

Plaats als thuis

Hoewel het begrip *place making* al langer bestaat, is het pas in de jaren negentig een populaire term binnen de sociaal-ruimtelijke wetenschappen geworden. Cultureel geografen die zich specifiek richten op de symbolische representatie van plekken, stedenbouwkundigen en planologen refereren er dikwijls aan. Toch ontbreekt het in de literatuur aan een heldere begripsvorming, en veel academici gebruiken het concept *place making* zonder het te definiëren. De meesten stellen dat *place* zelf een proces is en dat er daarom gesproken kan worden van ‘plaatsmaken’

(o.a. Horvath, 2004). Hierbij komt men doorgaans niet verder dan de notie dat plekken composities zijn van materiële elementen en symbolische representaties (Dunn et al., 1995). *Place making* wordt vaak verondersteld een dusdanig algemeen begrip te zijn dat het geen verdere toelichting behoeft, terwijl er achter het gebruik veel impliciete veronderstellingen schuilgaan.

De term *place making* vindt zijn oorsprong in de architectuur en omgevingspsychologie van de jaren zeventig. Via deze weg is het ingeburgerd geraakt in het algemene sociaal-ruimtelijk discours rond het belang van ruimte in de moderne samenleving (Holloway & Hubbard, 2001). De kern van *place making* ligt echter bij de geografie en het centrale begrip van plaats. Geïnspireerd door de humanistische en fenomenologische filosofie ontstond in de jaren zestig een discours rond de beleving van ruimte. Kevin Lynch (1960) was een van de eersten die zich richtte op door ervaring gevormde mentale beelden van plaats. Via zogenaamde *mental maps* zijn mensen volgens hem in staat de omgeving te ‘lezen’ en te navigeren in de stad. Analoog hieraan ontwikkelde Anne Buttimer (1969, 1972) op basis van het werk van enkele Franse sociologen het begrip *social space*. In haar definitie staat dit voor de wisselwerking tussen de fysieke omgeving van mensen, de objectieve component, en hun doen en denken, de subjectieve component.

Zowel Lynch als Buttimer streefden naar het objectief meten van sociaal-ruimtelijke referentiesystemen. Andere geografen in die tijd meenden echter dat ruimtelijke praktijken alleen geanalyseerd kunnen worden door naar de dagelijkse subjectieve handelingen van mensen te kijken. Voortbouwend op het werk van filosofen als Martin Heidegger ontwikkelden zij in de jaren zeventig een psychosociale theorie rond het begrippenpaar *space* en *place*. *Space* werd hierbij gedefinieerd als abstracte fysieke ruimte die via menselijk handelen kan veranderen in betekenisvolle subjectieve ruimte, zogenaamde *lived space* of *place*. Zoals Yu-Fi Tuan (1974, 1977) uitlegt, veronderstelt *place* een fysieke setting, maar is het sociaal leven dat de omgeving en de objecten om ons heen begrijpelijk maakt. Edward Relph (1976) ziet deze mentale processen van betekenisgeving als een primaire menselijke behoefte. *Place* kent volgens hem drie dimensies: materieel (de fysieke omgeving), pragmatisch (handelingen van mensen) en symbolisch (mentale betekenisgeving).

Als academisch begrip is plaats in principe niet verbonden met een specifieke geografische locatie. Het kan zich overal manifesteren, van een comfortabele leunstoel tot de hele wereld. Vanwege de veronderstelde subjectieve waarde wordt het echter voornamelijk op lagere schaalniveaus gezocht (Cresswell, 2004). *Place* draagt volgens Relph een gevoel van geborgenheid en thuis uit, omdat het mensen met de materiële wereld verbindt. Het is, zoals hij op basis van Heidegger stelt, een uitdrukking van het ‘zijn’ in de wereld. Dit doet zich in zijn visie bij uitstek voor in traditionele lokale eenheden, zoals straten, buurten en dorpen. *Place* zou zich slecht verhouden tot het grootstedelijk leven omdat massaproductie, standaardi-

satie en moderne technieken de eigenheid van plaats vernietigen. Relph spreekt in dit verband van *placelessness*: plekken die weliswaar setting zijn van menselijk handelen, maar die niet aanzetten tot betekenisvorming. Goede plaatsen hebben volgens hem een authenticiteit die een onderscheidende identiteit verleent, door Lynch aangeduid als *imageability*. Voor menig omgevingspsycholoog, maar ook vele sociologen en geografen, is *place* impliciet gelijk komen te staan aan thuis en een gevoel van lokale saamhorigheid (Duncan, 1981; King, 2005). Daarbij speken ze van *place attachment* of *sense of place*, wat wordt opgevat als een essentieel menselijk sentiment (zie o.a. Stueve et al., 1975; Fried, 1982, 2000; Altman & Low, 1992; Tigges, 2006).

Sommige academici gaan nog een stap verder en stellen dat plaatsen in hun ideale vorm zogenaamde *genius loci* zijn, plekken met een ziel, waarbij ze verwijzen naar oude karakteristieke binnensteden zoals Amsterdam (Norberg-Schulz, 1980). Stedenbouwkundigen en architecten hebben deze ideeën over *space* en *place* opgepakt om tegenwicht te bieden aan het modernisme, dat door de uniforme en gestandaardiseerde bouwwijze symbool staat voor de ultieme *placelessness*. Hedendaagse steden en in het bijzonder suburbs bieden bewoners, zo is hun kritiek, geen mogelijkheden voor *place attachment*, waardoor ze vervreemd en maatschappelijk onthecht raken. Om dit tegen te gaan, dient er op een meer bewuste tijdloze manier ontworpen te worden, zodat een ‘belichaamde’ gebouwde omgeving ontstaat waarin mensen zich thuis kunnen voelen. De menselijke maat, tot uitdrukking gebracht in kleinschalige projecten waarin veel aandacht is voor de openbare ruimte, staat daarbij centraal. *Place making* is in deze visie een manier van samenlevingsopbouw via *urban design*. Het gaat daarbij vrijwel letterlijk om de maakbaarheid van plaats (Turan, 1987; Day, 1992; Samadhi, 2001).

Space of flows versus space of places

In de jaren tachtig heeft het begrip *place* afgedaan, omdat het een te zweverige abstracte vorm heeft aangenomen en de algemene sociale processen uit het oog verloren zijn. Diverse geografen wijzen erop dat betekenisvolle plaats geen natuurlijk gegeven is dat voortkomt uit objectief handelende actoren, maar onderdeel vormt van een structurele context. De beeldvorming van een plek is zelf waardegeladen en veel meer dan het simpele ‘zijn’ in de wereld (zie Gottdiener, 1985; Knox, 1987; Logan & Molotch, 1987; Soja, 1989).

Deze discussie wordt versterkt door de vergaande mondialisering. Plaats boet hierbij aan betekenis in waardoor emotionele sociaal-ruimtelijke bindingen irrelevant worden, zo is tenminste de opvatting van diverse wetenschappers (zie o.a. Harvey, 1989; Giddens, 1990; Sorokin, 1992; Amin & Thrift, 1994; Soja, 1996). Onder invloed van technologische vernieuwingen en welvaartsstijging bevrijden mensen zich steeds meer van ruimtelijke inperking, een proces dat door Anthony

Giddens wordt omschreven als *time-space distancing*.¹ Sociale processen verliezen volgens hem binnen de moderne samenleving hun inbedding in tijd en ruimte. Manuel Castells (1996) spreekt in dit verband over zogenaamde *space of flows*: hoog mobiele stromen van informatie en kapitaal.

Deze netwerken veranderen de functie van lokale territoriale kaders, *space of places* zoals Castells ze noemt, fundamenteel. Via suburbanisatie zorgen ze voor het ontstaan van stedelijke velden waarin mensen volgens diverse onderzoekers als nomaden ronddolen (Reijndorp et al., 1998; Driessen & Völker, 2000; Nio, 2003a). Op hoger schaalniveau ontwikkelen zich zogenaamde *global cities*, die een wereldwijd stelsel vormen waarin kennis de rol inneemt van de oude industrieën (Sassen, 1991). De leefwereld van mensen is in deze denkwijze dusdanig opgerekt dat sommige academici geen basis meer zien voor ruimte binnen de sociale wetenschappen (Urry, 2000, 2002). De plekken die overblijven worden omschreven als *non-places*, een term die sterk doet denken aan Relph's *placelessness*. Hiermee doelt de Franse antropoloog Marc Augé (1995) op gestandaardiseerde inwisselbare plaatsen, zoals kantoorparken, winkelcentra en vliegvelden, maar ook nieuwe buitenwijken. Ontdaan van hun onderscheidende kenmerken zouden ze alleen nog gericht zijn op consumeren (Jackson, 1985; Kunstler, 1993).

Halverwege de jaren negentig maakt het denken over *place*, via dezelfde discussies over de netwerksamenleving, een heropleving door. Mondiale processen leiden niet tot de vernietiging van het lokale, zo komt men tot de conclusie, maar dwingen mensen er een nieuwe relatie mee te ontwikkelen. Verschillende academici duiden dit aan als *glocalisation*, waarmee ze aangeven dat *global* en *local* geen tegengestelden zijn, maar onderdeel vormen van hetzelfde proces (Robertson, 1995; Swyngedouw, 1997). Burgers (1988) bestempelde deze trend eind jaren tachtig nog als een kleinschalige beweging. Een decennium later benadrukken geografen, mede om voor zichzelf een (nieuwe) plek op te eisen binnen de sociale wetenschappen, dat *place matters* (Dreier et al., 2001). De symbolische betekenis van ruimte is volgens velen zelfs groter dan ooit, omdat het een referentiekader biedt in de collectieve zoektocht naar identiteit en geborgenheid die de mondialisering teweeg heeft gebracht (Giddens, 1991; Appadurai, 1996; Castells, 1997; Musterd & Van Zelm, 2001). Waar de eerste *place*-theoretici nog argwanend ston-

1 Rond de veranderingen in tijd en ruimte binnen het proces van mondialisering doen diverse termen de ronde. Giddens spreekt in 'The constitution of society' (1984) van *time-space convergence*, hetgeen staat voor 'de mentale afname van afstand door het verminderen van de tijd die nodig is om tussen twee plaatsen te reizen'. Harvey heeft het in 'The conditions of post-modernity' (1989) over *time-space compression*, waarmee hij ongeveer hetzelfde bedoelt. Modernisme heeft tijd en ruimte meer samengedrukt. In 'The consequences of modernity' spreekt Giddens van *distanciation* (1990), waarmee hij juist wijst op de loskoppeling van tijd en ruimte in de huidige tijd.

den tegenover sociaal-ruimtelijke verandering, zien hedendaagse academici dit juist als basis voor betekenisvolle plaats.

Deze postmoderne benadering leidt binnen de geografie tot de zogenaamde *cultural turn*, terwijl de sociologie een bescheiden *spatial turn* laat zien waarbij *place* als een uitdrukking van thuis hernieuwde aandacht krijgt (Morley, 2000; Duncan et al., 2004). Ook het concept *place making* raakt opnieuw in gebruik, zij het zonder de existentialistische invalshoeken uit de jaren zeventig. Veel kritische cultureel geografen laten het microniveau van het dagelijks handelen achter zich en benaderen de postmoderne symbolische betekenis van plaats als een representatie van politiek-economische machtsverhoudingen (Harvey, 1993; Smith, 2001; Cresswell, 2004). *Place making* staat hierbij voor een strijd om de ruimte tussen verschillende partijen binnen stedelijke mondialiseringsprocessen. Hoewel de productie en reproductie van plaats daarin wordt opvatten als betekenisgeving, draait het voornamelijk om de politieke ontwikkelingen en de conflicten die ermee gepaard gaan (Wu, 2000; Bonner, 2002; McCann, 2002; Lepovsky & Fraser, 2003; Horvath, 2004; Friedmann, 2007).

Ook binnen de stedenbouwkunde herleeft de aandacht voor plaats vanaf de jaren negentig, maar blijft men dicht bij de oorspronkelijke begripsvorming (Awontona & Teymur, 1996; Aravot, 2002). Lynda Schneekloth en Robert Shibley (1995, 2000) herintroduceren *place making* in de ontwerpwereld als een manier om plekken met een gunstige economische positie en ruimtelijke identiteit te creëren. Het scheppen van *genius loci* door de expertise van professionals en de lokale kennis van bewoners te combineren, is hierbij het streven (zie ook Shibley et al., 2003). In het bijzonder in de Verenigde Staten slaat dit idee aan en ontwikkelen zich enkele instituten met een betere *place making* als doel.² De meeste zijn gelieerd aan de architectonische stroming *New Urbanism*, die zich specifiek verzet tegen de Amerikaanse *urban sprawl* van de afgelopen decennia. Door te bouwen naar het model van oude Europese steden en dorpen wil men identiteit en gemeenschapszin terugbrengen (Flemming, 2007). Hoewel het in de meeste gevallen blijft bij voor voetgangers toegankelijke straten en pleinen, meervoudig ruimtegebruik en openbaar vervoer, voeren sommigen de uitgangspunten door in hele nieuwe steden. In Florida zijn Disney-town Celebration en Seaside, bekend door de film 'The Truman Show', geheel naar de beginselen van *place making* volgens het *New Urbanism*-gedachtegoed ontworpen (Gutierrez, 1998; Duany et al., 2001; Bohl, 2002).

Naast de fysieke uitgangspunten is volgens deze stroming in architectuur en stedenbouwkunde het principe van samenwerking belangrijk. Het idee dat ruimtelijke ontwikkeling een gezamenlijk proces van alle lokale belanghebbenden

2 Zie bijvoorbeeld www.villagewell.org, www.pps.org, www.sustainable-placemaking.org, www.townscape.org, www.rudi.net en www.placemaking.com.

dient te zijn, is overgenomen uit de planologie. Zo staat *place making* in het werk van Patsy Healey over *collaborative planning* voor een bewuste (her)ontwikkeling van een gebied door coöperatie van alle betrokken partijen. Een collectief geformuleerde langetermijnvisie met als doel het sociale, economische en ecologische welzijn van een bepaalde plek te versterken, acht ze daarbij van cruciaal belang (Healey, 1997, 1998a, 1998b; Van Kempen et al., 2005; Manzo & Perkins, 2006). Zelf spreekt Healey in vrij abstracte termen over *place making* en heeft ze met name het bestuurlijke proces voor ogen. In de praktijk worden haar principes, zeker buiten de wetenschappelijke wereld, vaak uitgelegd als een pleidooi voor *community building* (Bürkner et al., 2005).

Place making als een veelzijdig proces

Het discours rond *place* en *place making* zoals dit zich sinds de jaren zeventig gevormd heeft, heeft vele waardevolle elementen maar ook een discutabele visie op de authenticiteit van de wereld om ons heen. De symbolische representatie van plaats is een nuttig uitgangspunt voor een analyse van ruimtelijke betekenisgeving, maar de benadering van omgevingspsychologen en cultureel geografen legt een te eenzijdige nadruk op de mentale aspecten hiervan. Emotionele *place attachment* is niet de enige binding die mensen met een plek hebben, noch kunnen uitsluitend dorpen, steden en wijken met cultuurhistorische of architectonische waarde dit oproepen.

Hetzelfde kan gezegd worden van de stedenbouwkundige en planologische interpretatie. Deze betreft terecht planners en *design professionals* in het proces van *place making*, maar de uitwerking in *community building* is onbruikbaar door haar sterk normatieve nostalgische connotaties (Knox & Ozolins, 2000). Het beeld van betekenisvolle plaats als enkel behorend bij kleinschalige, traditionele en homogene settings correspondeert niet met het uitgangspunt dat '*places are shaped while being lived in*' (Friedmann, 2007). Ook de moderne maatschappij, met haar op het oog chaotische steden en eenvormige buitenwijken, bestaat bij de gratie van sociaal leven.

Tot slot vormt de huidige geografische opvatting dat *place making* altijd gepaard gaat met strijd om de ruimte een belangrijke toevoeging, maar is de structuralistische focus te eenzijdig. Het zijn niet alleen hogere processen die de betekenisgeving van een plek sturen. *Place making* is een wezenlijk proces dat zich onder individuen afspeelt op basis van hun gedrag in de ruimte.

Wanneer alle visies over plaats en wat dit 'maakt' worden samengevoegd en ontdaan van hun onbruikbare elementen, blijft er een beeld van *place making* over als een breed proces van sociaal-ruimtelijke constructie met verschillende samenhangende dimensies. Het fysieke aspect biedt hierin de basis voor de sociale elementen van ruimtegebruik en mentale betekenisgeving. Een dergelijk begrip van

place making is verwoord door Thomas Gieryn (2000). Hij pleit voor de integratie van politiek-economische opvattingen gericht op machtsrelaties, de ontwerpbenadering van planners en architecten en de invalshoek gericht op de ervaringen van gewone mensen. *Place making* staat in zijn visie voor het geheel van identificeren, toewijzen, beslissen, ontwerpen, bouwen, gebruiken, interpreteren en herinneren van plekken. *Place*, aldus Gieryn, is voor iedereen op elk schaalniveau van belang, omdat al het sociaal leven ruimtelijk is ingekaderd.

Voortbouwend op Gieryn presenteert Krista Paulsen (2004) een driedeling van processen die met *place making* samenhangen. De transformatie van *space* naar *place* begint bij de materiële constructie van de plek, het plannen en bouwen. Zogenaamde *professionals*, onder wie zowel ontwerpers, overheidsfunctionarissen als projectontwikkelaars, maken ruimtelijke structuren en voorzien die door hun handelen van een betekenis. Deze fysieke ruimte wordt vervolgens beleefd en geïnterpreteerd door haar gebruikers. Daarbij gaat het zowel om concreet functioneel gedrag in de vorm van ruimtegebruik als om de waardering ervan, de beleving. Met deze insteek wordt afstand genomen van de psychologische *sense of place* en de discussie over de kwaliteit van de gebouwde omgeving, die de literatuur over dit thema domineert. *Place making* als een materieel, pragmatisch en symbolisch proces gebeurt overall, en ook nieuwe plekken krijgen in dit opzicht al vanaf het begin betekenis.

1.3 Actoren en hun rol in *place making*

De sociale constructie van plaats

Het begrip van *place* zoals dit zich in de geografie ontwikkeld heeft, gaat uit van het idee dat plekken geen natuurlijke betekenis hebben maar dat mensen deze altijd door hun handelen in het leven roepen. Plaats wordt sociaal geconstrueerd in een proces van *place making*, dat reeds begint met het benoemen van een plek (Tuan, 1991; Cresswell, 2004). Naar Gieryn en Paulsen kunnen twee categorieën *place makers* worden onderscheiden: professionals en *users*. Hoewel deze groepen beide bestaan uit handelende actoren, bevinden ze zich op verschillende niveaus.

De professionals zijn vertegenwoordigers van de organisaties die betrokken zijn bij het plannen, ontwerpen, bouwen en beheren van een plek. Deze categorie omvat enerzijds diverse politieke bestuurders en uitvoerende ambtenaren en anderzijds private bouwpartijen, zoals architecten, stedenbouwkundigen, projectontwikkelaars, bouwbedrijven, woningcorporaties en verhuurders. De professionals die hen vertegenwoordigen, geven elk hun eigen betekenis aan plaats, waarbij ze, zo is de veronderstelling in dit onderzoek, handelen vanuit hun institutionele

achtergrond. Hun *place making* bevindt zich derhalve op het mesoniveau waarop de structurele kenmerken van de plek geconstrueerd worden.

De categorie *users* behelst iedereen die met enige regelmaat van de plek gebruikmaakt. In het kader van een woonwijk heeft het specifiek betrekking op de bewoners. Hun *place making* speelt zich af op het microniveau van het dagelijks leven. Via wonen, werken, winkelen, recreëren, naar school gaan en het onderhouden van sociale contacten geven bewoners een eigen betekenis aan de structuren die door de professionals gecreëerd zijn.

De betekenis van een plek is gelaagd en omvat vele verschillende *place makers*. Naast de direct betrokken professionals en *users* onderscheidt Gieryn ook publieke opinievormers, zoals de media en politici, externe instellingen en actiegroepen. Zij voeden de betekenisgeving van mensen die zelden of nooit met de plek te maken hebben, maar zich er wel een beeld van vormen. Hoewel deze processen onmiskenbare invloed hebben op de professionals en bewoners, is de externe beeldvorming voor dit proefschrift niet systematisch geanalyseerd. In het onderzoek vormt het slechts de achtergrond voor de handelingen van de directe *place makers*.

Zoals blijkt uit de stedenbouwkundige benadering van *place*, wordt er vaak van uitgegaan dat de inrichting van de fysieke omgeving het gedrag van de gebruikers beïnvloedt en de betekenis van de plek bepaalt. Zeker ten aanzien van gebieden die helemaal van de grond af worden opgebouwd, bestaan onder professionals sterke maakbaarheidsideeën.

In de geografie worden structurele plaatskenmerken aangegeven met het begrip-paar *site & situation*, dat staat voor zowel de directe als relatieve eigenschappen. De opvatting dat sociaal leven door het vormgeven van de ruimte gestuurd kan worden, is in de jaren zestig en zeventig veelvuldig onderzocht, maar dit effect blijkt niet eenduidig (zie o.a. Festinger et al., 1963; Buttimer, 1971; Pennarz, 1979). Hoe doordacht of herkenbaar een gebouw, straat of wijk ook ontworpen is, het staat niet in directe relatie tot de betekenis die *place* heeft voor *users*. Door Herbert Gans (1968) is dit aangeduid als een discrepantie tussen de potentiële en effectieve ruimte. De gebruikers bepalen zelf, afhankelijk van hun persoonskenmerken, hoe ze met een plek omgaan. Het is echter onmiskenbaar dat de gebouwde omgeving structurele beperkingen oplegt. Bovendien zijn plekken geen statische speelvelden voor professionals en *users*, want hun handelingen staan altijd onder invloed van bevolkingstrends, beleidsveranderingen, economische crises of hausses, modes in de stedenbouwkunde en architectuur, technologische vooruitgang en zelfs natuurverschijnselen (Van der Weiden, 2002; Friedmann, 2007).

Structuratie

Vanuit de traditionele benadering van *space* en *place* door de humanistische geografie, komt betekenisvolle plaats primair voort uit de handelingen van mensen in

de ruimte. Naar het werk van de Franse filosofen Maurice Merleau-Ponty (1963, 1976) en Michel De Certeau (1984) is de gedachte dat het dagelijkse, routinematige gedrag zorgt voor vertrouwdheid en een gevoel van thuis. *Place* is iets dat dagelijks ‘performed’ wordt, en hoe meer men dit doet, hoe meer men er een band mee krijgt (Buttimer & Seamon, 1980). Deze stroming heeft raakvlakken met het in de sociale psychologie en sociologie ontwikkelde perspectief van het symbolisch interactionisme (zie o.a. Goffman, 1959).

Geograaf Torsten Hägerstrand (1970) voegde hier het element tijd toe aan. Mensen bewegen zich in zijn benadering door de ruimte tussen verschillende activiteiten, zoals werken, winkelen en uitgaan, in de vorm van zich binnen 24 uur afspelende dagpaden. In een langdurig tijdsbestek spreekt hij van levenspaden. In principe handelen mensen hierin uit een vrije wil, maar ze kunnen zich niet onbegrensd door tijd en ruimte begeven. Ten eerste zijn er *capability constraints*: de persoonlijke sociaal-fysieke kenmerken van mensen die hen in meer of mindere mate mobiel maken. Daarnaast zijn er *coupling constraints* voortkomend uit de sociale kenmerken van activiteiten, zoals het feit dat ze doorgaans de samenkomst van meerdere individuen veronderstellen. Structurele wettelijke beperkingen vormen de *authority constraints*. Zo hebben mensen niet te allen tijde toegang tot bepaalde locaties (Droogleever Fortuijn, 1993; Bontje, 2001; Holloway & Hubbard, 2001; Emmelkamp, 2004; Knox & Pinch, 2006).

Volgens de structuralistische geografen hebben deze *constraints* een veel verstrekkende invloed dan de humanisten beweren. Naar de Franse filosoof Henri Lefebvre (1971, 1991) stellen zij dat de ruimte zoals we die ervaren geen objectief gegeven is, maar een representatie van de bestaande machtsstructuren in onze samenleving. Plaats is meervoudig en doortrokken van sociale relaties die terugvoeren op de politiek-economische ordening van de maatschappij. De sociale constructie van ruimte vindt volgens hen dan ook niet plaats in het dagelijkse leven van mensen, maar binnen het gedrag van instituties en processen op macroniveau (Harvey, 1973, 1996; Castells, 1977; Gottdiener, 1985). Professionals kunnen in dit licht gezien worden als diegenen die in hun praktijken de betekenis van een plek vormgeven en in dit proces tegelijkertijd de structuren van de samenleving reproduceren (zie o.a. Hayden, 1995; Harvey, 2003).

De overeenkomst tussen deze visies is dat ze plaats beide opvatten als een proces. De tijd-ruimte benadering reduceert *place making* daarbij echter tot rationeel handelende *users* die zich als individualistische atomen door de ruimte begeven, terwijl de structuralisten een dusdanige nadruk op de beperkende structuren leggen dat mensen niks anders rest dan zich aan hun *constraints* te onderwerpen.

De structuratietheorie, zoals door Anthony Giddens (1984) ontwikkeld maar ook terug te vinden in het werk van Pierre Bourdieu (1977, 1984), poogt deze tegenstelling te overbruggen. Het uitgangspunt is dat de handelingen van mensen en instituties elkaar voortdurend reproduceren. Sociale ontwikkeling komt niet

direct voort uit 'het systeem', *structure* genaamd, noch uit de vrije wil van mensen, door Giddens aangeduid als *agency*. Het draait om de dialectische relatie tussen beide. Zo construeert *agency* het systeem, houdt dit in stand, verandert het en wordt hier zelf ook door beïnvloed.

Ook *place* krijgt binnen het contextuele gedrag van mensen constant vorm en betekenis (Thrift, 1983, 1985; Pred, 1984). Zo worden ruimtelijke structuren gevestigd, gereproduceerd en getransformeerd binnen het alledaagse gedrag van organisaties en tijd-ruimtelijke praktijken. Plaats komt met andere woorden voort uit de doelbewuste handelingen van verschillende partijen, maar is zelf geen rationeel gegeven, omdat men afhankelijk is van niet-zelfgekozen contextuele omstandigheden. *Place making* kan derhalve opgevat worden als een relatief autonoom proces dat gebonden is aan de deelnemers maar nooit direct terug te leiden is tot specifieke *agency* of *structure*.

In reactie op de discussies rond de betekenis van ruimtelijke kaders in de netwerksamenleving hebben enkele andere academici het structuratieperspectief op *place* verder ontwikkeld. Volgens Massey (1993, 1994) is het niet slechts de mondiale economie die de huidige betekenis van plaats beïnvloedt, noch is de symbolische waarde enkel een schijnvoorstelling, zoals structuralisten als David Harvey dit zien. Net als Thrift en Gieryn betoogt ze dat *place* voortkomt uit de handelingen en *face-to-face*-contacten van mensen die, ondanks het feit dat deze in toenemende mate vloeibaar worden, nog altijd ergens 'plaatsvinden'. Massey ziet plekken als punten waar mondiale mobiele sociale netwerken elkaar ontmoeten. Daarbij bestaat geen oorspronkelijke objectieve *sense of place*, zoals Tuan en Relph dit zagen, maar een betekenis die steeds opnieuw gevormd wordt op basis van interacties. Deze betekenis is meervoudig en gelaagd, net zoals de persoonlijke identiteiten van de verschillende mensen die op die plek samenkomen (Cresswell, 2004; Smith, 2001; Thrift, 1996).

Ook Appadurai (1996) stelt in zijn analyse van mondialisering dat plaatsen in de huidige wereld geen geïsoleerde statische gegevens zijn, maar altijd in relatie staan tot andere plekken die fungeren als referentiekader. Volgens hem leven we op het niveau van verbeelding steeds meer in een mondiale samenleving en putten we hieruit in ons dagelijks leven. Dit komt tot uiting in de frase '*think global, act local*'.

Sociologen Savage, Bagnall en Longhurst (2005) hebben dit idee nader uitgewerkt op basis van onderzoek in vier wijken binnen de regio Manchester. Hun conclusie is dat mensen in de wereld van *global flows* betekenisvolle lokale kaders construeren door deze te plaatsen binnen een mentaal netwerk van '*cultural geographies of place*'. Mondialisering zorgt voor een grote reflexiviteit ten aanzien van ruimtelijke kaders, waardoor *place making* meer dan ooit de uitkomst is van een proces waarbij het gedrag van mensen in relatie staat tot ruimtelijke structuren, maatschappelijke instituties en bredere sociale ontwikkelingen.

1.4 Probleemstelling

In dit hoofdstuk is het theoretisch kader van dit onderzoek geschetst. IJburg wordt opgevat als een zich ontwikkelende *place*, een fysiek kader dat in het sociale gedrag van betrokken partijen betekenis krijgt. Dit proces van *place making* speelt zich zowel op het niveau van het dagelijks leven af als in de praktijken van organisaties. Bovendien staat het onder constante invloed van externe structurele ontwikkelingen.

Hoewel de betekenisgeving van plaats de afgelopen jaren tot een veelbesproken thema is uitgegroeid, blijkt onderzoek naar de processen hierachter zeer schaars. Studies naar de bouw van (nieuwe) wijken richten zich doorgaans op het planproces, de woontevredenheid of het succes van sociaal-ruimtelijk beleid (zie o.a. Constandse & Schonk, 1984; Brouwer, 1997; Bontje, 2001). Ze gaan voornamelijk in op het bestuurlijke proces en slechts zelden op de betekenis die de plekken voor ontwikkelaars én bewoners hebben (Needham et al., 2000; Van den Hof, 2006). IJburg is de uitgelezen *case* om meer over *place making* te weten te komen. Als nieuwe wijk staat ze nog aan het begin van haar ontwikkeling tot *place*. Alle partijen moeten hun ruimtelijke praktijken actief vormgeven en veel duidelijkere keuzes maken dan in reeds langer bestaande wijken waar al betekenissen gevestigd zijn. Door specifiek de eerste fase als focus te nemen, is het mogelijk de *place making* van zowel professionals als bewoners te bestuderen. Ook dit maakt het onderzoek uniek. De dynamiek die op verschillende niveaus gepaard gaat met *place making* kan zo goed in beeld worden gebracht.

Naar de concrete situatie van IJburg vertaald, bestaat de groep *place professionals* uit vertegenwoordigers van de gemeente op zowel bestuurlijk als uitvoerend niveau, architecten, stedenbouwkundigen, projectontwikkelaars, woningcorporaties, bouwbedrijven en investeerders. Deze veelheid van partijen komt voort uit de lokale situatie in Amsterdam, maar is tevens een uitdrukking van de manier waarop nieuwe wijken sinds de jaren negentig in het algemeen worden gepland en gebouwd. De *place making* van IJburg geschiedt in onderlinge samenwerking, maar elke professional draagt een institutionele bagage mee die zijn positie in het proces bepaalt. *Place users* zijn hierbij in eerste instantie een abstractie, maar zodra de plannen uitgevoerd worden, gaan zij een eigen rol spelen. Binnen dit onderzoek staan specifiek de eerste bewoners van IJburg als *users* centraal. Via hun gebruik en beleving van de wijk geven ze deze betekenis waarop hun individuele kenmerken van invloed worden geacht. De *place making* van IJburg wordt kortom opgevat als een proces waarin actoren op verschillende niveaus en tegen de achtergrond van hun persoonlijke karakteristieken en institutionele kenmerken de wijk vormgeven en voorzien van betekenis. De centrale vraag kan nu als volgt geformuleerd worden:

Op welke wijze vindt de place making van IJburg plaats vanaf het begin van de planvorming tot en met de eerste jaren van bewoning? Welke betekenissen komen tot stand, wat is de invloed van verschillende partijen en welk effect hebben hun individuele kenmerken en de structurele context waarin ze zijn ingebed?

Hieruit kan een aantal deelvragen worden afgeleid. De eerste is gericht op de professionals:

Hoe verloopt het proces van place making onder de betrokken professionals? Welke betekenissen kennen zij via hun ruimtelijke visie aan IJburg toe? Wat is de invloed van hun institutionele rolkenmerken en structurele context?

De tweede vraag richt zich op de eerste bewoners van IJburg:

Hoe verloopt het proces van place making onder de eerste bewoners van IJburg? Welke betekenissen kennen ze via hun territoriale bindingen aan de wijk toe en wat is de invloed van bewonerskenmerken en sociaal-ruimtelijke factoren?

Een derde vraag ten slotte draait om de wisselwerking tussen de professionals en bewoners:

Hoe verhouden de professionals en bewoners zich tot elkaar in het proces van place making? Welke invloed hebben de bewoners op de ruimtelijke visies van professionals en hoe komt dit terug in de uitvoering van de plannen?

Op basis van een literatuurbespreking in het volgende hoofdstuk zullen de onderzoeksvragen in hoofdstuk 3 nader worden uitgewerkt in een conceptueel model.

1.5 Uitwerking van het proefschrift

Dit proefschrift bestaat uit vijf delen. Deel 1 bevat de onderzoeksopzet waarvan in dit eerste hoofdstuk het theoretisch kader uiteengezet is. Hoofdstuk 2 schetst de betekenisgeving van nieuwe wijken vanuit de sociaal-ruimtelijke theorie en bestaand onderzoek. In het eerste gedeelte komen de manieren aan bod waarop professionals binnen de context van ruimtelijke ordening in het heden verleden *place* creëren. Het tweede deel van dit hoofdstuk gaat in op onderzoek en theorievorming rond de relatie tussen mensen en hun woonomgeving.

Hoofdstuk 3 beschrijft de uitvoering van dit onderzoek naar IJburg onder enerzijds de professionals en anderzijds de bewoners. Naast een uitwerking van

het conceptueel model worden tevens de gehanteerde onderzoeks- en analysemethoden uiteen gezet.

Deel II van dit proefschrift schetst het proces van *place making* door de professionals. In hoofdstuk 4 wordt de planvorming voor IJburg beschreven zoals deze zich vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw heeft voltrokken. Hoofdstuk 5 gaat over de eerste jaren van de aanleg van IJburg. Hierin komen de professionals zelf aan het woord waaruit blijkt dat ze er soms zeer uiteenlopende ruimtelijke visies op na houden.

Deel III geeft een uitvoerige schets van de *place making* door de eerste bewoners van IJburg. Aan de hand van de verschillende dimensies van territoriale binding wordt beschreven hoe zij de wijk gebruiken en beleven en welke factoren daarbij van invloed zijn. Hoofdstuk 6 bevat een uiteenzetting van de bewonerskenmerken, zoals leeftijd, huishoudenssituatie, sociaal-economische status en woongeschiedenis. In hoofdstuk 7 komt de economisch-functionele binding aan bod, waarbij gekeken is naar bereikbaarheid, werklocaties en gebruik van voorzieningen in wijk, stad en regio. Hoofdstuk 8 draait om de sociale binding, waarin contacten met familie, vrienden en met name medebewoners centraal staan. In hoofdstuk 9 wordt inzicht gegeven in de politieke binding van de eerste IJburgers, zich uitend in betrokkenheid, lokale acties en verantwoordelijkheidsgevoel. Hoofdstuk 10 schetst de ontwikkeling van de culturele binding waarbij de identificatie met zowel de stad Amsterdam als de wijk IJburg centraal staat.

In deel VI komen de verschillende partijen samen. Hoofdstuk 11 beschrijft hoe de professionals reageren op de *place making* van de eerste bewoners en hoe ze hun eigen ruimtelijke visie op IJburg met de territoriale bindingen proberen te verenigen. Daarbij gaat het specifiek om de vraag hoe de plannen zich verhouden tot het uiteindelijke gebruik en de beleving van de wijk.

In deel V wordt tot slot *place making* als geheel bediscussieerd. Hoofdstuk 12 maakt de balans op over de invloed van de verschillende partijen en de ruimtelijke betekenissen die hieruit zijn voortgekomen. Tevens worden de onderzoeksbevindingen op IJburg in een breder kader geplaatst en conclusies getrokken over de betekenisgeving van nieuwe wijken in het algemeen.

DE BETEKENISGEVING VAN NIEUWE WIJKEN

In hoofdstuk 1 is het theoretisch kader van dit proefschrift geschetst. De ontwikkeling van IJburg wordt onderzocht aan de hand van het begrip *place making*, het proces waarin de wijk voorzien wordt van een betekenis. De constructie van plaats is meervoudig en gelaagd. Zowel op macro-, meso- als microniveau zijn er verschillende partijen bij betrokken. In dit onderzoek gaat het specifiek om de professionele ontwikkelaars en de eerste bewoners. Elk hebben ze eigen manieren waarop ze een plek van betekenis voorzien. Het eerste deel van dit hoofdstuk schetst hoe *place professionals* binnen de traditie van ruimtelijke ordening bij eerdere nieuwe wijken te werk zijn gegaan, specifiek binnen Nederland. In het tweede gedeelte van dit hoofdstuk wordt ingegaan op de rijke literatuur rond het dagelijks leven in wijken en buurten, specifiek onder bewoners van nieuwe gebieden. Samen met de kennis over gebiedsontwikkeling vormt dit de achtergrond waartegen de studie naar IJburg is opgezet en biedt het een context voor de interpretatie van de resultaten.

2.1 Professionals en de ruimtelijke inrichting van Nederland

Nederland heeft een lange traditie in het aanleggen van nieuwe wijken, steden en zelfs hele gebieden. In de strijd tegen het water ontstond al vroeg een geïnstitutionaliseerde stedenbouw in de aanleg van dijken, grachten en polders (Schama, 1988; Hooimeijer, 2006). Onder invloed van de modernisering kreeg dit eind negentiende eeuw een nieuwe impuls, wat tot uiting kwam in ontwikkelingen binnen de architectuur zoals de Amsterdamse School, De Stijl en het Nieuwe Bouwen. Tegelijkertijd begon de overheid zich intensief met stedenbouw te bemoeien en ontstond integrale, van bovenaf gestuurde *place making* (Kreukels, 1992; Bontje, 2001). Een kleine eeuw later proberen professionals met deze traditie, waarin *place* gezien wordt als structurerend sociaal mechanisme, te breken door een interactieve benadering na te streven. De betekenis die zij aan een plek toekennen, is hierdoor meer dan ooit het resultaat van een sociaal proces dat zich afspeelt in een door historische tradities en actuele trends bepaalde context.

Polderdorpen, tuinwijken en groeikernen

De bouw van nieuwe wijken is lange tijd een particuliere onderneming waarin bouwbedrijven, de voorlopers van de huidige projectontwikkelaars, grotendeels vrij spel hebben. Vanaf het begin van de twintigste eeuw proberen overheden hier met regels en verordeningen, zoals de Woningwet van 1901, greep op te krijgen waardoor een proces van institutionalisering op gang komt. Deze ontwikkeling staat onder invloed van de tendens in de internationale stedenbouw en architectuur om ruimtelijke inrichting te zien als een manier om het volk te verheffen. Zo worden de grote nieuwe wijken die begin twintigste eeuw in onder andere Amsterdam en Rotterdam verschijnen, vormgegeven naar de uitgangspunten licht, lucht en ruimte van het Nieuwe Bouwen (Van der Cammen & De Klerk, 2003).

Ook bij de polderdorpen en veenkoloniën die in dezelfde tijd worden aangelegd, vormen stedenbouwkundige principes de leidraad, zoals de theorie van centrale plaatsen van de Duitse geograaf Walter Christaller (1933) en de in Engeland door Ebenezer Howard (1898) ontwikkelde tuinstadgedachte. Het basisidee hierbij is dat mensen het best gedijen in kleinschalige, zo veel mogelijk zelfvoorzienende eenheden die zich op vaste afstand van een grotere kernplaats bevinden. In een dergelijk hechte gemeenschap zouden traditionele sociale scheidslijnen overbrugd worden en een nieuwe, betere samenleving ontstaan. Via bevolkingsprognoses en planningssurveys neemt de overheid de regie over de uitwerking hiervan (Groenman, 1953; Brouwer, 1997).

Deze gereguleerde, utopische manier van *place making* is door politicoloog James Scott (1998) uitgelegd als een exponent van modernisering. Nieuwe, geavanceerde technieken maakten het volgens hem mogelijk om ongecontroleerde, plaats-specifieke maatschappelijke processen binnen een formeel kader te plaatsen waardoor zowel de natuurlijke omgeving, *space*, als de sociale orde, *place*, beheersbaar en maakbaar leken. In het bijzonder stedenbouwers maken in de eerste helft van de twintigste eeuw de geesten vrij voor deze 'regelmatige' verstedelijking. Met de slechte woonomstandigheden die tijdens de Industriële Revolutie ontstonden als referentiekader, wijzen ze de oude stad af als onvolkomen *place*. Hoewel de vorm waarin professionals dit gestalte willen geven verschilt, kiezen ze naar het ideaal van de Nieuwe Wereld voor een lege, onaangetaste *space*. In een dergelijk *tabula rasa*, zo is de gedachte, kan de samenleving via planning en ontwerp op een hoger plan gebracht worden. Dit is aan te duiden als de mythe van het nieuwe land (Lupi, 2005a).

Na de Tweede Wereldoorlog zet de institutionalisering van volkshuisvesting en ruimtelijke ordening zich voort en ontwikkelen deze zich tot belangrijke pijlers van de Nederlandse verzorgingsstaat. Het Nieuwe Bouwen wordt verbasterd tot de term nieuwbouwwijk en komt symbool te staan voor alle ruimtelijke ontwikkelingen. Hierbij speelt het ideaal van het nieuwe land een belangrijke rol. Zo introdu-

De IJburglaan vanaf Blok 4 [FOTO LÉON DEBEN]

ceert een door de gemeente Rotterdam ingestelde studiecommissie Bos (1946) de zogenaamde wijkgedachte, die teruggaat op zowel de uitgangspunten van Howard als de ideeën van de Amerikaanse planoloog Clarence Perry (1929). Dit ideaal, dat ook door het Nederlands Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw wordt gepropageerd, moet tegenwicht bieden aan de vermeende gevolgen van vergaande verstedelijking zoals grootschaligheid, anonimiteit en de afbraak van sociale banden (Geyl, 1946). Kleine, overzichtelijke eenheden en een volwaardig pakket aan voorzieningen zijn, net als in de polderdorpen, de kerningrediënten die de nieuwe wijken tot betekenisvolle eenheden dienen te smeden.

De wijkgedachte wordt uitgewerkt in tuinstadachtige buurten aan de rand van grote steden. De bevolking blijft echter gestaag groeien en uit angst voor aantasting van zowel het stedelijke landschap als het landelijk gebied voelt de nationale overheid zich geroepen de bevolking beter over het land te spreiden. In 1960 verschijnt de Nota inzake de Ruimtelijke Ordening in Nederland, later aangeduid als de Eerste Nota, waarin wordt vastgelegd dat de bestaande steden niet mogen uitgroeien tot metropolen zoals elders in de wereld. Inzichten uit de zich ontwikkelende wetenschappelijke discipline planologie voeden het idee dat de samenleving via het plannen en bouwen van nieuwe wijken en steden gestuurd kan worden.

Onder invloed van de modernistische stedenbouw en de in 1965 ingevoerde Wet op de Ruimtelijke Ordening ontwikkelt zich de zogenaamde blauwdrukplanning waarin *place making* tot in detail wordt uitgedacht en geregisseerd (Faludi & Van der Valk, 1990; Bontje, 2001; Van der Cammen & De Klerk, 2003).

Place making als nationale strategie krijgt begin jaren zestig vorm in de bouw van zogenaamde overloopgebieden omringd door groene zones. Het functionalistische streven in de architectuur sluit niet alleen goed aan bij de opgave om in korte tijd zo veel mogelijk woningen te bouwen, het biedt ook een visie op betekenisvolle ruimte. Functiescheiding en krachtige zichtlijnen, die de huizen concentreert in flats tussen het openbaar groen, dienen de chaos van de grote stad te bedwingen. Er wordt dan ook wel gesproken van verticale tuinsteden.

De overloopgebieden aan de rand van de grote steden blijken in de vraag naar woningen al snel zowel in kwantitatieve als kwalitatieve zin ontoereikend te zijn. Hierop wordt in de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening de strategie van gebundelde deconcentratie ingezet die de trek uit de stad gaat begeleiden en reguleren. Inspiratie daarvoor vormen de zogenaamde New Towns, die in Groot-Britannië op initiatief van de overheid gebouwd worden. In Nederland behoren compleet nieuwe steden in principe niet tot de doelstelling, maar krijgen diverse bestaande kleine gemeenten in de Randstad opdracht tot de aanleg van ‘wervende suburbane woonmilieus’. De hoogbouwprojecten maken daarbij plaats voor meer kleinschaligheid en ‘de menselijke maat’ (Gijswijt, 1970; Alberts et al., 1975). Toch blijft het idee dat de fysieke structuur de bepalende factor is in het creëren van *place* onder alle professionals hoogtij vieren. Dit komt onder andere tot uiting in zogenaamde experimentele wijken waar, als tegenhanger van het functionalisme, de inrichting en het gezamenlijk gebruik van openbare ruimten voor betekenis dienen te zorgen. Bovendien versterkt de overheid haar positie als belangrijkste *place maker* door in de Derde Nota van 1973 het verschijnsel groeikern te introduceren (Faludi & Van der Valk, 1990).

De bouw van New Towns Lelystad en Almere kan gezien worden als ultiem voorbeeld van blauwdrukplanning en de mythe van het nieuwe land. De eerste werd ontworpen in de geest van het Nieuwe Bouwen wat terugkomt in visionaire stedenbouwkundige plannen. Voor Almere streefde men naar een meer subuurbaan karakter met enkele stedelijke elementen (Brouwer, 1997). Ook dit wordt echter door de tijd ingehaald, want eind jaren zeventig komt de hele gebundelde deconcentratie onder vuur te liggen. Zo wordt Almere, als gevolg van de monotone gebouwde omgeving, gekenschetst als een sociale zandverstuiving (zie Constandse & Schonk, 1984). Een ander bezwaar is dat bestaande steden door het wegtrekken van de middenklasse steeds meer verloederen.

Deze kritische geluiden sluiten aan bij het algemene commentaar op de moderne stedenbouw, in de internationale literatuur aangeduid als Euclidische

planning, dat sinds begin jaren zestig klinkt. In een beroemd geworden artikel stelt architect Christopher Alexander (1965) dat professionals steden beschouwen als gestileerde bomen en hiermee ontkennen dat het complexe organismen zijn. Ook de Amerikaanse schrijfster en activiste Jane Jacobs (1961) meent dat de functiescheiding van het modernisme alle leven uit een plek zuigt. Om dit te keren pleit ze voor gedifferentieerde woonomgevingen waar mensen zich zowel in fysiek als sociaal opzicht mee kunnen identificeren.

Hoewel de kritiek van Jacobs en Alexander in hun tijd op verzet stuit, is de gedachte dat blauwdrukplanning zich slecht verhoudt tot de complexe sociale werkelijkheid gemeengoed geworden. Het vooruitgangdenken gecombineerd met rationele, formele technieken creëert een abstracte distantie tot de realiteit, door Scott (1998) aangeduid als *seeing like a state*. In deze professionele visie op *place* is letterlijk geen plaats voor het gedrag van mensen of onvoorspelbare structurele invloeden. Zo concludeert onder anderen Marco Bontje (2001) dat de overheid het beleid van gebundelde deconcentratie ondanks fluctuaties in de conjunctuur door haar krachtige rol lange tijd overeind kon houden. Professionals veronderstelden simpelweg dat hun visie op *place* te allen tijde overeen zou komen met die van gebruikers. De economische crisis in de jaren zeventig en de toenemende diversiteit in huishoudenscategorïën en levensstijlen zetten het systeem echter onder grote druk. Bewoners gaan steeds meer hun eigen betekenisvolle ruimte opeisen, een dynamiek waar in de bouw van nieuwe wijken geen rekening was gehouden.

Vinex: van ruimtelijke ordening naar gebiedsontwikkeling

De jaren tachtig markeren een fundamentele omslag binnen de ruimtelijke ordening in Nederland. Professionals nemen afstand van de blauwdrukplanning en wenden zich, in plaats van het bouwen van groeikernen, tot revitalisering van de bestaande steden. Om het systeem van volkshuisvesting betaalbaar te houden zet de overheid in op meer marktwerking. Zo krijgen private partijen in de Vierde Nota die in 1988, vijftien jaar na de vorige, verschijnt een prominente rol toebedeeld en worden in 1995 de oude woningbouwverenigingen officieel verzelfstandigd. Vooralsnog blijft het Rijk echter de regie voeren. Zo vindt bouwen bij voorkeur plaats in bestaand gebied, maar indien noodzakelijk mogen er in de stedelijke randzones nieuwe wijken worden aangelegd. Dit laatste wordt nader uitgewerkt in de Vierde Nota Extra die in 1993 verschijnt en voorziet in 635.000 woningen die tot 2005, hoofdzakelijk in de Randstad, gebouwd moeten worden. De inzet is woonomgevingen te creëren met een minder monotoon suburbaan karakter die beter aansluiten bij de gemiddelde woonwensen en beschikbare werkgelegenheid dan hun voorgangers. Een strategischer ligging in het stedelijk gebied, het mengen van wonen met bedrijvigheid en een gewenste dichtheid van minimaal 30 woningen per hectare moeten hiervoor zorgen. De verwachting is dat deze maatregelen de

groei van de automobilititeit inperken (Faludi & van der Valk, 1990; Dieleman & Musterd, 1992).

De Vinex-operatie behelst een fundamentele omslag in de institutionele context van gebiedsontwikkeling, specifiek van de relaties tussen partijen. De belangrijkste uiting hiervan is de introductie van een formeel partnerschap tussen overheden en bouwprofessionals. In deze uit Amerika afkomstige publiek private samenwerking is de verdeling van verantwoordelijkheden, risico's, kosten en baten die met een project gepaard gaan contractueel vastgelegd. Een dergelijk verband, afgekort als PPS, dient zich op elke locatie te vormen door marktpartijen minimaal zeventig procent van de bouwcapaciteit toe te bedelen. De overheid verwacht hiervan een sterke stimulans voor *place making*. Maar om projectontwikkelaars niet geheel de vrije hand te geven, wordt onder de noemer ruimtelijke kwaliteit een set regels en voorschriften geïntroduceerd waar ze zich aan hebben te houden. In reactie op het collectivisme van de jaren zestig en zeventig zijn sociale doelstellingen daarin nagenoeg afwezig en ligt de nadruk op architectuur en een sterk stedenbouwkundig plan. Zo wordt de functionele gebruikswaarde, die het beleid van gebundelde deconcentratie domineerde, vergezeld van een belevings- en toekomstwaarde. Ondanks deze normen laat het Rijk de precieze uitwerking van ruimtelijke kwaliteit op Vinex-locaties over aan lagere overheden in samenwerking met marktpartijen (Needham et al., 2000; Nio, 2003b; Van den Hof, 2006; Karsten & Stigter-Speksnijder, 2006).

De uitvoering van de Vierde Nota en met name de Vinex roept veel discussie op in zowel academische, ambtelijke als stedenbouwkundige kringen. Het grootste punt van kritiek is de tweeslachtigheid in het woonmilieu, stedelijk noch puur suburbaan. Architecten veroordelen Vinex-locaties algemeen als karakterloze woonmilieus omdat ze, ondanks de voorgeschreven nadruk op ruimtelijke kwaliteit, nauwelijks onderscheidende kenmerken zouden hebben. Door de grootschaligheid en haast van de bouwopgaven wordt identiteit volgens critici vooral aangebracht via thema's en niet door aan te sluiten bij authentieke, plaats specifieke kenmerken (Baljon & Visser, 1998; Hulshof et al., 1998; Duijvestein, 1999; Van Rossum et al., 2001).

Hoewel de visie van projectontwikkelaars een belangrijke rol blijkt te spelen, komt het Ruimtelijk Planbureau in een inventarisatie van Vinex-locaties tot de conclusie dat de wijken gekenmerkt worden door een grote diversiteit en vaak afwijkende architectuur. Zo lijkt in de Vinex definitief gebroken te zijn met het modernisme en vormt juist het verleden de basis van veel ontwerpen (Lörzing, 2006). Toch blijft de mix van stedelijkheid en suburbane kenmerken op het commentaar stuiten. Door de gemiddelde bebouwingsdichtheid en de krap bemeten huizen met tuinen zouden de wijken slechter bij de woonwensen aansluiten dan de oude groeikernen. Een ander kritiekpunt is het mislukken van het terugdringen van

mobilitieitsproblemen. Velen beschouwen dit als een fundamentele planningsfout in de Vinex. Gelegen nabij snelwegen en zonder goede vervoersalternatieven, zo is de reactie, trekken de wijken primair een middenklasse bevolking die in principe autogericht is (Dieleman & Musterd, 1999; Bontje, 2001).

In de loop van de jaren negentig neemt ook de overheid steeds meer afstand van het Vinex-beleid. Hoewel er op veel locaties nog gebouwd wordt, klinkt het geluid dat dergelijke grootschalige projecten niet meer moeten worden ingezet. Na veel debat verschijnt in 2005 een zeer beknopte Nota Ruimte, die slechts grote lijnen schetst en de verantwoordelijkheid voor ruimtelijke ingrepen bij lagere overheden, zoals gemeenten en provincies, legt. Dit wordt aangeduid als een verschuiving van 'ordering' naar het stimuleren van ontwikkeling, gevat in de term ontwikkelingsplanologie. De professionele *place making* van een nieuw gebied is hierbij geen uitwerking meer van een algemene beleidslijn maar een proces dat ontstaat uit de samenwerking van verschillende partijen (De Zeeuw, 2007). Als tegenhanger van de oude blauwdrukplanning staat het voor een idee van flexibiliteit en het 'laten gebeuren' in plaats van alles strak te sturen (Van den Hof, 2006).

De praktijk van gebiedsontwikkeling

De veranderingen in ruimtelijke ordening en planning die zich sinds de jaren tachtig hebben voorgedaan, worden algemeen omschreven als een overgang van *government* naar *governance*. Niet meer één centrale partij bepaalt, maar beslissingen komen tot stand in een gedecentraliseerde netwerkaanpak waarin verschillende partijen vertegenwoordigd zijn. Deze ontwikkeling wordt door academici gesignaleerd in vrijwel alle maatschappelijke domeinen waar sprake is van machtsverhoudingen, zoals de leiding van organisaties, rechtspraak, milieuvraagstukken, ontwikkelingssamenwerking, arbeidsmarktbeleid en planning. Het omvat zowel publieke relaties tussen bestuur, markt en burgers als de interne verbanden binnen bedrijven en instituties (Elander, 2002). De trend wordt doorgaans toegeschreven aan de overgang van een moderne samenleving naar een laat- of postmoderne maatschappij waarin nieuwe groepen ontstaan die de strijd aangaan met traditionele, hiërarchische instituties (Amin & Thrift, 1994; Hajer & Wagenaar, 2002).

Zoals onder meer de planologen Willem Salet, Judith Innes en Patsy Healey stellen, biedt *governance* een zogenaamde post-Euclidische kijk op planning en stedenbouw die beter aansluit bij de dynamische context waarin *place making* zich afspeelt. Overheden zijn zich ervan bewust geworden dat ze niet alles uit één hand kunnen sturen en in de sociale constructie van plaats meer ruimte moeten bieden aan andere processen en partijen. Dit betekent ook het eind van de *top-down*, overkoepelende ruimtelijke visies. Betekenisvolle ruimte dient in de huidige tijd te ontstaan uit de lokale samenwerking van verschillende partijen, bij voorkeur niet

alleen professionals maar ook *users* en andere *stakeholders* (Healey, 1997, 1998b, 2006b; Innes, 1994; Salet et al. 2003; Salet, 2006).

Een gevolg van *governance* binnen ruimtelijke ontwikkeling is dat de nadruk verschuift van *place* als resultaat van beleid naar het proces waarin dit tot stand komt. Zo richt de recente literatuur zich sterk op de interactie binnen de samenwerkingsverbanden. Grofweg bestaan er twee invalshoeken op de kwestie hoe plekken en hun betekenis in samenwerkingsverbanden van professionals tot stand komen: een structuralistische en institutionele visie.

Gebiedsontwikkeling kan beschouwd worden als een sociaal proces met de nieuwe wijk als eindproduct. De Nederlandse socioloog Hans Burie (1973, 1978) maakt reeds in de jaren zeventig een theoretische analyse van dit productieproces dat zich onderscheidt door haar complexe organisatiestructuur. Het gaat altijd gepaard met verschillende partijen die elk hun eigen belangen hebben, maar voor het bereiken van hun individuele doelstellingen van elkaar afhankelijk zijn. Dit duidt hij met de term competitieve coöperatie. De positie die men daarbij heeft, is volgens Burie in hoge mate afhankelijk van de behoeften van het productieproces waarin men voorziet. Naar de econoom Hendriks onderscheidt hij een zestal middelen die professionals inbrengen:

- initiatief/opdracht;
- verwerving of beschikbaar stellen van grond;
- kapitaal/financiering;
- goedkeuringen (vergunningen, toestemming en maatschappelijk draagvlak);
- planning en ontwerp;
- bouwcapaciteit.

De insteek van Burie sluit aan bij de structuralistische benadering van planning binnen de Amerikaanse *urban regime theory*. Deze richt zich op de lokale uitwerking van de samenwerking tussen professionals. Uitgangspunt is dat allen streven naar optimalisatie van de individuele belangen. Omdat de middelen die partijen nodig hebben om hun doel te bereiken, verdeeld zijn bestaan er geen alles overheersende machtshebbers, maar van compleet symmetrische relaties is vrijwel nooit sprake. Op basis van persoonlijke banden en verhoudingen in de lokale setting ontwikkelen zich gaandeweg gebruiken en tradities, zogenaamde *regimes*. Deze bepalen welke partijen bij een specifiek project mogen meedoen en welke van hun belangen het verloop van *place making* sturen (Elkin, 1987; Stone, 1993; Lauria, 1997; Mossberger & Stoker, 2001; Elander, 2002). Dikwijls zijn dit, zo blijkt uit analyses binnen de *urban regime theory*, de financiële bronnen van professionals, zoals grondposities en financieringsconstructies. Susan Fainstein (2001) beschrijft vanuit deze benadering de herstructurering van New York en Londen gedurende de jaren tachtig en negentig als een door emoties gedreven proces waarin projectontwikkelaars en beleggers de belangen van andere partijen overschaduwden.

Geredeneerd vanuit een structuralistische opvatting is *place making* een proces waarin betekenis ontstaat uit een gestructureerde confrontatie tussen verschillende lokaal bepaalde posities van professionals. Gebiedsontwikkeling is hierdoor een 'statische' machine met de markt als belangrijkste speler. Diverse academici hebben gewaarschuwd deze Amerikaanse theorie niet zonder meer toe te passen in de Europese context. De relatie tussen publieke en private partijen kent hier een fundamenteel ander karakter en van regimes is (nog) geen sprake (Ward, 1996). Zoals de socioloog Van der Weiden (2002) in zijn proefschrift over de planning van een nieuwe wijk in Haarlem stelt, wordt de handelingsruimte van betrokkenen in gebiedsontwikkeling beperkt door ontwikkelingen die buiten hen om plaatsvinden. Ze staan voortdurend onder invloed van gevestigde praktijken en trends in de economie, politiek en bestuur, stedenbouwkunde en de samenleving als geheel.

Deze structurele setting staat nadrukkelijk centraal in de institutionele beleidsanalyse die zich sinds de jaren zestig en zeventig in Europa ontwikkeld heeft en door Nederlandse academici veel gebruikt wordt in sociaal-ruimtelijk onderzoek (zie o.a. Klijn & Teisman, 1999; Needham et al., 2000; De Jong & Salet, 2001; Salet et al., 2003). *Place making* is hierin geen resultaat van een 'sterke wil' of lokale machtsverhoudingen (Van den Hof, 2006). Professionals handelen niet louter instrumenteel, maar vanuit ingebedde vormen van denken en doen (Duyvendak & Otto, 2007). Deze komen voort uit de organisaties die zij vertegenwoordigen, maar ook het overkoepelend beleidskader. Formele regels, normen, verantwoordelijkheden en gebruiken bepalen zo welke actoren betrokken worden, wat hun middelen en belangen zijn en hoe hun onderlinge interactie vormgegeven wordt. Doordat eerder gevormde structuren ook in nieuwe ontwikkelingen door blijven werken, een principe dat aangeduid wordt als padafhankelijkheid, kennen dergelijke instituties een bepaalde starheid. Praktijken kunnen onder invloed van handelende actoren echter wel veranderen, waardoor *place making* geen compleet voorspelbaar gegeven is zoals in de *urban regime theory* (Scharpf, 1997; Healey, 1999; Gualini, 2001).

Conflicten rond de betekenisgeving van nieuwe wijken zijn binnen deze benadering te verklaren vanuit de verschillende formele posities van partijen op basis waarvan ze elkaars ruimtelijke visies niet erkennen. Het volgen van een institutionele aanpak kan dergelijke problemen binnen *governance* volgens diverse academici echter overwinnen. Wanneer partijen elkaar vertrouwen en hun eigen belangen weten te overstijgen, ontstaat een slagkracht die aangeduid wordt als *institutional capacity* of *institutional thickness* (Amin & Thrift, 1994; Healey, 1998a, 1999). Het idee is dat actieve participatie en open communicatie leiden tot consensus en vervolgens tot een betere manier van planning en ruimtelijke ordening (Gualini, 2001; Hajer & Wagenaar, 2002). Volgens Healey wordt *place making* binnen deze *interactive* of *communicative planning* niet gelegitimeerd door een absoluut geloof

in eigen doeleinden, maar door de onderlinge interacties van professionals. De gezamenlijke visie die ze ontwikkelen maakt het een vloeiend proces dat aansluit bij de betekenisgeving van alle belanghebbenden.

Uit diverse studies blijkt dat ondanks de overvloedige aandacht voor *governance* in de literatuur, de traditionele, hiërarchische instituties nog steeds doorwerken in ruimtelijke ordening. Zo concludeert John van den Hof (2006) in zijn onderzoek naar de borging van ruimtelijke kwaliteit op Vinex-locaties dat er voornamelijk gediscussieerd wordt over nieuwe manieren van gebiedsontwikkeling, maar dat er in de praktijk nauwelijks iets veranderd is, in elk geval niet ten goede. In plaats van *institutional thickness* worden de samenwerkingsverbanden van professionals gekenmerkt door een vrijwel puur instrumentele visie op *place* met productie en het afdekken van risico's als uitgangspunt. Uit angst voor de financiële posities van projectontwikkelaars krijgen architecten en stedenbouwkundigen een grote rol toebedeeld en kiezen overheden voor langlopende convenanten. Hiermee perken ze de flexibiliteit van het ontwikkelingsproces sterk in. Volgens andere onderzoekers zijn de gevolgen hiervan voor de eerste Vinex-wijken getemperd door de sterke economie ten tijde van de plan- en bouwfase. Van een visie die beter aansluit op de maatschappelijke dynamiek lijkt echter geen sprake (Needham et al., 2002). Professionals blijken veel moeite te hebben van hun institutionele achtergrond los te komen waardoor de netwerkstructuur geen geïntegreerde aanpak maar vooral versnippering en conflict bevordert.

In reactie hierop neemt zelfs Healey in haar recente werk enige afstand van het idee dat *governance* vanzelfsprekend betekenisvolle ruimte voortbrengt. Ze geeft de voorkeur aan de ontwikkeling van een globaal strategisch ruimtelijk plan door de overheid. Niet om als autoritair dogma door te voeren, maar om in elk geval enige visievorming te waarborgen die uitstijgt boven de financiële risicobeperking die tot nu toe ten grondslag ligt aan de meeste publiek-private samenwerkingsverbanden (Graham & Healey, 1999 en Healey, 2006a, 2007).

2.2 Bewoners en het leven in nieuwe wijken

De relatie tussen mensen en hun woonomgeving heeft van oudsher bijzondere aandacht binnen de sociaal-ruimtelijke wetenschappen. Verwijzend naar het leven in dorpen en oude stadsbuurten wordt *place making* daarbij dikwijls opgevat als *community building*. Ten aanzien van nieuwe buitenwijken, zeker als ze net zijn opgeleverd, heerst dit gevoel in versterkte mate. Specifiek de pioniersfase wordt gezien als dé tijd voor experimenten met samenlevingsopbouw. Buurtstudies tonen echter aan dat de betekenis van een wijk gedifferentieerd is. De manieren waarop bewoners een plek gebruiken en beleven weerspiegelen zich in verschillende vormen van territoriale binding en de mate waarin deze lokaal gericht zijn.

De binnenkant van blok 3b

De community question

De vraag naar de betekenis van ruimtelijke kaders gaat terug op de overgang van de traditionele naar de moderne, industriële samenleving. In de oude maatschappij overheersten lokale banden gebaseerd op kleinschaligheid, nabijheid en fysieke inperking, door Tönnies aangeduid als *Gemeinschaft*. Onder invloed van processen als industrialisering, welvaarts-groei, stijging van de mobiliteit en verstedelijking vormden zich zogenaamde *Gesellschaften*, die gekenmerkt werden door rationaliteit, anonimiteit en vluchtige relaties. Deze dichotomie is uitgegroeid tot een stereotypering van het leven op het platteland, ofwel de dorpsgemeenschap, tegenover de grote, moderne stad (Tromp, 1985). Ze staat aan de basis van wat Barry Wellman (1979) heeft gekenschetst als de *community question*. Binnen het debat is de stadsbuurt uitgevonden als equivalent van het traditionele, betekenisvolle dorp.

Het idee van buurten en wijken als de stad op zakformaat heeft een grote impact gehad op de ontwikkeling van de (stads)sociologie, geografie, planologie en stedenbouwkunde in de afgelopen honderd jaar. De gelijkstelling van kleinschalige fysieke kaders met saamhorigheid is onder andere terug te vinden in de tuinstad-

beweging en de wijkgedachte, maar staat ook aan de basis van de empirisch studie naar het leven in wijken en buurten. Zo introduceerden sociologen van de Chicago School, met hun pogingen de sociale dynamiek van de moderne, industriële stad in kaart te brengen, in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw noties die tot op heden in buurtstudies terugkeren.

Het uitgangspunt van de zogenaamde *human ecology* is de gedachte dat stadsbewoners, door hun persoonlijke kenmerken en de stedelijke structuur, in specifieke buurten terecht komen en daar vanzelfsprekende gemeenschappen vormen, zogenaamde *natural area's* (zie Park et al., 1925; Wirth, 1938; Whyte, 1943). Hoewel de stedelijke fragmentatie, naar de Duitse socioloog Simmel, als een bevrijding van de traditionele knellende banden werd beschouwd, oordeelden de onderzoekers niet onverdeeld positief over het leven in de moderne stad. Wanneer een buurt geen kenmerken vertoonde van een *natural area*, werd gesproken van sociale disorganisatie en maatschappelijke desintegratie (Blokland, 1998). Deze visie is door Wellman aangeduid als het *community lost*-perspectief.

De Chicago School heeft generaties stadssociologen en sociaal geografen beïnvloed, zowel in Amerika als in Europa. Zo hebben vanaf de jaren veertig van de vorige eeuw vele onderzoekers uitgebreide analyses gemaakt van *local communities*, voornamelijk in binnenstedelijke arbeidersbuurten (zie Janowitz, 1952; Lynd & Lynd, 1956; Young & Willmott, 1957; Stein, 1960; Gans, 1962; Willmott, 1963; Elias & Scotson, 1965; Eichler & Kaplan, 1967; Suttles, 1968; Bell & Newby, 1971 & 1974). De meeste studies concluderen dat van sociale desintegratie zoals de *human ecologists* vonden geen sprake is en beschrijven hoe bewoners een relatief intensieve relatie onderhouden met burens en hun woonomgeving. Dit standpunt, waarin gesteld wordt dat binding en saamhorigheid nog steeds te vinden zijn in lokale kaders, wordt door Wellman gekarakteriseerd als *community saved*.

Als *Gemeinschaften*, de allesomvattende leefwerelden van de traditionele samenleving, mogen de moderne stadsbuurten echter niet getypeerd worden. Hun betekenis ligt niet in hechte banden gebaseerd op ruimtelijke inperking maar in beeldvorming op basis van buurtgebruik en beleving, zo wordt vanaf de jaren zestig veelvuldig gesteld. Structuren zoals de gebouwde omgeving, administratieve grenzen en de bevolkingskenmerken krijgen een eigen inhoud via het gedrag van bewoners. Gerald Suttles (1973) onderscheidt hierbij vier oplopende niveaus van lokale integratie met als laagste het kleinschalige *faceblock* waar mensen elkaar van gezicht kennen. Bovenaan staat de *community of limited liability*, een concept dat ontleend is aan Morris Janowitz en Scott Greer en uitdrukking geeft aan het vrijwillige en vrijblijvende karakter waarop lokale binding in de moderne stadswijk is gebaseerd. Het geeft weer dat bewoners zich wel verbonden voelen met hun woonomgeving, maar ook dat eigenbelang, persoonlijke interesse en activiteiten elders

de lokale participatie vluchtig en instrumenteel maken (Greer, 1962; Kasarda & Janowitz, 1974; Ahlbrandt, 1984).

In de jaren zeventig doen onderzoekers pogingen verschillende meetbare dimensies voor de relaties tussen bewoners en hun buurt te construeren. In het algemeen onderscheiden ze een functioneel ruimtelijke eenheid, welke staat voor het ruimtegebruik, en sociale interactie in de vorm van (vriendschappelijke) contacten tussen de bewoners. Ten derde vatten enkelen de woonbuurt op als een cultureel symbolische eenheid gebaseerd op een bepaalde mate van collectieve identiteit. Albert Hunter (1975) voegt daar als vierde participatie en de lokale organisatiegraad aan toe als uitdrukking van een meer formele binding aan de buurt. Deze dimensie is een mengeling van sociale relaties met politieke motieven als belangenbehartiging en bescherming van het eigen territorium. Andere Amerikaanse stadssociologen volgen deze indeling, maar gebruiken in plaats van *community* de in hun ogen meer objectieve term *place attachment* (Stueve et al., 1975; Fried, 1982 & 2000).

De relatie tussen bewoners en hun woonomgeving wordt verondersteld te variëren naar persoons- en huishoudenskenmerken. Zo is het een algemene aanname dat bewoners in lagere sociaal-economische posities, ouderen en huisvrouwen met jonge kinderen hun buurt intensiever gebruiken, er meer sociale contacten hebben en zich in sterkere mate met hun woonomgeving identificeren (zie Savage et al., 2005). Ook huiseigenaarschap zou hier positief mee samenhangen. De achterliggende gedachte is dat hoe meer tijd men in de buurt doorbrengt en hoe meer (financieel) belang men er bij heeft, hoe hechter de relatie met de woonomgeving is.

In de Nederlandse context wordt *place attachment* vertaald als 'buurtbinding' waarvoor zowel de Amerikaanse studies als het werk van de Duitse socioloog Norbert Schmidt-Reelenberg (1968) de inspiratiebron vormen. Tevens sluit dit concept aan bij het door Frans Grünfeld (1970) ontwikkelde begrip *habitat*, een lokale eenheid waar mensen vertrouwd mee zijn en waar ze zich op basis van sociale overeenkomst en herkenbaarheid mee identificeren. Een moderne woonbuurt gedijt volgens hem het best bij homogeniteit op het laagste niveau en diversiteit op het niveau van de wijk zodat binding kan ontstaan, maar enclavevorming en segregatie worden tegengegaan.

In het onderzoek naar buurtbinding worden naast emotionele aspecten ook nadrukkelijk functionele en rationele dimensies onderscheiden, evenals gewoonten en ruimtelijke routines. Het begrip geeft op deze wijze uitdrukking aan het geheel van gedrag en ervaringen ten aanzien van wijk en buurt. Binding uit zich in de eerste plaats in individueel ruimtegebruik en beleving, maar drukt daarnaast ook een meer structurele afhankelijkheidsrelatie met de plek uit. De algemene gedachte is dat binding aan een plek toeneemt met de woontijd en beperkte

keuzevrijheid vanuit sociaal-economische omstandigheden (Teijmant, 1979; Müller & Van Til, 1998; Lupi, 2005b).

Het begrip *place attachment* en het belevingsaspect van buurtbinding maken in de jaren negentig een heropleving door. Uitgangspunt is dat iedereen een bepaalde emotionele band met zijn of haar omgeving heeft waaruit zich door de jaren heen een gevoel van thuis ontwikkelt (zie o.a. Hummon, 1990; Altman & Low, 1992; Morley, 2000). Ook in Nederland wordt de identificatie met de woonomgeving in toenemende mate centraal gezet. Verschillende onderzoekers komen tot de conclusie dat wijken en buurten door hun geschiedenis en sociale en fysieke kenmerken een bepaalde status verwerven waar mensen zich mee identificeren of juist van distantiëren (Hortulanus, 1995; De Wijs-Mulkens, 1999). Mentale constructies op basis van sociale plaatsbepaling en buurtgebruik zorgen voor betekenisgeving en wij-gevoelens, door Talja Blokland (1998) naar Benedict Anderson (1983) aangeduid als *imagined communities*.

Vanuit het opbouwwerk is de politieke dimensie van buurtbinding recentelijk meer in de belangstelling komen te staan waarbij gesproken wordt van lokaal burgerschap. Niet zozeer de formele organisatiegraad, als wel de betrokkenheid bij de ‘publieke zaak’ binnen buurt en wijk staat hierbij centraal. Het uitgangspunt is dat bewoners gezamenlijk belang hebben bij de leefbaarheid van hun woonomgeving. Deze verantwoordelijkheid kunnen ze zowel op passieve wijze uiten, zoals het bedacht zijn op overlast en het met elkaar rekening houden, als op actieve wijze door het schoonhouden van de straat, het organiseren van informele buurtactiviteiten en participatie in lokale beleidsvorming (zie o.a. Duyvendak & Veldboer, 2001; Uitermark & Duyvendak, 2006; Frieling, 2008).

De betekenis van buurten als plek waar burgerschap geuit en versterkt kan worden, is verbonden met de pogingen van sociaal wetenschappers om bij te dragen aan de aanpak van problemen in hedendaagse stadswijken (zie WRR, 2005). Net zoals het discours rond *place attachment* en identificatie, leidt dit tot een impliciete normatieve aanname over het gewenste schaalniveau van binding (vgl. Hidalgo & Hernandez, 2001). De buurtstudies schetsen een nostalgisch beeld van de samenleving, terwijl het lokale in werkelijkheid voor veel mensen niet het enige en belangrijkste integratiekader vormt.

Wellman geeft in zijn uiteenzetting van de *community question* aan dat het *liberated of transformed* argument zich sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw heeft ontwikkeld. Echter, al vanaf de jaren vijftig wordt onderkend dat welvaartsgroei, technologische vernieuwingen, functionele specialisatie en culturele emancipatie dusdanige veranderingen teweeg hebben gebracht in de eens zo kleinschalige leefomgeving, dat het onjuist is deze als uitgangspunt te nemen. Zo stelde de Nederlandse socioloog Jac. van Doorn (1955) in reactie op de wijkgedachte dat ontwik-

kelingen van vandaag niet in termen van het verleden bestudeerd moeten worden. Uit naoorlogse buurtstudies blijkt dat bewoners van nieuwe stadswijken liever op gepaste afstand blijven van hun burens en zich niet laten integreren door een formeel wijkkader. Ze kiezen in grote mate zelf met wie ze omgaan (Van Doorn-Jansen, 1965). Deze zwakke buurtbindingen, zo betoogt onder anderen Peter Mann (1954), zijn geen symptoom van maatschappelijk verval maar creëren juist meer stabiele, blijvende vormen van sociale samenhang dan enkele manifeste relaties. Door Marc Granovetter (1972) is dit later aangeduid als de *'strength of weak ties'*. Zogenaamde *bridging* relaties tussen groepen zorgen volgens hem voor communicatie, overdracht van informatie en integratie. Hoewel de *bonding* relaties van hechte, kleinschalige gemeenschappen hun goede kanten hebben, werken ze ook verstikkend en beperkend. Zeker in cultureel pluriforme samenlevingen kan het doorbreken hiervan dan ook als een bevrijding worden opgevat (Schuyt, 1997).

Vanuit de *transformed* en *liberated* benaderingen hebben diverse academici geprobeerd een meer rationele visie op de *community question* te formuleren, gebaseerd op sociale relaties in het algemeen. Uitgangspunt is dat binding en saamhorigheid niet meer automatisch gebonden zijn aan plek of nabijheid, hetgeen Melvin Webber (1970) aanduidt als *community without propinquity*. De betekenis van *place* verdwijnt hiermee vrijwel geheel uit zicht. Zo worden ruimtelijke kaders in deze visie opgerekt tot zeer hoog schaalniveau of alleen bezien als achtergrond waartegen het sociale leven zich afspeelt.

Vanuit de *community transformed* benadering ontwikkelt Wellman samen met Claude Fischer de netwerkbenadering waarin ze zich richten op de ruimtelijke spreiding van persoonlijke relaties (zie o.a. Fischer et al., 1977; Wellman & Leighton, 1979; Fischer, 1982). Omdat in heterogene stadswijken burensrelaties doorgaans zwak blijken en mentale aspecten buiten beschouwing blijven, tonen lokale kaders zich in netwerkstudies als 'ijle zones' die mensen doorkruisen op weg naar de sferen waar hun leven zich echt afspeelt. Van enige vertrouwdheid met de eigen woonomgeving lijkt daarbij geen sprake (Groenman, 1971; Flap, 2000; Brunt et al., 2001).

Een soortgelijk beeld komt naar voren uit de tijd-ruimte benadering, het geografische equivalent van de netwerkanalyse waarin het systematische ruimtelijk gedrag van mensen wordt bestudeerd. Hieruit blijkt dat hun actieradius in het dagelijks leven beperkt is tot leefmilieus met een regionale omvang, zogenaamde *daily urban systems*. Door de toename van keuzevrijheid en keuzemogelijkheden ontstaan hierbinnen specifieke woonmilieus waar van binding in de zin van emotionele *place attachment* weinig sprake meer lijkt te zijn (zie Van Engelsdorp Gastelaars, 1980).

Voortgaande ontwikkelingen als suburbanisatie en mondialisering voeden de gedachte dat de buurt als *place* een inwisselbaar goed is geworden. Men kiest een woonomgeving voornamelijk op functionele gronden, met het huis als belang-

rijkste overweging. Deze ruimtelijke onthechtheid, door Frans Driessen en Beate Völker (2000) aangeduid als *footloose*, wordt in de hand gewerkt door de toename van mobiliteit en communicatiemiddelen. De mate van 'losvoetigheid' houdt verband met beschikbare financiële middelen, sociale netwerken en opleidingsniveau. Andere onderzoekers spreken van de zogenaamde netwerkstedelingen, voornamelijk jonge huishoudens uit de middenklasse die als moderne nomaden door de ruimte ronddolen (Reijndorp et al., 1998; Bontje, 2001; Nio, 2003a). Het oude begrip van binding komt in deze discussie los te staan van haar lokale context en wordt omgevormd in ruimtelijke of territoriale bindingen die de relatie tussen mensen en een plek in het algemeen uitdrukken (Ennen, 1999; Van Engelsdorp Gastelaars, 2003; Van der Land, 2004).

Alle discussie over mondialisering ten spijt signaleren onderzoekers sinds eind jaren negentig een blijvend belang van de directe woonomgeving voor mensen, zij het op een andere manier dan in de traditionele buurt. Levensstijl blijkt hierbij van grote invloed. Zo verkiest de hogere, culturele middenklasse de stad, terwijl de traditionele middenklasse een voorkeur heeft voor de buitenwijk (De Wijs-Mulkens, 1999; Musterd & Van Zelm, 2001; Van der Land, 2004). Daaraan liggen zowel emotionele als functionele motieven ten grondslag. Nabijheid en bereikbaarheid blijken belangrijke factoren te zijn voor nieuwe sociale categorieën als stedelijke tweeverdieners met kinderen, de zogenaamde taakcombineerders, en singles (Droogleever Fortuijn, 1993; Karsten, 2003). In het algemeen wordt de woonomgeving steeds meer een statussymbool en zorgt de toename van eigenwoningbezit dat mensen er meer belang bij krijgen. Dit uit zich in nieuwe vormen van collectiviteit op buurtniveau waar functioneel woongenot samen gaat met verlangen naar lokale saamhorigheid. Zo krijgt het oude verschijnsel van de bewonersvereniging een nieuwe gedaante in de vorm van buurtbelangengroepen die effectief gebruik weten te maken van het sociaal kapitaal en professionele kennis onder hun bewoners (zie o.a. Droogleever Fortuijn 2000; Nio, 2003b). Ook virtuele contacten via webforums vallen hieronder. Zoals Keith Hampton heeft aangetoond, kan dit een belangrijk verlengstuk zijn van *face-to-face* contacten, ook op lokaal niveau (Hampton, 2001; Hampton & Wellman, 2003).

Rob van Engelsdorp Gastelaars (1996, 2003) duidt deze processen als woon-domeinvorming. Sociologen Gerard Delanty (2003) en Jan-Willem Duyvendak & Menno Hurenkamp (2004) trekken het breder en zien het als vormen van (post)moderne samenhang die ze lichte gemeenschappen noemen. Deze verbanden worden gekenmerkt door hun losse karakter, wat enerzijds een grote mate van vrijheid en vrijblijvendheid verleent en anderzijds toch een wij-gevoel genereert. Deze trend moet niet gezien worden als een gecultiveerde, nostalgische hang naar lokale gemeenschap of *Gemeinschaft*, maar sluit aan bij de *multiple identities* die de postmoderne samenleving kenmerken. Mensen proberen de beelden die ze

van een plek hebben te verenigen met hun zelfbeeld, door Giddens (1991) aangeduid als *narratives of the self*. Onderzoekers Savage, Bagnall en Longhorst (2005) omschrijven dit proces als *elective belonging*, een zelfgekozen binding met plaats. Op basis van hun persoonskenmerken, tijd-ruimtelijk gedrag en ervaringen met verschillende plekken in de wereld zoeken mensen volgens hen bewust de identificatie met hun woonomgeving.

De suburbane droom

Binnen de *community question* ligt de nadruk sterk op oude buurten in de grote stad, maar vanaf de jaren vijftig worden ook nieuwe buitenwijken in de discussie betrokken. Hoewel er op het continuüm tussen stad en dorp vele vormen van sub-urbaan leven bestaan en er in de loop van de tijd vele veranderingen zijn opgetreden, wordt de aandacht ervoor voornamelijk bepaald door een relatief stereotiep Amerikaanse beeld. In de Verenigde Staten heeft de trek naar buiten in de loop van de twintigste eeuw een dusdanige vorm aangenomen dat het inmiddels onderdeel van de sociaal-ruimtelijke cultuur is. In Europa worden suburbane woonomgevingen nog altijd wetenschappelijk triviaal bevonden, maar wijst onderzoek uit dat ze ook hier een vaste basis voor territoriale binding vormen (Lupi & Musterd, 2006; Lupi et al. 2007).

In eerste instantie vatten academici de trek naar buiten die zich na de Tweede Wereldoorlog aandeed, op als teken van vooruitgang. Uit de vereniging van stad en platteland zou, analoog aan de tuinstadgedachte, een nieuwe, betere maatschappij ontstaan die in een ruime, rustige, veilige en groene woonomgeving uitdrukking geeft aan de Amerikaanse droom (zie Hummon, 1990). Toen suburbanisatie een massaproces werd, veranderde het beeld van de Hof van Eden echter in een groene gevangenis (Hamers, 2003).

De schets die journalist en socioloog William H. Whyte (1956) van de nieuwe wijken maakte, heeft hier veel invloed op gehad. Hij beschrijft suburbs als eenvoudige enclaves bewoond door compleet geïndividualiseerde en vervreemde bewoners, zogenaamde *organisation men*. Als oorzaak hiervan verwijst Whyte, en andere suburbane criticasters in zijn navolging, naar de uniforme, primair op wonen gerichte omgeving. Waar de suburb appelleert aan het ideaal van een gelukkige, saamhorige buurt, bestaat de werkelijkheid er volgens hen uit oppervlakkigheid, geestesziekten en ontwrichte gezinnen (zie o.a. Warner & Lunt, 1941; Riesman et al., 1950; Riesman, 1957; Mumford, 1961). Deze beschouwing zorgt voor het beeld van nieuwe buitenwijken als de antithese van gemeenschap en betekenisvolle *place*. De homogene bevolkingssamenstelling, sterke functiescheiding en geplande fysieke omgeving spelen daarin een belangrijke rol.

De algemene gedachte, die ook vandaag de dag nog veelvuldig wordt onderschreven, is dat suburbanisatie leidt tot individualisering en een cultuur van con-

sumeren. De gerichtheid op het eigen huis en het constante pendelen naar werklocatie en winkelcentrum vermindert volgens diverse academici de emotionele en sociale binding van mensen aan hun omgeving (Sennett, 1977; Jackson, 1985; Putnam, 2000; Putnam & Feldstein, 2003). Ook zou de manier van bouwen, snel, massaal en monotoon, alle besef van schoonheid, creativiteit, identiteit en natuurlijkheid uitbannen (zie Kunstler, 1993; Augé, 1995).

De voorstelling van de buitenwijk als het nieuwe kwaad van de samenleving is sinds haar opkomst in de jaren vijftig van de vorige eeuw vaak bekritiseerd als een sterk normatieve visie van de intellectuele, stedelijke middenklasse. Hun interpretatie van het suburbane leven zou voortkomen uit hun afkeer van populaire cultuur (Thorns, 1972 & 1976; Palen, 1995; Lang & Miller, 1997; Silverstone, 1997; Martinson, 2000; Clapson, 2003). Bovendien gaat de kritiek zelden uit van feiten, zo wordt verder gesteld, maar baseert men zich op wat Bennet Berger (1960) aanduidde als de 'mythe van suburbia'. In zijn navolging gaan diverse onderzoekers op zoek naar het echte leven in de buitenwijk, in eerste instantie binnen de traditie van de *community studies* (Dobriner, 1958 & 1963; Seeley et al., 1963; Clark, 1966; Gans, 1967; Willmott & Young, 1967; Schaffer, 1970).

Het onderzoek van Herbert Gans (1967) naar Levittown, waarvoor hij een paar jaar zelf in deze suburb heeft gewoond, is hiervan het meest bekend geworden. Gans analyseert de nieuwe nederzetting als een gemeenschap in opbouw waarvoor de grote mate van sociale overeenkomst tussen bewoners de belangrijkste basis vormt. Het feit dat vrijwel iedereen een gelijke gezinssituatie en sociaal-economische achtergrond heeft, zorgt voor zowel informele sociale contacten als lokale organisaties en acties, al zijn er groepen die buiten de boot vallen. Gans concludeert hieruit dat het leven in de buitenwijk niet uit de fysieke kenmerken van een plek afgeleid moet worden, maar uit de sociale kenmerken van de bewoners.

Dit sluit aan bij het onderscheid dat Bell (1958) maakt tussen *familism* en *careerism*, levensstijlen waarbij respectievelijk het gezinsleven of opwaartse sociale mobiliteit centraal staan en die het best gedijen in een suburbane respectievelijk stedelijke omgeving. Met name de aanwezigheid en zorg voor jonge kinderen blijkt mensen in meer of mindere mate aan hun omgeving te binden. Andere onderzoekers zien dit diep doorwerken in de intensiteit en schaal van sociale netwerken die onder suburbbewoners een meer *bonding* karakter zouden hebben terwijl stedelingen over meer *bridging* relaties beschikken (Fava, 1958; Blauw, 1986; Rothblatt, 1986).

De beelden die zowel de mythe van suburbia als de empirische tegenwerping daarvan oproepen, staan vrijwel lijnrecht tegenover elkaar. Waar de één een teloorgang van de maatschappij in het algemeen ziet, doet de ander het suburbane leven voorkomen als de herboren traditionele gemeenschap. Net als bij het onderzoek naar stadsbuurten is de kritiek dat buitenwijken in de studies los lijken te staan

van de moderne samenleving, terwijl suburbanisatie (net als verstedelijking) juist een symptoom van modernisering vormt. Bewoners worden wellicht aangetrokken door een collectieve suburbane droom, maar hun motieven om zich in een buitenwijk te vestigen zijn overwegend individualistisch en functioneel. In eerste plaats wensen ze een goede manier van leven met hun gezin en zijn goede contacten met burens een bijkomend voordeel (Hummon, 1990).

De bevindingen van de *suburban community studies* zijn vooral een functie van de zogenaamde pionierssaga, zo concludeert Barbara Kelly (1989, 1993) in haar herbestudering van Levittown. Deze vertaalt zich niet in een blijvend hecht buurtleven maar kan nog jarenlang zorgen voor een sterke *imagined community* (Miller, 1981; Baxandall & Ewen, 2000). Onderzoeken naar buitenwijken die al langere tijd bestaan, schetsen een beeld dat sterk lijkt op de eerder in stadsbuurten aangetroffen *community of limited liability*. Huishoudens met (jonge) kinderen trekken er dikwijls naar elkaar toe, door Lynn Richards (1990) aangeduid als een gezinsgemeenschap, maar algemeen overheerst afstandelijkheid. Privacy en het bewaken van een schone, ongeschonden en rustige omgeving zijn belangrijke waarden, zo constateert ook Mary Baumgartner (1988). Dit leidt volgens haar tot een afwijzende houding tegenover alles wat afbreuk doet aan de suburbane idylle.

In diverse Nederlandse studies komen dezelfde karakteristieken naar boven. Waar sommige professionals menen dat de oude groeikernen als los zand aan elkaar hangen, blijken de inwoners juist een opvallende lokale oriëntatie te hebben. In tegenstelling tot wat ook academici als Putnam beweren, vertonen ze relatief sterke bindingen met hun woonomgeving. Ondanks dat deze suburbs vaak gekenschetst worden als de ultieme *spaces of flows*, zijn ze zeker niet betekenisloos. Ook de opkomst van het woondomein als identiteitsdrager doet zich in de buitenwijk voor. Reijndorp e.a. (1998) signaleren hier een nieuw soort stedelijkheid die in tegenstelling tot binding met een specifieke locatie gekenmerkt wordt door een binding met de directe woonomgeving en het suburbane leven in het algemeen (Deben & Schuyt, 2000; Van Ginkel & Deben, 2002; Lupi & Musterd, 2006).

Door hun jarenlange aanwas krijgen buitenwijken echter steeds meer stedelijke trekken, een proces dat algemeen wordt aangeduid als *urbanisation of the suburbs*. Hoewel bewoners ook de positieve aspecten hiervan ervaren, zo groeien werkgelegenheid en het voorzieningenniveau, vervult het velen met afschuw. Want tegelijkertijd met een grotere en meer diverse bevolking doen ook verschijnselen als armoede, etnische diversiteit, criminaliteit en hangjongeren hun intrede (Masotti & Hadden, 1974; Harris & Larkham, 1999). Volgens Marc Baldassare (1986) leidt deze *'trouble in paradise'* tot de crisis van suburbia en andere onderzoekers kondigen zelfs het einde van suburbanisatie als geheel af (Fishman, 1987). Gevolg van deze 'suburbane tragiek' is nochtans vooral een constante beweging van de ene buitenwijk naar het volgende nieuwbouwproject waarbij sommigen, op zoek naar

de collectief georganiseerde privacy, kiezen voor zogenaamde *gated communities* – omsloten woonomgevingen (Blakely & Snyder, 1997; Oude Ophuis, 2001; Van Ginkel et al., 2002; Blandy et al., 2003; Low, 2003).

Pionierstudies

Los van hun stedelijke of suburbane kenmerken wordt aan nieuwe wijken vaak de betekenis toegekend van plek met ongekende mogelijkheden. Naar de analogie met de kolonisatie van Amerika, beschouwt men de bewoners als pioniers met bijzondere eigenschappen zoals daadkracht en een vooruitstrevend geest (Hamers, 2003). Met name de eerste paar jaar van een nieuwe stad, wijk of buurt staan in dit teken omdat sociale processen er nog niet belemmerd zouden zijn door gevestigde structuren.

Onderzoek naar deze eerste fase vormt een bescheiden traditie en is van oorsprong verbonden met het ideaal van het nieuw land. Zo werden polders, landaanwinningen, zogenaamde kolonisatiegebieden en nieuwe stadswijken binnen de jonge sociale wetenschappen in Nederland gezien als laboratoria waar sociale processen in hun meest pure vorm bestudeerd konden worden. Specifiek de sociografen hoopten op deze wijze de mechanismen van menselijk samenleven bloot te leggen. In zijn onderzoek naar de Haarlemmermeer vond grondlegger Henri ter Veer (1938) een pioniersgeest die hij toeschreef aan natuurlijke selectie en de individuele psychische gesteldheid van de kolonisten, specifiek hun grote verdraagzaamheid en eensgezindheid. Zijn leerlingen zochten de verklaring voor sociale verandering meer in sociale structuren en groepsverhoudingen, zoals dynamische normen en waardenpatronen (Van Heek, 1938; Hofstee, 1938).

In de jaren vijftig nemen sociografen langzaam afstand van de idealen van het nieuwe land als blijkt dat de vermeende tolerantie onder de kolonisten van korte duur is en de wijken gebouwd onder de wijkgedachte niet zorgen voor sociale vernieuwingen (Groenman, 1953; Grünfeld & Weima, 1958; Grünfeld, 1959; Van Doorn & Ploeger, 1960; Constandse, 1960; Van Doorn-Jansen, 1965). Mede door opsplitsing van de sociografie in sociologie en geografie, komt de focus te liggen op de bestaande stad. Slechts op initiatief van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders nemen enkele oude sociografen de eerste bewoners van Lelystad en Almere onder de loep (Constandse & Schonk, 1980, 1984; Groenestein et al., 1982; Constandse et al., 1990; Schonk, 1985).

Na de academische aandacht voor de eerste suburbanisatiegolf in de jaren vijftig en zestig, verwatert ook in het buitenland de aandacht (zie o.a. Clark, 1966; Gans, 1967). Het onderzoek naar de beginperiode van de *New Towns* in Groot-Brittannië en Australië is vaak met terugwerkende kracht en niet zelden op initiatief van professionals uitgevoerd, waarbij bewoners weinig aandacht krijgen (Orlands, 1952; Heraud, 1968; Bryson & Thompson, 1972; Campbell, 1976; Klein, 1978;

Gibbert et al. 1980; Ward, 1993;). Pas in de jaren negentig komt er een bredere interesse naar de nieuwe steden op gang, ook in Nederland. Zo probeert Almere thans in retrospectief haar sociale ontwikkelingsgeschiedenis te schrijven, compleet met een New Town Institute (Breed et al., 2001; Berg et al., 2007; Frieling, 2007).

Hoe dun de traditie ook is, de pioniersstudies geven een opvallend eenduidig beeld van de eerste jaren in een nieuwe wijk. Richards (1990) beschrijft deze periode in haar langdurige onderzoek naar een Australische suburb als actief en open. Buren zijn in het allereerste begin, wanneer huis en de inrichting daarvan op de eerste plaats staan, de aangewezen personen om contact mee te maken omdat de rest van de omgeving nog een ijle zone is. De gedeelde ongemakken die gepaard gaan met het wonen in een bouwput zorgen voor een gevoel van binding en vormen aanleiding tot buurtactiviteiten. Groenman (1953) en Gans (1967) stellen zelfs dat gemeenschapsvorming in de pioniersfase gebaat is bij problemen.

Uit verwachtingen over de nieuwe woonsituatie voelen veel van de eerste bewoners zich geroepen een bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van hun nieuwe woonomgeving en deze waar mogelijk te sturen. Zo werden in de oude Nederlandse polders in snel tempo gezelligheidsverenigingen opgericht. In moderne nieuwe wijken is het vormen van een bewonersorganisatie om de professionals kritisch te volgen vaak de eerste stap (Schaffer, 1970; Kloos, 1981; Groenestein et al., 1982; Schonk, 1985; Clapson, 2004). Uit vrijwel alle onderzoeken blijkt dat een klein aantal personen, gedreven door deels persoonlijke interesse en deels professionele competenties, van cruciaal belang is voor het aansturen van de ontwikkelingen. De activiteiten zelf worden daarentegen het meest uitgevoerd door (huis)vrouwen met jonge kinderen (Gans, 1967; Constandse & Schonk, 1984).

Na enige tijd, variërend van een paar maanden tot een paar jaar, stabiliseren de sociale structuren in nieuwe gebieden zich en worden geen nieuwe organisaties meer opgezet of initiatieven ontplooid. Onder latere bewoners bestaat vaak weinig *animo* zich in de ontwikkelingen te mengen omdat ze niet het gevoel hebben nieuw te zijn in een nog op te bouwen omgeving. Het kader voor verenigingen en bewonersacties neemt hierdoor af, hetgeen vaak leidt tot bestuurlijke problemen. Met de pioniersfase achter de rug nemen ook sociale relaties een andere vorm aan. Van veel, maar oppervlakkige contacten in de buurt veranderen ze in enkele hechte relaties met een grotere ruimtelijke spreiding.

Uit alle studies blijkt dat, hoe sterk de pioniersgeest ook is, het nieuwe land al snel tot de orde van de dag overgaat (Kloos, 1981; Gabor, 1989). Waar de oude polders en veenkoloniën nog een periode kenden waarin ze geheel los waren van gevestigde sociale structuren, kan van moderne nieuwe wijken niet gezegd worden dat ze zich in een vacuüm bevinden. De verbeteringsdrang, onderdeel van de suburbane idylle, zorgt in eerste instantie voor een sterke gerichtheid op het lokale domein. Als

men echter eenmaal gesetteld is neemt de persoonlijke keuzevrijheid de overhand in de relatie tussen mensen en hun nieuwe omgeving.

Zoals Gans (1967) stelt gaan mensen zich in een onbekend gebied niet ineens anders gedragen. Voor zover hun levens veranderen, ligt dat niet aan het nieuwe land, maar aan een overgang naar een nieuwe levensfase die samenvalt met de verhuizing. De fysieke structuur van nieuwe wijken, die met name in de jaren zestig en zeventig als middel voor gemeenschapsvorming werd ingezet, blijkt nauwelijks invloed te hebben. De sociale ontwikkelingen in zogenaamde experimentele groeikernen verliepen niet anders dan elders (zie o.a. De Boer-d'Ancona et al., 1974; CEBEON, 1977).

2.3 Terug naar IJburg

In dit hoofdstuk zijn de manieren beschreven waarop professionals en bewoners plekken van betekenis kunnen voorzien. Bij professionals blijken maakbaarheids-idealen rond *place* een grote rol te spelen. Het streven is nooit het simpelweg bouwen van een plek, maar dit gaat vrijwel altijd gepaard met ideaalbeelden van sociaal-ruimtelijk leven en een geloof in de realisatie hiervan via gereguleerde planprocessen. Bij nieuwe wijken speelt dit in versterkte mate en kan gesproken worden van een mythe van het nieuwe land. IJburg staat onmiskenbaar in deze traditie. Alle fysieke aspecten van de wijk, tot aan de grond waarop gebouwd wordt, zijn het resultaat van professionele *place making*.

Zoals in hoofdstuk 1 besproken, geven professionals de wijk betekenis op meso-niveau en staan ze daarbij onder invloed van institutionele en structurele factoren. De context waarin de ontwikkeling van IJburg plaats vindt, is dan ook een belangrijk gegeven voor het onderzoek. Lange tijd werd deze, zo is in dit hoofdstuk beschreven, door de overheid gedomineerd wat leidde tot abstracte, dogmatische visies op *place* waarin letterlijk geen plaats was voor andere invloeden. De laatste jaren heeft zich in de totstandkoming van nieuwe wijken een verschuiving voorgedaan waarin een plek niet alleen meer het eindresultaat is van planvorming, maar voortkomt uit de interacties tussen professionals. Als Vinex-wijk staat IJburg in deze voor Nederland nog relatief nieuwe traditie, die samenwerking als regel voorschrijft en *place making* tot een gedifferentieerd proces maakt. De analyse richt zich niet op de bestuurlijke achtergrond hiervan, maar de betekenissen die professionals individueel en collectief aan IJburg toekennen.

De professionals worden beschouwd als vertegenwoordigers van organisaties. Dit betekent dat hun handelingen niet voortkomen uit persoonlijke overwegingen en kenmerken, maar uit hun institutionele achtergrond. Dit is het geheel aan doelstellingen, formele regels, objecten die men aan de ontwikkeling van de wijk bijdraagt en normen over hoe dit dient te verlopen. Het geeft de professionals

elk een specifieke rol in de *place making* van IJburg en bepaalt de bril waarmee ze naar de wijk kijken. In het onderzoek zal specifiek ingegaan worden op formele belangen, bevoegdheden en bronnen. Natuurlijk bevinden de professionals zich binnen hun institutionele context niet in een vacuüm, maar staan ze onder invloed van externe ontwikkelingen zoals de economische situatie en het lokale beleid. Zij geven het financiële en politiek-bestuurlijke kader waarin IJburg wordt vormgegeven en dit zal in het onderzoek als achtergrondvariabele worden meegenomen.

Naast professionals staan in dit onderzoek de eerste IJburgers als *place makers* centraal. In de literatuur worden verschillende invalshoeken geboden op de vraag hoe bewoners betekenis toekennen aan een plek. Als een geheel nieuwe wijk met een ligging aan de rand van Amsterdam heeft IJburg zowel (fysieke) kenmerken van een stadsbuurt als een suburbane woonomgeving in de pioniersfase. Gezien de ontwikkelingen in de (post)moderne samenleving, is het niet juist de wijk op te vatten als een gemeenschap in ontwikkeling. Mensen leven vandaag de dag in een gedifferentieerde wereld waarin ze geen vanzelfsprekende verbondenheid hebben met hun woonomgeving. Dit wil echter niet zeggen dat lokale kaders geen betekenis meer hebben. Plekken gaan voor bewoners leven doordat ze deze gebruiken, de wereld om hen heen interpreteren en er mentale voorstellingen van ontwikkelen. Zeker in een nieuwe wijk maken ze een actief proces van *place making* door. In het onderzoek wordt dit bestudeerd aan de hand van de verschillende vormen van territoriale binding waarvan vier dimensies zijn onderscheiden (Van Engelsdorp Gastelaars 2003).

De economisch-functionele binding duidt op ruimtegebruik gerelateerd aan werklocatie en voorzieningen. Bekend is dat bewoners tegenwoordig een relatief grote actieradius hebben, maar de tijd-ruimte benadering laat zien dat dit de schaal van de regio vaak niet overstijgt.

De onderlinge contacten van bewoners vormen de tweede dimensie van territoriale binding. Nabijheid en sociale overeenkomst worden verondersteld van invloed te zijn op deze sociale binding. Eerder onderzoek heeft echter ook aangetoond dat de netwerken van bewoners niet tot het lokaal niveau beperkt blijven en er vaak sprake is van lichte gemeenschappen.

Ten derde is een politieke dimensie van lokale betrokkenheid en participatie onderscheiden, in de recente literatuur aangeduid als burgerschap op wijk- en buurtniveau. Dit bestaat uit enerzijds deelname aan lokale activiteiten en organisaties en anderzijds uit een meer passief moreel verantwoordelijkheidsgevoel.

Tot slot is identificatie een belangrijke dimensie van territoriale binding. Deze culturele binding komt voort uit de beleving van verschillende ruimtelijke contexten, zowel in fysiek als sociaal opzicht. Zo geeft deze dimensie uitdrukking aan het begrip van *place* als thuis.

De manier waarop de eerste IJburgers hun wijk gebruiken en beleven, en dus hun territoriale binding construeren, zal niet voor iedereen dezelfde zijn. Uit eerdere buurtstudies kunnen vele verschillende factoren worden afgeleid zoals leeftijd, gezinssituatie, sociaal-economische status, woontijd, ervaringen met diverse plaatsen en eigenaarschap van de woning. Verondersteld wordt dat onder de bewoners van IJburg verschillen in persoons- en huishoudenskenmerken, sociaal-economische status en woonsituatie zullen doorwerken in de betekenis die ze aan de wijk toekennen. Uiteraard zijn er ook *site & situation*-kenmerken die een rol spelen bij de manier waarop bewoners een plek gebruiken en beleven. Zoals in hoofdstuk 1 gesteld, geeft de fysieke ruimte de basis voor *place making*. Het onderzoek naar IJburg betreft echter een enkelvoudige *case-study* waardoor de afzonderlijke invloed van structurele factoren niet te meten is. In de analyse zijn ze daarom alleen als contextvariabele meegenomen.

OPERATIONALISATIE EN METHODOLOGIE

Van de theorie rond *place making* zoals die hiervoor is geschetst, wordt in dit hoofdstuk de stap gezet naar de manier waarop *place making* is bestudeerd. In de eerste paragraaf wordt het conceptuele model toegelicht dat bestaat uit een tweeledig analysekader. De betekenisgeving van de wijk door de professionals is achterhaald aan de hand van hun ruimtelijke visies die samenhangen met hun institutionele rolkenmerken. Bij de bewoners staan de manieren waarop zij de wijk gebruiken en beleven centraal, uiteengezet in hun territoriale bindingen. De veronderstelling is dat deze samenhangen met hun individuele en huishoudenskenmerken. De structurele context waarin de wijk zich ontwikkelt vormt de achtergrond waartegen de handelingen van zowel bewoners als professionals zijn afgezet. Het tweede deel van dit hoofdstuk beschrijft de methodologie die gevolgd is bij het beantwoorden van onderzoeksvragen. In lijn met de *case-study* aanpak is gekozen voor het gebruik van meerdere onderzoekstechnieken waaronder een *survey*, interviews en inhoudsanalyses.

3.1 Analyse kader

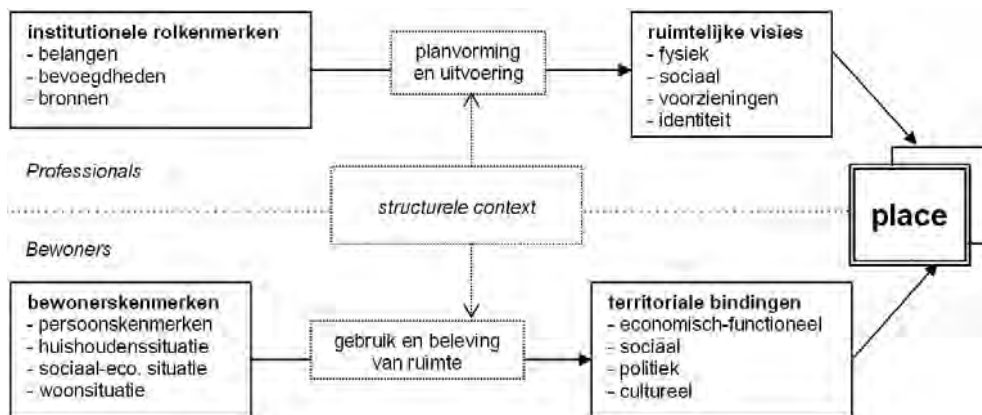
Place vormt de overkoepelende afhankelijke variabele van dit onderzoek. In hoofdstuk 1 is dit begrip omschreven als gebruikte, beleefde en ervaren ruimte. De analyse richt zich op het sociale proces waarin deze betekenisvolle plaats tot stand komt, gedefinieerd als *place making*. Dit is een constante de wisselwerking tussen de handelingen van betrokken actoren en de structurele context waarin ze zich bevinden. Dit maakt *place* gelaagd en dynamisch. Dé betekenis van IJburg bestaat derhalve niet en het onderzoek is geen poging deze te achterhalen. De analyse richt zich op de *place making* van twee belangrijke groepen: de professionele ontwikkelaars van de wijk en de eerste bewoners. Zij zijn degenen die in de planvorming en hun gebruik en beleving van de plek de eerste betekenissen toekennen aan IJburg. De veronderstelling is dat ze hiermee een belangrijke basis leggen voor de *place making* van alle anderen, nu en in de toekomst. Dit is uitgedrukt in de volgende hoofdvraagstelling:

Op welke wijze vindt de place making van IJburg plaats vanaf het begin van de planvorming tot en met de eerste jaren van bewoning? Welke betekenissen komen tot stand, wat is de invloed van verschillende partijen en welk effect hebben hun individuele kenmerken en de structurele context waarin ze zijn ingebed?

Als gelaagde sociale constructie is *place* niet zodanig te onderzoeken. Om de betekenis die professionals en bewoners aan de wijk toekennen te analyseren, is het begrip onder elk van hen geoperationaliseerd in een meetbaar concept. Op het meso-niveau van de professionals worden hun ruimtelijke visies onderzocht. Dit betreft de denkbeelden die ze in de planvorming en uitvoeringsfase over IJburg ontwikkelen. Professionals zijn vertegenwoordigers van organisaties en hun ruimtelijke visie wordt derhalve verondersteld samen te hangen met hun institutionele achtergrond. Deze set van formele belangen, bevoegdheden en bronnen die ze in het ontwikkelingsproces inzetten, verlenen hen een bepaalde rol in de *place making* van IJburg en kleuren hun visies op de wijk.

Bewoners construeren *place* op het microniveau van het dagelijks leven. De betekenis die zij toekennen aan IJburg zal worden onderzocht aan de hand van hun vormen van territoriale binding. Deze omvatten de verschillende manieren waarop bewoners de wijk in relatie tot andere schaalniveaus gebruiken en beleven. Territoriale binding wordt verondersteld samen te hangen met persoons- en huishoudenskenmerken. Leeftijd, huishoudenssituatie, sociaal-economische positie en woonsituatie bepalen in hoge mate hoe mensen een plek gebruiken en beleven.

Figuur 3.1 Conceptueel schema *place making*

Het tweeledige analysekader van *place* via de ruimtelijke visies van professionals en de territoriale bindingen van bewoners is weergegeven in figuur 3.1. In de rest van dit hoofdstuk zal dit nader toegelicht worden. De nadruk licht hierbij op de

invloed van de institutionele en persoonlijke kenmerken van de betrokken *place makers*. Zij bevinden zich daarbij echter niet in een vacuüm, op macroniveau doen zich vele processen voor die alle enige uitwerking hebben op de *place making* van IJburg. Het is niet het doel van dit onderzoek al deze ontwikkelingen te analyseren, mocht dit in de studie van slechts één wijk al mogelijk zijn. Toch is het belangrijk de invloed van de structurele context van IJburg op de professionals en bewoners te erkennen.

Zoals in hoofdstuk twee besproken staan de handelingen van professionals altijd in relatie tot de economische omstandigheden en de politiek-ambtelijke situatie waarin ze verkeren. Het eerste betreft voornamelijk de positie van de woningmarkt en het tweede het ruimtelijk beleid en gevestigde lokale politieke relaties waartoe ze zich moeten verhouden. Voor bewoners geldt dat hun gebruik en beleving van de ruimte gebonden is aan verschillende *constraints*. Het onderzoek concentreert zich op de *site- en situation* kenmerken van IJburg. De ligging en bereikbaarheid van de wijk, het lokaal voorzieningenniveau en de algehele bevolkingssamenstelling bieden de basis waarop de bewoners hun territoriale bindingen vormgeven.

Place making door professionals

De deelvraag naar de professionals is als volgt gedefinieerd:

Hoe verloopt het proces van place making onder de betrokken professionals? Welke betekenissen kennen zij via hun ruimtelijke visie aan IJburg toe? Wat is de invloed van hun institutionele rolkenmerken en structurele context?

Place making onder professionals vindt plaats via planvorming waar in het geval van IJburg een groot aantal organisaties bij betrokken zijn. Het onderzoek richt zich niet op het planproces als zodanig, maar beschouwt het als de achtergrond waartegen de betekenisgeving van de wijk zich afspeelt. Onder de professionals wordt *place* geanalyseerd aan de hand van hun ruimtelijke visies. Deze worden verondersteld afhankelijk te zijn van de institutionele rol die ze in de ontwikkeling van IJburg spelen. Zoals hierboven toegelicht speelt echter ook de context waarin de plannen tot stand komen en uitgevoerd worden, de achtergrond een rol.

AFHANKELIJKE VARIABELE: RUIMTELIJKE VISIES

Omdat *place* niet direct meetbaar is, worden de betekenissen die professionals aan IJburg geven, afgeleid uit hun ruimtelijke visies op de wijk. Deze visie bestaat uit verschillende elementen.

- *Fysieke structuur* — In de eerste plaats hebben professionals allen een beeld over hoe de wijk er fysiek uit moet komen te zien. Dit weerspiegelt zich in hun

Ijburg in aanbouw

visie op de stedenbouwkundige en architectonische opzet. Elementen daarin zijn de dichtheid, hoogte en vorm van bebouwing, het type woningen, het stratenpatroon en de inrichting van de openbare ruimte.

- *Sociale kenmerken* — In de tweede plaats zullen professionals ideeën hebben over voor wie ze de wijk bouwen. Belangrijke sociale kenmerken zijn het aantal bewoners en hun spreiding over de wijk. Daarnaast spelen aspecten als huishoudensamenstelling, leeftijdsopbouw, sociaal-economische achtergrond en culturele diversiteit een rol.
- *Voorzieningen* — Een derde dimensie van de ruimtelijke visie betreft de beelden van professionals over het functioneren van de wijk. In samenhang met de fysieke structuur en sociale kenmerken draait dit in de eerste plaats om het voorzien in verwachte behoeften van gebruikers zoals winkels, scholen en gezondheidszorg. In de tweede plaats gaat het om faciliteiten op het gebied van vervoer, werk en vrijetijdsbesteding die niet alleen op bewoners, maar op alle externe gebruikers van de wijk gericht zijn.
- *Identiteit* — Fysieke structuur, sociale kenmerken en voorzieningen leiden samen tot een bepaald beeld over het leven in de wijk. De identiteitsdimensie draait

om de algemene uitstraling van de plek, het visitekaartje dat de professionals willen afgeven. De relatie van de wijk tot andere plekken in de omgeving speelt daarbij een belangrijke rol.

ONAFHANKELIJKE VARIABELE: INSTITUTIONELE ROLKENMERKEN

Professionals vertegenwoordigen organisaties zoals de overheid, woningcorporaties, beleggers, architectenbureaus en projectontwikkelaars. De betekenis die ze construeren wordt verondersteld in relatie te staan tot de formele eigenschappen van deze instituties waarvan drie dimensies zijn onderscheiden. Deze kleuren in de eerste plaats hun ruimtelijke visies en bepalen in de tweede plaats hun invloed in het ontwikkelingsproces van de wijk.

- *Belangen* — De eigen en collectieve doelen die een organisatie, vertegenwoordigd door een professional, wil dienen met hun betrokkenheid in de ontwikkeling van de nieuwe wijk. Deze belangen bevinden zich zowel op financieel vlak als op fysiek, sociaal en bestuurlijk terrein.
- *Bevoegdheden* — Een belangrijk kenmerk van instituties is de mate waarin ze formele zeggenschap hebben over het verloop van een ontwikkelingsproces. Hieronder valt de bevoegdheid tot het stellen van regels, maar ook het vastleggen van formele taken en afspraken.
- *Bronnen* — Dit betreft de feitelijke middelen of benodigdheden die organisaties bijdragen aan de ontwikkeling van IJburg en hun zeggenschap daarover. Grond en kapitaal zijn beide basisbronnen voor de realisatie van elk bouwproject. Zonder een plek om te bouwen of de financiering daarvan kan *place making* niet aanvangen. Daarnaast zijn ontwerpen en plannen een belangrijke bron. Ze voorzien in de manier waarop de plek vorm krijgt en herbergen de meest directe ruimtelijke visie. Een derde middel betreft de technische bouwcapaciteit die voorziet in de daadwerkelijke realisatie van ontwerpen en plannen. Tot slot is het middel van beheer belangrijk. Een plek dient verkocht of verhuurd te worden aan gebruikers en onderhouden en bestuurd te worden om in stand te blijven.

Place making door bewoners

De vraagstelling voor de bewoners is als volgt gedefinieerd:

*Hoe verloopt het proces van place making onder de eerste bewoners van IJburg?
Welke betekenissen kennen ze via hun territoriale bindingen aan de wijk toe en
wat is de invloed van bewonerskenmerken en sociaal-ruimtelijke factoren?*

Bewoners construeren *place* op twee manieren, door ruimte te gebruiken en te beleven. De betekenissen die hier uit voortkomen worden in het onderzoek geanalyseerd middels hun verschillende vormen van territoriale binding. De achterlig-

gende gedachte is dat bewoners met relatief sterke bindingen op lokaal niveau een grotere bijdrage verlenen aan de betekenisgeving van IJburg dan bewoners die met relatief zwakke lokale bindingen.

De sterkte en ruimtelijke spreiding van territoriale bindingen wordt verondersteld afhankelijk te zijn van de keuzes die bewoners maken op basis van hun leeftijd, geslacht, gezinssituatie, economische positie, arbeidssituatie, eigendomsituatie van de woning en ervaring met andere plaatsen. Deze vormen derhalve de onafhankelijke variabele in het onderzoek. Net als bij de professionals bevinden de bewoners zich in een structurele context waarvan in dit onderzoek specifiek de *site & situation*-kenmerken van IJburg worden meegenomen.

AFHANKELIJKE VARIABELE: TERRITORIALE BINDINGEN

In het onderzoek zijn vier dimensies van territoriale binding onderscheiden. Uitgangspunt vormen het schaalniveau van straat, buurt en wijk, maar dit wordt gerelateerd aan gebruik en beleving van hogere schaalniveaus zoals Amsterdam en de regio. Samen geven ze inzicht in de manieren waarop IJburgers plaats construeren.

- *Economisch-functionele binding* — Deze dimensie draait om het functioneel ruimtegebruik. De eerste indicator betreft de locatie waar bewoners werken, dichtbij huis of juist verder weg, en de manier waarop ze die afstand afleggen. Ten tweede meet deze dimensie het gebruik van voorzieningen zoals winkels, huisarts, uitgaansgelegenheden, scholen en sportfaciliteiten op verschillende schaalniveaus. Als derde wordt de perceptie die bewoners hebben van nabijheid en beschikbaarheid van voorzieningen en andere plaatsen geanalyseerd.
- *Sociale binding* — Binnen deze dimensie worden de sociale relaties van de bewoners geanalyseerd, specifiek hun vorm, hechtheid en ruimtelijke uitsortering. De locatie van het sociale netwerk binnen buurt, wijk, stad en regio vormt hiervan de eerste indicator. Ten tweede worden de sociale contacten binnen de wijk nader bestudeerd op hun frequentie, reikwijdte en vorm. Als derde wordt naast de feitelijke contacten die bewoners hebben, ook hun wensen, ideeën en verwachtingen ten aanzien van sociale relaties met buurtgenoten onderzocht.
- *Politieke binding* — Bij deze dimensie staat de betrokkenheid bij de directe woonomgeving centraal en de inzet die bewoners hierin vertonen. Het meetniveau beperkt zich tot buurt en wijk. De eerste indicator richt zich op concreet gedrag zoals het lidmaatschap van buurtverenigingen, deelname aan activiteiten en het ondernemen van actie als men vindt dat de omgeving in het geding is. De tweede indicator heeft betrekking op morele betrokkenheid en de impliciete normen over hoe het in de buurt hoort. Hiervoor worden het verantwoordelijkheidsgevoel voor de buurt en de aanspreekbaarheid van medebewoners geanalyseerd.
- *Culturele binding* — De laatste dimensie draait om de identificatie met een plek en hangt het meest direct samen met de beleving van plaats. De eerste indicator

is het waardeoordeel van de bewoners over de fysieke structuur van hun woonomgeving. De ligging van de wijk, de architectuur en de openbare ruimte zijn daar belangrijke onderdelen van. De tweede indicator van culturele binding betreft de mate waarin IJburgers zich met de andere bewoners identificeren, ongeacht de contacten die men met elkaar heeft. Het gevoel thuis te zijn, kenmerken te delen en deze te waarderen, zijn hier onderdeel van.

ONAFHANKELIJKE VARIABLE: BEWONERSKENMERKEN

De vier dimensies van territoriale binding zullen niet door elke IJburger op dezelfde manier worden ingevuld. Binnen het onderzoek worden vier kenmerken van bewoners als onafhankelijke variabelen in verband gebracht met territoriale binding.

- *Persoonskenmerken* — Deze variabele omvat het geslacht en de leeftijd van individuele bewoners. De veronderstelling is dat mannen en vrouwen, ouderen en jongeren plaats op verschillende manieren gebruiken en beleven.
- *Huishoudenssituatie* — Bij deze variabele wordt gekeken naar de omvang en de compositie van het huishouden waar de bewoner deel van uitmaakt. Met name de aanwezigheid van kinderen wordt als belangrijke basis voor gebruik en beleving van de buurt meegenomen. Ten tweede wordt gekeken naar de tijd die men in de buurt doorbrengt op basis van het aantal uur dat het huishouden per week werkt en de beschikbaarheid van eigen vervoer.
- *Sociaal-economische situatie* — Deze variabele heeft in de eerste plaats betrekking op het opleidingsniveau en het beroep van individuele bewoners. Gecombineerd met gegevens over de eventuele partner is de sociaal-economische situatie van het huishouden vastgesteld.
- *Woonsituatie* — Deze variabele bestaat uit een reeks deelindicatoren die de persoonlijke woongeschiedenis en huidige woonsituatie weergeven. Als eerste betreft dit de geografische herkomst op basis van de plaats waar men is opgegroeid, de plaats waar men woonde voor IJburg en de woonduur in Amsterdam. In samenhang met leeftijd is een variabele samengesteld die de ervaring met de stad en andere plaatsen aangeeft. Ten aanzien van de huidige woonsituatie op IJburg wordt gekeken naar woonduur in de wijk en de eigendomssituatie van de woning.

De verhouding tussen professionals en bewoners binnen place making

De overkoepelende afhankelijke variabele *place* wordt in dit onderzoek bij de professionals en bewoners afzonderlijk onderzocht. Ieder construeert eigen betekenissen en deze zullen niet altijd overeenkomen; dé betekenis van IJburg bestaat niet. Wel is het mogelijk tussen de *place making* van professionals en bewoners overeenkomsten en verschillen te onderscheiden op basis waarvan ze een strijd om de ruimte aangaan. Deze staan centraal in de derde deelvraagstelling:

Hoe verhouden de professionals en bewoners zich tot elkaar in het proces van place making? Welke invloed hebben de bewoners op de ruimtelijke visies van professionals en hoe komt dit terug in de uitvoering van de plannen?

De professionals construeren hun ruimtelijke visies voor een deel op basis van de ideeën die ze hebben over de territoriale bindingen van de toekomstige bewoners. Wanneer deze zich echter in de wijk vestigen ontstaat een eigen dynamiek die zich in een geheel andere richting kan begeven dan de plannen voor IJburg hadden voorzien. Zoals in hoofdstuk 2 besproken lieten professionals zich hier lange tijd niets aan gelegen, maar zijn ze zich in de afgelopen tijd steeds meer bewust geworden van de discrepanties tussen hun eigen *place making* en die van de *place users*. De vraag is hoe hedendaagse professionals met dit gegeven omgaan. De analyse richt zich op de overeenkomsten en verschillen tussen de constructies van *place*, specifiek met betrekking tot de sociale structuur, de voorzieningen en de ruimtelijke identiteit. Daarnaast zal gekeken worden in hoeverre verschillen mee worden genomen in de verdere ontwikkeling van de wijk en de ruimte die professionals hiervoor zien.

3.2 Onderzoeksaanpak

Validiteit en generaliseerbaarheid

Het doel van dit proefschrift is om inzicht te krijgen in de manieren waarop een nieuwe wijk betekenis krijgt. Het onderzoek naar *place making* is een nog relatief onontgonnen terrein waar weinig uitgekristalliseerde theorieën en methoden voor bestaan. Omdat het een veelzijdig, complex proces is, is ervoor gekozen *place making* diepgaand te bestuderen binnen één locatie in plaats van een brede vergelijking te maken tussen meer *places*. IJburg biedt als geheel nieuwe wijk, die bij aanvang van het onderzoek nog niet bewoond was, een uitgelezen gelegenheid voor een dergelijke *single-case study*. Het feit dat IJburg een Vinex-wijk is waarvan er velen worden gebouwd, maar nauwelijks onderzoek naar gedaan wordt, maakt het mede tot een geschikte onderzoekslocatie.

In het onderzoek staat IJburg model voor nieuwe wijken in het algemeen en Vinex-locaties in het bijzonder. Dit wil echter niet zeggen dat de resultaten zondermeer naar alle andere nieuwbouwwijken gegeneraliseerd kunnen worden. In zijn soort is IJburg, door de ligging aan de rand van Amsterdam en opzet in opgespoten eilanden, een bijzondere *case*. De context heeft specifieke kenmerken die de *place making* zeker zullen kleuren. Doel van de studie is om via diepgaande analyse van twee partijen aan te tonen hoe processen van betekenisgeving zich voltrekken. Niet in de specifieke uitkomst van *place making* op IJburg, maar de

manier waarop deze zich voltrekt schuilt de waarde. Inbedding in de literatuur en vergelijking met andere onderzoeken bieden daarvoor de basis. Bovendien maakt de tweezijdige invalshoek op zowel professionals en bewoners zogenaamde *thick description* mogelijk waarbij het gebruik van verschillende onderzoeksmethoden zorgt voor een hoge interne validiteit en betrouwbaarheid (Hutjes & van Buren, 1996; Swanborn 1996).

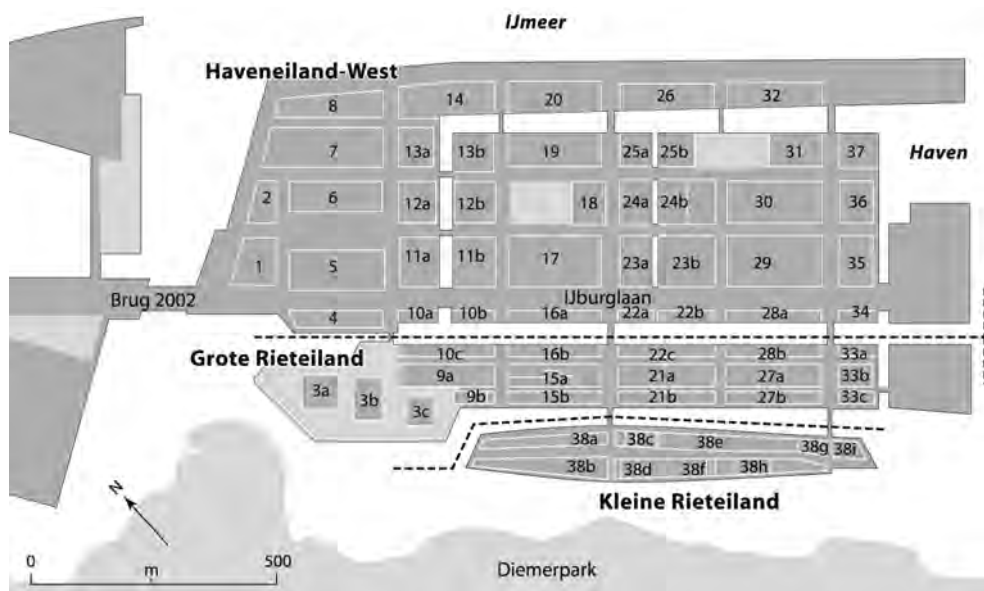
Deze systematische en intensieve opzet komt tot uiting in de analyse van plan-documenten, meerdere inhoudelijke gesprekken met 12 professionals, een uitvoerige enquête onder 321 eerste bewoners van IJburg, diepte-interviews met 27 huishoudens en een analyse van de wijkwebsite. De respons onder de bewoners was relatief hoog; ruim de helft van de eerste huishoudens op IJburg heeft aan de enquête deelgenomen en ze weerspiegelen de algehele bevolkingssamenstelling van dat moment. Van de professionals zijn de belangrijkste sleutelorganisaties en hun vertegenwoordigers in het onderzoek betrokken. Zij vormen de hoofdstroom in de *place making* van IJburg en representeren de belangrijkste ruimtelijke visies die bij de vorming van de plannen en de eerste jaren van de uitvoering, betrokken waren.

De onderzoekslocatie en de onderzoekseenheden

Zoals in hoofdstuk 1 beschreven is de betekenisgeving van een plek een zichzelf constant reproducerend proces dat in principe geen einde kent. Voor het onderzoek is daarom een duidelijke periode gemarkeerd. Het richt zich op de *place making* van de nieuwe Amsterdamse wijk IJburg gedurende de vorming van de plannen, de eerste jaren van de bouw en de pioniersfase van de bewoners. Ook de onderzoekslocatie behoeft nadere afbakening, aangezien de zeven eilanden waaruit IJburg zal komen te bestaan over een periode van 15 jaar worden aangelegd. Gekozen is om het onderzoek toe te spitsen op ontwikkeling van de Rieteilanden en het westelijk deel van het Haveneiland in de periode van 1994 tot 2006. Het eerste jaar markeert het formele startschot van de planvorming waardoor de verschillende professionals bij de *place making* werden betrokken. Omdat de eilanden van IJburg elk in een enigszins andere samenwerkingsconstructie tussen professionals worden ontwikkeld, is besloten alleen het plangebied Haveneiland en Rieteilanden West in beschouwing te nemen. Dit deel van de wijk is het eerst uitgewerkt en hier zijn eind 2002 ook de eerste woningen opgeleverd. Door het onderzoek op dit gebied te richten kon zowel de professionele *place making* als de eerste paar jaar van ruimtegebruik en beleving onder de bewoners bestudeerd worden. De grens is gelegd bij 2006 omdat de bevolking op IJburg vanaf dat moment sterk ging groeien. Ook buiten het onderzoeksgebied op het Steigereiland en later het Haveneiland-Oost namen mensen hun intrek waardoor na drie jaar de pioniersfase van de eerste bewoners feitelijk ten einde kwam. Gedurende het

onderzoek was echter slechts een deel van het Rieteiland en een nog kleiner deel van het Haveneiland bewoond. Figuur 3.2 geeft het onderzoeksgebied weer.

Figuur 3.2 *Het onderzoeksgebied*

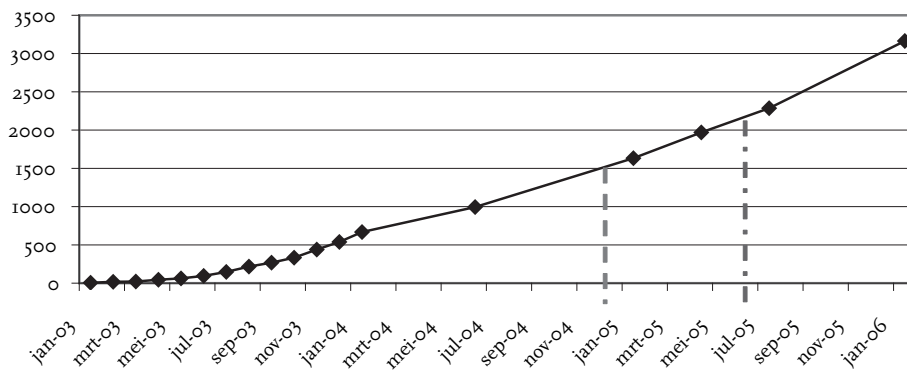

De categorie *place professionals* omvat alle organisaties die gedurende de onderzoeksperiode direct betrokken waren bij de vorming en uitvoering van de plannen voor het Haveneiland en de Rieteilanden. Op overheidsniveau betreft dit vertegenwoordigers van de gemeente en het stadsdeel. Regionale en landelijke overheden zijn buiten het onderzoek gehouden omdat ze slechts indirect bij het planproces betrokken waren. Bestuurlijke verantwoordelijkheid ligt bij de gemeente Amsterdam, specifiek de wethouders en de gemeenteraad. Daarnaast zijn in op centraal gemeentelijk niveau de Dienst Ruimtelijke Ordening en het Ontwikkelingsbedrijf Gemeente Amsterdam met de aanleg van de wijk belast. Binnen deze diensten gevormde projectteams dragen de zorg voor de daadwerkelijke ontwikkeling van een gebied. Zodra een deel van een wijk is opgeleverd, worden diverse taken overgedragen naar het stadsdeel. In het geval van IJburg is stadsdeel Zeeburg belast met beheer en specifiek welzijnsvoorzieningen.

Omdat IJburg in een publiek-privaat samenwerkingsverband wordt aangelegd, is naast de gemeentelijke spelers een breed scala aan marktpartijen betrokken. Voor het onderzoeksgebied gaat het om 19 verschillende organisaties waaronder projectontwikkelaars, woningcorporaties, vastgoedinvesteerdere, verhuurders en bouwbedrijven. Zij hebben zich aan het begin van de planvorming verenigd in drie

zogenaamde consortia, te zijn Groep Waterstad, IJ-delta en de IJburger Maatschappij. In bijlage A is hun samenstelling gedurende de onderzoeksperiode te vinden. De consortia hebben elk een deel van de grond op het Haveneiland en de Rieteilanden van de gemeente afgenomen en zijn verantwoordelijk voor het realiseren van de bouwopgave. Samen met de gemeenten sturen zij de ontwerpers aan, zowel op stedenbouwkundig als architectonisch gebied. Voor IJburg is, in tegenstelling tot vroegere nieuwe wijken, gekozen om met een grote diversiteit aan ontwerpers te werken. Dit had tot gevolg dat in 2002 maar liefst 35 teams van architecten op het Haveneiland aan het werk waren.

Figuur 3.3 De bevolkingsontwikkeling van IJburg tot 1 januari 2006

Bron: Gemeente Amsterdam, Projectbureau IJburg / O+S

Enquête uitgezet: - - - - -

Interviews afgenomen: - - - - -

De analyse van de bewoners richt zich op iedereen die tijdens de onderzoeksperiode op het Haveneiland-West en de Rieteilanden woonde. Het Projectbureau en de dienst Onderzoek en Statistiek van de gemeente Amsterdam houden het bevolkingsverloop van de wijk bij in de IJburg-monitor. Zoals in figuur 3.3 te zien is, hebben de eerste bewoners begin 2003 hun intrek genomen op IJburg en woonden er drie jaar later ruim 3000 mensen in de wijk. Gedurende de onderzoeksperiode concentreerden de bewoners zich op de Rieteilanden en enkele blokken op het Haveneiland, specifiek langs de IJburglaan en de blokken 24 en 25. In het bijzonder de Zwanebloemlaan kan als het epicentrum van de pioniers worden aangemerkt. In principe zijn individuele bewoners als waarnemingseenheid in het onderzoek meegenomen, maar op basis van kenmerken van andere gezinsleden wordt tevens naar het huishoudensniveau gekeken.

Uitvoering

Het onderzoek onder de professionals is in 2005 en 2006 uitgevoerd waarbij hun *place making* op twee manieren is bestudeerd. In de eerste plaats is een studie gemaakt van de nota's, rapporten, ontwerpen en andere publicaties die betrekking hebben op de planvorming. Hierbij zijn de geschreven bronnen geanalyseerd aan de hand van de vier dimensies die de ruimtelijke visie bepalen. Specifiek de plandocumenten van de gemeente en stedenbouwkundige ontwerpen waren in deze analyse betrokken, maar ook van de marktpartijen zijn enkele bronnen meegenomen.

Om de afzonderlijke, institutionele visies van professionals en hun *place making* gedurende de uitvoering van de plannen te achterhalen, zijn gesprekken gehouden met sleutelpersonen, doorgaans directeuren of eindverantwoordelijke personen in hun organisatie. Daarbij is besloten de bouwers buiten de analyse te laten omdat ze alleen belast zijn met de technische constructie van de wijk en zich niet met de betekenisgeving bezig houden. Zo is een focusgroep van 12 professionals geconstrueerd waarvan in bijlage B de exacte samenstelling is te vinden.

De focusgroep is tot stand gekomen door van alle type organisaties die professionals vertegenwoordigen een representant te kiezen. In het geval van de gemeente behoefde geen keus gemaakt te worden omdat sprake is van enkele diensten of posities. Van de projectontwikkelaars, woningcorporaties, beleggers, architecten, stedenbouwkundigen en bouwbedrijven zijn echter meerdere organisaties bij IJburg betrokken. De selectie onder deze professionals is gemaakt op basis van de 'zwaarte' van de rol die ze in de *place making* van de wijk vervullen. Zo hebben de vijf woningcorporaties binnen de consortia niet allen even grote belangen, dragen ze niet dezelfde bronnen bij en hebben ze niet even gevestigde ideeën.

Omdat het onderzoek zich richt op de belangrijkste *place makers*, geeft het werken met sleutelorganisaties en personen een adequaat beeld van de betekenisgeving rond IJburg. Met de professionals in de focusgroep zijn in eerste instantie individuele gesprekken gevoerd, waar in sommige gevallen ook andere medewerkers van de organisatie bij aanwezig waren. De interviews werden gehouden aan de hand van stellingen over de *place making* van IJburg en de positie van de professional daarbinnen, afgeleid uit de analyse van de plandocumenten en de eerste resultaten van het bewonersonderzoek. In bijlage C zijn deze stellingen te vinden. Na de individuele gesprekken is vervolgens een rondetafelbijeenkomst belegd waar enkele centrale thema's uit de interviews met een aantal professionals tezamen zijn besproken.

Place making onder de bewoners is op een meer intensieve manier bestudeerd, mede door de langere looptijd van dit deelonderzoek. Vanaf eind 2002 zijn de bewoners gevolgd bij het opstarten van het leven in de wijk. Gedurende de eerste

twee jaar werd voornamelijk contact gelegd met de pioniers, is het dagelijks leven in de wijk geobserveerd en zijn met enige regelmaat bijeenkomsten van lokale organisaties bezocht. In november 2004 is een schriftelijke enquête uitgezet bij 650 voor het oog bewoonde adressen op het Haveneiland en de Rieteilanden. Hiervan werden er verspreid over twee maanden 321 correct retour ontvangen, een respons van vijftig procent. Deze respons is mede verkregen door bewoners twee keer persoonlijk te bezoeken om de enquête in ontvangst te nemen en een retourenvelop beschikbaar te stellen voor desgewenst nazending. In bijlage D is de enquête te vinden.

De 321 ingevulde vragenlijsten staan tezamen voor 879 bewoners, 594 volwassenen en 285 kinderen. De respondenten zijn representatief voor de eerste bewoners van het Haveneiland-West en de Rieteilanden. In het bijzonder vertegenwoordigen ze de pioniers die in 2003 en 2004 op IJburg zijn komen wonen. Zo vulde van de huishoudens aan de Zwanebloemlaan ruim zeventig procent de vragenlijst in. De meest recente bewoners in de onderzoeksperiode, voor een deel bestaand uit mensen die vanwege de sloop van hun oude buurt een sociale huurwoning op IJburg toegewezen hebben gekregen, zijn relatief ondervertegenwoordigd. Bekend is dat de respons onder huurders in nieuwe wijken vaak lager is dan onder kopers, zeker in suburbane gebieden (zie bijv. Van de Burgwal 1997). Bovendien konden veel mensen die net in hun huis betrokken waren zich weinig voorstellen bij een onderzoek naar de binding met hun nieuwe buurt.

Op het enquêteformulier werd tevens de vraag gesteld of men bereid zou zijn aan een diepte-interview deel te nemen. Ruim de meerderheid van de respondenten heeft daar positief op geantwoord. In de zomer van 2005 is hier een selectie van benaderd voor een gesprek, waarbij gestreefd is naar een representatieve afspiegeling van de bewoners in persoons- en huishoudenskenmerken, woonsituatie en spreiding over de wijk. In totaal is met 35 bewoners binnen 27 individuele huishoudens een interview gehouden (zie bijlage E voor de topic-list).

Tot slot werd in het kader van een aan het onderzoek verbonden afstudeerscriptie de ontwikkeling van lokale organisaties en activiteiten, zoals de bewonersvereniging, in kaart gebracht. Hierbij is tevens een analyse gemaakt van het webforum dat door een van de eerste IJburgers is opgezet (Walberg, 2005).

DEEL II

Place making door professionals

DE GESCHIEDENIS VAN DE TOEKOMST

In deel 11 van deze studie wordt de *place making* van IJburg door de professionals geschetst, zoals die zich tot begin 2006 heeft voltrokken. Hoofdstuk 4 beschrijft de planvorming voor IJburg en de ontwikkeling van de collectieve ruimtelijke visie op de wijk. Formeel start dit proces in 1994 wanneer de gemeente met het Rijk het zogenaamde Vinex-convenant sluit. De *place making* van IJburg heeft echter een lange aanloop die reeds vele decennia voor de uiteindelijk planning aanvangt. In de fase van ideevorming raakt de wijk aan vrijwel alle sociaal-ruimtelijke trends van de afgelopen honderd jaar. Zo is het achtereenvolgens een uitbreiding van het havengebied, een functionalistische uitleglocatie en een suburbane enclave, om uiteindelijk een stedelijke buitenwijk te worden. De totstandkoming van IJburg en die visies in de plandocumenten zijn dan ook niet los te zien van het algemeen ruimtelijk beleid in de twintigste eeuw, specifiek de uitwerking daarvan binnen de regio Amsterdam.

4.1 Ideevorming

Het AUP en de Bijlmer als voorlopers

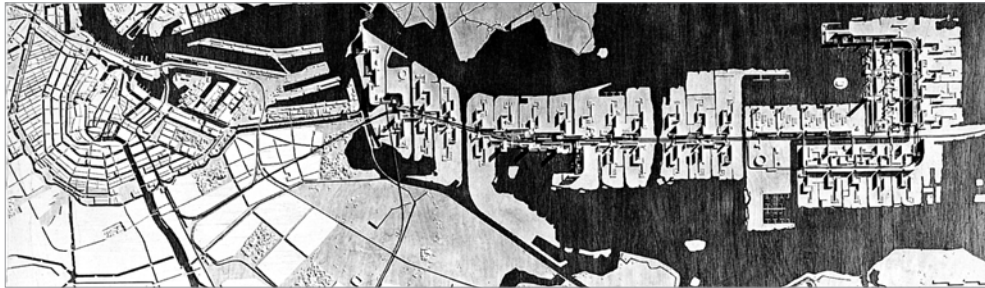
IJburg staat in de lange Amsterdamse geschiedenis van stadsuitbreidingen, in het bijzonder de traditie van het maken van land uit water. Een groot deel van het hedendaagse grondgebied van de stad bestaat uit polders en in het centrum zijn, met name voor de scheepvaart, enkele kunstmatige eilanden verrezen. Begin twintigste eeuw ontstaat binnen de net opgerichte Dienst Stadsontwikkeling het idee om het Oostelijk Havengebied verder uit te breiden richting het IJmeer (Schot et al., 2001). Deze plannen verdwijnen echter geruisloos van tafel als Amsterdam inzet op grootschalige expansie in het zuiden en westen van de stad. Onder leiding van Cornelis van Eesteren lanceert de gemeente het Algemeen Uitbreidingsplan (AUP) dat aansluit op de principes licht, lucht en ruimte van het Nieuwe Bouwen. Dit ontwerp introduceert een nieuwe stadsstructuur van zogenaamde lobben doorsneden met groene scheggen.

Door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog verrijzen de Westelijke Tuinsteden en Buitenveldert pas in de jaren vijftig. Al snel wordt duidelijk dat het AUP

ontoereikend is voor de groeiende bevolking en het toenemende ruimtegebruik per persoon. De Dienst Stadsontwikkeling maakt vervolgens een ontwerp voor een omvangrijke uitbreiding in het zuidoosten van de stad, gefundeerd op de functionele principes van het modernisme. Hiermee wordt het model van de lobbenstad nader uitgewerkt (Gieling, 2006).

In 1965 presenteert het Rotterdamse architectenbureau Van den Broek en Bakema een alternatief plan voor stadsuitbreiding met het forteiland Pampus, dat ongeveer acht kilometer uit de kust van Amsterdam ligt, als uitgangspunt. Ze schetsen een in het water gelegen stadslob bestaande uit vier eilanden waarop diverse grootschalige wooneenheden tezamen maar liefst 350.000 inwoners zullen herbergen. De ligging in het water compenseert volgens de ontwerpers echter deze hoge mate van stedelijkheid met dichtheden tot 150 woningen per hectare. Samen met de open ruimte rond de gebouwen én recreatiemogelijkheden in de directe omgeving, moet het water de bewoners een gevoel van 'buiten wonen in de stad' geven.

Figuur 4.1 *Schets van Pampusstad*

Pampusstad combineert de grote vraag naar woningen met de heersende idealen over ruimte en groen. Het wordt voorgesteld als de woon- en werkstad van de toekomst waar in omsloten woonbuurten een nieuw soort gemeenschapsleven zal ontstaan. Als bijkomstigheid herstelt de wijk, aldus de ontwerpers, de historische verbinding van Amsterdam met het IJ, die met de aanleg van het centraal station verloren was gegaan. Het is echter nadrukkelijk een ideeënplan bedoeld om discussie uit te lokken. Onder architecten en stedenbouwkundigen baart het inderdaad veel opzien, maar de gemeente Amsterdam is minder gecharmeerd en kwalificeert het als onrealistisch. De aanleg van een dergelijke wijk zal volgens de Dienst Stadsontwikkeling gepaard gaan met te hoge technische en financiële inspanningen en bovendien een grote aanslag vormen op de omgeving van het IJ (Van der Lee, 1995). Amsterdam zet vervolgens door met het oorspronkelijke plan voor de bouw van de Bijlmermeer, een in een weiland gelegen wijk die vele malen makkelijker te ontwikkelen is dan de bodem van het IJmeer.

Gebundelde deconcentratie

Wanneer de Bijlmer eind jaren zestig wordt opgeleverd blijken de stedenbouwkundige principes evenwel niet goed aan te sluiten bij de woonwensen van de stedelijke middenklasse, voor wie de wijk bedoeld was. Onder het beleid van gebundelde deconcentratie verlegt de gemeente haar aandacht naar woningbouw in de regio waar suburbane tendensen beter tot hun recht kunnen komen. De bestaande stad wordt als woonomgeving afgeschreven en het plan is deze na grootschalige sloop tot werklocatie om te bouwen. Uit vreest dat overloopgebieden zoals Alkmaar en Purmerend niet alle voormalige stadsbewoners kunnen herhuisvesten, dringt Amsterdam bij het Rijk aan op de bouw van *New Town Almere* (Faludi & van der Valk 1990; Brouwer 1997; Van der Cammen & De Klerk 2003).

Over het Pampusplan wordt met de verstedelijking van Flevoland en de mogelijke inpoldering van de Markerwaard niet meer gesproken. Van potentiële woonlocatie verandert het IJmeer in een stedelijke dumpplek. Zo gebruikt de gemeente de Diemerzeedijk als gifbelt en wil men ook van het Buiten-IJ een vuilstortplaats maken (Schot et al., 2001). Omdat er grote behoefte is aan groenvoorzieningen in de stad ontstaat het idee hier een groot park te creëren onder de naam Uilenbos. Ook worden er plannen ontwikkeld voor de aanleg van een snelle treinverbinding naar Almere en Oost Nederland via het IJ (Interdisciplinaire Studiegroep Planologie 'IJmeer', 1977).

Hoewel de bouw van Almere mede geschiedt op initiatief van Amsterdam, veranderen binnen de gemeente nog tijdens de aanleg de gedachten over het beleid van gebundelde deconcentratie. Het streven van de groeikernen kleine steden te maken blijkt niet te slagen, terwijl de radicale sloopplannen op steeds meer verzet stuiten bij de Amsterdamse bevolking. Eind jaren zeventig keert de stad zich officieel van het overloopbeleid af. Onder leiding van de nieuwe wethouder ruimtelijke ordening wordt de strategie van de compacte stad ingezet, gericht op een revitalisering van Amsterdam. De stad moet weer aantrekkelijk worden voor zowel bewoners als bezoekers, in de eerste plaats door de grootschalige sloop te vervangen door een fijnmaziger stadsvernieuwing met sociale woningbouw. Er blijken echter al snel meer woningen nodig te zijn dan in bestaand gebied gebouwd of opgeknapt kunnen worden. Hierop start de gemeente in 1979 een zoektocht naar nieuwe locaties in en nabij Amsterdam waarbij men het Pampusplan weer uit de kast haalt (Projectbureau IJburg, 1995a; Sijmons, 1995).

Nieuw Oost op de agenda

Onder de naam Nieuw Oost worden begin jaren tachtig de mogelijkheden van een wijk in het IJmeer verkend waarbij het ontwerp van Van den Broek en Bakema is teruggebracht tot circa 40.000 woningen. De aantrekkelijkheid van het wonen

aan het water en de ligging ten opzichte van de regio spreken sterk voor Nieuw Oost. Toch wegen deze voordelen vooralsnog niet op tegen de nadelen zoals hoge aanlegkosten en aantasting van de natuur in het gebied. Ook de geplande vuilstortplaats, de barrière van het Amsterdam Rijnkanaal en de slechte verbinding met de rest van de stad maken het oordeel weinig positief (Stuurgroep Aanvullende Woningbouw, 1981; Werkgroep Pampus, 1982). Het Oostelijk Havengebied, dat sinds de aanleg van een nieuwe haven in het westen van Amsterdam buiten gebruik is, Diemen-Noord en landelijk West bieden betere mogelijkheden voor stadsuitbreiding. Desondanks wordt Nieuw Oost opgenomen in het gemeentelijke structuurplan dat het nieuwe streven naar een compacte stad uiteenzet (Van der Lee, 1995).

Als onderdeel van dit beleid lanceert Amsterdam halverwege de jaren tachtig het IJ-oeveren-project. Het plan bestaat uit een reeks ontwikkelingen langs het IJ vanaf Sloterdijk in het westen tot een suburbane woonwijk in het oosten. Om de geesten rijp te maken, krijgt architect Ashok Bhalotra in 1987 de opdracht de contouren te schetsen van deze nieuwe stadsuitbreiding. In de zijn opzet is Nieuw Oost een ruime, op het water gerichte wijk voor circa 65.000 bewoners met hoofdzakelijk eengezinswoningen en middel-hoogbouw (Bhalotra, 1987; Strijland, 1990).

Vinex geeft de impuls

Het ontwerp van Bhalotra maakt zowel bestuurders als marktpartijen enthousiast. Tevens blijkt Nieuw Oost goed te passen in de principes voor stadsontwikkeling van de Vierde Nota op de Ruimtelijke Ordening (zie hoofdstuk 2 voor uitleg van het Vinex-beleid). Zo ligt het gebied dichtbij de stad waardoor het in potentie goed bereikbaar is met het openbaar vervoer (Projectgroep Zeeburg/Nieuw Oost, 1990). Op basis van Bhalotra's plan stelt de Dienst Ruimtelijke Ordening (dRO), opvolger van de oude Dienst Stadsontwikkeling, in 1989 een Nota van Uitgangspunten op die richting moet gaan geven aan de verdere planontwikkeling voor Nieuw Oost.

Binnen de gemeente bestaan er echter grote twijfels over de mogelijkheden voor landaanwinning en de hoge kosten van het project. Deze critici worden in het gelijk gesteld door de Milieu Effectrapportage die Amsterdam, hoewel dit nog niet wettelijk verplicht is, voor Nieuw Oost laat uitvoeren. Een wijk van dergelijke omvang is technisch en praktisch niet haalbaar, zo luidt het oordeel. De gemeente vestigt vervolgens haar aandacht op de herontwikkeling van het Oostelijk Havengebied en de uitbreiding van de Westelijke Tuinsteden met de compacte suburbane wijken Nieuw Sloten en de Middenveldsche Akerpolder (in de volksmond De Aker genaamd, zie Lupi et al., 2007). Omdat het de enige plek lijkt voor verdere grootschalige stadsuitbreiding, wordt het IJmeer toch als een van de toekomstige Vinex-locaties aangewezen. De haalbaarheidsrapportage die de gemeente voor de onderhandelingen met het Rijk opstelt, toont opnieuw problemen met de

kosten, maar dit kan het ambitieniveau niet drukken. Onder de nieuwe werktitel IJstad schetst de Ontwikkelingsvisie die in 1993 verschijnt een groot, relatief dicht bebouwd eiland met tussen de 15.000 tot 25.000 voornamelijk grondgebonden woningen (Van der Lee, 1995; Jolles, 1997).

Aangezet door het Vindex-beleid groeit ook de interesse vanuit de markt. In 1993 verenigen zich onder de naam Groep Waterstad diverse bouwprofessionals die op eigen initiatief onderzoek gaan doen naar de aanleg van Nieuw Oost¹. Uitkomst hiervan is het idee de wijk aan te leggen op betonnen platforms op palen of pieren. Dit is duurder dan het traditionele inpolderen, maar een relatief snelle manier van bouwen die ook het milieu minder belast. Belangrijker nog is het feit dat er met deze methode geen dijken nodig zijn waardoor optimaal ingespeeld kan worden op 'de menselijke behoefte aan het water te wonen' (Teun Koolhaas Associates & DHV Milieu en Infrastructuur, 1994; Groep Waterstad, 1994a).

De gemeente ziet meer mogelijkheden in ophoging als alternatieve methode om land te winnen en reageert daarom aarzelend op de voorstellen van Groep Waterstad. Enerzijds is men blij dat andere professionals zich mengen in de discussie over Nieuw Oost maar anderzijds weet men niet goed hoe met deze, voor Amsterdam geheel nieuwe, private initiatieven om te gaan. Bovendien bestaat er nog altijd geen eenduidige visie op de wijk. De Dienst Ruimtelijke Ordening presenteert het als een kostbare, maar noodzakelijke stap om de middengroepen in de stad te houden en Amsterdam te voorzien van een aantrekkelijk en goed bereikbaar recreatiegebied. Andere gemeentelijke professionals beschouwen Nieuw Oost als geldverslindend prestigeproject en persoonlijke lobby van de ruimtelijke bestuurders (Spaans et al., 1993; Groep Waterstad, 1994b, 1994c & 1995). Ze krijgen bijval van de Vereniging tot Behoud van het IJsselmeer en vertegenwoordigers van bewonersorganisatie Landelijk Noord die stellen dat door te bouwen in het IJmeer een uniek gebied verloren zal gaan. Voor zover nieuwe wijken nodig zijn, hetgeen de tegenstanders betwisten, zien ze in Almere en de Noordoostpolder nog voldoende plek.

Ondanks de meningsverschillen, die zelfs tot een crisis in het college van burgemeester en wethouders leiden, sluit de gemeente Amsterdam begin 1994 een convenant met het Rijk voor de aanleg van 100.000 woningen in de regio tot 2005. Nieuw Oost maakt hier met 18.000 woningen een belangrijk onderdeel van uit. De gemeenteraad gaat in juli van dat jaar akkoord met dit resultaat van de Vindex-onderhandelingen. Zelfs GroenLinks vindt de locatie vanuit milieuoogpunt

¹ Onderdeel vormen Wilma Vastgoed, Amstelland vastgoed, Eurowoningen, Bouwfonds Woningbouw, Volker Stevin Ontwikkelingsmaatschappij, Aegon Vastgoed, Woningbouwvereniging Het Oosten, Woningbouwvereniging Amsterdam-Zuid, de Protestantse Woningbouwvereniging Amsterdam, Woningbouwvereniging De Dageraad, Nationale Investeringsbank NV, ABP Onroerend Goed en het Woningbedrijf Amsterdam.

de beste keus voor grootschalige nieuwbouw. De vvd vraagt om een nieuwe naam die de ambities van de wijk beter weerspiegelt. Nieuw Oost wordt kort daarna omgedoopt tot IJburg, een grote symbolische stap in de *place making* van de wijk. De naamgeving van een plek is, zoals Tuan (1991) stelt, net zo belangrijk voor de betekenis als haar fysieke kenmerken. IJburg verwijst volgens de gemeente naar enerzijds de ligging in het IJmeer en anderzijds de Amsterdamse historie van kunstmatige eilanden zoals Rapenburg en Kattenburg. Hiermee wil men aangeven dat de wijk onlosmakelijk bij de stad hoort, maar ook nadrukkelijk in relatie staat tot het omliggende water (Projectgroep IJburg, 1994a).

4.2 Planvorming

Ruimtelijke visies in verandering

Eind 1994 kan de planvorming voor IJburg eindelijk aanvangen. De gemeente bundelt hiervoor verschillende ambtelijke diensten in het Projectbureau IJburg (PbIJ) dat de hele ontwikkeling van de wijk zal leiden. De planfase begint met uitgebreide technische onderzoeken naar onder meer de methode van land maken, waarvoor een klein profeiland wordt aangelegd. Daarnaast krijgen vier ontwerpbureaus de opdracht om op basis van de Ontwikkelingsvisie uit 1993 een woonmilieu voor IJburg te schetsen. West 8 en Kraaijvanger Urbis plaatsen de wijk, net als het Pampusplan, in de Amsterdamse lobbenstructuur waarbij ze het water beschouwen als alternatief voor groen. IJburg is in hun visie een smalle, lineaire stad met een dicht en besloten woonmilieu. Van den Oever en Gunnar Daan bezien de wijk op geheel andere wijze en zetten middels dijken en strokenbouw in op bescherming tegen het winderige weer (Van der Pol, 1994; Westrik, 1995).

Het projectbureau neemt alle ideeën tot zich, maar besluit geen van de vier nader uit te werken. In plaats daarvan wordt een ontwerpteam geïnstalleerd bestaand uit de landschapsarchitect Dirk Sijmons en bureau Palmboom & Van den Bout, aangevuld met enkele planners van de Dienst Ruimtelijke Ordening. Zij krijgen de opdracht een definitieve startnota en ontwikkelingsvisie op te stellen en vervolgens de regie te nemen over het stedenbouwkundig plan.

Uit de expertmeetings die het projectbureau als input voor het ontwerpteam organiseert, blijkt dat de ruimtelijke visies op IJburg aan het veranderen zijn. Nieuw Oost werd altijd beschouwd als een suburbane wijk waarmee Amsterdam de concurrentie zou aangaan met Almere. Inmiddels is de stad echter in een heropleving geraakt. Nieuwe groepen voelen zich aangetrokken tot de stedelijke diversiteit en de nabijheid van voorzieningen. In de vernieuwing van het Oostelijk Havengebied, die op dat moment in volle gang is, probeert de gemeente op deze ontwikkelingen in te haken. Diverse aansprekende architecten zijn hier ingescha-

keld om een hoogstaand woonmilieu te creëren voor jonge, hoogopgeleide singles en tweeverdieners. Voor gezinnen is in enkele laagbouwoningen voorzien, maar algemeen wordt aangenomen dat zij niet lang in een dergelijke stedelijke wijk zullen wonen.

De ontwikkelingen rond het Oostelijk Havengebied hebben duidelijk invloed op IJburg. De toekomstige wijk ligt weliswaar niet zo dicht bij het centrum, maar in de expertmeetings is de algemene tendens dat ze door een divers pakket aan voorzieningen, goed gebruik van het water en aansprekende architectuur toch meer kan worden dan een evenknie van Almere. Verschillende externe deskundigen die het projectbureau consulteert, kennen IJburg grote mogelijkheden toe, al vragen enkelen zich af of echte stedelingen wel in een buitenwijk, wat IJburg feitelijk is, zullen gaan wonen (Projectgroep IJburg 1994b; Henstra & Van der Pol 1995; Projectbureau IJburg 1995b).

Startnota IJburg

Halverwege 1995 verschijnt de langverwachte Startnota IJburg die naar het Pampusplan het motto 'Buiten wonen in de stad' meekrijgt. Een paar maanden later is ook de nieuwe Nota van Uitgangspunten gereed. In deze plannen wordt vastgelegd dat IJburg zal bestaan uit zeven eilanden² te ontstaan via opspuiting en eventueel platforms. Elk eiland dient een eigen karakter te krijgen waarbij de relatie tot het water en de bebouwingsdichtheid richtinggevend zijn. Gerekend naar een gemiddelde huishoudensomvang van 2,5 personen zullen er uiteindelijk circa 45.000 mensen op IJburg komen wonen.

Tabel 4.1 Oorspronkelijke planning voor de ontwikkeling van IJburg

	<i>Eilanden</i>	<i>land maken</i>	<i>start bouw</i>	<i>eerste oplevering</i>	<i>gereed</i>	<i>aantal woningen</i>
<i>Eerste fase</i>	Haveneiland/ Rieteilanden west	1998	2001	2001	2003	3600
	Steigereiland	2001	2002	2004	2008	2000
	Haveneiland/ Rieteilanden oost	2001	2004	2004	2007	2650
<i>Tweede fase</i>	Centrumeiland	2003	2005	2006	2012	1550
	Middeneiland	2004	2006	2007	2012	4000
	Strandeiland	2006	2008	2009	2012	2500
	Buiteneiland	2008	2010	2011	2012	1650

Bron: Projectbureau IJburg, 2000

2 In eerste instantie bestaat IJburg uit zes eilanden. Het Strandeiland is dan nog een grote polder. Later wordt deze opgesplitst in het op te spuiten Strandeiland en Middeneiland.

Gezien de grootte van het project wordt het opgesplitst in verschillende fasen waardoor de bouw in totaal meer dan tien jaar in beslag zal nemen. Als eerste zullen de eilanden langs de Diemerzeedijk verrijzen, het stedelijke Haveneiland, de meer suburbane Rieteilanden en het Steigereiland waar experimentele woonvormen zijn gepland. In de tweede fase worden het Centrumeiland, Middeneiland, Strandeiland en Buiteneiland aangelegd. Tevens zal het al bestaande Zeeburgereiland, waar een vuilverbrandingsinstallatie is gevestigd, tot woongebied herontwikkeld worden.

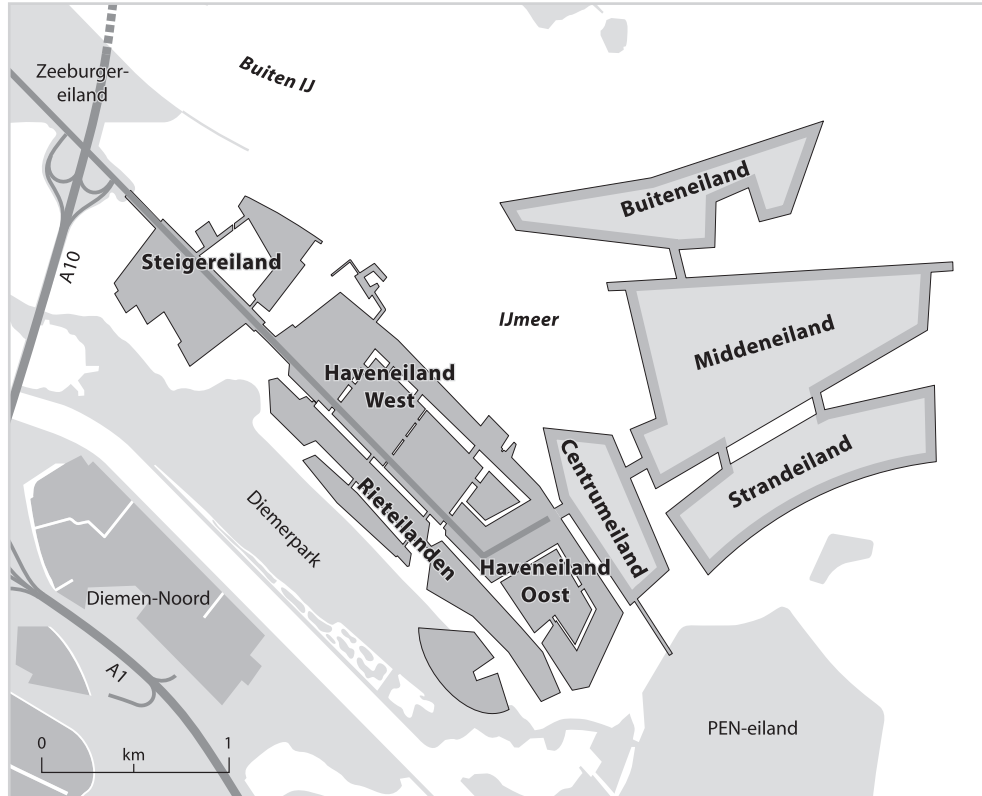
Hoe de eilanden er gaan uitzien, laten de plannen nog grotendeels open, zeker voor de tweede fase. De Nota van Uitgangspunten bestaat uit een verzameling vogelvluchten die IJburg slechts op hoofdlijnen vastlegt. Zo moet de wijk een verdeling krijgen van dertig procent sociale woningbouw en zeventig procent koop en huur in de vrije sector, waarvan weer ruim de helft in het middensegment (Simons, 1995; Projectbureau IJburg, 1995 c & 1996; Jolles, 1997).

Ondanks kritische geluiden van de Amsterdamse Raad voor de Stadsontwikkeling, een onafhankelijk orgaan van adviseurs, stemt de gemeenteraad in 1996 in met de globale plannen voor IJburg (ARS, 1995). De weg ligt hiermee vrij voor de ontwikkeling van de eerste fase, te beginnen bij het westelijk deel van het Haveneiland en de Rieteilanden. De eerste stap is het tekenen van een intentieovereenkomst tussen de gemeente en enkele marktpartijen, een unieke situatie omdat in Amsterdam nog nooit een woonwijk middels publiek-private samenwerking tot stand kwam. Bij het Oostelijk Havengebied waren al wel spelers uit de markt betrokken, maar had de Dienst Ruimtelijke Ordening de planvorming nog geheel in eigen hand. Op IJburg zal daarentegen een consortium van private organisaties zorgdragen voor zowel de stedenbouwkundige plannen als de woningontwerpen door architecten en de uiteindelijke bouwproductie. Verantwoording leggen ze af aan een onafhankelijk kwaliteitsteam van ontwerpers. De deelnemers van Waterstad zijn de belangrijkste gegadigden om een consortium te vormen. De gemeente is echter bevreesd met slechts één groep in zee te gaan en wil andere marktpartijen daarom niet bij voorbaat afwijzen (Huisman, 2004; Greef, 2005).

Referendum als katalysator

Voor de gemeente verder kan onderhandelen wordt de ontwikkeling van IJburg onderwerp van een referendum. De eerdere tegenstanders hebben steun gekregen van landelijke natuurorganisaties die vrezen dat de aanleg van de wijk een beschermd vogelgebied in het IJmeer zal aantasten. Ook onder bewoners van het nabijgelegen Durgerdam en het Zeeburgereiland groeit verzet tegen het in hun ogen 'megalomane woningbouwproject'. Samen slagen de partijen erin genoeg handtekeningen te verzamelen onder de Amsterdamse bevolking, die IJburg beschouwt als een kapitale villawijk waar straks voor de gewone burger geen plek zal zijn.

Figuur 4.2 Eilandenrijk IJburg

Er ontvouwt zich vervolgens een felle strijd tussen het Referendumcomité IJmeer Open en de gemeente Amsterdam die er in haar campagne op hamert dat IJburg een wijk voor iedereen wordt. Door de lage opkomst bij het referendum op 19 maart 1997 is het aantal tegenstemmers echter uiteindelijk onvoldoende om de aanleg tegen te houden³. Natuurmonumenten beschuldigt de gemeente Amsterdam hierop van verkiezingsfraude door het instellen van een te hoge kiesdrempel en een buitenproportioneel campagnebudget (Neijens & Van Praag 1999).

Nadat het referendum achter de rug is, kan de ontwikkeling van het Haveneiland en de Rieteilanden verder gaan. Als gevolg van de ‘ja-campagne’ zijn alle professionals, in het bijzonder binnen de gemeente, meer in IJburg gaan geloven. Ze uiten een grote trots op de plannen en een groeiend gevoel iets bijzonders aan de stad te

3 Tijdens het referendum stemmen in totaal 226.000 mensen, 133.000 tegen en 93.000 voor. De drempel van 155.000 tegenstemmers, de helft van de opkomst bij de laatste verkiezingen, wordt hiermee niet gehaald.

De IJburglaan

gaan toevoegen. Als handreiking naar de tegenstanders besluit de gemeenteraad tot een pakket aan maatregelen die ervoor moeten zorgen dat IJburg energiezuinig wordt. Alles lijkt mogelijk, een stemming die wordt gevoed door het gunstige economische tij dat eind jaren negentig aanbreekt. In het bijzonder de woningmarkt floreert, wat weerspiegelt in het succes van het Oostelijk Havengebied. Met de stijgende vraag naar koopwoningen in het achterhoofd dienen zich in 1997 vele marktpartijen aan om de eerste fase van IJburg te ontwikkelen. De gemeente gaat uiteindelijk met 19 organisaties in zee die zich verenigen in drie consortia.⁴

In 1998 sluiten de partijen een definitieve samenwerkingsovereenkomst voor de realisatie van het Haveneiland en de Rieteilanden. Hierin wordt vastgelegd dat de overheid zorgt voor de aanleg van de grond met bijbehorende infrastructuur (wegen en bruggen) die vervolgens aan de consortia wordt uitgegeven. Waterstad, dat bestaat uit drie subconsortia, krijgt zestig procent van het gebied in handen en IJ-Delta en de IJburgermaatschappij elke twintig procent. De gemeente Amsterdam blijft niettemin te allen tijde eigenaar van de grond. Om de kosten van de sociale woningbouw te dekken, evenals het risico dat de gemeente met de aanleg

⁴ Zie bijlage A voor hun exacte samenstelling

heeft genomen, moeten de bouwpartijen een deel van hun winst afdragen. De consortia mogen echter buiten de afspraken ‘gratis’ tien procent extra woningen bouwen (Huisman, 2004; Greef, 2005). Ook zal de gemeente zich in principe niet met het bouwproces bemoeien zodat de consortia de ruimte hebben om op ontwikkelingen binnen de markt in te springen. De partijen krijgen wel een lijst met programmavooraanvragen en eisen mee waar ze zich met het oog op ruimtelijke kwaliteit aan moeten houden (Projectbureau IJburg, 1997). Tot slot komt het Emancipatiebureau Amsterdam met enkele aanbevelingen vanuit het perspectief van toekomstige bewoners, met name gericht op de openbare ruimte en de locatie van voorzieningen (Timmerman et al., 1998).

Voor het realiseren van de gezamenlijke taken, in het bijzonder de openbare ruimte, verenigen de marktpartijen zich in Projectbureau Consortia IJburg. Deze geeft Claus en Kaan Architecten en de Architecten Cie. de opdracht het Globaal Stedenbouwkundig Plan voor het Haveneiland en de Rieteilanden nader uit te werken. Hun eerste ontwerp wordt in 1999 echter door zowel het kwaliteitsteam als de Amsterdamse Raad voor de Stadsontwikkeling afgekeurd. Het commentaar is dat de mogelijkheden van het water onvoldoende benut worden en de structuur van laagbouw omsloten door hoogbouw geen aansprekende wijk op zal leveren (ARS, 1999; Boer, 2002). Vervolgens wijst de gemeente het ontwerp bureau Schaaap en Stigter, met een stedenbouwkundige uit eigen gelederen, aan om een aangepast plan te ontwikkelen. Dit team legt een gridpatroon over de eilanden waardoor een raster ontstaat dat per blok kan worden ingevuld (Claus et al., 2001).

4.3 Ruimtelijke visies

Het Stedenbouwkundig Plan voor het Haveneiland en de Rieteilanden West geeft geen blauwdruk voor het plangebied, zoals voor nieuwe wijken in Amsterdam lange tijd gebruikelijk was. Toch weerspiegelt het ontwerp een uitgekristalliseerde ruimtelijke visie op IJburg en specifiek de eerste fase. Opvallend is dat de term Vinex nauwelijks genoemd wordt. Vrijwel alle plannen die eind jaren negentig voor IJburg verschijnen leggen sterk de nadruk op ‘stad’ in plaats van het ‘buiten wonen’. Met slaapstadachtige buitenwijken als het grote schrikbeeld wordt suburbaniteit zelfs geminacht. Het streven is stedelijkheid hetgeen tot uiting moet komen in zo veel mogelijk diversiteit. Beide begrippen worden in de plannen zeer algemeen uitgewerkt.⁵

5 In de analyse van de ruimtelijke visie in de plannen voor de eerste fase van IJburg zijn de volgende documenten betrokken:

- Startnota IJburg. Buiten wonen in de stad (1995)
- IJburg, voor wie? Positie en functie van IJburg op de regionale woningmarkt (1995)

Fysieke structuur

De plannen voor IJburg beogen de lijn door te zetten van het Oostelijk Havengebied, waar de eenvormigheid die veel eerdere nieuwbouwprojecten kenmerkt, doorbroken is. Variatie en menging van stijlen en functies zijn hierbij de kernwoorden. Als geheel nieuwe wijk die los lijkt te staan van alles, wordt IJburg gepresenteerd als dé plek voor vooruitstrevende stedenbouw en architectuur. Flexibiliteit is het uitgangspunt, zo wordt gesteld, maar een overkoepelend plan met duidelijke condities moet voorkomen dat dit een chaotische wijk oplevert. Hierdoor balanceert de fysieke dimensie van de ruimtelijke visie tussen vrijblijvendheid en strakke kaders.

Het gridpatroon waarin het Haveneiland en de Rieteilanden bebouwd worden, is de basis van de fysieke structuur. Dit verdeelt de twee eilanden in straten en blokken en is hiermee zowel de drager van de openbare ruimte als de bebouwing. Het grid, dat al sinds de oudheid in steden gebruikt wordt, breekt volgens het Stedenbouwkundig Plan met de Amsterdamse traditie van stadsuitbreidingen alsmede de praktijk op de meeste Vinex-locaties. Het maakt een stedelijke structuur van hoofd- en binnenstraten mogelijk. Bebouwing langs de randen moet deze opzet versterken, samen met brede stoepen die zowel gebruikt kunnen worden om doorheen te lopen als te verblijven. Om een suburbaan aanzien tegen te gaan, komen er geen voortuinen in het plangebied, met uitzonderingen van de Rieteilanden. Dit wordt gecompenseerd door enkele blokken voor 'groen' uit te sparen. Middels inbandige parkeergarages zullen auto's eveneens zo veel mogelijk uit het straatbeeld worden verbannen. Over het Haveneiland zal een centrale verkeersader lopen die, zoals in andere stadslobben, ruimte biedt voor een tram. Deze bundeling van de verkeerssoorten leidt volgens de Nota van Uitgangspunten tot 'levendige stadsstraten die de stedelijkheid van de locatie benadrukken' (p. 56).

Een tweede kernelement van de fysieke structuur is het water. Dit dient vele doelen, maar de belangrijkste is het bieden van ruimte waardoor binnen een vrij groot oppervlak compact gebouwd kan worden. De gemiddelde dichtheid van zestig woningen per hectare die de Startnota IJburg stelt, is twee maal zo hoog als in andere grote Vinex-wijken zoals Leidsche Rijn en Ypenburg. Hoewel de Rieteilanden een soortgelijke suburbane opzet krijgen, zal het Haveneiland bebouwd

-
- Ontwerp voor IJburg. Nota van Uitgangspunten (1996)
 - Ontwerp voor het Haveneiland en de Rieteilanden. Stedenbouwkundig programma van extra eisen (1997)
 - Stedenbouwkundig Plan Haveneilanden en Rieteilanden West (1999)
 - Buitengewoon: nieuwe vormen van wonen, zorg en service op IJburg (2000)
 - IJburg. Haveneiland en Rieteilanden (2001)
 - Voorzieningen op IJburg. Het programma voor wonen, werken en vrije tijd (2003)

worden in een dichtheid van vijftig tot honderd woningen per hectare. Als compensatie voor deze stedelijkheid wordt het gridpatroon doorsneden met grachten en dienen alle woningen uitzicht te hebben op water. Tevens krijgen de grachten steigers zodat bewoners er een eigen bootje kunnen aanleggen. Overeenkomstig aan de Nota van Uitgangspunten voor de hele wijk komen er aan de randen van het eiland kaden die uitzicht bieden op het IJsselmeer en de monding van het IJ. Het idee om met water ruimtelijkheid te scheppen gaat terug op het Pampusplan, maar krijgt in het uiteindelijke IJburg een meer besloten karakter.

Naast het grid en het water als dragers van de fysieke structuur, gaat in het Stedenbouwkundig Plan voor het Haveneiland en de Rieteilanden veel aandacht uit naar de bouwblokken. Deze zijn van dergelijke omvang dat er volgens het ontwerp een klein woonmilieu kan ontstaan met binnenstraten, hoven en tuinen. De hoogte van de blokken is niet gegeven, maar het Stedenbouwkundig Programma van Eisen stelt als voorwaarde een gemiddelde van tien tot vijftien meter, wat wil zeggen drie tot vijf bouwlagen, met een enkeling van acht of tien. Grootschalige hoogbouw wordt uitgesloten, evenals grootschalige laagbouw.

De bedoeling is dat binnen elk blok één consortium met aangestelde architecten zijn gang kan gaan om 'een eigen antwoord te geven op vragen van de woningmarkt' (p. 13). In het algemeen dient flexibiliteit bij de woningen uitgangspunt te vormen zodat bewoners ze kunnen aanpassen naar zowel hun eigen woonwensen als een eventueel bedrijf aan huis. Op het Kleine Rieteland wordt dit principe doorgevoerd in zogenaamde zelfbouwkavels. Kopers krijgen hier de mogelijkheid om, binnen enkele randvoorwaarden, hun eigen huis te ontwerpen en te bouwen. Voor Nederlandse begrippen, zeker binnen de Randstad, is dit een uitzonderlijke situatie.

De variatie die bij de zelfbouwkavels spontaan tot stand zal komen, wordt voor de andere blokken vervat in de eis van diversiteit naar soort en prijsklasse. Deze variatie op het laagste schaalniveau, die de naam 'wokkelwoning' meekrijgt, bestaat uit een afwisseling van appartementen met eengezinswoningen waarbij het mogelijk is dat de een in het dure koopsegment valt en de ander zich in de sociale huursector bevindt. Doel is IJburg toegankelijk te maken voor alle typen bewoners en de kernvoorraad goedkope woningen in de stad op peil te houden. Naast de dertig procent die in de sociale sector ontwikkeld wordt, zal de gemeente via de zogenaamde Amsterdamse Middensegment Hypotheek een aantal woningen subsidiëren die tussen sociale huur en de marktsector in zitten. Belangrijke verordening is dat het verschil in typen woningen aan de buitenkant van de blokken niet te zien zal zijn. Verticaliteit is daarbij een van de condities; naar 'echte stadspanen' dienen de huizen hoog en smal te zijn.

Behalve woningen komen in de blokken ook winkels, horeca, bedrijven en instellingen. Er zijn twee winkelcentra gepland, maar het stedenbouwkundig ontwerp stelt nadrukkelijk dat de functies zo veel mogelijk door de wijk heen verspreid moeten worden. 'Werkruimten, buurtfuncties en voorzieningen worden samen

met een verscheidenheid aan woningtypen in de blokken gemengd en versterken het stedelijk karakter' (p. 9). De ultieme vorm van functiemenging wordt vervat in het nieuwe gebouwconcept *solid* dat binnen het consortium Waterstad is ontwikkeld. *Solids* zijn bestemmingsloze gebouwen met vrij indeelbare vloerdelen en hoge verdiepingen. In principe zijn ze bestemd voor bedrijven, waarbij de bedoeling is dat allerhande commerciële en meer sociale functies samengaan, maar ook wonen mogelijk is. Algemeen worden de *solids* hoger dan de andere bouwblokken zodat ze markante punten zullen vormen binnen IJburg. Op het Haveneiland-West staan er drie gepland voor onder andere kantoren en een multifunctioneel buurtcentrum.

Sociale structuur

De stedelijke differentiatie die de plannen voor de fysieke structuur van IJburg schetsen, wordt ook nagestreefd in de sociale structuur. 'IJburg moet een wijk worden voor diverse inkomenscategorieën, leeftijden, huishoudenstypen, culturen en leefstijlen uit Amsterdam en de regio', zo stelt de Startnota IJburg in 1995 (p. 19). Aan deze variatie wordt groot belang gehecht omdat het segregatie zou tegengaan. De openbare ruimte geldt als bindende factor, omdat dit een plek is die alle bewoners gebruiken. Hier zullen mensen van verschillende achtergronden elkaar in de buurt ontmoeten, zo stelt het plan.

In de Nota van Uitgangspunten die in 1996 verschijnt, wordt echter verkondigd dat contacten tussen buurtbewoners niet meer relevant zijn in een tijd van wereldwijde netwerken. Oude gedachten over het creëren van een gemeenschap onder de bewoners van nieuwe wijken, zoals die in het verleden vaak leefden bij planners, wijst de nota resoluut af. 'Een wijk waarin gewoond wordt is niet langer een voorpost van de verzorgingsstaat, georganiseerd langs de lijnen van de wijkgedachte' (p. 25). Ook het Stedenbouwkundig Plan voor het Haveneiland en de Riepteilanden West gaat er vanuit dat de IJburgbevolking voornamelijk zal bestaan uit individualistische stedelingen die wat betreft hun woonomgeving alleen op hun eigen huis gericht zijn. Hiermee sluiten de plannen aan bij het wetenschappelijke discours van die tijd over het afnemend belang van plaats. De visie op de sociale structuur beperkt zich tot enkele opmerkingen over de gunstige invloed die de inrichting van de bouwblokken, met hun informele binnenruimten en voordeuren naar de straat, op de sociale controle zullen hebben. De aanbeveling van het Emancipatiebureau om spontane ontmoeting te organiseren, komt niet terug.

Hoewel er in de jaren negentig diverse onderzoeken worden gedaan naar de belangstellenden voor IJburg, gaan de plannen nooit specifiek in op het soort samenleving dat men voorziet (Vegchel, 1996; Mol, 1998). Wel stelt de nota 'IJburg, voor wie?' in 1995 dat de wijk voor de toekomst gebouwd wordt en men rekening houdt met maatschappelijke ontwikkelingen, zoals 'een toename van telewerken, de

individualisering, de ontwikkeling van Amsterdam tot multiculturele stad en de behoefte aan recreatieve woonvormen' (p. 36). Ook streeft de Startnota IJburg naar 'een stabiel woongebied waar mensen gedurende langere tijd en meerdere levensfasen willen blijven wonen' (p. 21).

Deze ambitie weerspiegelt voornamelijk in het adagium diversiteit, wat in feite betekent dat alle opties opengehouden moeten worden. De enige nadrukkelijke intentie is het vasthouden van de midden en hogere inkomens in

de stad met een accent op jonge gezinnen en tweeverdieners. De plannen spreken zich echter uit tegen het voeren van een direct doelgroepenbeleid. Bij bouwen vanuit de vraag van bewoners ligt volgens het Stedenbouwkundig Plan middelmatigheid op de loer en zou IJburg te suburbaan worden. Dat naast levendigheid en variatie, ook drukte, overlast en criminaliteit bij de stad horen komt in de plandocumenten nauwelijks tot uitdrukking. Zo merkt de Startnota IJburg op dat in de veelkleurigheid van de wijk ogenschijnlijk spanningen verborgen zitten, maar dat deze met een overtuigende fysieke structuur 'verzoend' kunnen worden.

Als beheerder ontwikkelt stadsdeel Zeeburg, samen met zorgverzekeraar ZAO (het huidige Agis), eind jaren negentig een meer uitgebreid sociaal plan voor IJburg. Het feit dat de wijk geheel nieuw is maakt het volgens de projectopzet een bij uitstek geschikte plek om te experimenteren met nieuwe vormen van zorg en welzijn. De hoofdgedachte van het concept IJburg zonder Scheidslijnen is een multifunctionele stadswijk die niet rond wonen maar het leven in het algemeen is georganiseerd. Achterliggend doel is het versterken van de sociale cohesie, al wordt dit in de plannen zelden zo uitgedrukt. De basis van IJburg zonder Scheidslijnen vormt het inclusief denken, wat staat voor de opvatting dat er in de wijk geen bevolkingsgroepen in aparte, afgesloten werelden verkeren, maar alle bewoners volwaardig in de samenleving kunnen meedraaien. Het boek *Buitengewoon, nieuwe vormen van wonen, zorg en service op IJburg* dat de plannen uiteenzet drukt het als volgt uit: 'IJburg moet een wijk worden die voor iedereen toegankelijk is en waar iedereen zich welkom voelt' (Lammers & Reijndorp, 2000, p. 112). Onder andere zelfstandig wonen en zogenaamde zorgsteunpunten, die bewoners tevens als ontmoetingsplekken kunnen gebruiken, zullen aan dit streven moeten bijdragen. Ook op andere plaatsen in de wijk dient de huiskamersfeer tot uiting te komen. Dit wordt echter niet verbonden met de andere plannen voor IJburg, zoals de visie op de fysieke structuur.

Zelfbouwkavel in aanbouw [FOTO: LÉON DEBEN]

Voorzieningen

De Nota van Uitgangspunten uit 1996 voorziet in een basisprogramma voor het Haveneiland en de Rieteilanden met als uitgangspunt de openbare ruimte. Belangrijk is dat IJburg een autoluwe wijk wordt. De twee aansluitingen op de snelweg die de wijk krijgt, dienen dan ook vergezeld te gaan van goede verbindingen met het openbaar vervoer en de fiets. De autoluwheid wordt ondersteund met een parkeernorm van één auto per huishouden en een zo vroeg mogelijke oplevering van de tram, een typisch Amsterdams element. Dit zal volgens de nota gewenning aan het openbaar vervoer stimuleren. 'Naar verwachting zal in de spits voor veertig procent gebruik gemaakt worden van het openbaar vervoer, tien procent van de fiets en vijftig procent van de auto' (p. 56).

De openbare ruimte zal verder worden ingericht met enkele speelplekken, plantsoenen en stadsparken. Voor de jongste kinderen voorzien de plannen in speelgelegenheden binnen de beslotenheid van de blokken. De wat oudere kinderen en volwassenen zijn aangewezen op een klein stadspark en het op de gesaneerde Diemerzeedijk aan te leggen Diemerpark, dat door het Stedenbouwkundig Plan als het Vondelpark van IJburg wordt omschreven. In een combinatie van natuur en recreatie zullen de bewoners hier kunnen wandelen, fietsen, skaten, joggen en picknicken. Ook moeten er sportvelden komen.

Hoewel de intentie is op IJburg niet met gedetailleerde bestemmingsplannen te werken, wordt het pakket aan basisvoorzieningen in de verdere planontwikkeling steeds verder uitgebreid, met name op het gebied van onderwijs, kinderopvang en welzijn. Om beter aan te sluiten bij de gewenste stedelijke opzet en het doel publiek van buiten naar de wijk te trekken, verhoogt het projectbureau ook het aanvankelijk geraamde aantal arbeidsplaatsen van 7000 naar 12.000. Wederom is differentiatie daarbij het motto. Zoals de nota Voorzieningen op IJburg uit 2003 stelt, acht men een divers pakket aan voorzieningen noodzakelijk om een aantrekkelijk woonmilieu te creëren dat de concurrentie aankan met zowel de bestaande stad als het suburbane Almere.

De plannen voor zorg- en welzijnsvoorzieningen zijn het meest uitgewerkt. Het concept Wijk zonder Scheidslijnen deelt IJburg op in enkele woonzorgzones die elk een volwaardig pakket aan diensten moeten aanbieden. In vier centrale zorgcentra zullen dit onder andere huisartsen, fysiotherapeuten, verloskundigen, tandartsen, apotheken en maatschappelijk werk zijn. Op het Haveneiland-West is een dergelijk zorgcentrum gepland. Daarnaast zullen dertien buurtsteunpunten basiszorg en hulp gaan bieden gericht op het dagelijks leven. Achterliggend oogmerk van het programma is de verkokering van de zorg en welzijn te doorbreken en diensten op maat aan te bieden, naar gelang de individuele behoefte. Zoals in het boek *Buitengewoon* wordt beschreven, komen er nadrukkelijk geen grote verzorgingstehuizen of instellingen voor zieken en gehandicapten op IJburg.

Ook onderwijs en kinderopvang vallen onder IJburg zonder Scheidslijnen. Het westelijk deel van de Haveneiland en de Rieteilanden zal voorzien zijn van minimaal drie basisscholen met bijbehorende peuterspeelzaal en buitenschoolse opvang. Vanuit de Brede School-gedachte, waarin diverse kindervoorzieningen onder één dak worden gebracht, introduceert stadsdeel Zeeburg het Carrousel-model. Dit bestaat uit een samenhangend aanbod van onderwijs- en naschoolse activiteiten voor kinderen van vier tot twaalf jaar, op basis van verschillende profielen. De intentie is dat kinderen naar hun interessegebied kiezen voor een thema, zoals sport & spel, theater, muziek, natuur & techniek en media & cultuur, waardoor traditionele sociale scheidslijnen op scholen overbrugd worden. Daarnaast is de integratie van naschoolse opvang in de basisscholen een doel op zich.

Het laatste onderdeel van IJburg zonder Scheidslijnen betreft welzijn, al is dit in de plannen minder nadrukkelijke uitgewerkt dan zorg en onderwijs. Het uitgangspunt is op IJburg geen ouderwetse buurtcentra neer te zetten, maar zogenaamde Centra voor Vrije Tijd waar een breed scala aan voorzieningen en activiteiten aangeboden wordt. De gebouwen dienen plaats te bieden aan initiatieven van bewoners en instellingen van buitenaf, gericht op alle mogelijke doelgroepen van jong tot oud en gezond tot hulpbehoevend. Zo zullen sportclubs, buurtverenigingen, cursussen en bibliotheken de ruimten moeten delen. Ook scholen in de buurt kunnen overdag gebruik maken van de gebouwen en in het weekend staan ze open voor een eventueel kerkgenootschap. Het Centrum voor Vrije Tijd op het Haveneiland-West zal tevens onderdak bieden aan een politiesteunpunt. Daarnaast spreken de plannen van enkele experimentele welzijnsinitiatieven zoals een wijkrestaurant en een woonhotel (Borgesius & Zaal, 2004).

In de nota's en ontwerpen is ook ruimte gereserveerd voor allerhande commerciële activiteiten. Uit ervaringen met het Oostelijk Havengebied, waar veel meer jonge gezinnen kwamen wonen dan voorzien was, wordt er voor IJburg van uitgegaan dat een kwart van de kinderen tussen de nul en vier jaar naar een crèche in de buurt zal gaan. Wat betreft het aanbod aan winkels, horeca en bedrijven moet de wijk een compleet pakket voorzieningen krijgen inclusief een groot warenhuis op het Centrumeiland. Op het Haveneiland-West is een winkelcentrum voor de dagelijkse boodschappen gepland met plek voor een markt. Met bovenwijkse faciliteiten op het gebied van vrije tijd, zoals uitgaansgelegenheden en waterrecreatie, dient IJburg 'een geheel eigen functie in de regio Amsterdam' te krijgen. In de eerste plaats moet elk bouwblok in opzet ruimte bieden aan kleinschalige horecagelegenheden en zullen op het Centrumeiland grootschaliger voorzieningen komen. Daarnaast is op het Haveneiland-Oost ook een haven voor zeilschepen en jachten met bijbehorende voorzieningen gepland en zal het Strandeiland met een scala aan faciliteiten op het gebied van (water)recreatie IJburg het aanzien moeten geven van een badplaats.

Identiteit

Het streven naar diversiteit in zowel de fysieke als sociale structuur en de voorzieningen komt uiteindelijk samen in een ruimtelijke identiteit. De plannen benadrukken dat IJburg een echte stadswijk moet worden en niet het suburbane buitengebied zoals in eerste instantie de bedoeling was. IJburg biedt volgens de Startnota uit 1995 een gouden kans om iets aan het Amsterdamse woonmilieu toe te voegen. In het bijzonder het Stedenbouwkundig Plan voor het Haveneiland en Rieteilanden West hamert op een hoogstedelijke imago. De associatie met een Vinex-wijk, waarbij beelden opdoemen van saaie plekken vol burgerlijke rijtjeswoningen, dient zo veel mogelijk vermeden te worden. ‘De menging van functies en differentiatie van stedelijke milieus moeten er mede voor zorgen dat IJburg geen slaapstad wordt’ maar een unieke locatie, zo wordt gesteld (p. 9).

Volgens de Startnota IJburg zal de wijk gaan lijken op bestaande Amsterdamse buurten zoals Oud-Zuid en Watergraafsmeer en niet op een doorsnee nieuwbouwalocatie. Specifiek zetten de plannen zich af tegen Almere. Benadrukt wordt echter dat IJburg een eigen identiteit krijgt die een uitdrukking zal zijn van het ‘alom aanwezige water’ dat ‘een gevoel van vrijheid’ geeft én de gunstige ligging aan de rand van Amsterdam, maar op korte afstand van het centrum (p. 20). Dit maakt de wijk volgens de Startnota tot ‘het beste van twee werelden’ (p. 21).

De slogan ‘Buiten wonen in de stad’ weerspiegelt deze tweeledigheid en maakt aldus de nota diverse accenten mogelijk. Zo kan IJburg de identiteit krijgen van ‘een nieuwe Amsterdamse stadslob, een *stepping stone* tussen Amsterdam en Almere, een autonoom eilandenrijk en of een Diemen aan Zee’ (p. 23). In plaats van een duidelijke keuze te maken, komen uiteindelijk al deze elementen terug in de plannen, vaak als uitwerking van een of enkele eilanden. Zo wordt voor de eerste fase ingezet op IJburg als uitbreidingswijk van Amsterdam, maar appelleren de ideeën voor de tweede fase meer aan een badplaats of havenstad. Ook is een mogelijke verbinding met Almere altijd op de achtergrond aanwezig en benadrukt de Nota van Uitgangspunten het ‘eilandgevoel’ van de Rieteilanden en het Steigereiland.

Het Haveneiland is het meest nadrukkelijk stedelijk waarbij in het ontwerp voortdurend wordt verwezen naar elementen uit zowel Amsterdam als andere steden. Zo moet de grachtenstructuur Amsterdams aandoen terwijl voor de bebouwing wordt gerefereerd aan zowel het Oostelijk Havengebied als de wijk West End in Londen. De middelhoogbouw met een dichtheid van tachtig woningen per hectare, een grote verscheidenheid aan woningtypen en een omvangrijk pakket aan voorzieningen onderstrepen volgens het Stedenbouwkundig Plan de identiteit van een echte stadswijk waar een ‘gezellige drukte’ heerst. De Rieteilanden krijgen een meer landelijke karakter waar rust en groen het beeld bepalen. ‘Wie de openingen in de bebouwing aan de IJburglaan en de bruggen passeert, komt in een suburbaan milieu van huizen met tuinen aan boomrijke straten’, zo wordt

gesteld (p. 59). De eilanden zullen vrij kleinschalig bebouwd worden met hoofdzakelijk eengezinswoningen in een dichtheid van 35 woningen per hectare. Ook bestaat hier de mogelijkheid direct aan het water te wonen waarbij het Kleine Rieteiland vanwege de zelfbouwkavels uitgeroepen wordt tot ‘het gouden randje’ van IJburg.

4.4 *Place making* in plannen

In dit hoofdstuk is de *place making* van IJburg besproken zoals deze gestalte heeft gekregen in de planvorming van de wijk, specifiek het Haveneiland en de Rieteilanden. Dit proces kent een lange aanloop waarin de ruimtelijke visies voortdurend veranderen. De gemeente Amsterdam is echter een constante factor. Gedurende vrijwel de hele twintigste eeuw heeft zij het primaat op *place making* in handen. Zo ontstaan rond 1920 bij de Dienst Stadsontwikkeling de eerste ideeën voor de aanleg van nieuwe eilanden in de monding van het IJ, dan nog gericht op scheepvaart. Het duurt vervolgens nog tot de jaren zestig eer het eerste ontwerp verschijnt, nu met een woonbestemming. Onder de naam Pampusstad schetsen architecten Van den Broek en Bakema een grootschalige, functionalistische hoogbouwwijk waarvan de toekomstige betekenis tot in detail is vastgelegd. De gemeente Amsterdam staat deze inbreuk op hun eigen plannen voor de Bijlmermeer echter niet aan en wijst het ontwerp af. Na een periode in de vergetelheid te zijn geraakt, is het echter de gemeente die het ontwerp eind jaren zeventig weer boven water haalt. Deze keer heeft de wijk de vorm van suburbane enclave Nieuw Oost, waarin het buiten wonen centraal staat.

Ondanks dat het Vinex-beleid begin jaren negentig IJburg de definitieve impuls geeft, is dit niet de visie die uiteindelijk in de plannen terecht komt. Er groeit inmiddels een nieuw elan rond de stad als geliefde woonomgeving, in plaats van een plek die mensen massaal de rug toekeren. De gemeente, die eind jaren zeventig het overloopbeleid al had ingeruild voor de strategie van de compacte stad, is vast voornemens aan de revitalisering bij te dragen. Deze intentie vertaalt zich in een zeer ambitieuze *place making* waarin stedelijkheid het centrale thema wordt. Niet langer Almere, maar het eigen, oude Amsterdam biedt het referentiekader voor IJburg. Zo wil men de wijk een onderscheidende betekenis geven.

De vraag is hoe stedelijkheid naar een nieuwe wijk te vertalen. Zoals voorgescreven door het Vinex-beleid sluit de gemeente Amsterdam vergaande samenwerkingsovereenkomsten met private partijen voor de uitvoerende taken. In lijn met zogenaamde *collaborative planning* krijgen de marktspelers ook een aandeel in de planvorming voor IJburg. Al snel blijkt dit echter tegen de natuur van de sterke Amsterdamse planningstraditie te zijn. De gemeente kan niet goed overweg met de voorstellen van de consortia en keurt meerdere stedenbouwkundig ontwerpen

af omdat deze niet in lijn zijn met de ruimtelijke visie van zowel het politiek als ambtelijk kader. Hierop besluit men de planvorming weer in eigen hand te nemen, waarmee de stelling van Van den Hof (2006) dat de hiërarchische structuren van de traditionele ruimtelijke ordening doorwerken in de aanleg van nieuwe wijken, bevestigd wordt.

In het licht van de mythe van het nieuwe land waar alles nog ongerept is, presenteren de plannen IJburg als dé plek waar gebroken zal worden met de traditie van suburbane stadsuitbreidingen. Onder de noemer diversiteit moet IJburg uitgroeien tot een echte stadswijk waarin alle functies en bevolkingsgroepen van Amsterdam gemoedelijk naast elkaar leven. Hiermee lijkt men gehoor te geven aan het pleidooi dat Jane Jacobs (1961) reeds in de jaren zestig voor de stad hield en inmiddels door professionals wereldwijd is omarmd. De gemeente Amsterdam maakt stedelijkheid in de jaren negentig zelfs tot doelstelling van haar overkoepelend ruimtelijk beleid. Zo speelt het ook een belangrijk rol bij de herinrichting van het Oostelijk Havengebied en de ontwikkeling van de Zuidas, een zakendistrict dat aan de zuidkant van de stad moet verschijnen (Majoor, 2008).

Plannen, met name stedenbouwkundige ontwerpen, zijn een belangrijke factor in de betekenisgeving van een nieuwe wijk omdat ze als eerste inhoud geven aan de fysieke structuur van de plek. De wens voor stedelijke diversiteit, die wereldwijd doorklinkt in professionele *place making*, wordt echter vaak op zeer eenzijdige manier uitgewerkt. Mede daarom is het door Susan Fainstein (2005) aangemerkt als *'the new orthodoxy of city planning'*. Ook bij IJburg nemen de plannen soms dogmatische trekjes aan waarin fysieke aspecten de boventoon voeren. Terwijl Jacobs zich hier juist tegen verzette en pleitte voor flexibiliteit, wordt het diversiteits-principe van 'echte stadswijken' via tal van regels en voorschriften vastgelegd.

Hoewel nadrukkelijk afstand van de oude idealen voor samenlevingsopbouw is genomen, blijkt planvorming zo nog steeds gekenmerkt te worden door maakbaarheidsgedachten vanuit een centrale, gezaghebbende partij. Via controle op de planfase en een grote nadruk op stedenbouwkundige principes, proberen overheden de *place making* van nieuwe wijken te sturen. Het *seeing like a state* viert ondanks de discussies over gebiedsontwikkeling en *governance* kortom nog altijd hoogtij (Scott, 1998). Het volgende hoofdstuk zal uitwijzen of dit ook in de uitvoeringsfase, waarin andere partijen een belangrijke rol gaan spelen, het geval is.

IJBURG IN UITVOERING

Vanaf 2000 worden de plannen voor IJburg in praktijk gebracht. Hierbij komen de marktpartijen, verenigd in drie consortia, in actie. Dit hoofdstuk beschrijft de eerste paar jaar van de uitvoeringsfase die gepaard gaat met vele *ups* en *downs*. Hoewel, zoals in het vorige hoofdstuk is geconstateerd, de plannen voor de wijk een zeker dogmatisch karakter hebben, blijken ze geenszins de blauwdruk voor de *place making* van IJburg te vormen. De wisselende economische omstandigheden spelen hierin een grote rol. In de loop van het proces ontwikkelen de professionals op basis van eigen belangen, bevoegdheden en bronnen zeer uiteenlopende ruimtelijke visies. In het bijzonder de publieke en de private partijen komen tegenover elkaar te staan, maar ook binnen de gemeente en de consortia leven uiteenlopende beelden over zowel het verloop als het eindresultaat van hun *place making*.

5.1 De institutionele rol van professionals

Zoals in hoofdstuk 3 beschreven, worden de verschillende bij IJburg betrokken professionals opgevat als vertegenwoordigers van organisaties die in het proces van *place making* elk hun eigen belangen, bronnen en bevoegdheden inbrengen. Op hoofdlijnen kunnen publieke en private instituties worden onderscheiden, maar daarbinnen bestaan verschillende organisaties. Zo houden binnen de gemeente Amsterdam diverse bestuurlijke en ambtelijke diensten zich met de ontwikkeling van IJburg bezig. Ook zijn de consortia samengesteld uit een combinatie van woningcorporaties, vastgoedbeleggers, projectontwikkelaars en bouwbedrijven. De laatsten worden echter niet meegenomen in de analyse omdat hun rol zich beperkt tot de technische uitvoering en ze nauwelijks inhoudelijk aan *place making* bijdragen.

Om de ontwikkelingen in de uitvoeringsfase te duiden is het belangrijk de institutionele rol van de verschillende partijen te analyseren. Allen hebben specifieke bevoegdheden om over de aanleg van IJburg te beslissen en leveren een deel van de benodigde 'materiële' bronnen voor de uitvoering. Vanuit hun eigen organisaties hebben ze bovendien specifieke belangen die ze met hun betrokkenheid bij het project willen dienen. Deze drie elementen tezamen vormen de institutionele rol van een professional van waaruit deze een eigen ruimtelijke visie op de wijk vormt.

Tabel 5.1 *Instituties betrokken bij de eerste fase van IJburg naar hun verschillende rollenmerken*

<i>Institutie</i>	<i>Bevoegdheden</i>	<i>Bronnen</i>	<i>Belangen</i>
Wethouders en gemeenteraad	Politieke besluitvormingen en politieke eindverantwoordelijkheid	Algemene doelstellingen voor de stad en goedkeuring	Bouwproductie, bewaken van politieke besluiten
Dienst Ruimtelijke Ordening	Visievorming op ruimtelijke inrichting van een gebied en ambtelijke eindverantwoordelijkheid	Structuur- en bestemmingsplannen	Goede ruimtelijke structuur van de stad
Ontwikkelingsbedrijf Gemeente Amsterdam	Bouwrijp maken van een gebied, voeren van grondbeleid, financiële regie op projecten	Grond, grondbeleid, erfpacht	Maximaal maatschappelijk rendement van de grond
Projectbureau IJburg	Vertalen van politieke wensen naar plannen, ruimtereservering en ambtelijke regie op de uitvoering	Globale plannen voor IJburg, programma van eisen, planning van voorzieningen	Een vlotte ontwikkeling van IJburg, uitvoering van de plannen
Stadsdeel Zeeburg	Besluitvorming en regie op sociale voorzieningen en openbare ruimte	Beheer van de wijk en creëren van sociale voorzieningen	Een leefbare wijk zonder sociale problemen
Woningcorporaties en hun projectontwikkelaars	Bouwen, verkopen, verhuren en beheren	Kapitaal en bouwcapaciteit, specifiek sociale woningbouw	Duurzaam gewilde en leefbare wijk
Vastgoedbeleggers en hun projectontwikkelaars	Bouwen, verkopen en verhuren	Kapitaal, bouwcapaciteit en marktsturing	Een commercieel leefbare wijk
Ontwerp bureaus	De fysieke uitstraling van een gebied bepalen, regie op de blokontwerpen	Technische kennis en artistieke visie in stedenbouwkundige en architectonische ontwerpen	Een fysiek aantrekkelijke wijk

De gemeentelijke instituties

In hoofdstuk 4 is reeds vastgesteld dat de gemeente Amsterdam een sterke positie heeft in de *place making* van nieuwe stedelijke gebieden. Hier zijn verschillende instituties bij betrokken, met name op centraal stedelijk niveau. Hoewel in de uitvoeringsfase de

marktpartijen in principe de regie voeren is hun rol niet uitgespeeld en komen er op stadsdeelniveau juist meer gemeentelijke spelers bij.

In de eerste plaats hebben de gemeenteraad en de wethouders een belangrijke positie doordat ze vanuit hun politieke bevoegdheid algemene doelen voor de stad stellen, zoals het aantal te bouwen woningen. Ook moeten zij de door anderen gemaakte plannen goedkeuren. Specifieke keuzes voor IJburg, zoals de menging van woningen en bevolkingsgroepen en de lage parkeernorm, zijn ook het resultaat van gemeentelijk beleid. De wethouder Stedelijke Ontwikkeling is ten tijde van de planvorming voor IJburg en de eerste paar jaar van de uitvoering politiek eindverantwoordelijke voor de uitvoering hiervan.

Naast de politieke instituties zijn binnen de gemeente verschillende ambtelijke organisaties bij IJburg betrokken. In het vorige hoofdstuk is reeds de dienst Ruimtelijke Ordening (dRO) als belangrijke speler geïntroduceerd. Als regisseurs van de ruimtelijke inrichting van Amsterdam speelt de dienst al ruim een eeuw een beslissende rol binnen de stad. Eerder onderzoek naar de invloed van professionals op lokale beleidsprocessen wees dRO aan als een grote lokale machtsfactor (Berveling 1994). De dienst is formeel opdrachtgever voor ruimtelijke projecten en heeft hiermee de ambtelijke eindverantwoordelijkheid. Met name de bevoegdheid om via structuur- en bestemmingsplannen tot in detail te bepalen hoe gebieden ingericht moeten worden, maakt het een belangrijke institutie. Bovendien was dRO ook lange tijd verantwoordelijk voor de volkshuisvesting in Amsterdam, waarmee de dienst in feite alle aspecten van *place making* domineerde. Sinds eind jaren tachtig is deze taak grotendeels geprivatiseerd, wat volgens de directeur de institutionele rol van dRO sterk heeft veranderd: 'We hebben zelf geen woningbedrijf meer; we bouwen zelf niet, dus we moeten het hebben van overtuigingskracht en faciliteren. En dat is een hele leuke rol.'

Een derde belangrijke gemeentelijke institutie in de aanleg van IJburg is het grondbedrijf dat tegenwoordig de naam Ontwikkelingsbedrijf Gemeente Amsterdam (OGA) draagt. Grond is in Amsterdam grotendeels publiek bezit waarmee de lokale overheid een cruciale bron voor *place making* in handen heeft. OGA draagt de verantwoordelijkheid voor het bouwrijp maken van een gebied en het voeren van grondbeleid waar traditioneel de ontwikkeling van nieuwe wijken in de stad mee gefinancierd wordt. Ook het heffen van erfpacht valt hieronder. Bij grote projecten zoals IJburg voert OGA tevens de financiële regie en houdt de dienst toezicht op de bouwproductie door marktpartijen. Het behalen van een zo groot mogelijk maatschappelijk rendement van de grond is hierbij het streven.

Een relatief nieuwe, maar daarmee niet minder belangrijke, speler onder de gemeentelijke instituties die betrokken zijn bij de ontwikkeling van IJburg betreft het Projectmanagement Bureau. Deze dienst is begin jaren negentig opgericht om complexe ruimtelijke projecten te coördineren. Als onafhankelijke organisatie kan zij door andere ambtelijke diensten worden ingehuurd, zowel in Amsterdam

als in de regio. In opdracht van dRO bewaakt het Projectbureau IJburg (PbIJ), een binnen het Projectmanagement Bureau gevormd team, de aanleg van de wijk en de uitvoering van de plannen. Ook het vertalen van de politieke wensen naar programmavooraanwaarden, de ontwikkeling van de stedenbouwkundige ontwerpen en de planning van voorzieningen vallen onder hun regie. Of zoals de projectmanager het uitdrukt: ‘Wij sturen in dichtheden, in plannen, in stedenbouwkundige opzetten. Dat is onze taak.’

De laatste gemeentelijke institutie van belang voor de *place making* van IJburg is het stadsdeel Zeeburg, bestaand uit een stadsdeelbestuur en een eigen ambtelijke dienst. Als beheerders krijgen zij zeggenschap over de wijk op het moment dat de eerste huizen zijn opgeleverd en de bewoners hun intrek nemen. Het stadsdeel heeft de verantwoordelijkheid voor het dagelijks leven in IJburg, specifiek zorg en welzijn, in het creëren van voorzieningen en onderhouden van de openbare ruimte. Zoals de stadsdeelwethouder vertelt, ligt zijn belang voornamelijk bij een leefbare wijk, maar moet hij de bevoegdheid hierover delen met de centrale stad. ‘Wij hebben ermee te maken dat het vanaf het moment dat er mensen gaan wonen het niet alleen een wijk is waar je bouwt, maar er een sociale dynamiek ontstaat. Wij moeten daar op inspelen, want uiteindelijk is het onze wijk.’

De marktpartijen

Samen met de politieke instituties vormden de ambtelijke organisaties in Amsterdam lange tijd een sterk blok dat door de overheersing van linkse partijen in de jaren tachtig werd bestempeld als ‘Breznjev aan de Amstel’ (Berveling, 1994). Sociaal-ruimtelijke ontwikkelingen op zowel nationaal als lokaal niveau hebben er echter voor gezorgd dat verschillende bronnen en bevoegdheden bij bouwprocessen in de stad zijn overgedragen aan marktpartijen. Voor IJburg heeft de gemeente besloten de publiek-private samenwerking door te trekken naar de gehele ontwikkeling van de wijk. In deze voor Amsterdam nieuwe situatie is *place making* een gezamenlijk proces geworden van de lokale publieke instituties en diverse marktspelers, op IJburg verenigd in drie consortia.

In elk consortium is minimaal één van de Amsterdamse woningcorporaties vertegenwoordigd. Met deze, tegenwoordig private, partijen werkt de gemeente al vele decennia samen. De sociale woningbouw waar zij traditioneel voor zorgen vormde lange tijd de hoofdstroom van de ruimtelijke ontwikkeling in de stad. Ook werd de productie van het gemeentelijk Woningbedrijf aan hen overgedragen. Na verschillende fusies kent Amsterdam inmiddels een aantal omvangrijke corporaties met gevestigde belangen, bevoegdheden en bronnen. Niet alleen bouwen zij woningen, door hun functie als verhuurder zijn ze ook bij het beheer van wijken betrokken.

Sinds de verzelfstandiging van de oude woningbouwverenigingen in de jaren negentig hebben de meeste corporaties eigen ontwikkelbedrijven opgericht. Deze

richten zich naast de sociale sector, ook steeds nadrukkelijker op de vrije markt van zowel koopwoningen en duurdere huurwoningen als bedrijfspanden. De corporaties mogen tegenwoordig winst maken, maar dit dient terug te vloeien in de onrendabele sociale huur (Teijmant, 2007). Het Oosten, Ymere en De Principaal, het ontwikkelbedrijf van woningcorporatie De Key, maken een belangrijk deel uit van de drie consortia. Dat Nederlandse woningcorporaties tegenwoordig zowel als beheerder als ontwikkelaar optreden blijkt uit het feit dat hun belang zich bevindt op het snijvlak van publieke en private instituties.

Commerciële projectontwikkelaars en vastgoedbeleggers zijn relatief nieuwe spelers in Amsterdamse *place making*-processen. Weliswaar werden veel negentiende-eeuwse wijken in particulier initiatief ontwikkeld, maar na 1900 kwam deze bevoegdheid in handen van de gemeente en publieke woningbouwverenigingen. Decennialang zijn hoofdzakelijk sociale huurwoningen gebouwd, maar vanaf de jaren tachtig reduceerde de overheid haar inspanningen en investeringen (Oude Veldhuis et al., 2000). Ook op IJburg wilde de gemeente niet langer meer het gehele risico van de aanleg dragen, een kostenpost die, zoals in de aanloop naar de planvorming bleek, sowieso problematisch was. Bovendien legt het Vinex-beleid de regel op dat er in de wijk overwegend voor de markt gebouwd moet worden. Dit maakt het kapitaal en de marktsturing van projectontwikkelaars en vastgoedbeleggers een noodzakelijke bron.

Bouwfonds MAB en Amvest vormen twee voor IJburg zeer belangrijke instituties omdat ze samen in meerdere consortia vertegenwoordigd zijn. Hun belang ligt bij een commercieel succesvolle wijk tegen zo min mogelijke risico waar ze op inspelen door woningen te bouwen die aansluiten bij de vraag uit de markt. ‘Wij zijn verkopers’, aldus de regio-directeur van Bouwfonds, ‘We kijken naar wat past op die locatie en proberen daar omheen te formuleren.’ Ook het creëren van bedrijfsruimten en het trekken van ondernemers naar IJburg valt onder deze taak.

De ontwerpbureaus

Tot slot zijn ontwerpbureaus belangrijke instituties in de *place making* van IJburg. Ze zijn zowel betrokken bij de algemene stedenbouwkundige planvorming voor de wijk als de architectonische uitwerking van de bouwblokken. Hoewel het ook marktpartijen betreft, staan ze los van de consortia die hen inschakelen. Ontwerpbureaus leveren in de eerste plaats technische kennis, maar belangrijker nog is de artistieke visie die hierin tot uiting komt. Via ontwerpen proberen ze hun belang van een fysiek aantrekkelijke wijk, die een ruimtelijke basis biedt voor sociale processen, tot uiting te brengen. Hiermee bepalen ze in hoge mate hoe een plek eruit ziet. Omdat ze ook rekening moeten houden met de wensen van de andere professionals en potentiële bewoners, kunnen ze echter niet geheel een eigen koers varen (Knox & Ozolins, 2000).

Het stedenbouwkundig plan voor de eerste fase van IJburg is in samenwerking van vier ontwerp bureaus tot stand gekomen. Bij de blokontwerpen op het Haveneiland-West en de Rieteilanden zijn, zoals onder meer blijkt uit de kaart die Arcam, het Amsterdams centrum voor architectuur, elk jaar van IJburg maakt, tegen de zestig verschillende architectenbureaus betrokken. Deze staan bovendien nog los van de vrije kavels waarvoor de kopers zelf een ontwerper kunnen inschakelen. Deze afzonderlijke architectenbureaus worden niet meegenomen in de analyse omdat hun visie zich beperkt tot het vaak kleinschalige project waar ze op IJburg aan werken. De nadrukt ligt derhalve op de leidende stedenbouwkundigen en hun bureaus.

Tezamen vormen deze instituties de belangrijkste actoren in de *place making* van IJburg. Van elk zijn enkele gezaghebbende vertegenwoordigers geïnterviewd over hun ruimtelijke visies en opvattingen over de ontwikkeling van de wijk gedurende de eerste paar jaar van de aanleg. Aan de hand van hun uitspraken worden in de rest van dit hoofdstuk de ontwikkelingen tijdens de eerste jaren van de uitvoeringsfase beschreven.

5.2 De bouw vangt aan

Na ruim vijf jaar van planvorming zijn in 2000 alle nota's en ontwerpen voor het Haveneiland en de Rieteilanden goedgekeurd. Eindelijk kan gestart worden met het maken van land en kunnen ook de architectenbureaus aan de slag met woningontwerpen. Naar voorbeeld van het Oostelijk Havengebied wordt voor elk bouwblok een hoofdarchitect aangesteld, meestal een vooraanstaand persoon in het vakgebied, die leiding geeft aan een team van ontwerpers. Om de diversiteit waar de plannen naar streven te garanderen, mag een enkele architect maximaal veertig aaneengesloten woningen voor zijn rekening nemen. Hun bijdrage aan de *place making* van de wijk wordt verder gecontroleerd door het kwaliteitsteam met daarin de belangrijkste stedenbouwkundigen van IJburg (Steenhuis & Tilborg, 2005).

Het eerste object dat op IJburg verschijnt is echter geen woning maar een toegangsbrug die tevens als landmark dient. De 230 meter lange brug, ontworpen door de Britse architect Nicholas Grimshaw en vernoemd naar oud-wethouder en staatssecretaris Enneüs Heerma, krijgt door zijn twee koepels al snel de bijnaam bh-brug. Met oog op de autoluwheid van de wijk is de brug relatief smal, iets wat de directeur van de Dienst Ruimtelijke Ordening achteraf als vergissing bestempelt. 'De infrastructuur is te kleinschalig. De Enneüs Heermabrug had eigenlijk meteen twee keer twee banen moeten krijgen.'

Van eensgezinde euforie naar onenigheid

De consortia besluiten de bouw te beginnen met woningen in het midden- en hoge segment om zo een buffer te creëren voor de latere sociale huur. Ze worden hierin beïnvloed door de hausse op de woningmarkt die leidt tot hooggespannen verwachtingen. Zo maakt men uit de ruim 30.000 mensen die zich bij de gemeente als geïnteresseerde laten inschrijven op dat de stemming onder het publiek goed is. 'IJburg is ontwikkeld in een tijd van euforie', zo stellen diverse professionals in een terugblik. Sommigen zagen rond 2000 zelfs een nieuwe Gouden Eeuw aanbreken. Vrijwel alles leek mogelijk en niemand hield rekening met het terugvallen van de markt. 'In de toenmalige marktomstandigheden van Amsterdam was er geen reden om aan te nemen dat het anders zou gaan lopen', verklaart de directeur van De Principaal.

Enkele marktpartijen bedingen dat ze vijf procent van hetgeen ze op IJburg bouwen met voorrang aan eigen medewerkers mogen verkopen, wat hen op vragen in de Tweede Kamer komt te staan. Ook in de gemeente is men beducht voor de projectontwikkelaars. Zo dwingt de gemeenteraad een antispeculatiebeding af voor de woningen in het middensegment, waarvan de prijzen onder de marktwaarde liggen. De eis dat deze huizen de eerste zeven jaar alleen aan de consortia mogen worden doorverkocht en men daarbij een deel van de winst moet afdragen, moet voorkomen dat ze voor de neuzen van potentiële bewoners worden weggekaapt.

Op 15 maart 2001 komen eindelijk de eerste huizen op IJburg in de verkoop wat gepaard gaat met hectische taferelen. De meeste projecten worden tientallen malen overtekend en de website met het aanbod is tijdenlang onbereikbaar. Als het stof neerdaalt blijft er echter maar een handjevol serieuze kopers over. De meeste geïnteresseerden blijken op zoek te zijn naar goedkope woningen terwijl het aanbod bestaat uit huizen met prijzen tussen de drie ton en een miljoen gulden. De daarop volgende blokken trekken beduidend minder belangstelling waardoor vele niet uitverkocht raken en de projectontwikkelaars de bouw niet willen aanvangen.

De slechte verkoop komt bovenop de problemen die de consortia al hebben met het realiseren van de infrastructuur onder de grond, zoals elektriciteit, gas en water. Het contact met de kabel- en leidingbedrijven verloopt zeer stroef omdat deze weigeren van onervaren marktpartijen af te nemen. Ook de relaties binnen de consortia zijn verre van soepel, wat in de zomer van 2001 leidt tot de ontbinding van hun gezamenlijk projectbureau. De gemeente ziet zich hierdoor genoodzaakt de samenwerkingsovereenkomst aan te passen en zowel de interne infrastructuur als de openbare ruimte terug in eigen hand te nemen. Dit tot genoegen van de andere partijen.

'De consortia dachten dat ze met een projectbureautje van vier man de openbare ruimte konden inrichten. Onzin natuurlijk. Nu gaat het weer op de klassieke

manier: de gemeente is verantwoordelijk voor het openbaar gebied', aldus een van de ontwerpers die al vanaf het begin niet gelukkig was met dit experiment rond bevoegdheden. In de ogen van Bouwfonds heeft men dingen door elkaar gehaald. 'Mensen kunnen mij bellen als er wat mis is met de huizen, maar ze moeten bij de gemeente zijn voor de rest anders wordt het heel ingewikkeld.' De traditionele, ingesleten taakverdeling wint het kortom al vrij snel van de nieuwe netwerkstructuur.

Na het afsluiten van een nieuw convenant kunnen de consortia zich volledig op de bouw richten, echter ook dat gaat moeizaam. De marktpartijen wijten dit aan de vele gemeentelijke randvoorwaarden. 'Het stedenbouwkundig plan was in principe goed, alleen de regels waren te strak', stelt de vertegenwoordiger van Amvest. 'De gemeente heeft het programma dogmatisch vastgesteld, het had niets te maken met de markt of de vraag.' Omdat de eisen in de plannen de kosten dusdanig opdrijven kunnen de consortia naar eigen zeggen niet meer voldoen aan het verplichte aantal woningen in het middensegment.

De gemeente reageert furieus op deze nieuwe schending van de afspraken en dreigt andere marktpartijen in te schakelen. 'De consortia zijn hele slechte opdrachtgevers', zo vindt de directeur van dRO. 'Ze klagen over de kosten terwijl dat hun eigen verantwoordelijkheid is. Wat wij als gemeente hebben gedaan, is een goed programma van eisen neergelegd en daarbinnen moesten zij hun gang kunnen gaan. Maar die projectontwikkelaars en snelle aannemers willen liever met grote stappen snel thuis zijn.' Het gemorrel aan de ruimtelijke visie nu de aanleg van IJburg minder gunstig uitpakt, stelt ook de directeur van woningcorporatie Het Oosten teleur. Hij bekritiseert zijn collega's binnen de consortia als 'korte termijn Denk'ers die alleen kijken naar de verkoopbaarheid op dat moment'.

Ondanks de steun van enkele woningcorporaties, versoepelt de gemeente verschillende regels zodat de consortia nog een deel van de goedkope woningen kunnen bouwen. Hierbij verdwijnen onder andere de voorgestelde maatregelen om IJburg een energievriendelijke wijk te maken uit de plannen (Boer, 2002). De positie van de projectontwikkelaars wint het hierbij van de andere professionals, zo geeft de directeur van dRO toe. 'Terecht zeggen ze wel dat de gemeente iets teveel voorwaarden heeft gesteld en iets teveel eisen op milieugebied.' Onder de omstandigheden zijn de plannen dus minder bindend dan ze op het eerste gezicht lijken.

Diversiteit als struikelblok

De nieuwe afspraken betekenen niet dat de bouwproductie wordt opgeschroefd. De oplevering van de eerste woningen is inmiddels van 2001 uitgesteld naar begin 2002 en verschuift langzaam naar het eind van dat jaar. IJburg heeft sterk te lijden onder de stagnerende economie waardoor mensen afwachtend zijn met het kopen van een huis. 'Er zit veel tijd tussen het kopen van het huis en het betrekken ervan

waardoor mensen onder de wankle marktsituatie de koop gingen uitstellen', zo meent de regiodirecteur van Bouwfonds.

Het is echter niet alleen de stagnerende woningmarkt die volgens de consortia schuld heeft aan de geringe belangstelling voor IJburg. Ook het aanbod in de wijk is hier debet aan. Zo vallen de prijzen hoog uit, vrijwel geen enkele woning ligt onder de twee ton, terwijl de gemeente altijd heeft aangegeven dat er in de wijk relatief goedkoop gebouwd zou worden. Vrijwel alle gemeentelijke professionals bekritisieren het besluit van de consortia om met de allerduurste woningen te beginnen. 'Dat wilden de ontwikkelaars, zodat ze snel veel geld konden verdienen. Maar dat werkt dus niet', stelt de wethouder Stedelijke Ontwikkeling. De directeur van oGA heeft nog andere ideeën over de achterliggende oorzaak. 'De opdrachtgevers dachten dat verevening mogelijk was en dat je woningen van 1,2 miljoen kon wegzetten. Mijn theorie is altijd geweest, en dat werd mij niet in dank afgenomen, dat dit veroorzaakt werd door te lage grondprijzen.' Het navolgen van hun institutionele belangen wordt de marktpartijen dus niet in dank afgenomen.

De hoge beginprijzen hebben de directeur van dRO vooral geërgerd vanwege het imago dat IJburg erdoor kreeg, een beeld dat niet strookte met zijn ruimtelijke visie. 'Het stond te boek als een dure yuppenwijk en dat vond ik jammer want we doen heel erg ons best om het een echte Amsterdamse, gemengde wijk te laten zijn. Toen er ook huur en AMH-woningen werden gebouwd, kwamen mensen erachter dat je ook voor normale prijzen op IJburg kon wonen. Die woningen waren allang gepland; de fasering was achteraf alleen behoorlijk stompzinnig.'

De consortia menen echter dat als ze begonnen waren met de sociale huur, dit het imago van IJburg bepaald zou hebben, iets wat de gemeente altijd heeft willen voorkomen. Ook de suggestie te pionieren met studentenhuisvesting werd daarom van de hand gewezen. Bovendien menen de meeste vertegenwoordigers van de consortia dat ze in de bouwvolgorde geen andere keus hadden omdat de overheid alle risico op de markt heeft afgewenteld. 'Ik neem het de gemeente kwalijk dat ze het eigen afzetrisico hebben afgedekt, maar toen de marktomstandigheden wijzigden alles aan ons over lieten', betoogt de directeur van De Principaal. 'Daarom bouwden we op dat moment even geen dure koopwoningen en geen sociale huurwoningen. Dat was een heldere conclusie in die omstandigheid en de enige juiste strategie voor een korte periode.'

Een specifiek deel van de plannen waar de marktpartijen grote moeite mee hebben, is de ver doorgevoerde menging van woningtypen op blok- en portiekniveau. De gemeenteraad heeft begin jaren negentig voor IJburg gekozen voor een verdeling van dertig procent sociale huur en zeventig procent in de marktsector verspreid door de hele wijk. Het projectbureau vertaalde dit vervolgens in de voorwaarde dat de menging, in het bijzonder op het Haveneiland, tot binnen de blokken moest worden doorgevoerd, waarvoor ze het concept 'wokkelwoning' bedacht.

Op zich zijn vrijwel alle professionals voor differentiatie in de wijk, al hebben ze hier elk hun eigen visie op. ‘Het doel is veel verschil op IJburg, ter bevordering van de keuzevrijheid’, aldus de wethouder Stedelijke Ontwikkeling. Zoals de ontwerper stelt wordt IJburg een groot stadsdeel, wat volgens hem betekent dat je moet bouwen voor de hele bevolking. ‘Duur en goedkoop door elkaar mengen in één straat vind ik erg prettig. En als je meer dan de helft koopwoningen bouwt, komt het altijd goed met de wijk.’

De woningcorporaties en de projectontwikkelaars sluiten hierbij aan, in het bijzonder de directeur van Het Oosten. ‘Menging is een kwaliteitskenmerk voor een goede wijk. In andere Amsterdamse wijken waar veel menging is, ontstaan ook uitstekende woon- en werkgebieden. Het zijn gewilde wijken waar de vierkante meterprijzen het hoogst zijn.’ De opzet van het grid biedt volgens hem de perfecte basis om fysieke diversiteit te creëren omdat er in relatief grote dichtheden toch flexibel gebouwd kan worden. Ook Amvest is in principe een grote voorstander van diversiteit. ‘Dat kan omdat het de stad is: welkom in Amsterdam!’

Onder de verslechterde economische omstandigheden ontwikkelt het diversiteitsprincipe zich echter tot een groot twistpunt tussen de verschillende professionals. De woningcorporaties blijven achter differentiatie op het laagste schaalniveau staan. Zij trekken de fysieke integratie, waardoor van de buitenkant geen onderscheid bestaat tussen koop- en huurwoningen, door naar de sociale structuur. ‘Mijn ideaal is een blok met koop- en huurwoningen aan één trappenhuis, gewoon pal naast elkaar’, stelt de directeur van Het Oosten, ‘Als je heel duidelijk tot uitdrukking laat komen in de wijkopbouw dat er straten zijn, grootschaliger gedeelten, die speciaal zijn voor arme mensen en andere voor rijkere mensen, dan onderstreep je het verschil. Dat is hier duidelijk niet gebeurd, noch in de stedelijke structuur, noch in de woningen.’

De projectontwikkelaars verzetten zich daarentegen hevig tegen de gemeentelijke richtlijnen die volgens hen veel te stringent zijn. Zo bestempelt de projectmanager van Amvest de dertig procent sociale huur als een politiek dogma dat nergens op gebaseerd is en alleen maar de kosten van de woningbouw opdrijft. ‘Ik vind het persoonlijk onzin dat het precies dertig procent moet zijn; als het er maar in de buurt komt. De centrale stad en de stadsdelen zijn het bovendien nooit eens over dit percentage.’

Ook op het lage schaalniveau van menging is veel kritiek omdat dit in strijd blijkt met de eigen commerciële belangen. ‘Als verkoper wil je zo min mogelijk menging, omdat dat kan leiden tot problemen. Appartementen verkopen slechter dan eengezinswoningen, maar je moet ze bouwen omdat je anders de stedelijke norm niet haalt’, verklaart de regiodirecteur van Bouwfonds. Ymere spreekt van een inefficiënt planproces omdat binnen de wokkelwoningen de juridische en ambtelijke regels door elkaar lopen, wat verwarring schept bij de verkoop.

Huurwoningen aan de IJburglaan

Waar men bij eerdere plannen rekkelijk bleek, wil de gemeente in de richtlijnen voor menging en diversiteit niet van wijken weten. ‘De oude volkshuisvestingsnormeringen hebben we over boord gezet, maar als alles aan de markt wordt overgelaten is er helemaal geen menging en zit de sociale huur ergens in het verdomhoekje’, verklaart de directeur van dRO. Als politiek besluit zijn de regels voor woningtypen voor zowel de wethouder Stedelijke Ontwikkeling als de voorzitter van het stadsdeel heilig.

Toch ontstaat onder de stagnerende verkoop in de gemeenteraad een discussie over de zogenaamde verhouding dertig-zeventig. Om de wijk vlot te trekken, operen de vvd en het cda het aandeel sociale woningbouw naar beneden te schroeven. De PvdA en Groen Links zijn hier echter fel op tegen en houden vast aan de oorspronkelijke ruimtelijke visie in de plannen die zij indertijd mede bepaalden. Hiermee verandert er voorlopig niets, maar blijkt *place making* wel een minder vloeiend proces te zijn dan de theorieën over publiek-private samenwerking voor spiegelen.

5.3 De crisis

Op 21 november 2002, een jaar later dan gepland, worden eindelijk de eerste woningen op IJburg opgeleverd. Het projectbureau doet haar uiterste best er een waar spektakel van te maken. Bus 326 die vanaf deze dag als tijdelijk alternatief voor de tram vanaf het centraal station rijdt, voert vele belangstellenden aan. In een toekomstig kantoor aan de IJburglaan worden ze getrakteerd op warme chocolademelk, muziek en toespraken van diverse professionals. Vervolgens krijgt een speciaal geselecteerd gezin van Turkse afkomst bij hun woning op het Grote Rieteland symbolisch de eerste sleutel overhandigd. Deze plechtigheid wordt luister bijgezet met een heuse IJburgcantate, opgevoerd door een dameskoor, en een gitarist die vanaf een dak onheilspellende klanken laat horen. Een klein leger van journalisten en fotografen stort zich vervolgens op de officiële eerste bewoners, die tot hun ergernis niks willen zeggen. De publiciteit rond de oplevering richt zich daarna op de vele leegstaande woningen, hoge huizenprijzen en gebrek aan voorzieningen. In het bijzonder dagblad *Het Parool* en stadszender AT5 berichten tamelijk negatief over IJburg. Zelfs het acht uur-journaal van die dag spreekt van een grote, kale zandvlakte nabij Amsterdam die nu al mislukt lijkt.

Niet lang daarna besluit de gemeenteraad het antispeculatiebeding voor nieuwe kopers af te schaffen en op aandringen van de eerste bewoners wordt dit een paar maanden later doorgetrokken naar de al zittende eigenaren. De aanvankelijke angst dat de woningen op IJburg alleen als belegging gekocht zouden worden, is omgeslagen in de vrees dat het project in geheel niet van de grond zal komen. In het eerste halfjaar van 2003 ligt de bevolking van IJburg op slechts enkele tientallen gezinnen met als gevolg dat de voorzieningen, waarvan de gemeente beloofd had dat ze snel gerealiseerd zouden worden, zeer moeizaam van de grond komen.

Onverkoopbare ontwerpen

De stokkende ontwikkeling is toenemend onderwerp van discussie waarin ook andere, niet bij IJburg betrokken professionals hun mening laten horen. Uit de hoek van de architecten klinkt het verwijt dat de ontwikkelaars onvoldoende ruimte geven om een aantrekkelijke fysieke omgeving te creëren. *Place making* zou teveel worden ingegeven door richtlijnen en geld. Onder zowel de gemeente als de consortia heerst daarentegen het gevoel dat de ontwerpers teveel hun eigen gang gaan. 'De architecten hebben tamelijk dure concepten gemaakt. Ze ontwierpen de meest geweldige en ingewikkelde woningen, met veel experimenteren en vreselijke plattegronden,' stelt de directeur van OGA.

In het bijzonder het gebrek aan buitenruimtes stuit op veel commentaar. De regiodirecteur van Bouwfonds verhaalt van een architect die een blok had getekend zonder balkons, tuinen of binnenstraten. 'Hij droeg als plausibele oplossing

aan fietsen gewoon omhoog te takelen, zodat die 's nachts niet buiten hoefden te staan.' Ook de directeur van dRO vindt de buitenruimtes armoedig. Het Oosten is met name teleurgesteld in de manier waarop architecten zich meester hebben gemaakt van het stedenbouwkundig plan. 'Mijn idee was dat je elk blok zou gaan verkavelen. Dan krijg je een fijnzinnige structuur waarbij er per kavel iets kan komen. Maar er is helemaal niks verkaveld, er zijn gewoon blokken ontworpen.'

De professionals wijzen naar verschillende oorzaken, waarbij ze de hand ook in eigen boezem steken. Naar het voorbeeld van het Oostelijk Havengebied leefde bij zowel de gemeente als de marktpartijen namelijk de filosofie dat de menging de creativiteit van ontwerpers zou uitlokken. 'De druk was enorm groot om op IJburg grensverleggend te ontwerpen. We dachten dat we het ons konden permitteren met ruimte te experimenteren waardoor het uniek zou worden', zo verklaart de directeur van De Principaal. Volgens zowel het directielid van Ymere als de projectmanager van de gemeente deed de gunstige economische situatie elke vraag naar de verkoopbaarheid teniet. 'Het kon in die tijd; niet snel bouwen, maar kwalitatief bouwen.' De euforische sfeer leidde echter tot een zeer gecompliceerde situatie waarbij volgens een medewerker van OGA 'alles in de wijk gepropt moest worden om er iets heel prachtigs van te maken'.

Hoewel ze toegeven in de planvorming erg hoog te hebben ingezet, vinden de gemeentelijke professionals dat het probleem ook ligt aan een gebrekkige regie van de consortia in de uitvoeringsfase. Als opdrachtgevers hebben zij te weinig gestuurd, menen zowel de wethouder Stedelijke Ontwikkeling als de directeur van dRO.

De marktpartijen betogen daarentegen dat de ontwerpers hen door de gemeentelijke procesvoorwaarden en het overkoepelende kwaliteitsteam de baas waren. 'Per blok was er een supervisor en een stedenbouwkundige en ook nog een aantal architecten', vertelt de vertegenwoordiger van Bouwfonds, 'allemaal mensen die hetzelfde jargon spraken. Daar was totaal niet doorheen te prikken.'

Ook de onduidelijke eisen en het gebrek aan inzicht in de doelgroep zorgden ervoor dat de consortia weinig controle hadden over de ontwerpers. 'De daadwerkelijke functie van het product speelde een bijrol', verklaart de manager van Amvest. 'Opdrachten werden aan tekonaars gegeven op basis van regels, niet op basis van ideeën voor wie dat zou zijn', zo licht het directielid van Ymere toe. De intern verdeelde consortia konden hierdoor niet opboksen tegen de artistieke visie van de ontwerpers. Volgens een van de stedenbouwkundigen komt het allemaal door het woord stedelijkheid. 'Een slecht gedefinieerd begrip dat wel eens teveel is verbonden met variatie. Maar stedelijkheid is niet te ontwerpen, dat moet ontstaan.'

Parkeren als verkoopprobleem

Naast de woningontwerpen wordt de stagnerende verkoop gekoppeld aan de lage parkeernorm. Onderzoekers van het Ruimtelijk Planbureau kwalificeerden deze

eerder al als ‘absurd voor een nieuwbouwwijk die, ondanks alle mooie verhalen over de korte verbinding met het centraal station, tamelijk geïsoleerd ligt’ (Van Rossum et al., 2001).

Volgens de projectmanager is het echter een loze discussie omdat het plan voldoende ruimte biedt voor uitbreiding. ‘Als mensen ooit meer parkeergelegenheid willen, dan is dat mogelijk. Als dat ten koste moet gaan van groen, dan is dat de keuze van bewoners. Mensen zijn bovendien nooit tevreden met de parkeernorm. Er zijn mensen die om meer parkeerplekken vragen, terwijl anderen juist een lage norm willen.’ Ondanks deze pragmatische houding denkt hij niet dat het loslaten van de parkeernorm meer geïnteresseerden zal trekken.

De overige professionals delen deze mening nadrukkelijk niet. Zoals het directielid van Ymere betoogt, zijn er altijd wel mensen die geen auto hebben, maar zal de ligging op den duur voor een structureel probleem zorgen. ‘We hebben vanaf het begin gezegd dat de norm te laag was’, stekt ook de directeur van De Principaal. Om echt autoluw te zijn ligt IJburg naar zijn mening te ver van de stad af. Bovendien is het uit oogpunt van de verkoop niet handig, aldus Bouwfonds. ‘Tweeverdienen is eigenlijk altijd nodig om een huis op IJburg te kunnen betalen en die mensen hebben over het algemeen ook twee auto’s nodig. De tram is geen optie; die is niet heel relevant voor deze doelgroep.’

Opvallend is dat vanuit hun publieke belang de wethouder Stedelijke Ontwikkeling en de directeurs van OGA en dRO het volmondig met de marktpartijen eens zijn. Waar de politieke keuze voor differentiatie en menging verdedigd worden, is de lage parkeernorm volgens hen een ‘fictie in de planvorming’.

In tegenstelling tot het projectbureau ziet de stedenbouwkundige weinig mogelijkheden voor uitbreiding zonder het uitgangspunt van zo min mogelijk parkeerplekken in de openbare ruimte te verlaten. Omdat dit een drastische wijzigingen van zijn ontwerp betekent, heeft hij hier grote moeite mee. De meeste professionals achten het echter op den duur noodzakelijk de keuze van de gemeenteraad voor autoluwheid terug te draaien. ‘Het ligt niet aan de ontwikkelaars dat er een onrealistische norm is gesteld’, betoogt De Principaal, ‘Een hogere norm was, politiek gezien, niet door de raad te krijgen.’

Medewerkers van OGA wijzen er daarnaast op dat de parkeernorm tevens een middel was om het openbaar vervoer vroegtijdig gerealiseerd te krijgen. En voor dit argument waren de meeste professionals in de planfase wel gevoelig.

De Grote Vereenvoudiging

Begin april worden op het Grote Rieteland de eerste sociale huurwoningen opgeleverd waarbij de wethouder een standbeeld onthult dat symbool staat voor de samenwerking met de marktpartijen. Dit verhult de toenemende onderhuidse spanningen tussen de professionals en de grote stroom negatieve berichten in

Blok 15a in aanbouw

de media over dure huizen, slechte bereikbaarheid en oplopende achterstand van de plannen. Deze hebben grote invloed op de *place making* van IJburg. De projectontwikkelaars vrezen dat de woningmarkt door de verslechterende economie zal instorten, waarop een panische sfeer onder de partijen uitbreekt. ‘De een zei: “het is een wijk voor ouderen” en de volgende riep weer wat anders’, zo vertelt de gemeentelijke projectmanager. ‘Toen moesten we na gaan denken: wat zijn we eigenlijk? Wat willen we?’

De consortia vragen om gedetailleerd onderzoek zodat er meer voor de markt gebouwd kan worden. De gemeentelijke professionals verzetten zich hiertegen, maar tegen de zomer van 2003 besluiten ze de wijk anders aan te pakken. ‘We zijn te ver doorgeschoten in onze ambities’, aldus de wethouder Stedelijke Ontwikkeling. De stagnatie van IJburg is een belangrijke reden voor wat hij De Grote Vereenvoudiging noemt, een operatie waarmee de gemeente bouwprojecten in de hele stad wil vlot trekken. De achterliggende gedachte is dat simpeler en goedkoper bouwen uiteindelijk een betere wijk zal opleveren (Stadig, 2004). ‘In het begin was alles tot op de millimeter gepland, maar menging op het laagste niveau bleek te duur en werkte ook niet’, legt de wethouder uit, ‘De vereenvoudiging in de plannen

leidt tot meer vrijheid en minder menging op het allerlaagste niveau.’ De consortia delen deze visie. ‘We hebben met z’n allen een puzzel gemaakt en waren vervolgens gefocust op de oplossing maar hebben niet gekeken naar het doel’, verklaart het directielid van Ymere.

De wens voor minder complexiteit betekent een fundamentele koerswijziging ten opzichte van de ruimtelijke visie in de planvorming. In de verdere ontwikkeling van het Haveneiland en de Rieteilanden is voor de dure wokkelwoning geen plaats meer, waardoor diverse nog te bouwen blokken compleet op de schop moeten. De sociale woningbouw krijgt voorlopig voorrang terwijl enkele dure complexen worden uitgesteld of tijdelijk in de verhuur gaan, met optie tot koop.

Ook de consortia doen water bij de wijn. Na aandringen van de gemeente, houden zij niet meer vast aan een meerderheid verkochte woningen als voorwaarde om met de ontwikkeling van een blok te beginnen. Voor het Steigereiland, dat als volgende deel van IJburg aan de beurt is, wordt een andere koers uitgezet. In plaats van grootschalige samenwerkingsverbanden aan te gaan, zal de gemeente hier per deelgebied met marktpartijen onderhandelen (Donker van Heel, 2005a&b).

De Grote Vereenvoudiging verzwakt de institutionele positie van de planners en ontwerpers en is hierdoor een pragmatische knieval van de gemeente voor de commerciële belangen van de marktpartijen. Binnen de consortia overheerst dan ook tevredenheid met de operatie, specifiek op het gebied van de fysieke structuur van IJburg. ‘Doordat er nu minder architecten binnen één blok ontwerpen, wordt de menging minder’, betoogt de regiodirecteur van Bouwfonds, ‘En de huurwoningen zijn meer geconcentreerd, aangezien de mooie eengezinswoningen aan het water worden gebouwd.’

De manager projectontwikkeling van Amvest, tevens bestuurder van het consortium Waterstad, probeert op eigen initiatief al enige tijd de ontwikkeling van IJburg te versimpelen. Hij is zeer verheugd over het feit dat de gemeente hier nu ook toe overgaat. ‘Alle partijen zijn overmoedig geworden door de geboekte successen, met name in het Oostelijk Havengebied. Nu moeten we, inspeland op de veranderende markt, maatregelen nemen. De kracht van het plan is dat de kwaliteit blijft.’

De woningcorporaties zijn voornamelijk blij met de veranderingen in de woningcategorieën en het feit dat er weer in de huursector gebouwd wordt. ‘Toen het slecht ging met IJburg hebben de consortia koopwoningen omgezet naar huur. Dat is een goede ontwikkeling geweest want deze mobiele groep huurders, in het duurere segment, was niet ontstaan als het aan de traditionele programmering van de gemeente had gelegen.’

Ook binnen de gemeente heerst een opgetogen sfeer over de veranderingen, al blijft het projectbureau vasthouden aan de ruimtelijke visie in de oorspronkelijke plannen. De meeste professionals denken evenwel dat de aanpassingen IJburg vooral ten goede zullen komen. ‘Mengen binnen één gebouw is heel slecht gegaan. Sociale huur omarmd door dure huur en koop, die wokkelwoningen, dat was een

beetje te dol', concludeert de directeur van dRO. Dit creëert een onhandige structuur in de blokken, zo stellen anderen, en ook de wensen van bewoners zijn er niet mee gediend omdat kopers van dure woningen niet naast sociale huurders zouden willen wonen. De gemeente houdt de marktpartijen echter wel goed in de gaten zodat 'ze niet alle blokken met goedkope woningen vullen'.

Vanuit de aantasting van hun institutionele positie, in het bijzonder hun artistieke belangen, zijn de ontwerp bureaus tamelijk ongelukkig met de Grote Vereenvoudiging. Zo vindt een van de stedenbouwkundigen het erg jammer dat veel van hun mooie ideeën zijn verdwenen. 'Ik denk dat wij ook wel dingen fout gedaan hebben, vooral het opjatten van architecten vanwege concurrentie is niet verstandig geweest. En heterogeniteit per woning regelen is ziek. Maar toen het slechter ging met IJburg werd iedereen zo nerveus dat men ging zagen aan de poten van de stoel waar we op zaten!' Hij verwijt de andere professionals dat ze zich te zenuwachtig hebben laten maken door de marktomstandigheden en te weinig vertrouwen in hun visie hadden. 'Het ontwerp gaat ver vooraf aan de bouw, dus je moet aanpassingen durven maken. We weten best wat mensen willen qua woning, daar is niets moeilijks aan.'

Hoewel de veranderingen volgens hem nodig waren, meent ook de directeur van De Principaal dat de ontwerpers teveel zijn ingeperkt en de Grote Vereenvoudiging is doorgesloten. 'We mochten inderdaad wel iets minder gek doen, maar je moet natuurlijk niet meteen alles laten gaan. Dus niet alles herontwikkelen, maar wat simpele woningen bouwen en over twee jaar nog eens bekijken of er dan publiek is waar het voor bedoeld was. Maar dat is niet gedaan. De architectuur heeft nu een soort hardheid waardoor alles op elkaar lijkt.'

De weg omhoog

Ondanks de wisselende meningen over de aanpassing van de plannen, heeft de ingreep duidelijk effect want vanaf het najaar van 2003 kruipt IJburg langzaam uit het dal. In september 2003 openen de consortia de zogenaamde Expo waar ze het totale woningaanbod van IJburg presenteren. Wanneer de zelfbouw kavels op het Kleine Rieteiland in de verkoop gaan blijkt de interesse voor deze in Nederland unieke mogelijkheid een eigen huis te bouwen boven verwachting hoog.

Rond dezelfde tijd vestigt zich in een leegstaande woning op het Grote Rieteiland het tijdelijk religieus centrum de Tronk dat zowel kerkelijke als sociale activiteiten gaat organiseren voor de buurt. Daarnaast kent IJburg inmiddels vier basisscholen in porto-cabins, een informatiepost van stadsdeel Zeeburg, een huisarts en verloskundige, een noodsupermarkt in een tent, café-restaurant Blok 4 en een tijdelijk strandje op het nog onbebouwde Haveneiland-Oost. Met name de hier gevestigde strandtent is in de hete zomer van dat jaar uitgegroeid tot een grote publiekstrekker.

De plannen voor een strand bestonden reeds enkele jaren, maar het vinden van commerciële exploitanten bleek moeilijker dan gedacht. Uiteindelijk diende zich begin 2003 twee jonge, startende ondernemers aan die van de gemeente de toestemming krijgen om (in eerste instantie) voor één zomer een geïmproviseerde strandtent op te bouwen. Hoewel verschillende professionals menen dat Blijburg aan Zee geen bewuste marketingstrategie is, blijkt het een zeer positieve invloed te hebben op de *place making* van IJburg. ‘Blijburg heeft hier wel een functie in gehad’, beaamt de directeur van De Principaal. Het strand wordt binnen de kortste keren *the place to be* voor jong en hip Amsterdam en trekt zo bezoekers die IJburg daarvoor alleen uit de media kenden (Bosch & De Lange 2003). De uitbaters van Blijburg, die zichzelf als dé beeldbepalende actoren voor de wijk zien, besluiten vervolgens ook in de winter open te blijven als locatie voor hippe feesten en activiteiten (Bakker & Zwijnenburg 2004).

Als geste naar de eerste bewoners stelt de gemeente de IJburgpas in waarmee deze korting kunnen krijgen op onder andere het openbaar vervoer. Het gebruik van de pas is echter zo gering dat dit geen effect heeft op de autodichtheid in de wijk. De bus, die dan ongeveer een frequentie van vijftien minuten heeft, rijdt buiten de spits en in het weekend regelmatig zonder passagiers.

Tot vreugde van de consortia besluit de gemeenteraad eind 2003 tot een verhoging van de parkeernorm naar 1,25 auto per huishouden op het Haveneiland en de Rieteilanden. Ook geeft ze, voor het drukken van de bouwkosten, toestemming om enkele inpandige garages te schrappen. Hierdoor zullen zowel op straat als in de binnenhoven van blokken meer parkeerplaatsen komen. ‘Auto’s op de binnenterreinen vind ik een hele goede oplossing als een parkeergarage te duur is’, stelt de directeur van oGA.

Het besluit stuit evenwel op bezwaar van het stadsdeel omdat ‘het weer een stuk minder openbare ruimte is’. Bovendien kan de maatregel alleen in blokken met sociale huur worden doorgevoerd omdat bij de koopwoningen het binnengebied onder beheer staat van de vve. De ontwerpers beschouwen het desondanks als een nieuwe verschraving van de *place making* van IJburg. ‘De kern van het plan was dat er niet geparkeerd kon worden op die terreinen en zo veel mogelijk onder de grond, maar door de crisis heeft men die doelstelling laten varen. Dat is zonde, je moet er voor zorgen dat het parkeren de openbare ruimte niet domineert. Nu krijg je straks dat de wal het schip keert en er echt geen plek is voor meer dan één auto per woning.’

5.4 Stadswijk in wording

In 2004 klimt IJburg definitief uit het dal. In dat jaar worden enkele projecten met sociale huurwoningen en goedkope koopwoningen op het Haveneiland-West

opgeleverd, waardoor de wijk er in een keer veel nieuwe bewoners bij krijgt. ‘Nu het prijsniveau gezakt is, vinden steeds meer mensen hun weg naar IJburg’, aldus de directeur van De Principaal. Ook de interesse voor het midden en hogere segment in IJburg groeit sterk. Het feit dat de contouren van de wijk nu steeds meer zichtbaar worden en belangstellenden het niet met alleen een woningplattegrond hoeven te doen, helpt aanzienlijk. ‘Die angst is weg’, verklaart de regiodirecteur van Bouwfonds, ‘dus gaat het gelijk weer een stuk beter met de verkoop.’

Het aantal verkochte woningen is bijna negen maal zo hoog als een jaar eerder, waarop de consortia besluiten diverse blokken versneld in aanbouw te nemen. Dit leidt er onder meer toe dat in de loop van 2004 op het Haveneiland het eerste zorgcentrum van IJburg geopend kan worden. De welzijnsvoorzieningen, waar ook de kinderopvang is ondergebracht, komen daarentegen moeizaam van de grond omdat de instelling waar stadsdeel Zeeburg deze heeft aanbesteed in zwaar weer raakt en uiteindelijk zelfs failliet gaat.

Een grote domper op de ontwikkelingen komt eind 2004 als de Raad van State het bestemmingsplan voor de tweede fase van IJburg afwijst. Deze zaak is, na hun verlies in het IJburgreferendum, aangespannen door de Vereniging tot Behoud van het IJsselmeer en de Stichting Centrale Dorpsraden Landelijk Noord. De Raad van State oordeelt dat het plan onduidelijkheden laat over de exacte omvang en ligging van de laatste drie eilanden waardoor de schade aan de natuur niet berekend kan worden. De gemeente is zeer ontsteld met deze uitspraak die betekent dat er nieuw onderzoek gedaan moet worden en de aanleg van IJburg verdere vertraging oploopt.

Stedelijke voorzieningen

De bouw op het Haveneiland en de Rieteilanden gaat ondertussen gewoon door en vrijwel geen enkele woning staat meer leeg. Ook op het Steigereiland wordt in 2005 het eerste blok opgeleverd. Als op Haveneiland-Oost de eerste paal de grond in gaat meldt de gemeente met trots dat IJburg inmiddels een zowel nationaal als internationaal bekende wijk is die met recht het predikaat ‘hoofdstad van de Nederlandse nieuwbouw’ verdient. ‘Je ziet dus dat er gewoon een markt voor is’, stelt de directeur van OGA, ‘Vijf jaar geleden verhuisden alle ambtenaren naar Almere, Haarlem of Zaanstad. Nu gaan ze allemaal naar IJburg.’

Door de gestaag groeiende bevolking neemt het draagvlak voor voorzieningen toe en vestigen zich steeds meer bedrijven op IJburg.¹ Als tijdelijke speelgelegen-

¹ Uit cijfers van de gemeente blijken er eind 2005 in totaal 180 bedrijven op IJburg gevestigd te zijn met 252 werknemers. In het onderzoeksgebied bevinden zich: vijf centra voor kinderopvang, vier lagere scholen, een zorgcentrum, minimaal één tandartspraktijk, een tijdelijke supermarkt, een snackbar, een café-restaurant, een strand plus strandtent, een galerie, een jeugdtheaterschool, een videotheek, een kapper, een schoonheidssalon, een dierenkliniek,

heid legt de gemeente samen met de consortia op het Steigereiland avonturen- speelplaats Spyburg aan. Enkele marktpartijen sponsoren bovendien een kunstenaarscollectief dat zijn intrek neemt in een onverkochte, vrijstaande woning op het Haveneiland. In dit Blauwe Huis willen ze activiteiten organiseren die de sociale ontwikkeling van IJburg stimuleren.

In het voorjaar van 2005 wordt eindelijk de langverwachte IJtram opgeleverd waarmee de wijk een snelle, frequente openbaar vervoersverbinding met de stad krijgt. In het bijzonder de gemeentelijke professionals zien dit als een belangrijke gebeurtenis in de *place making* van IJburg. 'Dat de IJtram zo vroeg klaar is vind ik heel bijzonder voor Amsterdam', verklaart de projectmanager. Het maakt de wijk echt stedelijk, stellen ook vertegenwoordigers van de consortia. 'Ik zeg altijd: als er een tram rijdt, is het een stad. Als er een bus rijdt, is het een suburb. IJburg is dus stad', aldus de directeur van De Principaal.

De tram kampt echter met technische problemen waardoor nog maandenlang geregeld de oude bus moet worden ingezet. Op aandringen van bewoners wordt het mogelijk fietsen mee te nemen in de IJtram, een plan waar de gemeente uit veiligheidsoverwegingen eerder vanaf wilde zien. Het stadsdeel besluit vervolgens eind 2005 om, ondanks de ophoging van de parkeernorm, slechts één parkeervergunning per woning uit te zullen geven.

Als gevolg van de versnelde bouwactiviteiten moet het tijdelijke strandje het veld ruimen. Om dé publiekstrekker van IJburg toch te behouden, wordt dit na instemming van de gemeenteraad voor ongeveer 700.000 euro naar een nieuwe tijdelijke locatie op Haveneiland-Oost verplaatst. Hoewel het projectbureau de exploitatie ter discussie stelt, verhuist ook strandtent Blijburg mee, zij het nu als commerciële voorziening.

Daarnaast wordt, zo meldt een opgeluchte wethouder Stedelijke Ontwikkeling, in de aanleg van een kostbare damwand een oplossing gevonden voor de milieu-problemen met de tweede fase. Het geplande grote strand op een van de laatste eilanden komt hierdoor echter op losse schroeven te staan, waarmee weer een aspect van de ruimtelijke visie aan pragmatisme ten onder gaat.

IJburg ontwikkelt zich ondertussen snel tot een in bevolkingsomvang echte stadswijk waardoor begin 2006 in blok 5 op het Haveneiland eindelijk het winkelcentrum geopend kan worden. Ook langs de IJburglaan en de dwarsstraten vestigen zich langzaam een enkele bedrijvjes. Zowel de gemeente als de marktpartijen vinden dit belangrijk omdat ze IJburg positief onderscheiden van andere Vinex-locaties. Faciliteiten maken de wijk volgens de professionals ook op termijn houdbaar. Daarom pleit De Principaal ervoor 'instituten' naar IJburg te halen.

een bloemenstal, een sportzaal en een kleine twintig bedrijven die vanuit huis gerund worden waaronder een rijkschool, een advocaat en meerdere ontwerpers, webwinkels, fotografen.

Het winkelcentrum

‘Er moeten in de toekomst veel bedrijven en kantoren komen, dat is goed voor de kleuring van de wijk.’

De consortia blijken echter vooralsnog moeite te hebben met het trekken van ondernemers naar de wijk. Behalve enkele grote ketens zijn kleine zelfstandigen terughoudend met hun investeringen, wat mede gevolg is van het feit dat de huren in de wijk hoger zijn dan in de bestaande stad. Tot grote discussies leidt deze ontwikkeling vooralsnog niet. De regiodirecteur van Bouwfonds oordeelt dat het voorzieningenniveau in IJburg best aanzienlijk is. ‘Er is van meet af aan aandacht aan besteed. Bovendien laten geïnteresseerden de koop van een huis niet afhangen van voorzieningen.’

Succes ondanks gebrekkige samenwerking

Inmiddels wordt er vanuit Almere met belangstelling naar de ontwikkeling van IJburg gekeken. Niet alleen wil deze stad een soortgelijke wijk aanleggen, ook de plannen voor een verbinding met Amsterdam via IJburg komen weer boven water. Vooralsnog is het toekomstmuziek want hoewel de bouwproductie op volle toeren

draait en de aanleg van de gehele wijk gered lijkt, kan de vertraging in de ontwikkeling niet meer worden ingelopen. Waar men in 2000 nog rekende op een voltooiing in 2015, gaat het projectbureau er inmiddels vanuit dat laatste woningen van de tweede fase niet voor 2020 zullen worden opgeleverd.

Hoewel er een groot geloof is in een succesvolle ontwikkeling van het Haven-eiland en de Rieteilanden, moet de *place making* van de resterende eilanden wat betreft de gemeentelijke professionals anders worden aangepakt. 'Ik heb wantrouwen ten opzichte van de markt', zo stelt de directeur van dRO, 'De snelle aannemers en projectontwikkelaars mogen wat mij betreft verwijderd worden. Over corporaties en pensioenfondsen ben ik tevreden, want die hebben een langetermijnbelang bij IJburg. In de tweede fase gaan we zelf de goede bedrijven selecteren.'

De wethouder Stedelijke Ontwikkeling is als geheel teleurgesteld in de consortia die volgens hem niet aan hun taak als materiele opdrachtgevers toe bleken. Ook de projectmanager ziet hierin het grootste struikelblok. Net als de directeur van dRO vindt hij dat de gemeente meer regie moet nemen, ook al hebben de marktpartijen hun eigen verantwoordelijkheden.

Bij oga zijn ze daar echter nog niet zo zeker van. Dat het anders moet is duidelijk, maar hoe blijft de vraag. 'Voor de eerste fase hebben we het land verkocht aan 24 bouwers die een marktstrategie hebben. Het traditionele model waarin we alles zelf doen heeft als voordeel dat je meer regie hebt, maar je kan de financiële risico's minder goed inschatten dus het is de vraag of dat in de tweede fase van IJburg gebruikt zal worden.'

Opvallend genoeg delen de marktpartijen voor een deel de visie van de gemeente op de samenwerkingsverbanden. 'Het probleem zit vooral in het beeld dat we hebben over hoe de stad er uiteindelijk uit moet zien. Ik vind het jammer dat de gemeente hier heel passief in is, ze wachten teveel af', meent de directeur van De Principaal. Wat hem betreft hebben de consortia door hun intern uiteenlopende ruimtelijke visies in de eerste jaren een slechte invloed gehad op de *place making* van de wijk.

Volgens de vertegenwoordiger van Amvest is dit al fout gegaan bij de keuze van de partijen. 'Het bouwen van één blok met meerdere architecten is ingewikkeld, maar met meerdere opdrachtgevers één blok bouwen is absoluut dodelijk. Zo krijg je ontwikkelaars niet enthousiast en wordt het nooit wat.' Dit werkt met name niet, zo beaamt de regiodirecteur van Bouwfonds, omdat elke speler maar een klein belang in het project bezit. Hierdoor had IJburg in het begin van velen niet de interesse, terwijl anderen hun gang konden gaan.

Algemeen houden de marktpartijen, zowel de projectontwikkelaars als de woningcorporaties, een pleidooi voor goed opdrachtgeverschap, iets dat ook een van de stedenbouwkundigen benadrukt. 'Dat is de helft van het werk, maar op IJburg zijn maar heel weinig inspirerende opdrachtgevers. Eigenlijk had de gemeente gewoon een projectbureau van dertig man neer moeten zetten.'

5.5 Verwachte dynamiek

In de planvorming en de eerste paar jaar van de uitvoering zijn onder de professionals vooral fysiek-technische kwesties aan de orde geweest. Niet zozeer het resultaat van *place making*, als wel de procedures hieromheen stonden centraal. Onder de gemeente en de marktpartijen bestaan wel visies op het sociale leven in de wijk, al blijken deze soms onderling sterk te verschillen.

Diversiteit in ruimtelijke visies

Net als de plannen concentreren de verschillende ruimtelijke visies op het sociale leven zich rond het thema stedelijkheid, maar vrijwel alle partijen vullen dit op een andere manier in. Zo verwacht de stadsdeelvoorzitter dat ‘de sociaal-economische verdeling op IJburg hetzelfde zal worden als in Amsterdam’. De manager projectontwikkeling van Amvest kan zich hier wel in vinden want ‘al die categorieën mensen horen bij de stad’. Belangrijker vindt hij dat voldaan wordt aan de vraag uit de markt.

Binnen de gemeente, maar ook onder de woningcorporaties bestaat echter grote weerstand tegen het denken in doelgroepen. ‘Alle categorieën moeten op IJburg kunnen wonen, niet van zoveel procent ouderen en zoveel procent jongeren’, aldus de wethouder Stedelijke Ontwikkeling, ‘Ik zie die mensen op straat en die zien er allemaal hetzelfde uit.’ Ook Het Oosten verzet zich tegen het bouwen van zogenaamde doelgroepwoningen zoals de projectontwikkelaars graag willen. ‘Geen marktonderzoek, geen leefstijlonderzoek. Dat is niet toekomstgericht bouwen, want hoe weet je nou dat die doelgroep in je woning kruipt. In feite zou elke doelgroep er goed moeten kunnen wonen.’

De diversiteit (of gebrek aan denken) in bevolkingsgroepen sluit aan bij de ruimtelijke visie op IJburg als een ‘gewoon stukje Amsterdam’. Het begrip stedelijkheid maskeert echter dat er wel degelijk duidelijke en ook zeer uiteenlopende ideeën over de sociale structuur van de wijk bestaan. Zo zijn de gemeentelijke professionals van mening dat differentiatie in woningtypen een evenwichtige samenleving zal creëren ‘De doelstelling van dertig procent sociale huur is in vergelijking met andere nieuwe wijken hoog en het middensegment beslaat veertig procent. Volgens mij gaat dit polarisatie tegen’, stelt de projectmanager.

Zoals vaker het geval is, delen de woningcorporaties deze visie. Integratie is volgens hen een basiskenmerk van IJburg dat de wijk onderscheidt van andere nieuwbouwlocaties. ‘Menging vind ik heel erg bevorderlijk voor de sociale integratie, ook kleinschalig’, aldus Het Oosten, ‘ik geloof echt dat dit iedereen ten goede komt.’ Het directielid van Ymere benadrukt dat er op IJburg ook wel tegenstellingen zullen bestaan, ‘maar de scherpe kantjes worden er af gehaald door de AMH-woningen.’ De professionals vinden het met name belangrijk is dat er geen

concentraties van groepen ontstaan, zowel aan de bovenkant als de onderkant van de markt. Daarom is het volgens hen goed dat er minder voor de lage inkomensgroepen gebouwd wordt.

Het sociale belang van de wijk

Het Amsterdamse Emancipatiebureau heeft ten tijde van de planvorming in de jaren negentig nadrukkelijk aandacht gevraagd voor het faciliteren van sociale processen op IJburg (Timmerman et al., 1998). Hoe de diversiteit zal doorwerken in het leven binnen de wijk lijkt echter nauwelijks uitgedacht en ook de professionals hebben er weinig visie op. De directeur van dRO zegt dat het zeker een punt is waar zij op monitoren, maar vooral in het kader van ‘het programma’, waarmee hij de aansluiting tussen plan en praktijk bedoelt.² De projectmanager verwacht dat het sociale leven voor de meeste bewoners zich elders zal afspelen, al zal dat voor een enkeling anders zijn. ‘Ze kiezen in de eerste plaats voor Amsterdam. Ze komen op IJburg puur om te wonen en hebben hun integratiekader in hun oude buurt, in de stad.’

Een van de stedenbouwkundigen gelooft naar eigen zeggen niet in maakbaarheid, de Bijlmer heeft hem hiervan genezen. Toch hebben hij en zijn collega’s wel rekening gehouden met sociale processen in de wijk. ‘IJburg gaat natuurlijk over de straat: als je je deur uitstapt, wil je in de stad zijn en niet in een galerij. Maar uiteraard ontstaan er contacten in een wijk. Bij een woonerfachtige structuur, die we ontworpen hebben in die grote gesloten blokken, moeten de bewoners een beetje op elkaar letten, voor het gezamenlijke beheer. Ze nemen verantwoordelijkheid voor zandbakjes en zo. Heel veel meer willen mensen niet, maar ik denk wel dat we zo een plek maken waar ze zich aan kunnen hechten.’

De wethouder Stedelijke Ontwikkeling beaamt dat buurten van sociaal belang zijn omdat bewoners elkaar op straat tegenkomen, maar dat is volgens hem niet iets waar ontwikkelaars veel op kunnen sturen. Ook de directeur van oGA heeft grote moeite met de verbinding tussen de fysieke en sociale structuur. ‘Het is een heel ingewikkelde discussie of deze stedenbouwkundige opzet sociale cohesie nou bevordert of juist uitsluit.’

De marktpartijen staan algemeen ambivalent tegenover het sociale belang van de wijk. ‘Op IJburg kunnen wel buurtjes ontstaan’, denkt De Principaal, ‘maar ik ben weifelend omdat bewoners van zulke wijken vaak heel erg op zichzelf zijn.’ Volgens de directeur van Het Oosten gaat het met name om de beleving van een plek en niet zozeer om de contacten. Toch vindt hij het belangrijk dat ‘ontwikkelingen zich aan de straat bevinden’ waardoor er volgens hem vanzelf ontmoeting zal ontstaan.

² Dit punt komt uitgebreid aan de orde in hoofdstuk 11, deel iv.

De projectontwikkelaars zeggen wel notie te hebben van sociale processen, maar daar weinig mee te kunnen. ‘Wij hopen te weten welke locatie bij welke doelgroep past’, zo stelt de directeur van Bouwfonds, ‘Maar het buurt-*issue* is niet iets waar wij omheen kunnen formuleren. Mensen kopen bij ons op basis van een plattegrond.’ De manager van Amvest vindt naar eigen zeggen de sociale ontwikkeling van de wijk persoonlijk heel belangrijk. ‘Het moet een wijk zonder scheidslijnen worden.’ Als marktpartij, die ontwikkelt wat klanten willen, speelt hij hier echter geen leidende rol in.

Als beheerder gaat de visie van het stadsdeel haast vanzelfsprekend verder dan alleen de wens voor diversiteit. Zo ziet de stadsdeelvoorzitter het als taak van de ontwikkelaars het sociale leven in de wijk te faciliteren en waar mogelijk te sturen. ‘Mensen bereiken elkaar soms niet. Met name sociale huurders en kopers komen moeilijk met elkaar in contact omdat ze een andere structuur en oriëntatie hebben. Daarom moet je als overheid ontmoeting ondersteunen. Zoals het organiseren van activiteiten in een bibliotheek of school, want dat zijn de plaatsen waar bewoners automatisch komen.’

Verschillende vertegenwoordigers van het stadsdeel staan zeer kritisch tegenover de in hun ogen gebrekkige visie op de sociale structuur onder de andere professionals. ‘In de huidige begroting is er niet heel veel ruimte voor het ontwikkelen van de sociale software van IJburg.’ In de gemeentelijke plannen ligt volgens hen teveel nadruk op recreatie. Daarom heeft het stadsdeel zelf een uitgebreid programma geschreven voor de sociale infrastructuur. ‘Om sociale beweging in de buurt te creëren, is het concept bedacht dat iedere school een ander profiel heeft. Kinderen die geïnteresseerd zijn in theater zullen naar de naschoolse opvang gaan waar theater het thema is. Zo kunnen zij contacten leggen met kinderen uit andere buurten.’

Meervoudige identiteiten

Op een hoger niveau, dat van de sfeer in de wijk, hebben de meeste professionals wel een duidelijke visie op de toekomstige dynamiek van IJburg. Een stedelijke buitenwijk, zo luidt de gemene deler. De vertalingen die de verschillende partijen hiervan geven, lopen echter zo uiteen dat van een collectieve *place making* weinig sprake is. ‘IJburg wordt geen Berlijn, maar Potsdam; een buitenstadje, redelijk luxe, met een prachtige ligging’, aldus een van de ontwerpers.

De anderen professionals trekken met name een vergelijking met Amsterdamse wijken. Zo vindt Amvest dat de sfeer van IJburg de kant zou moeten opgaan van de Pijp, een dichtbevolkte oude stadswijk. De directeur van dRO ziet daarentegen meer een gelijkenis met de nieuwere suburbane stadsdelen Sloten of Buitenveldert. ‘Maar wel een wijk met een dicht karakter, veel menging, zorgvuldig materiaalgebruik en een tram.’

De woningcorporaties en hun ontwikkelaars vinden dat IJburg vooral een eigen stedelijkheid dient te krijgen. De Principaal zoekt die in de ruimtelijkheid van de wijk, iets dat nergens in de stad te vinden zou zijn. Ook de directeur van Het Oosten stelt dat het draait om de startkwaliteit. ‘De gedachte achter Waterstad was uitgaan van het water. Daarnaast kan je identiteitsversterkende elementen vormgeven. Vooral kleinschalig, geen grote dingen.’ Als voorbeeld noemt hij de openbare ruimte, een wijkmuseum of huismeesters in elk blok. Belangrijk vindt hij echter dat ontwikkelingen zo veel mogelijk worden opengelaten. ‘In plaats van fixeren moet je op de dynamiek gaan zitten door een kader te maken waarbinnen andere mensen dan jij initiatieven kunnen nemen.’

5.6 *Place making* in aanbouw

In dit hoofdstuk is de *place making* van IJburg besproken zoals deze onder professionals gestalte heeft gekregen in de eerste paar jaren van de uitvoeringsfase. Uit het vorige hoofdstuk bleek dat de plannen voor nieuwe wijken nog steeds een enigszins dogmatisch karakter hebben met de overheid in leidende positie. Dit hoofdstuk toont echter aan dat hun uiteindelijke totstandkoming geen exponent is van ouderwetse blauwdrukplanning. Door de verantwoordelijkheid van de consortia over de uitvoering krijgt IJburg uiteindelijk vorm in de interacties tussen de betrokken professionals. Dit lijkt op de interactieve netwerkaanpak die in de literatuur voor gebiedsontwikkeling wordt bepleit. Omdat de professionals constant over hun taken en verantwoordelijkheden twisten is er echter nauwelijks sprake van de constructieve samenwerking die planologen daarbij voor ogen hebben (zie o.a. Amin & Thrift, 1994; Healey, 1997, 1998a & 1999).

In de eerste jaren van de uitvoeringsfase gaat de *place making* van IJburg gepaard met een groot institutioneel onvermogen, in plaats van met zogenaamde institutionele capaciteit. Geen van de professionals slaagt er in de eigen traditionele, bronnen, bevoegdheden en belangen te overstijgen. Zo blijken de consortia niet in staat met hun nieuwe taken om te gaan en stoten ze een deel daarvan al snel af. Ook worden de begrippen diversiteit en stedelijkheid, die de visie van de gemeente en stedenbouwkundigen op de wijk uitdrukken, door de marktpartijen zeer verschillend opgevat. Met name tussen de visies van de projectontwikkelaars en de professionals op centraal gemeentelijk niveau is veel verschil. De eersten beroepen zich voortdurend op hun commerciële belangen, terwijl de laatsten het liefst zouden zien dat de marktpartijen hun bronnen inzetten voor publieke doeleinden. Uit de constante strijd hierover ontstaat uiteindelijk een pragmatische ruimtelijke visie op IJburg. Hier lijken alle partijen weinig gelukkig mee, maar het waarborgt in elk geval een veel rustigere *place making*.

Het feit dat de professionals zich op hun institutionele positie terugtrekken, wordt in hoge mate bepaald door de context waarin de *place making* van IJburg zich afspeelt. Zo zijn de partijen in de eerste plaats alle onervaren met de vergaande publiek-private samenwerking waarin de wijk tot stand moet komen. Uit een grote experimenteerdrijf werden in de startfase de bronnen en bevoegdheden over een groot aantal partijen verdeeld vanuit de gedachte dat dit een betere *place making* zou opleveren. Bij de uiteindelijke planvorming was de gemeente hier, uit onwennigheid, al vanaf geweken, maar in de uitvoeringsfase wordt pas echt duidelijk wat dit werkelijk inhoudt. Het in een relatief klein gebied en onder vrij stringente condities met een grote hoeveelheid partijen samenwerken, blijkt zeer ingewikkeld. De professionals zijn hierdoor vooral bezig met de procedures en onderhandelingen die met de aanleg van gepaard gaan.

Deze situatie zorgt ervoor dat er nooit het benodigde onderlinge vertrouwen opgebouwd wordt en de focus meer op *space* dan op *place* ligt. In de visie die vanuit de versnipperde belangen binnen de consortia naar voren komt, voeren enkele gezanghebbende professionals de boventoon. Hun individuele preferenties krijgen volop de ruimte. Zo is het uiteindelijk niet het institutionele belang van de projectontwikkelaars, maar de krachtige mening van enkele vertegenwoordigers van de gemeentel en de woningcorporaties die bepalen wat er gebeurt.

Het werken met brede consortia blijkt geen succes en de *place making* van IJburg is in dat opzicht ook een leerproces waarin fouten bijgesteld kunnen worden. Complicerende factor hierbij zijn de externe omstandigheden aan het begin van de uitvoeringsfase. De woningmarkt zakt in en de media berichten zeer negatief over de wijk. In plaats van vast te houden aan de ruimtelijke visie in de plannen, waar veel professionals het in basis wel mee eens zijn, laten alle partijen zich in hoge mate door de crisissfeer leiden. Waar ze eerst nog hoog opgeven over de intrinsieke kwaliteiten van de wijk, begint men daar gaandeweg steeds meer aan te twijfelen. De gemeente houdt in eerste instantie voet bij stuk, gesteund door de woningcorporaties en de ontwerpers. Ze kunnen echter geen weerstand bieden aan de positie van de projectontwikkelaars die hun commerciële belangen in het geding zien komen.

Uiteindelijk gebeurt dan wat onderzoekers van het Ruimtelijk Planbureau al enige jaren daarvoor voorspelden. 'Als de marktontwikkeling tegenvalt, zal men die kwaliteitsontwikkeling alsnog moeten ombuigen in de richting van meer waardecreatie voor de kopers' (Van Rossum et al., 2001). Hieruit blijkt hoe belangrijk de structurele context is voor de institutionele posities die professionals in hedendaagse gebiedsontwikkeling innemen. Hun visies worden niet alleen door de afhankelijkheidsrelaties tussen hun 'objectieve' bronnen, belangen en bevoegdheden bepaald, maar deze variëren naar gelang de stand van de conjunctuur. Professionals zijn zich dit wel bewust en proberen via nauwgezette afspraken vooraf de

externe invloeden op *place making* te beperken. Zoals Van den Hof (2006) echter al constateerde, werken deze convenanten in de praktijk vooral tegen hen. Ze zorgen ervoor dat de focus op het creëren van een aansprekende plek verschuift naar de vastgelegde procedures, los van de vraag of deze hun doel nog wel dienen.

DEELCONCLUSIE PROFESSIONALS

In de voorgaande twee hoofdstukken is de *place making* van IJburg beschreven zoals die zich onder de professionals voltrokken heeft in de planvorming en de eerste paar jaar van de uitvoeringsfase. De manier waarop de wijk tot stand komt is een exponent van de verschuiving van *government* naar *governance* in ruimtelijke ordening. *Place making* is hierdoor niet langer een rechte lijn van planning naar praktijk met de overheid als dominante factor, maar een gezamenlijke proces van meerdere professionals uit zowel publieke als private organisaties. In dit onderzoek wordt verondersteld dat de institutionele rolkenmerken die deze partijen met zich meedragen van invloed zijn op het verloop van gebiedsontwikkeling. Hun uitwisseling van bronnen, bevoegdheden en belangen leidt tot een ruimtelijke visie op de wijk. Dit proces speelt zich niet af in een vacuüm, maar staat onder invloed van de externe processen. Op basis van dit kader is de deelvraag naar de *place making* door professionals als volgt gedefinieerd:

*Hoe verloopt het proces van place making onder de betrokken professionals?
Welke betekenissen kennen zij via hun ruimtelijke visie aan IJburg toe? Wat is de invloed van hun institutionele rolkenmerken en structurele context?*

Uit het onderzoek blijkt dat een door de overheid gestuurd en door ontwerpers opgesteld plan nog steeds de basis vormt van *place making*. Pas in de uitvoering komen de marktpartijen aan bod. Omdat zij hier echter de belangrijkste institutionele posities innemen, hebben ze veel ruimte om hun eigen ruimtelijke visies te formuleren en de plannen ter discussie te stellen. De manier waarop ze dit doen wordt beïnvloed door de situatie op de woningmarkt en de publieke opinie ten aanzien van de wijk. De betekenis die professionals aan de wijk toekennen komt zo in constante interactie met zowel hun institutionele als structurele context tot stand.

Hieruit kan geconcludeerd worden dat overheden nog steeds het verloop van gebiedsontwikkeling proberen te sturen, maar er wel degelijk wat veranderd is ten opzichte van de oude blauwdrukplanning. Het proces van *place making* gaat door na de planvorming en staat onder invloed van verschillende actoren en structuren. Dat wil echter niet zeggen dat totstandkoming van nieuwe wijken volgens het boekje verloopt. Waar de theorieën spreken van een vloeiend proces waarin individuele belangen worden overstegen, kenmerken de eerste jaren van de uit-

voeringsfase zich door constante strijd tussen de betrokken partijen. In plaats van het ontwikkelen van een gezamenlijke ruimtelijke visie, zijn de professionals voortdurend bezig met de onderlinge procedures en de externe bedreigingen.

Metaforen maskeren verschil

Als basis voor de betekenisgeving van een plek staat de planvorming voor nieuwe wijken, net als in de traditionele ruimtelijke ordening, bol van de maakbaarheids-idealen en metaforen. Van ruimtelijke structuren worden nog steeds vergaande positieve effecten verwacht, zij het anders dan in de polderdorpen, tuinvijken en overloopgebieden van weleer. De mythe van het nieuwe land uit zich vandaag de dag niet zozeer in sociale experimenten, als wel in een idealen rond fysieke diversiteit, schijnbaar geïnspireerd door Jane Jacobs (1961). Suburbaniteit en homogeniteit worden als vermeende kenmerken van *non-places* afgewezen. Fysieke menging is het recept voor sociale integratie, hoe paradoxaal dat ook klinkt. Hierin weerspiegelt zich het beleidsdiscours dat sinds de jaren negentig in Nederland rond gemengd bouwen en sociale mix op buurtniveau is opgekomen (zie Kleinhans et al., 2000; Ostendorf et al. 2001; Uitermark, 2003; Galster, 2005; Veldboer et al., 2007; Musterd, 2008).

Deze ruimtelijke visie wordt bepaald door de professionals op centraal gemeentelijk niveau samen met door hen ingehuurde ontwerp bureaus. De andere partijen spelen nauwelijks een rol waarin blijkt dat gebiedsontwikkeling nog steeds onder invloed staat van een mengeling van politieke wensen en artistieke visies (Scott 1998). De overheid stelt een groot aantal voorwaarden en regels op waarbij stedenbouwkundigen en architecten volop de ruimte krijgen om de visualisatie ervan te schetsen. Zoals ook Van den Hof (2006) constateerde, wordt hiermee een buffer opgeworpen voor de commerciële belangen van de marktpartijen die de plannen in praktijk moeten brengen. Deze scharen zich in de florerende markt zonder discussie achter de publieke belangen, iets dat ook Needham et al. (2002) reeds waarnamen. De planningsmetaforen als stedelijkheid en diversiteit zijn bovendien dermate algemeen dat geen van de marktpartijen ze strijdig acht met hun institutionele posities. Niemand is immers tegen een gevarieerde wijk.

Deze ogenschijnlijke consensus maskeert echter de verschillende invullingen die professionals aan de ruimtelijke visie in de plannen geven. In de ogen van de ontwerp bureaus is IJburg een luxe buitenplaats waar mensen in de luwte van de stad wonen. De gemeentelijke professionals zien de wijk als een soort Amsterdamse versie van Almere, enerzijds suburbaan maar anderzijds stedelijk in de zin van menging van bevolkingsgroepen, diversiteit in bouwstijlen en integratie van functies. Zowel de centrale stad als het stadsdeel onderschrijven deze visie, maar deze instituties verschillen in de manier waarop ze denken de wijk te kunnen sturen.

Tabel 5.2 *Ruimtelijke visies van professionals op de vier dimensies*

	<i>Fysiek</i>	<i>Sociaal</i>	<i>Voorzieningen</i>	<i>Identiteit</i>
Centrale Stad	Diversiteit en menging volgens specifieke richtlijnen	Alle groepen mensen door elkaar, geen sterke bindingen	Plannen, maar niet realiseren. Dit is aan bewoners en de markt	Stedelijk met sub-urbane trekken
Stadsdeel	Diversiteit en mening, maar niet teveel sturen in plannen en ontwerpen	Wijk toegankelijk maken voor iedereen, bindingen stimuleren	Plannen en faciliteren, mensen kunnen het niet allemaal zelf	Stedelijke buitenwijk
Woningcorporaties	Diversiteit en flexibiliteit, veel variatie, niet van bovenaf sturen	Sociale integratie via vergaande menging, beheer voeren	Veel open laten voor particulier initiatief, functiemenging	Het beste van twee werelden
Projectontwikkelaars	Bouwen voor de markt, eengezinswoningen, matige menging	Tweeverdienende Amsterdammers die weinig buurtgericht zijn	Niet belangrijk voor de verkoop, komen vanzelf op de vraag af	Stedelijke buitenwijk
Ontwerpbureaus	Veel diversiteit en mening, maar niet op het laagste schaalniveau	Alle groepen mensen door elkaar, binding aan de plek	Plannen en tijdijk ook faciliteren	Een luxe, stedelijke buitenwijk

Binnen de consortia verschillen de visies het meest. De woningcorporaties hebben een stedelijke wijk voor ogen waarin veel aan de invulling door mensen zelf wordt overgelaten. Daarvoor willen ze het liefst zo min mogelijk gepland zien. Ook de projectontwikkelaars zijn voor grote vrijheid, maar dan wel de vrijheid van de markt. De visie die ze op IJburg hebben is die van een exclusieve stadswijk, het liefst met veel eengezinswoningen en weinig menging van bevolkingsgroepen. Zoals te zien is in tabel 5.2 wijken ze hierin af van vrijwel alle andere professionals.

Emoties en preferenties

Dat de discrepanties in de ruimtelijke visies minder makkelijk overbrugbaar zijn dan alle professionals aannemen, blijkt in de uitvoeringsfase waarin de bouwconsortia het roer overnemen. Uit een groot geloof in publiek-private samenwerking, heeft de overheid hier een aanzienlijk aantal partijen uit de markt bij betrokken. Ook hier speelt de mythe van het nieuwe land, waar alles anders lijkt te kunnen, een rol en maken planningsmetaforen de partijen enthousiast.

Wanneer de economische omstandigheden verslechteren, zien de projectontwikkelaars hun commerciële belangen in het geding komen waarop ze weigeren de afspraken na te komen. Zo ontaardt de zogenaamde *collaborative planning* die planologen propageren in een constant conflict tussen de betrokken partijen. In plaats van een grote collectieve slagkracht en institutionele capaciteit, is er eerder sprake van toenemend wantrouwen en institutionele verwarring (Amin & Thrift, 1994; Healey, 1998a & 1999). Emotionele reacties vanuit de markt bepalen in hoge mate het verloop van het proces, zoals ook Fainstein (2001) eerder constateerde. Slechts de suggestie van problemen of neergang in de media, gebaseerd op feiten of niet, is al een reden tot discussie.

Hoewel een instrumentele visie gericht op productie draaien en het afdekken van risico's steeds meer het uitgangspunt wordt in de uitvoeringsfase, weten de marktpartijen de *place making* niet volledig naar hun hand te zetten. Uiteindelijk blijven de plannen, zij het in aangepaste vorm, de belangrijkste leidraad. Dit ligt niet zozeer aan de institutionele posities, als wel aan de lokale context waarin de wijk tot stand komt. De Nederlandse ruimtelijke ordening kent geen *urban regimes* zoals in Amerika het geval is. Toch hebben de gemeentelijke instituties en woningcorporaties in Amsterdam in de afgelopen honderd jaar een traditie opgebouwd waar ze in *place making*-processen binnen de stad op terugvallen (Berveling, 1994). Hun bronnen en bevoegdheden zijn tegenwoordig in principe niet meer beslissend, maar de lange staat van dienst geeft hen nog steeds een groot aanzien.

Dit gezag valt in diverse gevallen samen met specifieke personen en ontbreekt bij de projectontwikkelaars die pas in de afgelopen tijd weer een rol van betekenis zijn gaan spelen. Hoewel de andere partijen deels voor hun financiële bronnen en belangen capituleren, zorgen 'de sterke wil' en onderlinge banden van gemeenten en corporaties ervoor dat de basis van de plannen behouden blijft. Juist deze elementen kenmerken een *urban regime* (Elkin, 1987; Stone, 1993; Lauria, 1997; Mossberger & Stoker, 2001). Vanuit dit principe is het niet verwonderlijk dat vrijwel alle professionals pleiten voor een terugkeer naar de traditionele vorm van gebiedsontwikkeling waarbij de overheid de regie heeft en de marktpartijen weten waar ze aan toe zijn.

De complexiteit van place making

De ontwikkeling van IJburg gedurende de eerste jaren toont aan dat *place making* een veel complexer proces is dan veel theorieën over gebiedsontwikkeling doen voorkomen. In de oude blauwdrukplanning lag alles dusdanig vast en neutraliseerde de overheid alle externe omstandigheden door als de markt wat slechter ging zelf de klappen op te vangen. Omdat hiermee wijken gebouwd werden die niet aansloten op de maatschappelijke dynamiek, is men het proces gaan open-

Doorkijkje naar het Kleine Rieteland

breken. Door gebiedsontwikkeling uit het vacuüm te halen, hebben echter ook allerlei externe ontwikkelingen vat gekregen op het verloop van *place making*.

Plannen en ontwerpen blijken vandaag de dag nog steeds een belangrijke basis te bieden, maar de samenstelling, vorm en context van de samenwerkingsverbanden bepalen in hoge mate de uitvoering ervan. In de eerste plaats leidt het betrekken van vele verschillende professionals tot een versnippering van bronnen, bevoegdheden en belangen die de ontwikkeling van een wijk niet ten goede komt. Ten tweede gaat er een belangrijke invloed op *place making* uit van de reeds gevestigde banden tussen organisaties en de preferenties van hun vertegenwoordigers in de lokale context. Als laatste wordt duidelijk dat de netwerkaanpak in ruimtelijke ontwikkelingen in feite alleen onder gunstige externe omstandigheden gedijt zoals planologen dit voorspiegelen. In de euforie die in de jaren negentig rond IJburg heerste, leek alles mogelijk, maar toen de economie verslechterde en de media negatief over de wijk berichtten, begonnen alle partijen ernstig te twijfelen. Collectieve visies werden hierbij ingeruild voor eigenbelang.

Met name dit laatste aspect maakt *place making* grilliger en onzekerder dan voorheen, hoezeer professionals de procedures er omheen ook zouden perfectioneren. De planologie heeft deze kwestie inmiddels onderkend, zoals blijkt uit de titel van Healey's laatste boek *Urban complexity and spatial strategies* (2007). Sommigen pleiten voor de toepassing van postmoderne complexiteitstheorie als oplossing (Byrne, 2003; Zuidema & De Roo, 2004). Hierin schuilt echter het gevaar dat de aansluiting bij empirische vraagstukken wordt verloren. Als de analyse van de professionals op IJburg iets duidelijk maakt, is het dat theorieën over gebiedsontwikkeling een basis moeten blijven houden in de praktijk en niet dienen te verworden tot academische gedachte-experimenten.

DEEL III

Place making door bewoners

ONDERZOEKSPOPULATIE

De plannen voor IJburg schetsen een wijk waar uiteindelijk 18.000 mensen zullen wonen. Omdat de aanleg zich in fases voltrekt, duurt het ruim tien jaar voor de bevolking deze omvang zal bereiken. In deel III van dit proefschrift richt het onderzoek zich op de *place making* van de eerste bewoners van IJburg; de zogenaamde pioniers die zich als eerste op het Haveneiland-West en de Rieteilanden gevestigd hebben. Aanvankelijk was het de bedoeling dat zij vanaf 2001 hun intrek zouden nemen en, met het voorgeschreven bouwtempo van 2000 woningen per jaar, de populatie al snel een aanzienlijke omvang zou bereiken.

De grote problemen aan het begin van de uitvoeringsfase, zoals beschreven in deel II, zorgden er echter voor dat de sociale ontwikkeling van IJburg zeer traag op gang kwam. Waar de eerste nota's nog spreken van tenminste twaalfduizend woningen tot 2005, stelt de gemeente Amsterdam deze aantallen gaandeweg steeds meer naar beneden bij (Henstra & Van der Pol 1995; Projectbureau IJburg 2000). Geplaagd door vertragingen in de bouw en tegenslagen in de verkoop, worden de eerste woningen uiteindelijk in november 2002 opgeleverd. Hiermee vangt officieel de *place making* van de bewoners aan.

De *place making* van de eerste bewoners van IJburg is geanalyseerd aan de hand van hun territoriale bindingen. Deze drukken de manieren uit waarop ze de wijk, in relatie tot omliggende plaatsen, gebruiken en beleven. De veronderstelling is dat de bindingen in relatie staan tot hun persoonskenmerken, huishoudenssituatie, sociaal-economische situatie en woonsituatie. De verdeling van deze onafhankelijke variabelen over de respondenten wordt in dit hoofdstuk uiteengezet. De 321 huishoudens die deel hebben genomen aan de eind 2004 gehouden enquête vormen daarbij het uitgangspunt. Tezamen staan zij voor 879 bewoners, 594 volwassenen en 285 kinderen. Om de representativiteit van het onderzoek aan te geven, worden deze respondenten vergeleken met gegevens van de gemeente Amsterdam over de populatie in de wijk en de gehele stadsbevolking op 1 januari 2005. Hieruit blijkt dat IJburg in sommige opzichten een suburbane samenstelling kent, waar andere karakteristieken juist haar stedelijkheid reflecteren.

6.1 Persoonskenmerken

In de enquête zijn gegevens gevraagd over het hele huishouden, maar de vragenlijst zelf is het meest ingevuld door vrouwen. Dit kan veroorzaakt worden door een verschil in buurtgebruik; vrouwen, met name moeders, zijn vaker thuis dan mannen (zie bijv. Savage et al., 2005). Hieruit is af te leiden dat de respons enigszins vertekend is, maar dit effect verdwijnt als kenmerken van zowel respondent als partner worden meegenomen.

Tabel 6.1 *Leeftijdsopbouw onder de respondenten en de totale bevolking van IJburg en Amsterdam op 1 januari 2005*

Leeftijdscategorie	Respondenten		IJburg totaal		Amsterdam
	N	%	N	%	%
0-4 jaar	157	18	308	19	6
5-19 jaar	116	13	255	15	15
20-34 jaar	202	23	420	25	27
35-49 jaar	312	36	531	32	25
50-64 jaar	74	9	131	8	16
65 +	7	1	18	1	11
Totaal	868	100	1663	100	100

Bron: Enquête IJburg en Projectbureau IJburg / O+S, gemeente Amsterdam

Uit tabel 6.1 blijkt dat de eerste IJburgers wat betreft leeftijd een afwijkende groep vormen ten opzichte van de rest van de stad. Waar de Amsterdamse bevolking voor een groot deel uit jongvolwassenen en ouderen bestaat, overheersen op IJburg de dertigers en veertigers. Ook is het aantal jonge kinderen drie maal zo hoog als op stedelijk niveau. De gemiddelde leeftijd onder de IJburgers ligt hierdoor op 28 jaar, waar dit voor de rest van Amsterdam ongeveer tien jaar hoger is. De respondenten weerspiegelen deze leeftijdsopbouw, de meesten zijn rond de 35 jaar oud en hun kinderen zijn vaak jonger dan 5 jaar.

De leeftijdsopbouw van de IJburgers is tamelijk suburbaan. Volwassenen in de gezinsvormende fase overheersen en ouderen zijn nog ondervertegenwoordigd. Wat betreft etnische samenstelling vertonen de pioniers van IJburg echter juist opvallend veel stedelijke diversiteit. Zoals blijkt uit tabel 6.2 was de wijk na twee jaar al bijna een doorsnede van Amsterdam. De enquête heeft evenwel met name de 'blanke' pioniers getroffen. Zo geeft 85 procent van de respondenten aan in Nederland te zijn geboren en kan, op basis van de herkomst van de ouders, driekwart als autochtoon worden aangemerkt. Volgens gegevens van de gemeente is dit onder alle IJburgers nog geen zestig procent.

De toenemende differentiatie in etniciteit op IJburg heeft zich specifiek vanaf eind 2004 voltrokken, het moment waarop de enquête werd uitgezet. Aangezien juist de recente bewoners, in het bijzonder de sociale huurders, weinig aan het onderzoek hebben deelgenomen, is het niet verwonderlijk dat de etnische achtergrond van de respondenten niet volledig representatief is.

Tabel 6.2 *Etniciteit onder de respondenten en de totale bevolking van IJburg en Amsterdam op 1 januari 2005, in procenten*

<i>Etniciteit</i>	<i>Respondenten</i>	<i>IJburg totaal</i>	<i>Amsterdam</i>
Nederlanders	74	58	51
Surinamers en Antillianen	7	15	12
Turken, Marokkanen en Zuid Europeanen	5	11	16
Overige niet-geïndustrialiseerde landen	8	9	12
Overige geïndustrialiseerde landen	6	8	10
Totaal	100	100	100

Bron: Enquête IJburg en Projectbureau IJburg / O+S, gemeente Amsterdam

Hoewel culturele achtergrond van invloed kan zijn op de betekenis die mensen aan plaatsen geven, wordt er in dit onderzoek geen direct effect van etniciteit op *place making* verondersteld. In de analyse van territoriale bindingen is het als structurele variabele meegenomen, een *site*-kenmerk op basis waarvan de eerste bewoners IJburg beleven. Zo is een aanname achter de ruimtelijke menging van bevolkingsgroepen dat dit *bridging-ties* versterkt, terwijl academici er veelvuldig op wijzen dat bindingen tussen bewoners juist floreren in een relatief homogene woonomgeving. Zeker in nieuwe buitenwijken waar veel gezinnen wonen en meer koophuizen staan, zou men meer gericht zijn op 'ons soort mensen' (zie o.a. Gans, 1967; Grünfeld, 1970; Van Beckhoven & Van Kempen, 2002; Musterd 2008).

6.2 Huishoudenssituatie

De suburbane leeftijdsopbouw van de respondenten staat in directe relatie tot hun huishoudenssituatie. Zo vertoont IJburg een patroon overeenkomstig met nieuwbouwwijken in het algemeen. Ruim de helft van de huishoudens bestaat uit gezinnen met kinderen, gemiddeld 1,7 per gezin. Zoals blijkt uit tabel 6.3 heeft in de rest van Amsterdam slechts een kwart van de huishoudens kinderen, waarvan weer een derde bestaat uit eenoudergezinnen. Op IJburg ligt dit laatste rond de negen procent en betreft het alleen vrouwen. Met 23 procent is het aantal alleenstaanden in de wijk ten opzichte van het Amsterdams gemiddelde van 55 procent bijzonder

laag en onder de respondenten zijn zij met slechts negen procent bovendien nog sterk ondervertegenwoordigd.

Algemeen is de vragenlijst meer ingevuld door stellen, zowel met als zonder kinderen. Dit kan deels verklaard worden uit het gegeven dat huishoudens in de gezinsvormende fase meer buurtgericht zijn vanwege het hebben van kinderen of het anticiperen daarop, iets dat Bell reeds in 1958 aantoonde. Ook behoren de gezinnen overwegend tot de kopersgroep onder de pioniers die relatief de grootste respons heeft. Wederom blijkt hier dat mensen die enige binding hebben met hun woonomgeving ook meer geneigd zijn aan een onderzoek daarover deel te nemen.

Tabel 6.3 *Huishoudenssamenstelling naar percentage in IJburg en Amsterdam op 1 januari 2005*

<i>Huishoudenssamenstelling</i>	<i>Respondenten</i>	<i>IJburg totaal</i>	<i>Amsterdam</i>
Alleenstaand	9	23	55
Eenoudergezin	6	10	10
Paar zonder thuiswonende kinderen	38	28	20
Paar met thuiswonende kinderen	47	39	15
Totaal	100	100	100

Bron: Enquête IJburg en Projectbureau IJburg / O+S, gemeente Amsterdam

Tabel 6.4 *Gemiddelde werkweek in uren naar geslacht en huishoudenssituatie onder de respondenten*

<i>Huishouden</i>	<i>Mannen</i>	<i>Vrouwen</i>	<i>Totaal</i>
Alleenstaand	43	36	40
Eenoudergezinnen	-	34	34
Stellen zonder kinderen	39	36	38
Gezinnen met kinderen	37	30	33

Van de stellen die in de enquête hebben aangegeven geen kinderen te hebben, bevinden velen zich wel in de gezinsvormende fase. Zo bleek bij het afnemen van de interviews een half jaar later, dat diverse respondenten in deze categorie net een kind hadden gekregen of zwanger waren. Ook de bevolkingsgegevens van de gemeente laten zien dat het aantal kinderen op IJburg in 2005 sterk gestegen is.

Een dergelijk patroon is tamelijk gangbaar voor nieuwbouwwijken. De momenten waarop mensen verhuizen hangen vaak samen met overgangen naar een andere levensfase en met name nieuwe buurten trekken een relatief jong publiek dat graag iets nieuws wil beginnen. Ze kiezen voor de grote woningen, liefst met tuin, en nadat ze zich gesetteld hebben duurt het meestal niet lang voor gezinsuit-

breiding zich aandient. Onder de geïnteresseerden voor IJburg waren gezinnen en stellen zonder kinderen in de leeftijd tussen de 30 en 45 jaar ook altijd dominant (Van Vegchel 1996; Mol 1998).

De huishoudenssamenstelling van de eerste IJburgers is daarom op zich niet verwonderlijk. Toch kwam het als een verrassing, want in de plannen had men geenszins een gezinswijk voor ogen. Zoals in deel 11 beschreven, wilde de gemeente Amsterdam geen doelgroepenbeleid voor IJburg voeren. Het aandeel baby's en peuters blijkt echter zelfs hoger uit te vallen dan in de bewust suburbaan opgezette nieuwbouwwijken De Aker en Nieuw Sloten aan de westkant van de stad. Het Projectbureau IJburg schrijft dit toe aan de oververtegenwoordiging van eengezinswoningen in de eerste bouwstroom. Bovendien ligt de gemiddelde

Onder de pioniers zijn veel jonge gezinnen

huishoudensomvang van 2,6 personen maar net iets boven de verwachting van 2,5. Zoals echter hierboven beschreven staan veel van de eerste IJburgers nog aan het begin van hun gezinsvormende fase. Daarbij vestigen zich tegen de prognoses van de professionals in ook in de appartementen veel huishoudens met jonge kinderen.

De huishoudenssamenstelling is in hoge mate richtinggevend voor het ruimtegebruik van mensen en daarmee ook voor hun *place making*. Gezinnen zijn vanwege hun kinderen vaker in de buurt aanwezig dan stellen of alleenstaanden. Het is evenwel niet de enige factor. Ook het aantal uur dat respondenten en hun eventuele partners werken, dus niet thuis zijn, en de beschikking die ze over vervoersmiddelen hebben, zijn hierbij belangrijk.

Uit het onderzoek blijkt dat de eerste IJburgers, zeker gezien hun demografische samenstelling, relatief veel tijd aan arbeid besteden. In totaal werken mannen gemiddeld 38 uur per week en vrouwen 32 uur. Dit is gelijk aan de cijfers over de hele Amsterdamse bevolking, maar deze bestaat voor het overgrote deel uit alleenstaanden en stellen die niet de zorg voor een gezin hebben. Zoals tabel 6.4 laat zien maken op IJburg ook de gezinshuishoudens relatief veel uren, in het bijzonder vrouwen. De meerderheid van de hen werkt drie of vier dagen per week en ruim veertig procent van hen heeft een fulltime baan. Landelijk ligt de

gemiddelde werkweek onder vrouwen op 24 uur en heeft slechts tien procent een volledige baan (Portegijs & Keuzenkamp, 2008).

Ondanks dat de eerste IJburgers een jonge populatie in de gezinsopbouwende fase zijn, wijken ze met deze werkverdeling af van traditionele suburbane huishoudens met de man als kostwinnaar en de vrouw in slechts een kleine deeltijdbaan. Als stadsbewoners vertonen ze meer overeenkomsten met carrièregerichte stedelingen (zie o.a. Bell 1958; Droogleever Fortuijn 1993). De combinatie tussen het zogenaamde *familism* en *careerism* is eerder in Amsterdam aangetroffen. Karsten (2003) omschrijft deze categorie van stedelijke tweeverdieners met kinderen als *Young Urban Professional Parents*. In hun pogingen het gezinsleven hand in de hand te laten gaan met de arbeidscarrière van beide partners, maken ze intensief gebruik van de ruimte waarbij hun woonomgeving een belangrijke plaats inneemt.

In deze levensstijl speelt ook het gebruik van vervoersmiddelen een rol. Volgens diverse theorieën over *place making* zou de toegenomen mobiliteit een sterk negatief effect hebben op de binding van mensen met hun woonomgeving. In het bijzonder autogebruik wordt verbonden met de opkomst van buitenwijken en de vermeende onthechting aan plaats die daarmee samenhangt. Het stelt mensen immers in staat buiten hun buurt te werken, te winkelen, sociale contacten te onderhouden en de vrije tijd te besteden en zou hen zodoende *footloose* maken (Driessen & Völker, 2000). Suburbanisatie wordt ook verantwoordelijk gehouden voor het fileprobleem in Nederland aangezien bedrijvigheid in de nieuwe wijken slechts mondjesmaat tot stand is gekomen. Om dit te keren zijn Vinex-locaties zoals IJburg bewust dicht bij de bestaande stad gebouwd en hebben ze allen een lage parkeernorm gekregen.

Tabel 6.5 Aantal auto's per categorie huishouden, in procenten

Aantal auto's	Alleenstaanden	Eenouder- gezinnen	Stellen zonder kinderen	Stellen met kinderen
1	77	56	59	61
2 of meer	10	11	38	36
Geen	13	33	3	3

Zoals in Deel 11 beschreven, heeft de gemeente Amsterdam IJburg gepland als een autoluwe wijk waar veel plaats is voor het openbaar vervoer. Uit tabel 6.5 blijkt dat vrijwel alle huishoudens binnen de onderzoekspopulatie de beschikking over minstens een auto hebben, eenderde van hen zelfs over twee of meer. Hiermee komt het aantal auto's per huishouden op 1,3, hetgeen boven de parkeernorm van 1,0 ligt die de gemeenteraad in eerste instantie had verordend. Onder tweeverdieners is het autobezit zelfs 1,4 per huishouden.

6.3 Sociaal-economische situatie

De gegevens uit de gemeentelijke IJburg-monitor gaan niet verder dan persoonskenmerken en huishoudenssamenstelling. In de mate van territoriale binding zijn echter ook andere variabelen relevant. Zo wordt doorgaans verondersteld dat de sociale en emotionele band die mensen met hun woonomgeving hebben afneemt naarmate ze hoger op de maatschappelijke ladder staan. Aan de andere kant stellen sommige onderzoekers dat juist de hogere sociaal-economische klassen actief aan *place making* doen (zie bijv. De Wijs-Mulkens, 1998).

Tabel 6.6 Hoogst afgeronde opleiding onder de respondenten en de bevolking van Amsterdam op 1 januari 2005

Opleidingsniveau	Respondenten		Amsterdam
	N	%	%
Laag: basisonderwijs, MAVO of LBO	41	7	31
Midden: MBO, HAVO of VWO	116	20	31
Hoog: HBO of Universiteit	433	73	39
Totaal	590	100	100

Bron: Enquête IJburg en O+S, gemeente Amsterdam

Zoals blijkt uit tabel 6.6 is het opleidingsniveau van de respondenten bijzonder hoog, zelfs voor Amsterdamse begrippen. Met name het aantal academici is met gemiddeld veertig procent onder zowel mannen als vrouwen op IJburg groot. Wanneer het type woning in de eerste bouwstroom binnen de wijk, dure eengezinswoningen, in beschouwing wordt genomen, is dit opleidingsniveau echter niet zo verwonderlijk. In de later opgeleverde sociale huurwoningen en koopwoningen in de lagere segmenten overheerst de middencategorie.

In de vorige paragraaf bleek reeds dat de eerste IJburgers gemiddeld lange werkweken maken. In samenhang met hun opleidingsniveau verklaart dit grotendeels hun arbeidssituatie. Zo hebben vrijwel alle respondenten, negentig procent, een betaalde baan. Hierbij is nauwelijks verschil tussen mannen en vrouwen of huishoudenssamenstelling, ook van de moeders werkt 87 procent.

Niet alle respondenten die aangeven geen baan te hebben, zijn ook daadwerkelijk werkloos. Iets minder dan de helft van hen kan vanwege hun leeftijd aangemerkt worden als vutter of gepensioneerde. Daarnaast gaat het om enkele freelancers die onregelmatig bij verschillende opdrachtgevers werken. De arbeidsparticipatie op IJburg is kortom bijzonder hoog. Uit gegevens van het CBS blijkt dat op 1 januari 2005 zeventig procent van de Nederlandse beroepsbevolking een betaalde baan had, onder vrouwen iets minder dan zestig procent.

Dit arbeidspatroon weerspiegelt zich in de functies van de eerste IJburgers. Bijna driekwart van de respondenten heeft een baan in de hoogste regionen van de arbeidsmarkt, vaak op managementniveau. Zoals te zien in tabel 6.7 is de grootste groep te vinden in het commerciële bedrijfsleven, zoals banken en verzekeringsmaatschappijen. Een tweede sector die sterk vertegenwoordigd is onder de respondenten betreft de (creatieve) dienstverlening met branches zoals de horeca, detailhandel en persoonlijke verzorging, maar ook beroepen binnen de kunsten, vormgeving en media. Met het hoge aandeel van deze categorie onderscheidt IJburg zich van het beroepenpatroon in de meeste nieuwbouwwijken waar economische beroepen, techniek en zorg doorgaans overheersen.

Tabel 6.7 *Arbeidssectoren onder de respondenten in procenten*

<i>Sector</i>	<i>Mannen</i>	<i>Vrouwen</i>	<i>Totaal</i>
Commerciële bedrijfsleven	22	22	22
(creatieve) Dienstverlening	20	18	20
Zorg en welzijn	11	25	17
Techniek, ICT en industrie	21	6	13
Overheid	10	12	11
Detailhandel / handel	8	6	7
Onderwijs en wetenschap	3	9	6
Vervoer en transport	5	2	4
Totaal	100	100	100

Opleiding, werkstatus en beroep samen geven belangrijke informatie over de sociaal-economische positie van de IJburgers. Met enkele uitzonderingen, vallen alle respondenten onder de middenklasse. De eerste bewoners van IJburg vormen kortom een tamelijk homogene groep. Toch is wel enig nader onderscheid te maken in sociaal-economische positie van de huishoudens. Precies vijftig procent kan op basis van opleidingsniveau en beroep tot de hogere middenklasse gerekend worden, de andere helft valt uiteen in een kwart traditionele middenklasse en een kwart lagere middenklasse.

In de literatuur wordt, op basis van de kapitaaltheorie van Bourdieu (1984), vaak een nog een verdere onderverdeling gemaakt naar een economische en culturele richting. In het bijzonder aan de hogere, cultuur georiënteerde groepen, de zogenaamde creatieve klasse, worden bijzondere eigenschappen toegedicht (De Wijs-Mulkens, 1999; Florida, 2002; Van der Land, 2004). Hoewel de eerste bewoners van IJburg deze trend lijken te weerspiegelen, zijn de gegevens over de opleidings- en beroepsrichting onvoldoende gedetailleerd om een duidelijke oriëntatie in hun sociaal-economische positie uit op te maken. Daarom wordt de hogere middenklasse in deze studie als één categorie behandeld.

6.4 Woonsituatie

Een laatste cluster van variabelen dat verondersteld wordt met territoriale binding samen te hangen is de woonsituatie. Mensen met een langere woonduur en een eigen woning zouden meer aan een plek gehecht zijn. Zoals eerder in dit hoofdstuk geschetst, is 85 procent van de respondenten in Nederland geboren. Uit gegevens over hun woongeschiedenis, blijkt dat de meesten een relatief lokale herkomst hebben. Twaalf procent van de volwassenen is in Amsterdam geboren en een kwart heeft hier de jeugd doorgebracht. Algemeen zijn de bewoners van IJburg afkomstig uit het midden en westen van Nederland, te weten de provincies Noord-Holland, Utrecht, Zuid-Holland, Noord-Brabant en Gelderland. Middelgrote tot grote steden in de Randstad overheersen daarbij. Acht procent is in het buitenland opgegroeid.

Wanneer gekeken wordt naar de vorige woonplaats domineert Amsterdam. Van de respondenten woonde 84 procent al in de stad voor ze naar IJburg verhuisden. Dit komt overeen met cijfers van de gemeente over de hele IJburgbevolking. Van de niet-Amsterdammers woonde een aanzienlijk deel wel in de directe omgeving van de stad, met name in Diemen en Amstelveen. Van buiten de provincie blijkt IJburg in de eerste jaren nog maar weinig mensen te hebben getrokken. Slechts acht procent van de respondenten komt niet uit Noord-Holland.

Gemiddeld wonen de respondenten al zestien jaar in Amsterdam, eenderde zelfs meer dan twintig jaar, en meestal reeds in de omgeving van IJburg. Zo komt één op de vijf bewoners uit stadsdeel Zeeburg, in het bijzonder het Oostelijk Havengebied. Ook woonden relatief veel respondenten voorheen in het centrum van Amsterdam en stadsdeel Oost-Watergraafsmeer. Amsterdam Noord en West blijven vooralsnog achter, al is dit door de toewijzing van sociale huurwoningen op IJburg aan herhuisvesters uit deze stadsdelen aangetrokken.

Tabel 6.8 *Woonduur in Amsterdam naar leeftijd en plaats van herkomst*

<i>Wooncarrière Amsterdam</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Sinds jeugd in Amsterdam	114	19
Sinds studietijd in Amsterdam (17-24 jaar)	213	36
Sinds jongvolwassene in Amsterdam (25-30 jaar)	128	22
Sinds volwassene in Amsterdam (vanaf 31 jaar)	138	23
Totaal	593	100

De eerste IJburgers hebben verschillende wooncarrières doorgemaakt. Zoals tabel 6.8 laat zien heeft negentien procent (nagenoeg) altijd in de stad gewoond. Ruim eenderde van de respondenten is in hun studietijd naar Amsterdam gekomen. De grootste groep, 45 procent, is als (jong)volwassene naar Amsterdam verhuisd, dikwijls in verband met hun werk. Hieronder bevinden zich echter ook enkele

oudere bewoners die wel in Amsterdam zijn geboren, maar de stad op een bepaald moment hebben verlaten en nu na jaren terugkeren. De Amsterdamse wooncarrière houdt verband met opleidingsniveau en sociaal-economische positie. Van de lagere middenklasse woont 46 procent sinds de jeugd in de stad, terwijl hetzelfde percentage onder de hogere middenklasse zich tijdens hun studie in Amsterdam gevestigd heeft.¹

Wat betreft de wooncarrière op IJburg, woonde iets meer dan de helft van de respondenten ten tijde van de enquête, eind 2004, langer dan een jaar op IJburg. Enkelens behoren zelfs tot de bewoners die al in 2002 hun intrek in de wijk namen. Dit verschilt enigszins van de totale bevolking die juist in 2004 een grote groei doorgemaakte.

Zoals eerder aangeduid, bestond de eerste bouwtranche op IJburg overwegend uit koopwoningen. Onder de respondentgroep is dan ook bijna zeventig procent eigenaar-bewoner, en vallen de huurders uiteen in vijftien procent sociale sector en zestien procent vrije sector. Hiermee wijkt IJburg sterk af van de gemiddelde Amsterdamse stadswijken waar de sociale woningbouw overheerst.

Eigendomssituatie hangt samen met sociaal-economische positie van het huishouden. Zo behoort van de kopers zestig procent tot de hogere middenklasse, terwijl van de sociale huurders driekwart tot de lagere middenklasse gerekend kan worden. Ook de wooncarrière in Amsterdam staat in verband met de eigendomssituatie.² Gezien de huisvestingsregels in Amsterdam, is het niet verwonderlijk dat 54 procent van de respondenten met een sociale huurwoning al sinds hun jeugd in de stad wonen en hun woonduur dubbel zo lang is als die van de kopers. Onder huurders in de vrije sector is de sociaal-economische spreiding meer evenwichtig, zij komen echter relatief vaker van buiten de stad.

De meeste bewoners, zowel kopers als huurders, noemen de woning als belangrijkste reden voor hun verhuizing naar IJburg. Zoals tabel 6.9 laat zien is de wens voor een nieuw, beter en vooral ruimer huis algemeen de drijfveer geweest om uit te kijken naar een nieuwe woonplek. Voor velen werd de behoefte aan een andere

1 Hoe langer de wooncarrière in Amsterdam, hoe lager het opleidingsniveau van de respondent. Dit verband is matig sterk, Spearman's $\rho = -0.155$, $p < 0.001$. Respondenten in een lagere sociaal-economische positie hebben algemeen een langere wooncarrière in de stad. Dit verband is iets sterker dan opleiding, Spearman's $\rho = -0.175$, $p < 0.01$.

2 Hoe hoger de sociaal-economische positie, hoe vaker men in een koophuis woont. Deze relatie is vrij sterk, Pearson's $R = 0.356$, $p < 0.001$. Sociale huurders hebben de langste wooncarrière in de stad, terwijl de meerderheid van de vrije sector huurders als (jong)volwassene in Amsterdam is gekomen. Van de kopers woont 42 procent sinds hun studietijd in de stad. Het verband tussen eigendomssituatie en wooncarrière is matig sterk, Cramer's $V = 0.235$, $p < 0.001$.

woning veroorzaakt doordat men in een andere levensfase terecht was gekomen, met name het krijgen van kinderen of het anticiperen hierop.

Tabel 6.9 Redenen keuze voor IJburg naar eigendomssituatie, in percentage van het aantal respondenten

Reden	Kopers	Sociale huur	Vrije sector huur
Woning	70	59	68
Omgeving	35	41	18
Ligging en bereikbaarheid	36	12	28
Prijs	19	4	6
Nieuwe, betere buurt	10	35	12
Gezinssituatie	13	12	12
Beschikbaarheid	4	10	38
Anders	1	2	4

Algemeen speelde de kwaliteit van het huis een grote rol. Veel respondenten geven aan dat hun vorige woning te oud, gehorig en gebrekkig was. Sommigen waren daarom specifiek op een nieuwbouwwoning gericht. Omdat de behoefte aan meer ruimte binnenshuis vaak gepaard gaat met een verlangen naar meer ruimte buitenshuis, was ook de omgeving voor velen een belangrijke waarde. Kopers hebben daarnaast sterk gelet op ligging, bereikbaarheid en de prijs van de woning. Zoals afgeleid kan worden uit de tabel heeft IJburg in de koopwoningen een groep mensen aangetrokken die op zoek waren naar een beter, betaalbaar huis in een goede, kindvriendelijke omgeving in de buurt van Amsterdam.

Onder huurders liggen de redenen iets anders. Zo hebben de huurwoningen in de vrije sector een categorie mensen aangetrokken die veel haast hadden met verhuizen en het appartement dikwijls als tussenstation gebruiken. De bewoners kozen hoofdzakelijk voor IJburg vanwege de snelle beschikbaarheid van een woning en de ligging en bereikbaarheid ten opzichte van de rest van Amsterdam. Sociale huurders hadden van alle respondenten de minste keuzevrijheid omdat ze gebonden zijn aan een systeem van woningtoewijzing gebaseerd op woonduur. Grote, goede sociale huurwoningen zijn schaars in de stad waardoor ze zich sterk door de omgeving en de soort buurt lieten leiden, maar weinig gelet hebben op de ligging en bereikbaarheid.

6.5 Place making in de populatie

Op het eerste gezicht lijken de bewoners van IJburg op stereotype buitenwijkers. Zo bestaat de pioniersgroep hoofdzakelijk uit jonge, middenklasse gezinnen af-

komstig uit de stad. De wens voor een groter huis in een goede, kindvriendelijke omgeving heeft hen voor de wijk doen kiezen. In deze beweegredenen verschillen ze weinig van Amsterdammers die naar Almere verhuizen of welke andere willekeurige nieuwbouwwijk Ook weerspiegelen ze de karakteristieke pionier in het nieuwe land de met zijn verhuizing een nieuwe levensfase ingaat. Onderzoeken naar de nieuwe polderdorpen en tuinsteden van de 20e eeuw wezen er reeds op dat het vrijwel altijd jonge mensen met weinig vastgelegde levenspatronen zijn die een dergelijk avontuur aangaan (zie o.a. Gans, 1967; Constandse, 1960; Schaffer, 1970; Richards, 1990).

De bevolkingssamenstelling van IJburg gedurende de eerste jaren van de wijk, laat echter ook opvallende stedelijke karakteristieken zien, precies zoals de professionals dit voor ogen hadden. Zo woont ruim de helft van de respondenten al lange tijd in de stad, zijn ze overwegend hoog opgeleid en combineren de meesten de zorg voor kinderen met een drukke, veeleisende baan. In plaats van overtuigde *suburbanites* kunnen de pioniers dan ook omschreven worden als een mix van oorspronkelijke en nieuwe stedelingen (Anderiesen & Reijndorp, 1990; Hummon, 1990; Reijndorp et al., 1998).

De eerste, onder de pioniers nog relatief kleine, categorie heeft vrijwel hun hele leven in Amsterdam gewoond. Ze bevinden zich, net als de enkele bewoners met een niet-Nederlandse achtergrond, in een lagere middenklasse positie waardoor ze op de sociale huursector zijn aangewezen. Echt naar 'buiten' verhuizen is voor hen geen optie.

De tweede categorie, de meerderheid van de respondenten, heeft zich in Amsterdam gevestigd toen ze gingen studeren of hun eerste baan kregen. Inmiddels zijn ze in de gezinsvormende fase waarbij hun woonwensen veranderen, maar ze er voor kiezen om in de stad te blijven. Aangezien velen vanuit het Oostelijk Havengebied naar IJburg zijn verhuisd, is het niet verwonderlijk dat ze sterk lijken op de *young urban professional parents* die hier in eerder onderzoek werden aangetroffen. De stedelijke buitenwijk die IJburg moet worden, past perfect bij de door deze groep nagestreefde combinatie van *familism* en *careerism* (Karsten & Blom, 2002; Karsten, 2003).

De volgende hoofdstukken beschrijven de verschillende betekenissen die de eerste bewoners, op basis van hun achtergrondkenmerken, aan de wijk toekennen. Dit gebeurt aan de hand van hun territoriale bindingen die, zoals in hoofdstuk 3 beschreven, uiteenvallen in een economisch-functionele, sociale, politieke en culturele dimensie. In deze bindingen komt zowel het gebruik als de beleving van IJburg en haar bredere Amsterdamse context terug.

ECONOMISCH-FUNCTIONELE BINDING

De *place making* van bewoners wordt voor een belangrijk deel bepaald door hun functioneel ruimtegebruik. Om inzicht te krijgen in de economisch-functionele binding van de eerste IJburgers wordt in dit hoofdstuk gekeken naar mobiliteit, werklocaties en voorzieningen. Bekend is dat hoger opgeleiden en bewoners van buitenwijken vaak relatief grote *daily urban systems* hebben. Hun ruimtegebruik strekt zich tot ver buiten hun woonomgeving uit waarbij de auto een belangrijke rol speelt. IJburg ligt relatief geïsoleerd van de bestaande stad en in nabijheid van de snelweg. Uit het vorige hoofdstuk is eveneens gebleken dat betaalde arbeid een aanzienlijk deel uitmaakt van het leven van de eerste bewoners. Omdat IJburg nog volop in aanbouw is, zal dit niet of nauwelijks in de wijk zelf plaatsvinden. Ook veel voorzieningen zullen de IJburgers elders moeten zoeken. De vraag is welk effect dit heeft op hun territoriale bindingen. Maakt hun ruimtegebruik de bewoners tot *footloose* netwerkstedelingen of ontlenen ze er juist betekenis aan?

7.1 Nabijheid en bereikbaarheid

De auto als basisbehoefte

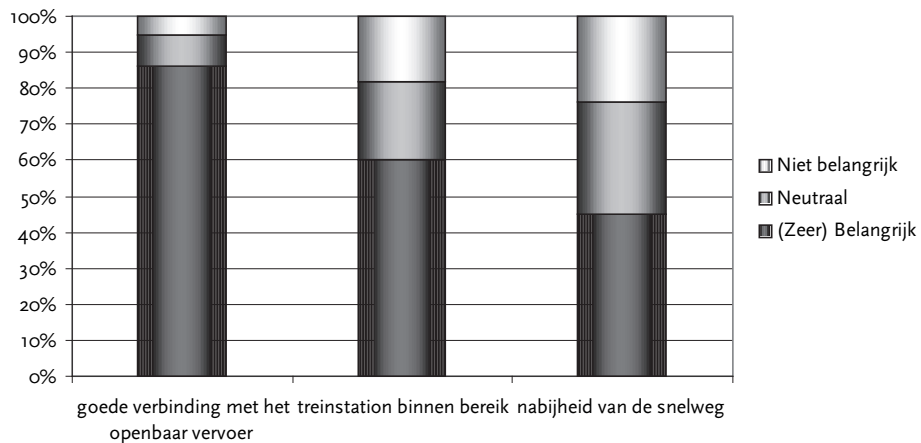
Veel van de eerste IJburgers vinden het belangrijk vanuit hun woonomgeving alles binnen bereik hebben. Nabijheid en bereikbaarheid zijn dan ook leidende aspecten in hun keuze voor de wijk en vormen de basis van hun *place making*. Dit komt onder andere tot uiting in het feit dat ruim zeventig procent van de respondenten IJburg centraal vindt liggen, waarbij zowel Amsterdam als de snelweg als referentiepunten dienen. Met name hoger opgeleiden lijken hier sterk aan te hechten¹. ‘Het is gewoon heel dichtbij de stad, zo onder de rook van Amsterdam. Een kwartiertje met de tram en dan ben je op het Centraal Station en dan kun je gewoon alle kanten op. Ik vind het wat dat betreft ook heel erg goed aansluiten op de A10, dan krijg je de aansluiting met de A9 en de A1 en zo. Ja je zit gewoon zo bereikbaar, zo centraal.’

¹ Lager opgeleiden vinden IJburg vaker centraal liggen dan hoger opgeleiden, Spearman's $\rho=0.156$, $p<0.01$.

De gehechtheid aan de auto is groot en de bewoners zijn weinig gelegen aan de autoluwe opzet voor IJburg. Zo waren problemen met parkeren in de oude wijken van Amsterdam voor meerdere respondenten een belangrijke reden om daar weg te gaan. Een enkeling zegt zelfs voor IJburg gekozen te hebben vanwege betere parkeermogelijkheden. Het feit dat de parkeernorm in de wijk bewust laag is gehouden, leidt dan ook bij veel bewoners tot irritatie. Hoewel velen het een nobel streven vinden, past het volgens hen niet bij de kenmerken van IJburg, zoals de ligging, dure huizen en tweeverdieners. Sommigen zeggen nu al hun auto niet kwijt te kunnen, maar vooral voor bezoek is het lastig. Ze voorzien dan ook grote problemen als IJburg verder wordt volgebouwd. ‘Met parkeren had men een goede bedoeling, maar ik geloof niet dat het helemaal tot zijn recht komt. Er is absoluut te weinig parkeerruimte op IJburg. Dat is een heel negatief punt. Één plek huren we in de garage en ik heb nog een kleine Smart. Maar straks gaat gewoon het parkeerbeleid van de hele stad in.’

Met deze nadruk op autotoegankelijkheid, die kenmerkend is voor bewoners van buitenwijken, verschillen de IJburgers van de doorsnee Amsterdammer. Meerdere geven aan dat ze niet in de wijk zouden zijn gaan wonen als ze afhankelijk waren geweest van het openbaar vervoer of de fiets. ‘Ik heb gelukkig een auto, dat vind ik heel belangrijk want ik heb die vrijheid nodig. Er rijdt natuurlijk wel een tram nu en een bus ook, maar ik wil gewoon kunnen gaan en staan waar ik wil.’

Figuur 7.1 Belang van bereikbaarheid van IJburg per auto en openbaar vervoer

Stedelijk fietsen

Zoals uit figuur 7.1 blijkt, zijn de eerste IJburgers echter niet puur autogericht. Stedelijke faciliteiten zoals een goede verbinding met het openbaar vervoer en een

treinstation in de buurt, vinden de meeste respondenten zelfs belangrijker dan de nabijheid van de snelweg. Dit geldt met name voor de huishoudens die over minder dan één auto per persoon beschikken.² In hun zoektocht naar een nieuwe woonlocatie heeft de bereikbaarheid per fiets, tram en bus ook een grote rol gespeeld. Specifiek aan een snelle verbinding met de rest van Amsterdam hechten ze bijzondere waarde. En hoe langer men in de stad woont, hoe meer nadruk men hierop legt. Zo vindt van de respondenten die sinds hun jeugd in de stad wonen eenderde de nabijheid van de snelweg belangrijk, tegenover zeventig procent van de bewoners die na hun dertigste in Amsterdam zijn komen wonen.³

De bereikbaarheid van IJburg met het openbaar vervoer heeft ook een belangrijke symbolische waarde. Zo was de wijk vanaf de eerste dag via een bus met de stad verbonden en sinds oplevering van de tram is Amsterdam voor het gevoel van veel bewoners nog dichterbij. ‘De tram doet heel veel, het feit dat hij rijdt geeft al een stadsgevoel. Het is een aparte baan dus met 17 minuten ben je op centraal station, nou dat is net als in Osdorp zeg maar. Dan wil ik niet zeggen dat Osdorp nou zo’n stadsgevoel geeft, maar het hoort toch wel duidelijk bij Amsterdam.’ Mensen die echt van het openbaar vervoer afhankelijk zijn, stellen dat het nog niet volledig berekenbaar is, maar voor een nieuwe buitenwijk inmiddels alleszins acceptabel. ‘Het eerste jaar hebben we het heel moeilijk gehad. Toen hadden we een keer per in een half uur een bus, maar soms ging hij eerder weg. Dan stond je echt in de regen want die abri’s waren er nog niet eens.’

Naast de tram en bus vinden veel IJburgers het fijn dat de wijk ook op de fiets bereikbaar is, iets dat in de meeste nieuwbouwlocaties volgens hen niet mogelijk is. Hoewel de eerste bewoners om het centrum te bereiken nog wel een eind om moesten fietsen, geeft het in elk geval het idee dat ze nog in Amsterdam wonen. ‘Kijk, hier vandaan kun je toch in 20 tot 25 minuten naar de Nieuwmarkt fietsen. Anders zou je toch denken van weet je ik moet weer de auto in. Als je naar de stad wil dan kan dat eigenlijk heel makkelijk. Natuurlijk kan dat vanuit Abcoude en Ouderkerk ook wel, alleen dan is die drempel iets groter.’ In het bijzonder de stellen met kinderen maken veel gebruik van de fiets. IJburg is dan ook bij uitstek een wijk waar de hippe, op stedelijke gezinnen gerichte bakfietsen gretig aftrek vinden.

-
- 2 Hoe meer auto’s in het huishouden, hoe belangrijker men de nabijheid van de snelweg vindt. Dit verband is matig sterk, Spearman’s $\rho=0.215$, $p<0.001$. Vrijwel alle huishoudens met maximaal één auto hechten veel waarde aan het een treinstation in de buurt, Spearman’s $\rho=0.230$, $p<0.001$, en goede bereikbaarheid van met het openbaar vervoer, Spearman’s $\rho=0.298$, $p<0.001$. Onder huishoudens met twee auto’s of meer is dit respectievelijk 48 en 72 procent.
 - 3 Hoe korter de wooncarrière in Amsterdam, hoe belangrijker de nabijheid van de snelweg wordt gevonden. Dit verband is matig sterk, Spearman’s $\rho=0.235$, $p<0.001$.

7.2 Werken in de buurt

Het belangrijkste aspect van de economisch-functionele binding waar de nadruk op nabijheid en bereikbaarheid in terugkomt, is de werklocatie van de eerste IJburgers. Deze vervult een centrale positie in hun *daily urban systems* en daarmee ook in hun *place making* van de wijk. Het merendeel van de bewoners werkt in Amsterdam of een gemeente in de directe omgeving zoals Diemen, Amstelveen en Schiphol. Slechts vijftien procent heeft een baan buiten de regio, doorgaans in een van de grote steden elders in de Randstad. Gezien hun relatief hoge opleidingsniveau en veeleisende functies in de zakelijke en creatieve dienstverlening, is deze grootstedelijk richting niet vreemd.

In het algemeen zijn vrouwen in hun arbeidsleven iets sterker lokaal gebonden dan mannen. Bijna driekwart van hen heeft een baan in Amsterdam tegenover 63 procent onder de mannen.⁴ Het feit dat vrouwen dichterbij huis werken, wordt vaak in verband gebracht met de zorg voor kinderen. Toch wordt dit door de respondenten zelden specifiek genoemd en blijkt bijvoorbeeld thuiswerken zelfs overwegend bij huishoudens zonder kinderen voor te komen. Het lijkt voor veel IJburgers min of meer vanzelfsprekend dat mannen hun baan in een geografisch groter gebied zoeken dan vrouwen, zoals voor deze moeder. ‘De afstand tot mijn werk moet gewoon heel minimaal zijn. Mijn man zit veel op de weg, die heeft niet echt een vaste standplaats.’

Werklocatie als ijkpunt

De plek waar ze werken is voor veel IJburgers richtinggevend. ‘We wilden zeker in Amsterdam blijven want ik werk ook in Amsterdam en mijn vrouw die werkt in Haarlem dus dat is ook in de buurt en dit is hetzelfde eigenlijk in tijd qua reizen.’ Verandering in werklocatie blijkt dan ook vaak samen te gaan met verandering in woonlocatie. Zo verhuisde een gezin met kinderen eerst vanuit Amsterdam naar Rotterdam omdat zowel man als vrouw daar een baan hadden gekregen en keren ze nu vanwege hun werk weer terug. Een ander echtpaar overweegt alweer van IJburg te vertrekken omdat de man inmiddels in de buurt van Utrecht is gaan werken. De locatie van werk is dus een belangrijke basis voor territoriale binding.

Uit de reden die respondenten noemen voor de sterke invloed van hun werkplek op de woonlocatie komt een sterke aversie tegen afstand naar voren; alles moet binnen bereik blijven. Omdat woon-werkverkeer een vrijwel dagelijks terugkerend iets is, hechten de IJburgers grote waarde aan zo kort mogelijke reistijden en het vermijden van files. Voor veel bewoners is dit een belangrijke reden waarom

⁴ Het verband tussen geslacht en werklocatie in Amsterdam is echter zwak, Cramer's $V=0.102$, $p<0.05$.

Nog geen fietsenrekken in de Maria Austriastraat

ze voor IJburg gekozen hebben. ‘Er staan best mooie huizen te koop in Almere of Purmerend, maar ik ga niet forenzen. Als ik een paar keer op die ring gezeten heb, dan heb ik het voorlopig weer even helemaal gehad. Fijn dat ik dát niet dagelijks hoef te doen.’

Ondanks de waarde van een beperkt woon-werkverkeer doet men er gemiddeld nog 35 minuten over om de werkplek te bereiken. Zelfs bewoners met een baan in Amsterdam zijn gemiddeld 29 minuten onderweg en elders werkende respondenten doen er slechts vijftien minuten langer over. Er zijn bovendien IJburgers die meer dan een uur reizen om op hun werk te komen terwijl de afstand relatief gering is. De samenhang tussen reistijd en werklocatie is dan ook niet zo sterk als men zou verwachten.⁵ Hoewel ze dichterbij huis werken, zijn vrouwen gemiddeld het langst onderweg. Dit ligt met name aan het feit dat mannen vaker met de auto reizen terwijl vrouwen, met name moeders, meer van het openbaar vervoer en de fiets gebruik maken. Onder de bewoners die in Amsterdam werken gaat de voor-

⁵ Werkenden in Amsterdam hebben een kortere reistijd dan respondenten die buiten de stad werken. Dit verband is relatief sterk, Pearson's $R=0.388$, $p<0.001$.

keur bovendien in het geheel weinig uit naar de auto, zoals ook bij deze bewoonster.⁶ ‘Ik dacht eerst dat IJburg heel ver weg was, maar dat is het helemaal niet. Ik fiets nu naar m’n werk in Oud-West. Nou ja, dat is wel een eind hoor, 50 minuten, maar ik ga ook met de tram of met de motor.’

In de praktijk blijkt de beleving van afstand en de nadruk op de centrale ligging van IJburg dus relatief. Vanuit Almere zouden veel respondenten net zo snel, of in sommige gevallen sneller op hun werk zijn. Het feit dat de wijk in de stad ligt en met de fiets, tram en bus bereikbaar is, doet echter veel voor hun *place making*.

7.3 Winkelen

Elke wijk in aanbouw heeft in het begin een ontoereikend voorzieningenniveau. Hoewel de bouw van het winkelcentrum op het Haveneiland al vroeg van start ging, werd dit vanwege de trage bevolkingsgroei pas in mei 2006 geopend. Vanaf de zomer van 2003 is er wel een tijdelijke supermarkt op IJburg gevestigd in een tent die daarom door sommige bewoners wordt aangeduid als ‘de kampwinkel’. Dit is echter bij lange na geen toereikende voorziening, want de winkel heeft een klein aanbod en beperkte openingstijden. ‘Dat supermarktje is maar een paar uur per dag open en niet op zaterdag. Dus dat zijn wel nadelen.’

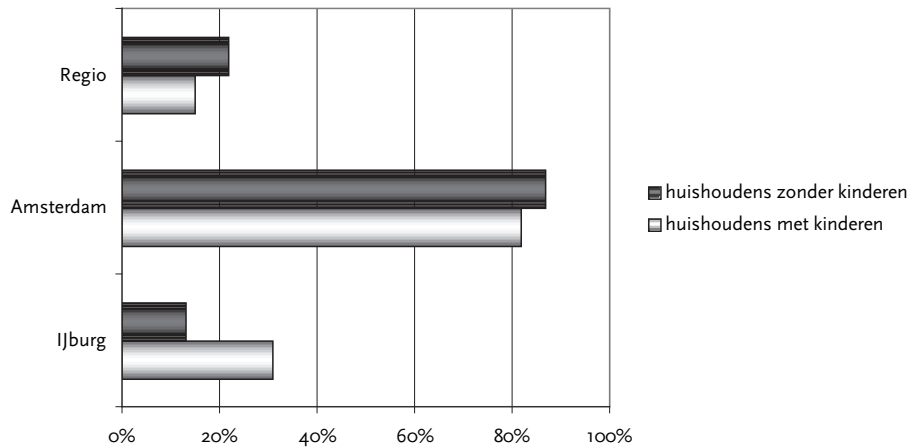
Brood halen bij de videotheek

Het gat dat de noodwinkel laat vallen wordt deels ingevuld door de videotheek die al in 2004 haar deuren op IJburg opent. Wat begint met wat aanvullende levensmiddelen, groeit langzamerhand uit tot een soort dorpswinkel waar menig pionier in het weekend een vergeten pot jam en een krant komt halen. De videotheek heeft niet alleen een functionele, maar ook een belangrijke symbolische waarde en draagt zo bij aan de *place making* van de bewoners. ‘Ineens heb je een videotheek en dan gaat hij ook nog eens brood en melk verkopen. Dat is gewoon grappig. Je merkt gelijk dat het een soort sociaal punt is waar je elkaar tegenkomt. Hij gaat steeds meer dingen verkopen.’

6 Van de vrouwen kiest 53 procent voor de auto, tegen 68 procent onder de mannen. Dit verband is matig, Cramer’s $V=0.163$, $p<0.01$. Van de werkenden in Amsterdam neemt 52 procent de auto, tegen 75 procent onder de respondenten die buiten Amsterdam werken. Dit verband tussen werklocatie en vervoermiddel is matig sterk, Cramer’s $V=0.263$, $p<0.001$. Vrouwen die in Amsterdam werken kiezen het minst voor de auto, 44 procent tegen 61 procent onder de mannen. De relatie tussen geslacht en vervoersmiddel bij werk in Amsterdam is matig sterk, Cramer’s $V=0.200$, $p=0.001$.

Enkele IJburgers nemen ook zelf initiatieven voor voorzieningen, zij het kleinschalig. Zo leverde een bewoonster een tijd lang brood en gebak op bestelling die mede door haar kinderen werden bezorgd. Naarmate er zich meer echte winkels in de wijk vestigen, verdwijnen deze pioniersfaciliteiten of worden ze verder geprofessionaliseerd.

Figuur 7.2 *Locatie boodschappen doen naar huishoudenssituatie*

Huishoudens met kinderen hebben in de pioniersfase het meest gebruik gemaakt van de tijdelijke supermarkt dan wel het assortiment van de videotheek. Zoals te zien is in figuur 7.2, deed eenderde van hen wel eens boodschappen in de wijk. Onder stellen en alleenstaanden is dit beduidend lager, slechts iets meer dan tien procent ging naar een buurtwinkel. Niet alleen het hebben van kinderen, maar ook het aantal uur per week dat mensen werken houdt verband met hun lokaal voorzieningengebruik. Hoe meer tijd mensen in de wijk aanwezig zijn, hoe meer men de faciliteiten daar bezoekt.⁷ Toch doet geen van de eerste bewoners alle boodschappen op IJburg, ook voor gezinnen is het vooral een terugvaloptie. Meestal gaat men naar andere wijken in Amsterdam. Het aantal auto's waarover een huishouden kan beschikken speelt hierbij nauwelijks een rol, al hebben de stellen zonder kinderen en alleenstaanden een iets bredere ruimtelijke oriëntatie dan de gezinnen.

⁷ De relatie tussen het gebruik van voorzieningen op IJburg en het hebben van kinderen is matig sterk, Cramer's $V=0.245$, $p<0.001$. Naarmate respondenten een langere werkweek hebben, gecontroleerd voor geslacht, doen ze minder vaak boodschappen in de wijk, Pearson's $R=-0.161$, $p<0.01$.

Boodschappen doen in Brazilië

Sommige bewoners blijven vasthouden aan hun oude patroon en doen boodschappen in de winkels in Amsterdam waar ze vroeger ook kwamen of die dicht bij het werk zijn. ‘Ik werk gewoon nog in de Rivierenbuurt en daar doe ik vaak mijn boodschappen, of in de Pijp. Dat was een beetje wat ik daarvoor ook al deed eigenlijk.’ Ook gaan diverse IJburgers, waaronder veel voormalige bewoners van het Oostelijk Havengebied, naar het winkelcentrum Brazilië. Via de Piet Heintunnel is dit vanuit IJburg in luttele minuten te bereiken en bovendien kan men de auto makkelijk kwijt in de parkeergarage.

Menig IJburger maakt zich ook nieuwe plekken eigen, waarbij nabijheid en bereikbaarheid een grote rol spelen. Zo gaan veel bewoners naar Amsterdam Noord of de Indische buurt in het eigen stadsdeel Zeeburg. ‘Voor boodschappen vind ik het helemaal ideaal, want ik ben zo op de Dappermarkt of de Javastraat. Dat is veel goedkoper dan waar ik eerste woonde in Amstelveen. Dat wist ik niet van tevoren, maar is mooi meegenomen.’ Tevens ontdekken de IJburgers massaal het winkelcentrum Maxis in Muiden waar ze via een bouwweg gemakkelijk kunnen komen. ‘Ik ga vaak naar de Maxis, dat is een heel groot winkelcentrum. Je moet er wel met de auto heen. Nou je kunt ook met de fiets, dan hoef je niet zo om te rijden, maar het mag officieel niet. En de slagboom gaat om zes uur dicht en ik ben vaak te laat.’ Hoewel het dus officieel niet mag vinden veel bewoners dat ze het volste recht hebben de bouwweg te gebruiken. Sommigen breken zelfs de bouwafzetting open. ‘Er staat voor bestemmingsverkeer en ik vind het wel heel erg bestemmingsverkeer als ik er boodschappen ga doen.’

In de enquête is helaas het gebruik van Albert, de boodschappendienst van de Albert Heijn niet meegenomen. Deze niet-plaatsgebonden service blijkt zeer populair onder tweeverdieners met drukke banen en jonge kinderen. De kleine Albert-vrachtwagen is dan ook een vertrouwde verschijning op IJburg. ‘Die doen hier goede zaken ja. Die zijn heel blij met IJburg. In het begin konden ze het vaak niet vinden, want het stond op geen enkele kaart. Maar nu zijn ze er wel aan gewend geloof ik.’

Niet alleen een Kruidvat

Aangezien de meeste bewoners over een auto beschikken is het elders moeten opzoeken van winkels voor hen niet problematisch. Ze vinden het vooral vervelend als ze snel iets nodig hebben of iets zijn vergeten. ‘Soms mis je wel zo’n supermarkt, maar dat wisten we natuurlijk voordat we hier kwamen wonen. En ik ben het nu wel gewend.’ Toch antwoordt op de stelling ‘of ik in de wijk mijn dagelijkse boodschappen kan halen maakt mij niet zoveel uit’ ruim driekwart van de respondenten ontkennend. Diegenen die al langer dan een jaar op IJburg wo-

nen, zijn iets minder stellig dan de recente bewoners, maar ook zij kijken uit naar de opening van het winkelcentrum waar ze al zo lang op wachten 'Het zal wel fijn zijn als dat straks hier is. Als je even iets nodig hebt dan haal je dat gewoon even snel. Dat je gewoon even naar een winkel kan.'⁸

Het winkelcentrum is niet alleen gewild voor de dagelijkse boodschappen, maar ook voor ander soort voorzieningen die de eerste bewoners van IJburg lang hebben moeten missen. In het bijzonder het ontbreken

De supermarkttent [FOTO: LÉON DEBEN]

van een geldautomaat en een brievenbus leidt tot kleine irritaties. Met het oog op de vertraagde ontwikkeling van IJburg en de onzekerheid van de tweede fase maken veel bewoners zich ook enigszins zorgen over de toekomstige faciliteiten. 'Als er te weinig mensen zijn en geen voorzieningen, dan blijf je toch een soort Vinex-wijk. In het begin is het allemaal leuk en is het niet erg en heb je daar vrede mee, maar uiteindelijk weet ik dat mensen toch wel willen dat er iets gaat gebeuren op IJburg, een winkeltje.'

Niet alleen de vraag of er voorzieningen in de wijk komen, houdt de IJburgers bezig, met het oog op *place making* hebben ze ook uitgesproken ideeën over hun soort. Zo geven diverse bewoners aan niet alleen de grote ketens te willen, maar vooral wat kleine zelfstandigen. Met name de ouderwetse bakker, slager en groenteman, maar ook 'buitenlandse toko's worden door hen genoemd. 'Ik was bij een Turkse winkel in Diemen en ik zeg: "Ik wou dat jullie op IJburg zaten", hij zegt: "We zijn bezig". Nou dat zou fantastische zijn.'

Een andere bewoonster hoopt dat er snel een markt naar IJburg komt zoals die in andere Amsterdamse wijken is. 'Een jongen op de Nieuwmarkt vond het wel een goede plek, maar het waait hier altijd zo, dus dan heb je altijd zand op je kaas.'

Wederom gaat het bij deze voorzieningen niet alleen om het gebruik alleen, maar ook om de sfeer en uitstraling die er vanuit gaat. Ze zullen de buurt meer levendigheid en een stedelijk aanzien geven, iets wat veel bewoners ten opzichte van hun vorige woonplaats nog op IJburg missen. 'Ik had in mijn oude buurt echt een goede band met mijn schoenmaker en ik kende de bloemenman en de fietsenmaker om de hoek. Ze kenden mij ook, we konden dingen tegen elkaar zeggen.

⁸ Van de bewoners die langer dan een jaar op IJburg vindt 69 procent het in de wijk boodschappen kunnen doen belangrijk, tegen 77 procent onder de nieuwkomers. Dit verband is zwak, Cramer's $V=0.144$, $p<0.05$.

Dat is het leuke als ik weer in de stad ben. Het zou een verrijking zijn voor de buurt.'

Een goed voorbeeld van een kleinschalige voorziening is de bloemenstal waarvoor diverse IJburgers gepleit hebben. De gemeente wilde hier uit angst voor een precedentwerking echter geen ruimte voor bestemmen, ook niet tijdelijk. Een bewoonster vindt dat de gemeente dergelijke voorzieningen juist zou moeten koesteren omdat ze bijdragen aan het succes van IJburg. 'Ze doen hun best om het op IJburg leuker te maken, maar die stal, Bloemen op IJburg, dat mag dan niet. Dat vind ik een beetje jammer, er moet toch wel ergens een hoekje over zijn. Eigenlijk zou de gemeente je moet subsidiëren als je hier iets wilt beginnen. Want er was ook een kledingwinkeltje, maar dat is nu weer weg. En de videotheek heeft het ook moeilijk.'

Uiteindelijk vindt de bloemenstal onderdak in het Blauwe Huis, een woning op IJburg waarin sinds begin 2005 een kunstenaarsproject gevestigd is. Net als de supermarkt tent, de videotheek en de 'illegale' weg naar Muiden, levert het hier een bijdrage aan de *place making* van de bewoners. Hoewel ze er lang niet allemaal komen, beschouwen ze de bloemenstal als echt iets van hen.

7.4 Zorg, opvang en onderwijs

Even naar het zorgcentrum lopen

Wat betreft winkels en dagelijkse voorzieningen kwam IJburg er ten tijde van het onderzoek nog karig af. De functionele binding aan de wijk is op dat punt relatief gering, al dragen de tijdelijke supermarkt en de tent wel bij aan de symbolische betekenisgeving van de eerste bewoners. Wat betreft zorg, kinderopvang en scholen biedt de wijk duidelijk meer mogelijkheden. Vanuit het programma 'IJburg zonder scheidslijnen' is vanaf het begin ingezet op welzijn waardoor het eerste zorgcentrum zich al in 2004 vestigde. Daarvoor hadden een huisarts en verloskundige al een tijdelijke praktijk geopend in een huis aan de Mattenbiesstraat. Met name de huisarts heeft zich met de ontwikkeling van IJburg bemoeid, al was hij niet, zoals bijvoorbeeld in Almere, de trekker van de pioniersfase.

De meeste bewoners zijn zeer positief over de zorgvoorzieningen. Zo is 89 procent het eens met de stelling dat je een huisarts altijd in de eigen wijk hoort te kunnen bezoeken. 'Wat ik heel prettig vind, dat is bijvoorbeeld hier in het gezondheidscentrum zit een huisarts en een fysiotherapeut zit er. Daar loop je gewoon even lekker heen. Dat vind ik ook heel prettig hoor, dan hoef je er niet meer voor naar de stad.' Een meerderheid is inmiddels ook ingeschreven bij de lokale huisarts, en dit neemt toe naarmate men langer op IJburg woont. In het bijzonder de jonge stellen en gezinshuishoudens maken intensief gebruik van de zorgvoorzie-

ningen in de wijk.⁹ Ze gaan niet alleen naar de lokale huisarts, maar ook naar de verloskundige en het consultatiebureau. Zo draagt de babyboom op IJburg bij aan de territoriale bindingen van de eerste bewoners.¹⁰

Een crèche in de buurt

Ook scholen en kinderopvang versterken de functioneel-economische binding aan IJburg onder de gezinshuishoudens. Alleen met specifieke redenen kiezen ouders voor een instelling elders in de stad. ‘Toentertijd werd er gezegd, als jullie hier komen wonen dan is er een arts, er is een crèche en de scholen beginnen. Als het er niet was geweest, had ik het denk ik niet gedaan want dan vind ik het weer lastig met een baby om dan toch weer de stad in te rijden.’

IJburg is evenwel niet opgezet met het oog op gezinnen en vooral de kinderopvang loopt achter de werkelijkheid aan. Van de ruimte die de gemeente voor crèches gereserveerd heeft, is door de vertraagde bouw in de eerste fase bovendien nog weinig beschikbaar. Ook kennen de wel aanwezige instellingen, die zich in de eerste jaren ondermeer in een portocabin en woonhuis bevonden, aanzienlijke opstartproblemen. ‘Je merkt toch dat het nog in de beginfase is, waardoor ze nog weinig voor de kinderen zelf organiseren. Ja, dan zijn er weer nieuwe leidsters ontslagen. Het loopt allemaal nog niet zoals het moet.’

Aangezien veel ouders werken is de vraag naar kinderopvang op IJburg groot. Van de gezinnen met kinderen tussen de nul en vier jaar gaat 70 procent naar een crèche, waarvan ruim driekwart in de wijk. Onder de huishoudens waar beide partners een middelgrote tot fulltime baan hebben, brengt zelfs 82 procent de kinderen voor minimaal één dag in de week naar een kinderdagverblijf.¹¹ Het gebruik van een commerciële vorm van kinderopvang is duidelijk verbonden aan de sociaal-economische situatie van het gezin. Onder de hogere middenklasse maakt vrijwel iedereen gebruik van een crèche, terwijl dit onder de lagere en traditionele middenklasse minder dan de helft is.¹²

9 Eind 2004 stond 64 procent van de respondenten bij een huisarts op IJburg ingeschreven, 71 procent onder de bewoners die langer dan een jaar in de wijk wonen en 54 procent onder de nieuwkomers. Het verband tussen woontijd en huisarts in de wijk is echter relatief zwak, Cramer's $V=0.176$, $p<0.001$. Van de gezinnen maakt 71% van de huisarts op IJburg tegen de helft onder de stellen en alleenstaanden. Dit verband is redelijk sterk, Cramer's $V=0.303$, $p<0.001$.

10 Bijna tweederde van de gezinnen ging op moment van ondervraging naar een consultatiebureau, maar deze vraag is alleen gesteld aan respondenten die al kinderen hadden.

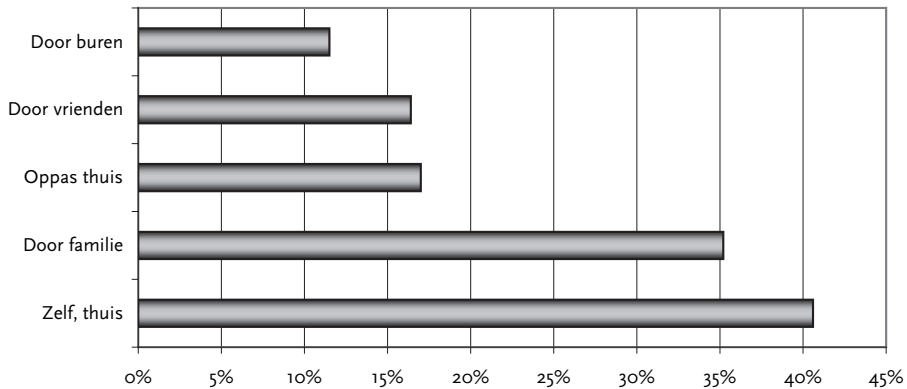
11 Hoe meer uren er op huishoudensniveau gewerkt wordt, hoe vaker men gebruik maakt van een kinderdagverblijf. Dit verband is relatief sterk, Pearson's $R=0.407$, $p<0.001$.

12 De relatie tussen sociaal-economische positie en gebruik van een kinderdagverblijf is matig sterk, Pearson's $R=0.339$, $p=0.001$.

Onder de basisschoolkinderen gaat tweederde naar een commerciële vorm van opvang, veel minder dan de baby's en peuters. Net als bij de kinderdagverblijven hangt dit samen met de sociaal-economische positie van het huishouden, maar nog meer met het aantal uur dat de moeders werken. Hoe drukker banen zij hebben, en hoe minder ze dus in de wijk aanwezig zijn, hoe vaker ze gebruik maken van naschoolse opvang.¹³

Hoewel relatief veel ouders hun kinderen naar een commerciële opvang brengen, doen ze dat lang niet allemaal of in elk geval niet uitsluitend. Zoals blijkt uit figuur 7.3 kiest menig gezin ervoor in elk geval een deel van de opvang zelf te regelen omdat ze de zorg voor hun kinderen niet uit handen willen geven of ze het te duur vinden. De meesten plooiën hun werk als het ware rond hun kinderen heen, zoals deze respondent. 'Kinderopvang doen we gewoon zelf, met z'n tweeën en met vrienden of buren. Ik werk ook veel thuis. Hij is nu ruim een jaar en gaat wel naar de crèche, maar niet elke dag.'

Figuur 7.3 Zelfgeorganiseerde kinderopvang door de gezinshuishoudens op IJburg

Sommige IJburgers zetten naast het kinderdagverblijf of naschoolse opvang, hun hele sociale netwerk in om voor de kinderen te zorgen als zij aan het werk zijn. Het meest wordt echter gebruik gemaakt van de eigen familie, 35 procent van de gezinnen noemt dit als een vorm van kinderopvang. Met name opa's en oma's komen geregeld als oppas aan huis. Hoewel slechts weinig respondenten buren en vrienden noemen, spelen ze wel een rol. Zo hebben enkele bewoners, bij het achterblijven van zowel kwaliteit als kwantiteit in kinderopvang, samen het heft in eigen hand genomen. 'We vonden de crèche zelf ondermaats. Daarom heb ik

¹³ Het verband tussen het aantal uur dat moeders per week werken en hun gebruik van naschoolse opvang is matig sterk, Pearson's $R=0.327$, $p<0.005$.

via de bewonerswebsite met een aantal moeders kinderopvang op IJburg geregeld.'

Scholen om de hoek

Waar bewoners problemen ervaren met de kinderdagverblijven, hebben ze op het gebied van scholen een zeer ruim aanbod. Vanaf het begin zijn er vier basisscholen op IJburg gevestigd, in eerste instantie in noodlokalen. Elke school is begonnen met slechts een paar leerlingen, wat volgens een respondente een heel bijzondere situatie creëerde. 'De school was heel klein, er zaten drie leerlingen op toen mijn kinderen er kwamen. Ze hebben daarom hele bijzondere dingen gedaan in het begin. Naar de speelgoedwinkel om inkopen te doen voor school en met de juf mee naar huis.' Het feit dat hun kinderen in de wijk naar school kunnen wordt door vrijwel alle gezinshuishoudens (93 procent) zeer belangrijk gevonden. Van de basisschoolleerlingen, ruim de helft van alle thuiswonende kinderen, bezoekt tachtig procent ook inderdaad een school op IJburg. De rest gaat meestal nog in de oude buurt in Amsterdam naar school.

Onder de vier IJburgse basisscholen is de katholieke Willibrord in de beginperiode verreweg de populairste en deze heeft dan ook als eerste een eigen schoolgebouw kunnen betrekken. Het feit dat de Willibrord de snelste groei heeft doorgemaakt, kan voor een groot deel worden verklaard door de locatie, midden in het eerst bewoonde gebied op IJburg. Bewoners aan de andere kant van de IJburglaan, een deel dat vanaf 2004 is opgeleverd, hebben massaal gekozen voor de openbare Olympusschool die bij hen in de buurt was gepland. De aanwezigheid van scholen heeft verschillende IJburgers volgens eigen zeggen in de wijk aangetrokken en dit zal hen ook in de toekomst in de wijk houden. 'Je kan je kind hier laten opgroeien, het kan hier lopend naar school om de hoek en dat is voor mij heel belangrijk. Dus tot twaalf jaar zit je hier goed met scholen om de hoek.'

Hoog opgeleide stedelingen kiezen niet alleen voor een school vanwege de nabijheid, ze moeten zich er ook thuis bij voelen (zie o.a. Savage et al., 2005; Bell, 2007). Hoewel alle basisscholen in de wijk naar het welzijnsprogramma 'IJburg zonder scheidslijnen' een bepaald thema hebben, gaan de meeste IJburgers nog op de traditionele signatures af, zoals deze aanstaande moeder. 'Ik was even naar die crèche gaan kijken en die school was buiten aan het spelen, die lagere school, alleen maar zwarte kinderen en die blanke kinderen die zitten daar, op de Willibrord. Een katholieke school ja, maar dat is juist de reden dat die moslims daar niet naartoe gaan. Die gaan naar de openbare en ook mensen die denken van nou mijn kinderen gewoon.' Zelf zal ze haar kind ook op de Willibrord doen, hetgeen volgens haar man niks te maken heeft met de kleur van de leerlingen, maar met de kwaliteit van het onderwijs.

Voor andere bewoners, doorgaans sociale huurders, is de gemengde samenstelling van de Olympus juist de reden om voor deze school te kiezen.¹⁴ ‘Die school is meer gemêleerd dan de school waar ze eerst zaten en dat heb ik liever. Het is toch een betere afspiegeling van de Amsterdamse maatschappij. De echte wereld een beetje leren kennen, ik vind dat wel belangrijk. Een beetje multicultureel karakter.’

Veel jonge ouders op IJburg, met name de moeders, zijn redelijk intensief betrokken bij de kinderdagverblijven en scholen in hun buurt. Zo bestaat er behoorlijke animo voor de oudercommissies en worden er af en toe crèchefeesten georganiseerd. Daarnaast is binnen de bewonersvereniging een werkgroep opgericht die zich actief ingezet voor meer en betere kinderdagverblijven op IJburg. Omdat alles nog nieuw is wil menig bewoner er bovenop zitten. Het tekent echter tevens de levensstijl van de *young urban professional parents* die zowel bewust voor hun carrière als hun gezin hebben gekozen (Karsten, 2003). Ook de IJburgers zelf valt dit op, hetgeen ze incorporeren in hun *place making*. ‘Heel veel mensen willen zich toch wel ergens mee bemoeien en al zeker als het om hun kind gaat. Het zijn allemaal redelijk kritische ouders. Dat vind ik leuk want zo zijn wij ook. Je woont toch in een nieuwe wijk.’

7.5 Vrije tijdsvoorzieningen

Sport en hobby's

Naast werken, boodschappen doen en zorgen voor de kinderen blijft er nog een klein gedeelte voor ontspanning over in het leven van de meeste IJburgers. Sport is de meeste genoemde vrijetijdsbesteding en van de respondenten is eenderde lid van een sportvereniging of sportclub. Hiervoor gaan de meesten naar andere plekken in Amsterdam, op IJburg waren ten tijde van het onderzoek nog nauwelijks officiële sportvoorzieningen. In afwezigheid daarvan hebben enkele bewoners zelf initiatieven genomen. Zo kan de in 2005 opgerichte watersportvereniging zich in korte tijd al verheugen op een paar honderd leden. In afwachting van de realisatie van een haven op IJburg, zijn ze in de eerste jaren echter nog weinig actief.

Het meest maken de eerste IJburgers gebruik van het Diemerpark om te sporten, met name joggen, skeeleren en voetballen. ‘Het park is hier dichtbij dus dan kan ik joggen, of langs het strand. Dat is voor mij belangrijk dat ik ergens kan rennen.’ Door verschillende bewoners zijn daar zelf clubjes omheen georganiseerd.

¹⁴ Onder kopers en huurders in de vrije sector heeft 69 procent voor de Willibrord gekozen, tegen 38 procent onder de sociale huurders. Er is echter geen significant verband, ook niet met de woonduur op IJburg.

Zo wordt er door enkele IJburgers fanatiek hard gelopen en zijn er al enkele voetbaltoernooien georganiseerd. 'Ik heb nog niet mee meegedaan met die sport, maar voetballen in het park, hoorde ik, dat is best wel vaak is. Een paar jongens die we hier kennen, doen dat wel.'

Ook in binnensporten hebben verschillende bewoners eigen initiatieven genomen, in het bijzonder vrouwen. 'Toen ik hier kwam wonen ben ik die website hier een beetje opgedoken. Daar waren mensen die graag of wilden gymnastieken of voor de kinderen een jazz balletclubje oprichten.' Een respondente die peutergym heeft georganiseerd, deed dat bij gebrek aan ruimte eerst bij haar thuis. Inmiddels gebruikt ze de gymzaal aan de Mattenbiesstraat, bedoeld voor de scholen die nog geen eigen gebouw hebben. Naarmate de bevolking van IJburg groeit, komen hier ook enkele professionele aanbieders op af. Zo werd er in 2005 yoga, Oosterse vechtsporten, jazzdance en aerobics georganiseerd door diverse zelfstandige instructeurs.

Voor andere vormen van georganiseerde vrijetijdsbesteding, zoals toneel, zang en muziek, hebben veel bewoners naar eigen zeggen te weinig tijd. 'Ik heb gewoon een drukke agenda en je moet ook kiezen. We sporten zelf in het weekend, maar ik ben niet zo van de verenigingen dat ik dat opzoek voor mijn sociaal leven.' Diegenen die wel deelnemen aan dergelijke clubs doen dat hoofdzakelijk in de rest van Amsterdam, IJburg biedt hier nog weinig gelegenheid toe.

Vanuit de wijk zijn wel enkele initiatieven ondernomen, onder andere voor diverse zangkoren, maar onder de pioniers blijkt de animo laag. 'Een mevrouw wilde hier een koor oprichten. Ze stopte een briefje in de bus, maar toen ben ik er niet heen gegaan. Ik zing heel graag en ik heb natuurlijk al een koor. Voor ik het weet zit ik op twee koren, dat kan toch eigenlijk niet. Dan wordt het teveel.' Ook voor de activiteiten die het religieus centrum de Tronk, in afwachting van het Centrum voor Vrije Tijd, organiseert is de belangstelling algemeen laag. Slechts weinig eerste bewoners zijn kerkelijk en de meerderheid zit niet te wachten op een dergelijke instelling in de wijk.¹⁵

Sinds de opening van kunstenaarsproject Het Blauwe Huis in 2005, heeft dit de functie van buurthuis overgenomen van de Tronk. Het doel van dit project, dat de titel 'Parade der Stedelijkheid' heeft, is de sociale ontwikkeling van IJburg te stimuleren. Hoewel niet massaal bezocht, voldoen de filmavonden, kookcursussen, exposities en workshops die in dit kader georganiseerd worden duidelijk meer aan de behoefte van de IJburgers. Velen vinden het een leuk initiatief dat goed past in de aparte status van IJburg als nieuwe wijk. Hierdoor draagt het Blauwe Huis daadwerkelijk bij aan de *place making* van de pioniers.

15 Zestig procent van de respondenten staat negatief of ambivalent tegenover de stelling 'het is goed als er in nieuwe buurten ook ruimte komt voor een religieus gebouw'.

Kindervoorzieningen

Vanuit hun levensstijl als *young urban professional parents*, ruimen veel bewoners een groot deel van hun vrije tijd in voor hun kinderen. Veel ouders maken om deze reden vrij intensief gebruik van het Diemerpark. Speeltuintjes, een typische buurtvoorzieningen, zijn daarentegen nog nauwelijks op IJburg gerealiseerd en veel bewoners, ook diegenen zonder kinderen, blijken dat te missen. Vrijwel allen zijn ze van mening dat speelgelegenheden de wijk afmaken.¹⁶

Het ontbreken van goede speelgelegenheden voor kinderen is net als de kinderopvang een veelbesproken thema onder de eerste IJburgers. De meeste ouders hebben liever niet dat hun kroost in het zand tussen de bouwplaatsen speelt. 'Er is eigenlijk geen enkele plek ingeruimd, en dat vind ik wel heel vreemd, voor kinderen. Een speelplaats, dat staat niet in het bestemmingsplan. Er is daar een veldje provisorisch ingericht met één treintje terwijl er weet niet hoeveel kinderen hier wonen.'

De echtgenote van deze respondent heeft via de bewonersvereniging geprobeerd om meer speelplekken op IJburg te krijgen, maar dit wordt volgens hem door de gemeente niet serieus genomen. Het projectbureau en de consortia hebben op het Steigereiland wel een tijdelijke speelplaats aangelegd die moet fungeren als avontureneiland. Voor de oudere kinderen is dit leuk, maar veel jonge ouders op het Haveneiland vinden het maar niks. 'Je hebt Spyburg waar ik nooit een kind heb gezien. Is ook een beetje ver weg hè. En aan het water, dat vind ik te gevaarlijk.' Voorlopig nemen ze daarom zelf initiatieven door, zoals deze bewoner, de openbare ruimte rond zijn huis in te richten als speelplaats. 'We hebben gewoon hier in het plantsoentje naast ons huis een zandbak neergezet en een glijbaantje zo met een bankje. De kinderen kunnen daar lekker spelen. Ja, als je op de overheid moet wachten of dan moet praten....'

Waar de eerste IJburgers weinig met hun eigen vrije tijdsvoorzieningen in de weer zijn, proberen ze wel allerhande kinderactiviteiten te initiëren. Zo heeft de werkgroep kinderen van de bewonersvereniging al vroeg Klets en Go opgericht, 'een gezellige speel en kletsochtend' voor ouders en kinderen van nul tot vier jaar die twee keer per week in het zorgcentrum plaatsvindt. Voor de iets oudere kinderen organiseren drie bewoners onder de naam Stichting Buurman sinds 2004 met enige regelmaat activiteiten waar met name gezinnen aan mee doen. Naar hun initiatief vonden onder meer enkele kinderdisco's, kerstboomverbrandingen en vliegerfestijnen op IJburg plaats. 'Ze waren van het weekend aan het vliegeren hier in het park. Dan zie je al die mannen achter zo'n vlieger aanrennen.' Weer

¹⁶ Gezinshuishoudens zijn het unaniem met de stelling eens. Het verband tussen het hebben van kinderen en de mate waarin men belang aan speelgelegenheden in de wijk hecht, is matig sterk, Pearsons' $R=0.273$, $p<0.001$.

een andere bewoonster kwam eind 2005 met het idee voor een kleinschalige kinderbibliotheek. Niet lang daarna werd het project 'Lees je blauw' gestart, waarvoor kinderen elke woensdagmiddag in het Blauwe Huis terecht kunnen.

Naarmate er meer mensen op IJburg komen wonen, ontdekken ook commerciële instellingen de wijk als markt voor kindervoorzieningen. Onder andere in samenwerking met de scholen schieten allerlei sport- en culturele activiteiten als paddenstoelen uit de grond. Zo begint een bewoonster in 2005 met het organiseren van theateractiviteiten voor kinderen en richt ze een jaar later de jeugdtheaterschool Theatraal IJburg op. Ook de uitbaters van strandtent Blijburg hebben een programma gericht op kinderen. Dit is weliswaar niet specifiek voor bedoeld voor IJburgers, maar trekt wel veel belangstelling uit de wijk.

In het algemeen vinden de meeste bewoners het erg leuk dat er voor kinderen veel te doen is. De soort activiteiten sluiten goed aan bij hun interesses als hoogopgeleide stedelingen die zelf weinig tijd hebben maar het voor hun kinderen zo leuk mogelijk willen maken. Ze versterken de betekenis die ze aan de wijk geven als bijzondere woonlocatie. 'Er wordt hier ontzettend veel georganiseerd voor die kinderen. Echt veel meer als in mijn oude buurt, ja daar waren natuurlijk vaste sportclubs, maar hier is van alles en nog wat. Judo is er elke week, dansen en er wordt soms gekanood. Dat is wel ontzettend leuk vind ik.'

Uitgaansgelegenheden

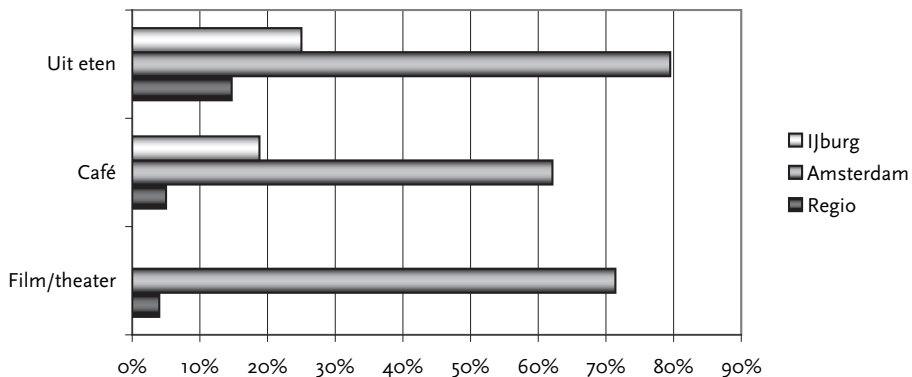
Heel veel tijd om na hun drukke werkzaamheden en de zorg voor kinderen nog uit te gaan, hebben veel IJburgers niet. Toch speelt dit een belangrijke rol in hun levensstijl en zijn uitgaansgelegenheden voor velen een van de aantrekkelijke aspecten van de stad. Net als met de andere stedelijke voorzieningen gaat het hierbij niet alleen om het daadwerkelijk gebruik, maar ook sterk om de sfeer en uitstraling van faciliteiten zoals cafés, restaurants, theaters en musea. Het idee dat al het goede van Amsterdam binnen handbereik ligt, heeft een groot effect op de belevingswereld van veel IJburgers en is hiermee zeer bepalend voor hun *place making*. Zo noemt een alleenstaande man de ligging en bereikbaarheid van IJburg ten opzichte van uitgaansgelegenheden als een van de redenen dat hij voor de wijk koos. 'Het is helemaal niet ver van het centrum, dus je bent met tien minuten daar. Het is niet leuk als elke keer dat je uitgaat, of als je iets gaat doen, of een bob moet zoeken of heel ver moet reizen.'

Restaurants zijn de meest bezochte uitgaansgelegenheden onder de eerste IJburgers en, zoals blijkt uit figuur 7.4, neemt de wijk hier al een behoorlijke plaats bij in. Een kwart van de bewoners gaat wel eens uit eten bij Blok 4 of Blijburg. De meesten bezoeken restaurants echter voornamelijk elders in Amsterdam. Hetzelfde geldt voor cafés, al vertellen verschillende bewoners dat ze met hun burens af en toe een borrel drinken in Blok 4. Ook vindt bijna zeventig pro-

cent het belangrijk om een dergelijke voorziening in de wijk te hebben, al was het maar om de connotatie met gezelligheid. Volgens een aanstaande vader zou buurtbinding gebaat zijn bij meer horeca omdat die het leven in de wijk aantrekkelijker maakt.

Met name hoger opgeleiden blijken aan cafés en restaurants te hechten.¹⁷ De meningen over het soort gelegenheden die in de wijk moeten komen verschillen echter. Een oudere bewoonster bestempelt Blok 4 als middenklasse en zou graag wat beter restaurants op IJburg zien. 'Meer zoals in het Oostelijk Havengebied, dat vind ik zo leuk. Je hebt daar een heleboel dingen, daar zit ook die Jamie Oliver en Panama. Ik hoop dat die hier ook komen.' Onder de gezinnen wordt daar anders over gedacht. Zij willen juist graag een informele buurtkroeg in de wijk. 'Geen groot hip trendy ding vol design zoals Blok 4 maar gewoon relaxed en gezellig, waar je met de kinderen heen kan.'

Figuur 7.4 Gebruik van uitgaansgelegenheden naar locatie

Eenzelfde discussie bestaat rond Blijburg. Ruim zestig procent van de IJburgers brengt wel eens een bezoek aan de strandtent, voornamelijk de hoger opgeleiden met kinderen.¹⁸ Algemeen zijn de bewoners erg blij met het strand als voorziening voor de wijk en met name de positieve publiciteit die het heeft gebracht. 'Ik denk

¹⁷ Van de universitaire geschoolden bezoekt 77 procent af en toe een café en vindt 79 procent een dergelijke voorziening in de wijk belangrijk. Onder de lager opgeleiden gaat slechts 24 naar een café en vindt 35 procent dit voor de wijk belangrijk. Beide verband zijn matig sterk, maar de relatie met feitelijk gebruik, Spearman's $\rho=0.261$, $p<0.001$, is iets zwakker dan de relatie met de stelling, Spearman's $\rho=0.280$, $p<0.001$. Ook bij de andere uitgaansgelegenheden maken de hoogst opgeleiden het meest gebruik en de laagst opgeleiden het minst, maar is het verband niet significant.

¹⁸ Van de gezinnen met kinderen bezoekt 70 procent Blijburg wel eens, tegen 52 procent onder de stellen en alleenstaanden. Dit verband is zeer matig sterk, Cramer's $V=0.184$, $p<0.01$. Het

Drukte bij Blijburg

dat IJburg meer bekendheid heeft gekregen door Blijburg. Meer mensen trokken ernaar toe met mooi weer om toch aan het water te kunnen zitten en hadden daarvoor meer het idee van hé het is toch wel heel erg leuk wonen hier.’

Toch komen de meeste bewoners er inmiddels nog maar sporadisch omdat het strand, zeker in de hete zomer van 2005, overspoeld werd met bezoekers. Ook voelen sommigen zich niet meer zo thuis meer bij de sfeer die er heerst. ‘We kwamen er in het begin meer dan nu. Het is zo druk en dan komt er van dat ultrahippe volk, dat je denkt van goh, die vallen bijna om van hoe hip ze zijn.’

Veel ouders gaan daarom alleen nog naar het nieuwe strandje dat in het Diemerpark is aangelegd. Hier kunnen ze, voor zolang het duurt, ongestoord onder elkaar zijn. ‘Sinds kort hebben we ook een strandje in het park. Wij moeders van de crèche hadden toen bedacht dat het alleen voor mensen van IJburg zou zijn. Dat je daar rustig kon zitten.’ In de discussie over het voortbestaan van het Blijburg in 2005, steunden dan ook niet alle bewoners de uitbaters van de strandtent in hun gevecht met de gemeente. Hoewel alles beter is dan een ‘ordinaire snackbar met

bezoek aan Blijburg loopt ook op met opleidingsniveau, maar dit verband is net niet significant, Cramer's $V=0.158$, $p=0.05$.

plastic tafeltjes en kipsaté met friet', gaven velen te kennen aan een kleine ijscokar al genoeg te hebben.

Zoals figuur 7.4 laat zien, gaan de meeste bewoners voor andere uitgaansvoorzieningen zoals film, concert of toneel, nog vrijwel exclusief naar Amsterdam. Op enkele incidentele voorstellingen in onder andere het bezoekerscentrum, het Blauwe Huis of bij Blijburg na, biedt IJburg hier in de eerste jaren ook nog geen gelegenheid toe. Dergelijke culturele voorzieningen worden door veel IJburgers echter wel belangrijk gevonden. Het is een aspect dat ze zeer in Amsterdam waarderen en hen in een bepaalde mate aan de stad bindt. Zo maken diverse respondenten melding van het feit dat ze graag in of dichtbij Amsterdam wonen vanwege het aanbod in de stad. Met de verhuizing van diverse culturele instellingen naar de IJoevers zijn deze bovendien nog dichterbij gekomen, zoals ook een bewoner opmerkt. 'Wat we bijvoorbeeld als grote luxe ervaren is gewoon je stapt hier op de tram en je stapt bij het muziekgebouw uit. Je zit hier echt op een paar haltes van het Bimhuis en het Muziektheater. We zijn al vaker naar het concert geweest. Deze hele kant van de stad is zo bereikbaar voor ons geworden.' Hoewel dus nog niet op IJburg aanwezig speelt de nabijheid van culturele instellingen wel een grote rol in de *place making* van de eerste bewoners.

7.6 *Place making* in ruimtegebruik

De ruimtelijke oriëntatie van mensen is door suburbanisatie en toegenomen mobiliteit de afgelopen decennia sterk opgerekt, zo is tenminste vaak de veronderstelling. Sociografen als Van Doorn (1955) en Groenman (1959) voorzagen vijftig jaar geleden dat de woonomgeving van mensen een ijle zone zou worden omdat de bewoners elders werken, winkelen en recreëren. Sindsdien wordt in de academische wereld algemeen aangenomen dat alleen mensen in lagere sociaal-economische posities en ouderen in hun ruimtegebruik nog lokaal georiënteerd zijn (zie o.a. Van Engelsdorp Gastelaars, 1980; Vijgen & Van Engelsdorp Gastelaars, 1992, Van Beckhoven & Kempen, 2001). Op basis van Castells' theorie over de netwerksamenleving (1996) beweerden enkele onderzoekers in de jaren negentig van de vorige eeuw zelfs dat *spaces of flows* de regionale *daily urban systems* zouden achterhalen. Volgens hen begeven mensen zich steeds meer als nomaden in een stedelijk veld waarbij ze geen waarde meer hechten aan hun omgeving (zie voor uitleg o.a. Reijndorp et al., 1998 en Driessen & Völker, 2000). Van *place making* zou zodoende geen sprake meer zijn, althans niet binnen het kader van wijk en buurt.

Bontje (2001) kwam in zijn studie naar het Nederlandse groeikernenbeleid reeds tot de conclusie dat er weinig empirisch bewijs voor deze beweringen is. Ook de eerste IJburgers lijken het beeld van ruimtelijke onthechting allerminste

te weerspiegelen. Zoals in dit hoofdstuk geschetst, hechten ze grote waarde aan nabijheid en bereikbaarheid, werken ze op relatief korte afstand van hun woonomgeving en is ook hun actieradius wat betreft voorzieningengebruik relatief beperkt. In het bijzonder voor de gezinnen met kinderen is de wijk een belangrijke basis.

Om te beoordelen of de er daadwerkelijk sprake is van een patroon, is uit de afzonderlijke aspecten van ruimtegebruik een index opgesteld die de mate van economisch-functionele binding aan wijk, stad en regio weerspiegelt.¹⁹ Tabel 7.1 geeft de scores van de respondenten op deze index weer. Voor een verdere analyse van de binding naar typen bewoners zijn drie regressiemodellen gemaakt waarin de invloed van hun kenmerken tezamen is meegenomen. Deze zijn te vinden in tabel 7.2. De B-coëfficiënt staat daarin voor het feitelijke effect van een variabele op de regressievergelijking en de t-waarde geeft hun relatieve gewicht weer. R² drukt de verklaringskracht van het hele model uit. Zo wordt van de binding aan IJburg 20,6 procent verklaard door de meegenomen variabelen. Ten aanzien van de andere schaalniveaus geeft het model minder inzicht, wat betekent dat er andere factoren dan in deze studie bestudeerd zijn een rol spelen. Nader onderzoek zal hier meer licht op moeten werpen.

Tabel 7.1 *Mate van economisch-functionele binding aan IJburg, Amsterdam en de regio*

Score	IJburg		Amsterdam		Regio	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Weinig (0 - 0,3333)	37	12	10	3	278	87
Gemiddeld (0,3334 – 0,6667)	200	62	109	34	32	10
Veel (0,6668 – 1)	83	26	200	63	9	3
Totaal	320	100	319	100	319	100

De analyses tonen aan dat plaats nog wel degelijk van belang is in de ruimtelijke oriëntatie van mensen. De IJburgers zijn niet als *footloose* nomaden te kenschetsen, juist de hoog opgeleide pioniersgezinnen hebben een opvallend hoge mate van lokaal ruimtegebruik. Zij blijken relatief veel met hun buurt in de weer, niet alleen in bestaande voorzieningen maar ook in het zelf organiseren van activiteiten en faciliteiten. Tabel 7.2 laat tevens zien dat van deze gezinshuishoudens moeders het meest lokaal actief zijn. Omdat in de regressie-analyse de specifieke

19 Hiervoor is aan alle indicatoren een score van 1 toegekend en zijn alle positieve antwoorden per respondent bij elkaar opgeteld. Vervolgens is dit gedeeld door het aantal 'valide' antwoorden waardoor een relatieve score is verkregen tussen de 0 en 1. Deze geeft de mate van economisch-functionele binding aan met respectievelijk IJburg, Amsterdam en de regio. Om de respondenten naar hun binding te classificeren, zijn de scores in drie gelijke groepen gedeeld, 0 t/m 0,3333, >0,3333 – 0,6667 en >0,6667. In bijlage F is de exacte samenstelling van de index te vinden.

kindervoorzieningen niet zijn meegenomen, deze kunnen immers slechts door ouders gebruikt worden, is het effect van huishoudenssituatie op de binding aan IJburg des te opvallender.

Tabel 7.2 *Regressie-modellen economisch functionele binding*

Onafhankelijke variabelen	IJburg		Amsterdam		Regio	
	B-coëfficiënt	t-waarde	B-coëfficiënt	t-waarde	B-coëfficiënt	t-waarde
<i>Persoonskenmerken</i>						
- geslacht (ref. man)	-0,059**	-3,180	0,024	1,163	0,048*	2,159
- leeftijd	-0,001	-1,046	0,002	1,528	-0,002	-1,702
<i>Huishoudenssituatie</i>						
- alleenstaand of stel (ref. stel)	0,093**	2,995	-0,097**	-2,795	-0,017	-0,458
- kinderen (ref. ja)	0,084***	4,290	-0,067**	-3,074	-0,037	-1,572
- werkuren per week	-0,001	-1,581	0,001*	2,345	0,000	0,651
- aantal auto's	-0,036*	-2,047	0,010	0,511	-0,007	-0,343
<i>Sociaal economische situatie</i>						
- opleidingsniveau	0,026**	2,600	-0,001	-0,101	-0,043***	-3,642
- soc. eco. status huishouden	-0,013	-0,799	-0,025	-1,404	0,010	0,547
<i>Woonsituatie</i>						
- vorige woonplaats (ref. A'dam)	-0,019	-0,638	0,877**	2,643	-0,063	-1,798
- wooncarrière Amsterdam	-0,010	-0,912	0,003	0,233	-0,006	-0,461
- woonduur IJburg (ref > 1 jaar)	0,019	1,046	-0,075**	-2,780	0,014	0,637
- sociale huur vs. overigen	-0,033	-1,005	-0,027	-0,742	0,029	0,762
- vrije sector huur vs. overigen	-0,040	-1,591	0,044	1,564	-0,024	-0,819
Intercept	0,567***	6,471	0,677***	6,910	0,479***	4,598
N	304		304		304	
Df	13		13		13	
F	5,810***		3,573***		2,939	
R2	0,206		0,142		0,116	

Significanties: * = $P < 0,05$; ** = $P < 0,01$; *** = $P < 0,001$

Zoals te verwachten zijn de mate waarin men over een auto kan beschikken en het aantal uur dat respondenten werken van invloed op het ruimtegebruik. Mobielere huishoudens, vaak tweeverdieners zonder kinderen, kiezen eerder voor voorzieningen buiten de wijk. Ook brengen ze vanwege hun werk meer tijd in de stad door dan de gezinnen. IJburgers die voorheen al in Amsterdam woonden en zich pas kortgeleden in de wijk gevestigd hebben, laten eveneens een sterkere oriëntatie op de stad zien. Toch is dit alles nog zeer beperkt, de regio speelt nauwelijks een rol van betekenis. Bovendien maken anders dan algemeen verondersteld wordt, juist lager opgeleiden het meest gebruik van diensten en voorzieningen op dit schaalniveau.

Het drukke leven van zogenaamde taakcombineerders levert kortom een belangrijke bijdrage aan het proces van *place making*. In zogenaamde kris-kras bewegingen of combinatieritten maken ze intensief gebruik van hun woongeving (zie Droogleever Fortuijn 1993 & 2000). Hierbij draait het niet louter om de instrumentele waarde van nabijheid, het gemak dat men van lokale voorzieningen heeft. Objectief gezien zijn de reistijden van de IJburgers namelijk niet korter dan bewoners van nieuwe wijken buiten de stad (Bontje, 2001; Lupi et al., 2007). Tevens worden de echt stedelijke voorzieningen door de gezinnen relatief weinig gebruikt. Het gaat dan ook voor een belangrijk deel om hun uitstraling en culturele waarde, de beleving van plaats die men er aan ontleent. Een van de redenen dat de respondenten op IJburg zijn gaan wonen is het gevoel dat vanuit de wijk alles veel gemakkelijker bereikbaar is dan wanneer ze buiten Amsterdam waren gaan wonen.

Van der Land (2004) omschreef deze binding eerder als de symbolische consumptie van de stad. Het maakt duidelijk dat de ruimtelijke oriëntatie van mensen de afgelopen decennia weliswaar groter is geworden, maar voor het dagelijks leven *place* nog steeds een basis heeft in nabijheid. Juist de hoog opgeleide middenklasse streeft als onderdeel van hun stedelijke levensstijl actief naar binding met een plek. Ondank dat ze zeer mobiel zijn en in principe kunnen gaan en staan waar ze willen, kiezen ze bewust voor faciliteiten ‘in de buurt’. Met name gezinnen, de *young urban professional parents* beschouwen lokaal ruimtegebruik als een meerwaarde van hun woonomgeving (Karsten, 2003 & 2007, Karsten et al. 2006). Buurtbinding is voor hen geen teken van zwakte, ruimtelijke inperking of achterstand, zoals verschillende academici dit zien, maar een juist een uiting van hun stedelijke levensstijl.

SOCIALE BINDING

In de literatuur over buurtbinding nemen sociale contacten de belangrijkste plaats in. Daarbij wordt dikwijls verwezen naar vroeger tijden waarin sociale relaties meer ruimtelijk geconcentreerd waren en familie en vrienden vaak in dezelfde wijk woonden. In de moderne samenleving zijn deze rollen uit elkaar getrokken waardoor de netwerken van bewoners meer verspreid zijn geraakt. Dit geldt in het bijzonder voor nieuwe wijken waar de meeste mensen elkaar van tevoren niet kennen en in principe niks anders delen dan de woonomgeving. Hierdoor zou er vooral anonimiteit en individualisme heersen. Tegenover het beeld van de buitenwijk als sociaal betekenisloos, staat echter de mythe van het nieuwe land waarin de pioniers een hechte gemeenschap vormen. Juist dorpsse saamhorigheid zou er domineren, met de buurtbarbecue als ultiem suburbaan cliché. De vraag die in dit hoofdstuk centraal staat is hoe de sociale contacten van de eerste IJburgers eruit zien en welke weerslag dit heeft op hun *place making*. Is de wijk sociaal betekenisloos en hangt men meer aan andere schaalniveaus, of is er juist sprake van een actieve en open pioniersfase zoals eerdere onderzoekers beschreven?

8.1 Sociale netwerken

Familie in de stad

De eerste bewoners van IJburg hebben relatief breed uitgewaaierde sociale netwerken. Zoals in hoofdstuk 6 is beschreven, komt driekwart van de respondenten oorspronkelijk niet uit Amsterdam. Ondanks dat de meeste verwanten zich buiten de stad bevinden, heeft toch zeventig procent enkele familieleden in Amsterdam wonen. Onder IJburgers die hun jeugd in de stad hebben doorgebracht komt dit uiteraard het meest voor, maar ook van de bewoners die op latere leeftijd naar Amsterdam zijn verhuisd hadden de meesten al een sociale band met de stad.¹

Zoals bij de functionele dimensie duidelijk werd, is familie in de vorm van oppas voor gezinnen met kinderen een belangrijk onderdeel van het sociale net-

¹ Hoe langer de wooncarrière in Amsterdam, hoe vaker men er familie heeft wonen. Dit verband is matig sterk, Spearman's rho=0.284, p<0.001.

werk. Daarbij is het van belang dat men niet te ver uit elkaar woont, zodat opa en oma makkelijk kunnen bijspringen. Familie in de directe buurt is (nog) zeldzaam, zoals tabel 8.1 laat zien, al gaf een Surinaamse vrouw aan dat er reeds binnenkort een familielid van haar in de wijk komt wonen. ‘Aangetrouwde familie komt binnenkort hier wonen. Toevallig. Zij had gehoord van mij en heeft zich ook ingeschreven. Ook dit type woning. Dat vind ik gezellig.’ Dit ‘meenemen’ van familie is een typisch verschijnsel van nieuwe wijken dat ook in verschillende oude groeikernen, zoals in Almere en Zoetermeer, is aangetroffen (zie bijv. Breed et. al, 2001; Van Ginkel & Deben, 2002). Een dergelijk proces blijkt ook de andere kant op te werken zoals een ouder echtpaar vertelt. Ze hebben mede voor IJburg gekozen vanwege de nabijheid bij hun kleinkinderen. ‘Ze wonen in Landsmeer en Aalsmeer en we passen dus op, twee dagen in de week, dus we hadden zoiets van nou, dat is toch wel prettig. Die kunnen hier lekker spelen.’

Tabel 8.1 *Locatie sociale netwerk, in procenten*

<i>Locatie</i>	<i>Familie</i>	<i>Vrienden</i>	<i>Plekken met veel contacten</i>
Straat / blok	2	25	10
Wijk	4	25	5
Amsterdam	70	94	85
Regio	48	75	41

Het schaalniveau van vriendschap

Vriendschappen bevinden zich op meer schaalniveaus dan familiebanden, zoals te zien is in tabel 8.1. Vrijwel alle respondenten hebben vrienden in de rest van Amsterdam, maar velen ook elders in de regio en daarbuiten. Hierin toont zich de netwerksamenleving waarin sociale relaties minder lokaal gericht zijn. Toch heeft eenderde van de respondenten inmiddels ook vriendschappelijke contacten op IJburg, in de eigen straat en/of elders in de wijk. Dit geldt in het bijzonder voor de hoogopgeleide gezinnen en de mensen. Ook nemen deze sociale contacten toe met de woonduur in de wijk.² Met name de invloed van opleidingsniveau is opval-

2 Het aandeel respondenten met vrienden in de wijk neemt toe tot de leeftijd van 45 jaar, waarna het weer afneemt. Van de zestigplussers zegt niemand vrienden in de wijk te hebben. Het verband tussen leeftijd en vrienden in de wijk is dus niet lineair, maar categoriaal, Cramer's $V=0.231$, $p<0.05$. Voor opleidingsniveau geldt wel een lineaire samenhang, Spearman's $\rho=0.220$, $p<0.001$. Van de universitair geschoolden heeft 47% vrienden op IJburg tegenover 17 procent van de laagst opgeleiden. Het hebben van kinderen verhoogt de kans op vrienden in de wijk, maar dit verband is relatief zwak, Cramer's $V=0.125$, $p<0.05$. Ook mensen die al langer dan een jaar op IJburg wonen hebben meer lokale vrienden, maar deze samenhang is eveneens niet sterk, Cramer's $V=0.121$, $p<0.05$.

lend omdat doorgaans wordt aangenomen dat hoger opgeleiden juist het meest *footloose* zijn (Driessen & Völker, 2000).

Voor een deel kende men de vrienden in de wijk al voor de verhuizing naar IJburg. ‘We hebben een aantal mensen op IJburg, maar dat was al daarvoor. Een kennis woont daar en één van m’n beste vrienden, die is nu net hierheen verhuisd. En m’n andere beste maatje die woont daar. Dus eigenlijk m’n twee beste vrienden die wonen hier dus ook.’ Een andere respondente vertelt dat ze in eerste instantie niet positief tegenover IJburg stond, maar dat een bezoek aan een vriendin die er reeds woonde haar over de streep heeft getrokken. Op haar beurt haalt zij nu weer andere mensen naar de wijk. ‘Het is echt een olievlek, het trekt elkaar aan. Eén schaap eroverheen en dan komt de rest. Dat is grappig, echt leuk. Ik stuur ze gewoon allemaal naar IJburg.’

Sociale netwerken blijken een belangrijke factor in de locatiekeuze van de IJburgers. Dit geldt niet alleen voor de directe wijk, maar ook de wens in Amsterdam te (blijven) wonen. Zoals tabel 8.1 laat zien heeft de overgrote meerderheid van de respondenten de meeste contacten in de stad.³ En in het onderhouden van dit netwerk voorzien velen problemen als ze naar elders zouden verhuizen. ‘Ik heb wel nagedacht over Almere, maar dan bouw je daar een leven op en dan zit je met je vrienden die je dan hier hebt. Dan moet je echt bellen en een afspraak maken. Het is niet meer, van komen even op de koffie of je komt gewoon aanfietsen. Dat kan hier wel in IJburg, kan je nagaan. Ja, vrienden die gewoon langskomen. Die gewoon in één keer op de stoep staan, of als je belt, over tien minuten ben je er.’

8.2 Het is hier net een dorp

Het begon op internet

Hoewel de IJburgers in hun sociale relaties sterk op Amsterdam zijn gericht, is hun directe woonomgeving absoluut niet te kenschetsen als een anonieme buitenwijk. Vrijwel alle respondenten (90%) zeggen dat ze veel buurtbewoners van gezicht kennen. De interesse voor de toekomstige burens begon bij menig bewoner al voor hun verhuizing. Zo probeerden diverse kopers van de eerste blokken uit nieuwsgierigheid en onzekerheid over de wijk bij de bouwconsortia elkaars na-

³ Uiteraard neemt Amsterdam als concentratiegebied van sociale contacten toe met de woonduur in de stad, maar dit verband is niet helemaal lineair, Pearson's $R=0.184$, $p<0.001$. Het zwaartepunt ligt bij de respondenten die sinds hun studietijd in Amsterdam wonen, van hen heeft 94 procent de meeste contacten in de stad. De relatie met de wooncarrière in Amsterdam is dan ook sterker dan de woonduur in de stad, Spearman's $\rho=0.263$, $p<0.001$.

De school is een ontmoetingsplaats

men te achterhalen. Uit privacyoverweging bleek dit niet mogelijk, waarop twee toekomstige IJburgers een website opzetten waar anderen hun gegevens konden achterlaten. Binnen korte tijd groeide dit uit tot hét platform voor IJburg. In het bijzonder via het forum kwamen de eerste bewoners met elkaar in contact en werd er uitgebreid gediscussieerd over de ontwikkeling van de wijk. ‘Ik heb in het begin veel op die website gekeken. Dan kon je je voorstellen, heb ik dus ook wel gedaan, wie wij dan waren, en de mensen hadden ook via het internet, hadden ze contact met elkaar. Dat vond ik dan wel leuk. Het ging dan ook over de bouw en de punten die er nog niet zo goed waren.’

De website vervult een belangrijke rol in de *place making* van de allereerste IJburgers. Voor velen bracht het de wijk, die ze tot dan toe alleen van plannen en tekeningen kenden, tot leven. De site zorgde ook voor een gevoel van saamhorigheid. De poging van het Projectbureau de sociale ontwikkeling van IJburg met een eigen website te stimuleren werd zelfs als opdringerig beschouwd. De bijeenkomsten die projectontwikkelaars tijdens de bouw van een blok organiseerden om burens met elkaar in contact te brengen, kunnen daarentegen wel op veel waardering rekenen. Daarbij is het niet alleen de gezelligheid die de bewoners al in

een vroeg stadium tot elkaar brengt, maar ook het gezamenlijk belang als kopers. ‘In deze hele rij, daar hadden we al contact mee. Het begon in de keet, omdat we allemaal op hetzelfde moment zijn aangekomen. We hadden allemaal dezelfde bouwer, dus je was allemaal met dezelfde dingen bezig, dezelfde problemen en dezelfde verwachtingen. Dan zag je elkaar en herken je elkaar en in het weekend kwam je dan eens iemand tegen toen het nog gebouwd werd.’

Hoewel binnen een blok de meeste bewoners elkaar dus vaak al enigszins kenden, begon het echte burenccontact pas na de oplevering van de woningen. Veel respondenten vertellen dat ze bewust kennis gemaakt hebben met hun medebewoners, zeker van hun eigen straat maar ook dikwijls in de omliggende buurt. ‘Toen we hier kwamen wonen, dat was vrij bijzonder, want er woonden hier nog niet heel veel mensen. Dus dat is ook zoiets van welkom bij de club der pioniers. Niet iedereen, maar de meeste mensen zijn voorgesteld en dan weet je op een gegeven moment wel van die woont daar.’ Een andere bewoner vond de manier waarop anderen zich voorstelden, niet met hun naam maar huisnummer, hilarisch.

Niet alleen het willen weten wie je burens zijn, vormde een belangrijke drijfveer voor contact, maar ook de nieuwsgierigheid naar hoe anderen hun huis inrichten of iets geregeld hadden. Door de omgeving gelijk vertrouwd te maken, bestreden de eerste bewoners de spanning en anonimiteit van de nieuwe wijk waar sommigen naar eigen zeggen bang voor waren. ‘Iedereen die was zoekende en dat schept al een soort band. Dan praat je zo, “waar kom je vandaan”, “hoe zit het met die scholen”, “waar doe jij je boodschappen”. De nieuwtjes die mensen uitwisselen, dat geeft echt wel een groepsgevoel.’

Naast contacten met directe burens leren veel bewoners als ze eenmaal in de wijk gesetteld zijn ook andere mensen kennen. Scholen en crèches zijn bij uitstek bronnen van sociale contacten, evenals de buurtactiviteiten en organisaties. Zo ook voor deze moeder. ‘Met name de mensen waarvan de kinderen op school zitten, die ken je natuurlijk. En toen mijn zoontje nog op de naschoolse zat, toen deden ze veel activiteiten in de kerk, dus dan zie je ook wel veel mensen daar.’ Een andere bewoner vertelt dat hij mensen heeft leren kennen in de buurt door het uitlaten van zijn hond.

Daarnaast worden de enkele voorzieningen die IJburg reeds rijk was, door diverse respondenten genoemd als plek waar men elkaar ontmoet. In het bijzonder het openbaar vervoer speelde een belangrijke rol. ‘Andere mensen leer je een beetje kennen door gewoon het goedemorgen effect in de bus en de tram, als iedereen naar zijn werk moet. Dan heb je korte gesprekjes dus ongemerkt leer je iemand wel een beetje kennen al zou ik van sommigen niet weten waar ze precies wonen.’ Door de onregelmatige frequentie van de bus in het begin belandde een andere bewoner naar eigen zeggen op het centraal station regelmatig in de kroeg met zijn eveneens wachtende burens.

Ook bij de noodwinkel, de snackbar en de videotheek kwamen de eerste IJburgers elkaar tegen en werden sociale bindingen gevestigd. Echter, zoals een alleenstaande man opmerkt, 'bij een snackbar of zo doe je natuurlijk geen hechte vriendschappen op.' Het gaat dan ook voornamelijk om bekende vreemden en de vestiging van zogenaamde publieke familiariteit (Blokland, 1998).

Groeten en ontmoeten

Algemeen omschrijven de eerste IJburgers hun wijk als heel open en sociaal. Dat uit zich met name in het groeten en de praatjes die mensen met elkaar maken. 'Iedereen groet elkaar op straat, mensen die we absoluut niet kennen. Zelfs de postbode groet hier.' Zeker in de zomer als mensen meer buiten zijn, ze intensief gebruik maken van hun tuin of terras en regelmatig barbecues organiseren, lijkt het sociale leven hoogtij te vieren. In de winter is het iets minder, maar ook dan komt men elkaar bij speciale gelegenheden als Sint Maarten, Sinterklaas, Oud en Nieuw en de inmiddels traditionele kerstbomenverbranding in januari tegen. 'Hier praat iedereen, iedereen bemoeit zich met elkaar. Het is veel socialer, iedereen is open, iedereen kijkt wel naar je. Met Oud op Nieuw was het heel gezellig buiten, weet je wel? Iedereen kwam iedereen even gelukkig nieuwjaar toewensen.'

Deze saamhorige sfeer vinden veel bewoners heel bijzonder, zeker voor een Amsterdamse wijk. In hun oude buurt waren ze anders gewend. 'We hebben meer contact dan we ooit hebben gehad in de Indische buurt in Amsterdam. Dat was veel en veel anoniemer. Daar kenden we de burens in ons pand en daar hield het zo'n beetje op. Hier zie je alle burens gewoon met elkaar kletsen en buiten kleven.'

De meeste IJburgers zeggen dat ze dit van tevoren niet verwacht hadden en ook niet met deze intentie naar de wijk gekomen zijn. Nu ze er eenmaal wonen vinden ze het contact met medebewoners erg prettig en contrasteren ze de afstandelijkheid en anonimiteit in hun oude buurt sterk met de situatie in hun nieuwe woonomgeving. Bijna zestig procent omschrijft het leven op IJburg als dorps, onder de gezinnen met kinderen zelfs zeventig procent.⁴ 'Ik kom uit Amsterdam en vind het heerlijk om een *nobody* te zijn. Hier kom je ineens in een dorp waar iedereen je kent, waar iedereen bij wijze wel iets over je weet. Ik had niet gedacht dat ik dat leuk zou vinden en dat zoiets niet te benauwend zou zijn.'

Hoewel de dorps sfeer volgens de eerste IJburgers geen bewuste keuze is, wordt het door velen van hen actief uitgedragen en impliciet nagestreefd. Zoals een moeder vertelt is ze het heel snel vanzelfsprekend gaan vinden en de meeste bewoners incorporeren het in hun *place making*. Vooral het groeten op straat wordt min of meer een sociale norm, zoals blijkt uit deze uitspraak van een respondent

4 Gezinnen met kinderen ervaren IJburg vaker als dorps dan stellen en alleenstaanden, 69 procent tegen 47 procent. Dit verband is matig sterk, Spearman's rho=0.255, p<0.001.

ten aanzien van een van zijn burens. 'Ik zag hem wel eens in de parkeergarage en dan zei ik gewoon vriendelijk gedag als buurman, maar hij reageerde niet. Toen had ik nog iets van, wat is dat nu voor figuur.'

De open, sociale houding komt voor een groot deel voort uit het feit dat IJburg in alle opzichten nieuw is en nog helemaal gevormd moet worden. De bewoners komen allemaal op hetzelfde moment in de wijk en velen beginnen hiermee aan een nieuwe fase in hun leven. Het in 'hetzelfde schuitje zitten' schept een band waardoor het ijs snel gebroken wordt. Dit kenmerkt nieuwe wijken in het algemeen, in de oude polderdorpen, tuinvijken en groeikernen omschreven de eerste inwoners hun woonomgeving eveneens als dorps. 'Wat ik leuk vind hier is dat iedereen een nieuwe start maakt, voor iedereen is het nieuw. Iedereen staat er heel open in en iedereen wil er denk ik wel wat van maken. Dat maakt dus makkelijk contact.'

Het nieuwe land zorgt ook voor een door idealisme gedreven pioniersmentaliteit die zich weerspiegelt in de manier waarop men met elkaar omgaat. Net als professionals geloven de eerste bewoners dat ze de plek naar hun hand kunnen zetten (Groenman, 1953; Van Doorn-Jansen, 1965; Constandse & Schonk, 1984). De sociale verhouding zijn hier een belangrijk aspect van en veel IJburgers doen daarom extra hun best om een gezellige sfeer te creëren, dat is immers ook in hun eigen belang. Zo heeft onder de bewoners van het eerste uur ruim een kwart wel eens meegeholpen met een buurtbarbecue of borrel, van de gezinnen met kinderen zelfs 38 procent.

Stedelijke verwijdering

Het dorpse gevoel wordt verder gestimuleerd doordat de wijk in het begin nog kleinschalig bebouwd is. De eerste twee jaar wonen er slechts een handjevol mensen op IJburg en kent vrijwel iedereen elkaar. Vanaf eind 2004 gaat de groei echter aanzienlijk sneller, hetgeen volgens diverse bewoners van het eerste uur ook de sociale sfeer in de buurt doet veranderen. 'Het wordt nu zo groot dat je ook gewoon niet weet wie hier nou woont en wie niet. Zeker in de zomer, als iedereen naar Blijburg gaat.'

Zoals uit tabel 8.2 blijkt hebben de IJburgers die korter dan een jaar in de wijk wonen minder contacten met hun buurtgenoten dan de eerste vestigers. Hierdoor wordt de wijk stedelijker, zo meent een jonge vader. 'Dan is er een nieuw blok en dan vraag je je af waarom hebben ze zich niet voorgesteld, overdreven gezegd. Zo'n neiging krijg je wel, van dat zijn weer nieuwe mensen.'

Veel respondenten zeggen dat ze hier wel even aan hebben moeten wennen en sommigen vinden het erg jammer dat de open sfeer verdwijnt. 'Het was een tijdje dat je in de bus voorin ging zitten, de voorste stoel en dan praatte je met de chauffeur, want die had het ook maar saai. Die had elke rit één passagier of zo. Dat

was natuurlijk heel gezellig, maar dat is er niet meer.’ De meeste pioniers beschouwen het echter als een ontwikkeling waar ze weinig tegen kunnen doen, het hoort volgens hen nou eenmaal bij een stadswijk. Met de directe burens probeert men de band wel in stand te houden. ‘Het is een goede mix van dorps en stedelijk. Er komen hier een hoop vreemden met wie je nooit wat te maken zult hebben, maar omdat we er vanaf het begin zaten, is het ook een beetje dorps omdat je samen aan het pionieren was.’

Tabel 8.2 *Sociale contacten naar woontijd IJburg, in procenten*

<i>Aard contacten</i>	<i>Langer dan een jaar</i>	<i>Korter dan een jaar</i>	<i>Cramer's V</i>
Buurtbewoners groeten	100	98	0.103
Burens kennen van gezicht	94	85	0.154**
Een praatje maken	89	77	0.169**
Buurtbarbecue organiseren	26	14	0.143*

Significantieniveaus: * = $p < 0.05$; ** = $p < 0.01$

Een andere reden dat de dorps sfeer verandert, is het feit dat de IJburgers en hun wijk als geheel meer geseteld raken. Bij de pioniers neemt hiermee de drijfveer om in elkaar te investeren af en onder de nieuwkomers, in het bijzonder de sociale huurders, is de noodzaak vanaf het begin beduidend geringer. ‘Het eerste jaar dat we hier woonden hebben mijn buurvrouw en ik een barbecue georganiseerd. We hadden ook mensen daar aan de overkant uitgenodigd en dat was gewoon reuze gezellig. Toen hadden we zoiets van, misschien is het wel leuk om dat elk jaar te doen. Maar goed, dat is er nooit meer van gekomen.’

Ook de burens die vanwege de het gezamenlijk belang in hun huizen regelmatig bij elkaar kwamen, gaan minder hecht met elkaar om. Met de aanloopproblemen achter de rug pakken ze hun gewone leven weer op, wat leidt tot het uitslecteren van sociale contacten ‘Het gaat zich meer vormen, niet meer iedereen met iedereen zeg maar. Je hebt het ook niet meer zo nodig. Je weet nou welke mensen je echt graag mag en welke gewoon je burens zijn.’

Met de echte pioniersfase achter de rug verandert ook het belang van de wijkwebsite voor de meeste bewoners. Zo is het steeds minder een bron van buurtcontacten voor alle IJburgers, maar een plek waar slechts een klein groepje hevige discussies voert. Diverse respondenten klagen over de toon, die beduidend minder open is dan in het begin. Directe sociale binding wordt er ook niet of nauwelijks meer mee gevestigd en zover het een rol speelt in de *place making* van de IJburgers is dit marginaal. ‘Heel toevallig vanmiddag heb ik even gekeken, maar eigenlijk verder nooit. Ik bemoei me gewoon met mezelf en ik probeer een beetje contacten hier te maken en een beetje leuk met iedereen te babbelen.’

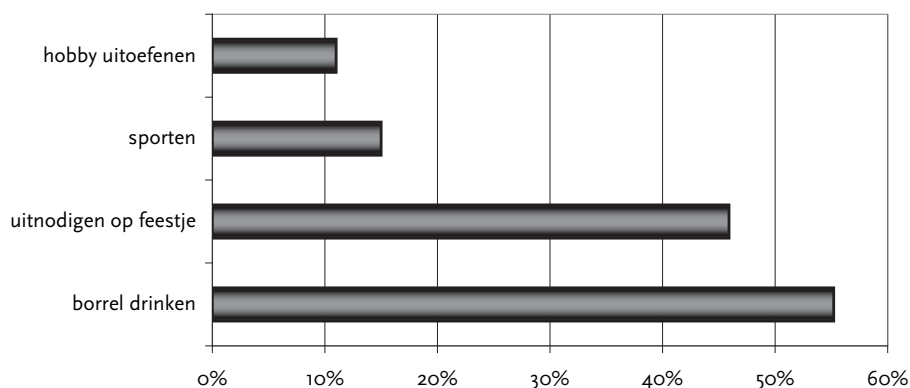
8.3 Niet bij elkaar over de vloer komen

Gepaste afstand

Menig IJburger van het eerste uur hecht veel waarde aan de dorpse sfeer waarin iedereen elkaar kent en joviaal met elkaar omgaat. Het gaat echter vooral om de beleving die hier van uitgaat, want gevraagd naar hun feitelijke contacten, blijken veel respondenten toch behoorlijk terughoudend te zijn. Relaties met burens hebben vaak een veel oppervlakkiger karakter dan men in eerste instantie doet voorkomen. Waar vrijwel alle bewoners hun burens groeten en praatjes met elkaar maken, laat figuur 8.1 zien dat de meer intensieve contacten relatief beperkt zijn. Ongeveer de helft van de IJburgers komt wel eens bij elkaar over de vloer, maar dit is niet dagelijks en zeker niet op grote schaal. Echte meer vriendschappelijke activiteiten als samen sporten of de hobby uitvoeren komen, ondanks de open pioniersfase, onder de eerste bewoners in het algemeen niet veel voor.

Dit wijten veel IJburgers aan het feit dat ze drukke levens leiden en vaak al een uitgebreide club van vrienden en kennissen buiten de wijk hebben. ‘Het contact met de burens is goed over het algemeen, maar verder is iedereen lekker op zichzelf. De meeste mensen die hier wonen hebben natuurlijk een drukke baan om zich zoiets te kunnen veroorloven. Dus je loopt bij elkaar de vloer niet plat, maar je hebt wel leuke burens aan elkaar. Dat zou ik ook niet willen. Ik woon hier nu toch al zo’n tijd in de stad en ik heb genoeg aan mijn eigen vriendenkring.’

Figuur 8.1 Aard burenscontacten op IJburg

In principe staan de meeste bewoners open voor contact en vindt men het belangrijk goed met elkaar overweg te kunnen, maar wel op een vrijblijvende manier. De dorpse sfeer waar men zo aan zegt te hechten is dus relatief, het moet niet te

‘close’ worden. Met deze houding wijken de IJburgers niet af van de gemiddelde stadswijk of suburb waar mensen een gepaste afstand tot elkaar houden, niet te vluchtig maar ook niet te intiem. ‘Met verschillende heb ik leuk contact, ik ga met mijn overbuurvrouw wel eens naar een concert of een ballet. Maar niet dat we nou bij elkaar koffie drinken, want daar hou ik helemaal niet van. Niet gedwongen, van morgenochtend dan kom ik bij jou en dan overmorgen jij bij mij. Ik zou er niet aan moeten denken.’

Als vrienden zouden de meeste bewoners hun burens dan ook niet omschrijven, eerder goede kennissen met wie ze de buurt delen en toevallig ‘een klik’ hebben. Nabijheid en overeenkomst zijn hierbij belangrijke factoren. Mensen moeten elkaar tegenkomen en iets te bieden hebben. ‘Soms bouw je iets op en soms niet, soms blijft het contact gewoon oppervlakkig. Prima, dat heeft te maken met klikt het of klikt het niet.’

Meeting & mating

De meeste intensieve contacten doen zich voor in de eigen straat, daarbuiten blijft het vaak bij groeten en af en toe een praatje. Zo geeft 83 procent van de IJburgers aan regelmatig contact met hun directe burens te hebben, terwijl dit in de rest van de wijk maar veertig procent is. Voor menig respondent geldt ook dat van de medebewoners die ze ontmoeten bij de crèche of in de bus, meestal diegenen die direct bij hen ‘in de buurt’ wonen uitgroeien tot echt belangrijke contacten in het lokale sociale netwerk. Anderen blijven ‘bekende vreemden’ die ze meestal alleen tegenkomen in een specifieke context.

Volgens een respondent kan er daarom beter gesproken worden van ‘blokbinding’ want dat is de eenheid waar mensen zich het meest mee associëren op sociaal gebied. ‘Het is met name dit blok, deze zeven huizen hier naast elkaar, dat is al vanaf het begin. Ik ken ook wel mensen aan de andere kant en via de crèche, maar die zie ik niet zo vaak, spreek ik niet zo vaak als de directe burens hier.’ Ook andere een bewoner legt uit dat de reikwijdte van het ‘goede’ contact zeer beperkt is. Zo heeft zijn dochter twee vriendinnen in de straat die ze nog niet kende voor ze naar school ging. ‘Dat is wel tweehonderd meter verderop dus die heeft ze niet spontaan leren kennen.’

Toch is het niet alleen nabijheid die telt in sociale contacten, met name leeftijd en gezinssituatie spelen een grote rol. Soort zoekt toch soort, zo ondervond ook deze vrouw. ‘We zijn wel leeftijdsgenoten, maar zij hebben jonge kinderen. In het begin dacht je nou het zijn stugge mensen, maar dan zie je dat het toch anders is. Hun onderwerp ligt heel anders dan mijn onderwerp. Dus je praat gewoon over andere dingen, meer over wat met IJburg te maken heeft.’ De gezinnen hebben dan ook algemeen meer contacten in de wijk dan de alleenstaanden en stellen.

Bovendien maken de gezinnen door de tijd heen meer contacten, terwijl dit bij de huishoudens zonder kinderen vrijwel gelijk blijft.⁵

Dit verschil kan voor een belangrijk deel verklaard worden uit de mate waarin bewoners de wijk gebruiken. Zoals in het vorige hoofdstuk beschreven hebben huishoudens met kinderen een grotere functionele binding aan IJburg en brengen ze meer tijd in de buurt door. Hierdoor hebben ze een grotere kans elkaar te ontmoeten, of te wel een grotere kans op *meeting*, en door hun overeenkomsten meer grond voor het aangaan van sociale banden, het zogenaamde *mating* (Flap, 2000). 'Ik ken al veel mensen hier. Omdat je als parttime werkende moeder natuurlijk ook meer door die wijk loopt en ja, met die gymzaal en de school. Ook de winkel daar, dat soort dingen.'

Bij alleenstaanden en stellen, die minder in de wijk aanwezig zijn en dikwijls in appartementen wonen, blijven de contacten met buurtgenoten vaak beperkt tot korte gesprekken in de supermarkt of bij de bushalte. Velen hebben ook geen behoefte aan meer, al vindt een enkeling het wel jammer. Zo is de dorpse sfeer van de eerste jaren vrijwel volledig langs een ouder koppel aan het begin van de IJburglaan heen gegaan. 'Wij zijn zelf erg open mensen, wij zoeken altijd contact met de directe burens. Je ziet elkaar en je groet elkaar en je stelt je voor. Maar dat valt mij tegen hier, er heerst toch een erg stadse mentaliteit vind ik. Je merkt dat er mensen wonen die heel individualistisch zijn en dus echt gewoon met niemand iets te maken willen hebben. Vrouwen en kinderwagens lopen hier voorbij. Ik zeg goedemiddag maar ze lopen je straal voorbij.'

Naast huishoudensituatie en sociale overeenkomst, bestaat er binnen de sociale contacten een onderscheid tussen huurders en kopers. Dit wordt ook door diverse respondenten opgemerkt, met name op plaatsen waar op blokniveau gemengd is. Zo vertelt een bewoner van een huurappartement in de vrije sector over de mensen met wie hij contact heeft: 'Het zijn vooral de naaste burens, via de terrassen. De rest van de burens groet ik wel, je kent ze van gezicht. Maar het zijn alleen de huurders, niet de kopers. Dat is een barrière. Daar hebben we eigenlijk weinig contact mee, het is toch een aparte groep.' Het feit dat kopers en huurders zich bij problemen met het woonblok vanwege hun verschillende belangen apart verenigd hebben, heeft in dit geval sterk bijgedragen aan het ontbreken van sociale contacten tussen beiden.

5 Het hebben van kinderen heeft een sterk effect op de reikwijdte van de contacten op IJburg, Cramer's $V=0.350$, $p<0.001$. Van de gezinnen heeft 56 procent regelmatig contact met burens buiten hun straat of blok, terwijl dit onder de alleenstaanden en stellen slechts 21 procent is. Na een jaar in de wijk gewoond te hebben, heeft 65 procent van de gezinnen contacten in de rest van IJburg, waar dit voor de huishoudens zonder kinderen 23 procent is. Het verband tussen het hebben van kinderen en contacten in de brede wijk is voor respondenten met een woonduur van meer dan een jaar nog sterker, Cramer's $V=0.425$, $p<0.001$.

Burencontact in blok 4

In het algemeen blijken kopers het meest contact te hebben met hun directe burens, bijna negentig procent tegen iets meer dan zeventig procent onder de huurders.⁶ Met name in de straten met eengezinswoningen gaan de burens relatief intensief met elkaar om, in tegenstelling tot de zogenaamde wokkelwoningen waar koop en huur door elkaar heen zijn gebouwd. Een respondent uit een sociale huurwoning beklagt zich over deze vorm van segregatie. 'Er heersen hier nog rangen en standen. Iemand met een duur en groot koophuis zoekt geen contact met iemand die in een huurhuis woont. In de jaren zestig was men één buurt met elkaar, maar in deze samenleving is het ieder voor zich. IJburg is daarop geen uitzondering.'

Deze verschillen worden versterkt door de fasering van de oplevering van de woningen. Niet iedereen is tegelijkertijd op IJburg komen wonen en als men een-

6 Het verband tussen eigendomssituatie en het hebben van contacten in de straat of het eigen blok is matig sterk, Cramer's $V=0.216$, $p<0.001$. Wanneer onderscheid wordt gemaakt naar huishoudens met en zonder kinderen, blijven de kopers het meest contact houden, maar neemt dit onder de sociale huurders toe van de helft onder kinderlozen en driekwart onder de gezinnen. Op wijkniveau heeft van zowel de kopers als de sociale huurders 41 procent contact met medebewoners tegenover 29 procent van de huurders in de vrije sector.

maal ergens mensen heeft leren kennen maakt men niet snel nieuwe kennissen in andere blokken, ook al is de geografische afstand beperkt. ‘Dat is wel dichtbij, maar wij kwamen net iets eerder en dat is allemaal later gekomen. Toen waren de contacten allemaal al een beetje gelegd.’

Mede hierdoor kunnen al snel verschillende buurtjes binnen IJburg worden onderscheiden. Met name de IJburglaan, de hoofdstraat van de wijk, fungeert zowel als een fysieke als sociale barrière. Zo groeien de Rieteilanden en het Haven-eiland, in elk geval in de beleving van de meeste bewoners, al snel uit tot gescheiden werelden. ‘Iedereen die ik ken woont hier aan deze kant van de IJburglaan zeg maar. Ik ben er laatst geweest naar iemand die daar woont, maar verder ken ik daar niemand. Die mensen wonen er volgens mij nog niet zo heel lang en het is ook met name hoogbouw dus geen tuin, misschien geen jonge kinderen, misschien in dat opzicht ook niet zo snel contacten, ik weet het niet.’

8.4 Samen de schutting doen

Hoewel mensen het zelden erkennen, hebben ze sociale contacten niet alleen voor de gezelligheid, maar ook vanwege hun nut. In academische termen is te stellen dat burenen een vorm van sociaal kapitaal zijn dat als hulpbron kan worden ingezet. Dit gaat voornamelijk om het verrichten van kleine hand en spandiensten, zoals het lenen of in bewaring houden van spullen en de mogelijkheid de kinderen bij elkaar onder te brengen als men om oppas verlegen zit.

Voor de eerste bewoners van IJburg zijn familie en vrienden elders de belangrijkste bronnen van sociaal kapitaal. Zeventig procent van de respondenten zegt meer beroep te doen op bekenden buiten IJburg dan op hun burenen, onder alleenstaanden zelfs 83 procent. Toch hebben de meeste IJburgers op de een of andere manier een functionele relatie met hun medebewoners, zoals blijkt uit tabel 8.3. Ruim de helft van de respondenten vraagt volgens eigen zeggen burenen tamelijk makkelijk om hulp. Dit geldt in versterkte mate voor de huishoudens met kinderen. Ook kopers blijken tamelijk open te staan voor het verrichten van hand en spandiensten voor burenen. Net zoals het groeten op straat wordt dit als een zeer positief kenmerk van IJburg gezien. ‘Laatst zat ik vast in de parkeerplaats. De burenen zijn heel aardig, die komen dan gewoon zelf, weet je wel? Met de auto, om te trekken ofzo. Dat heb ik in Amstelveen echt niet, dan zeggen ze: “Bel maar, ik ben ook lid van de ANWB, bel jij maar ook de ANWB”. Voor dat je ze kan vragen, beginnen ze een hint te geven.’

Omdat burenen in het sociale netwerk van mensen vaak een zwakke binding zijn, worden ze vooral voor informele vormen van burenhulp ingeschakeld, zoals het in bewaring hebben van een huissleutel en de planten water geven of post bewaren als men op vakantie is. Een andere belangrijke bron van functionele sociale con-

tacten tussen buren zijn aangrenzende tuinen en (dak)terrassen. Met name in de lente en zomer is dit te merken, zoals deze respondente uitdrukt. 'Iedereen is hier weer met zijn tuin bezig en dan wisselen we wel eens wat bollen en zaden uit, dat is zo leuk.' Bewoners van de eengezinswoningen op het Rieteland vertellen vrijwel allemaal over schuttingen en tuinhekjes als aanleiding om bij elkaar te raden te gaan, hoewel als deze eenmaal staan de contacten hierdoor lijken te verminderen. 'We overleggen ook dingen over de tuin, hoe zullen we het doen. Mijn buren wilden absoluut geen hoge schutting en nou ja, hoe zullen we dat oplossen? En wij ook eigenlijk niet. Dat is wel heel fijn.'

Tabel 8.3 Functionele sociale contacten, in procenten

<i>Stellingen</i>	<i>Huishoudens met kinderen</i>	<i>Huishoudens zonder kinderen</i>	<i>Kopers</i>	<i>Huurders</i>
Op familie doe ik meer een beroep dan op mijn buurtgenoten	66	74	68	74
Ik help vrijwel alleen familie of vrienden	24*	35*	27	33
Buurtbewoners vraag ik gemakkelijk om hulp	59**	43**	58**	37**
Geen functionele sociale contacten met buren	7**	19**	10*	20*

Significantieniveaus: * $p < .05$, ** $p < .01$

Sociaal kapitaal

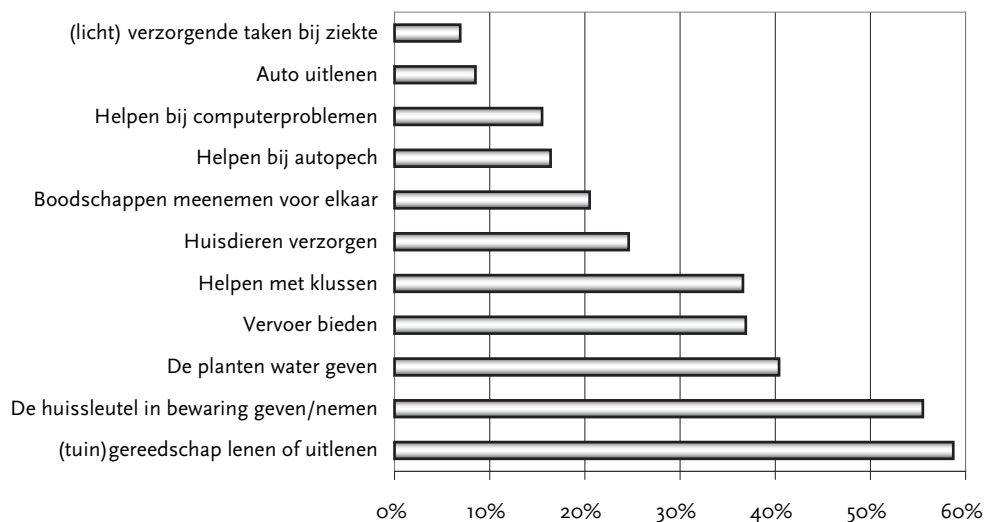
Hoewel, zoals hierboven geschetst, de gedeelde belangen bij het huis na de eerste periode vervagen, blijft men elkaar bijstaan met kleine hand en spandiensten zoals tips of klusbenodigdheden. 'Mensen zijn wel makkelijk in dingen met elkaar delen. Met een materieel, een kruiwagen, en eventjes elkaar helpen. Dat gaat heel makkelijk.' Daarbij is weinig verschil tussen huishoudens met en zonder kinderen, het lijkt meer een kwestie van vertrouwen.⁷ Zoals figuur 8.2 laat zien, is gereedschap uitlenen voor veel IJburgers geen probleem, maar zodra het om hun auto gaat laten maar weinigen hun buren hieraan sleutelen of in rijden.

Hoewel het niet veel genoemd wordt, maken de eerste IJburgers ook gebruik van elkaars expertise. Reijndorp e.a. hebben in het boek *Buitenwijk* (1998) reeds beschreven hoe de professionele kennis van buurtbewoners ingezet wordt bij lokale problemen of persoonlijke kwesties. Dit gaat van het adviseren over de aanleg van de tuin, het vinden van de weg in een bureaucratische organisatie tot hulp

⁷ Significante verschillen naar gezinssituatie zijn er ten aanzien van boodschappen doen, gereedschap uitlenen en het bieden van vervoer, respectievelijk $R=0,134$ op $p < 0,05$, $R=0,180$ op $p < 0,01$ en $R=0,149$ op $p < 0,01$.

bij het runnen van de bewonersvereniging. Zoals eerder bleek, is het opleidingsniveau onder de eerste IJburgers hoog en bestaat er dus een groot potentieel op dat gebied, hetgeen ook een bewoonster constateert. 'Je hebt hier allerlei soort mensen. De ene weet weer meer als de ander dus je helpt elkaar ook middels brieven of hoe je dingen op moet stellen zodat je op IJburg daadwerkelijk iets gerealiseerd krijgt. Dat is wel leuk dat samenwerken.'

Figuur 8.2 *Hand en spandiensten tussen burens*

Een specifiek voorbeeld van de werking van dergelijk sociaal kapitaal is de wijkwebsite. De oprichter is deskundig met computers en heeft, toen hij eenmaal op IJburg woonde, gezorgd voor de aanleg van een draadloos internetsysteem bij de eerste huizen. Vragen of problemen hiermee werden door hem persoonlijk afgehandeld. De site zelf vervult eveneens een belangrijke rol in het faciliteren van burenhulp. Waar de ontmoetingsfunctie gaandeweg op de achtergrond raakt, plaatsen IJburgers er hier nog geregeld oproepen op voor bijvoorbeeld een oppas of tips over hoe om te gaan met de spinnenplaag in de wijk en problemen op de scholen. Ook verloren voorwerpen of huisdieren komen geregeld ter sprake. 'Onze kat was weggelopen en toen had iemand hem gevonden in de Groene Tunnel. Die had een berichtje op de website gezet en toen dacht ik o ja, dat is onze poes. Je kan wel overal briefjes op gaan plakken, wie heeft onze kat gevonden, maar dit werkte beter.'

8.5 De gezinsgemeenschap

Het enthousiasme waarmee veel IJburgers over het sociale leven in de wijk spreken en hun terughoudendheid in feitelijke contacten, lijken in tegenspraak met elkaar. Voor een deel van de eerste bewoners gaat dit ook op, ze ervaren wel de open, dorpse sfeer, maar doen er zelf weinig actief aan mee. Het zijn voornamelijk de gezinnen met (jonge) kinderen die voor de sociale bedrijvigheid op IJburg zorgen. In hun enthousiasme hierover kleuren ze sterk de *place making* van hun medebewoners op dit punt.

Gezinnen onder elkaar

De gezinshuishoudens blijken in de eerste jaren van IJburg sterk naar elkaar toe te trekken. Ze hebben significant meer en hechtere relaties met medebewoners dan stellen en alleenstaanden, zowel op het niveau van de straat of blok als de gehele wijk. Zo maken ze vaker praatjes met hun burens en komen veel regelmatig bij elkaar over de vloer. Vooral bij de verdergaande contacten zoals het uitnodigen van burens op een feestje en het met elkaar sporten is het verschil met huishoudens zonder kinderen relatief groot.⁸ Specifiek de gezinnen in de koopwoningen aan de Zwanebloemlaan vormen een hecht geheel. ‘Er zijn een heleboel mensen uit gelijksoortig situaties. Dus allemaal een beetje onze leeftijd, soms wat ouder maar allemaal met jonge kinderen, dus dat, ja daar heb je wel gauw aansluiting mee.’

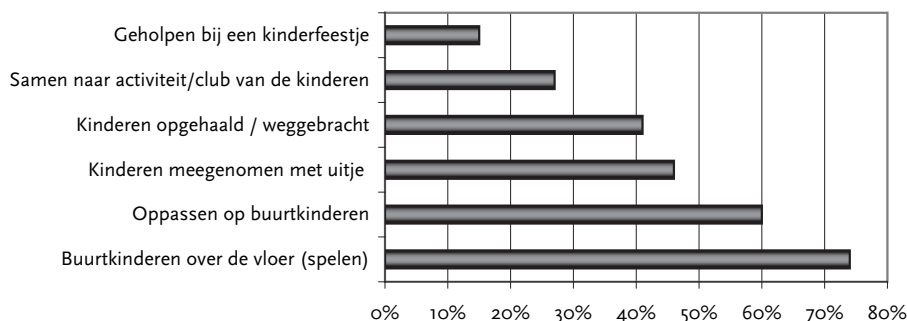
Veel IJburgers verhalen van kinderen die met elkaar buitenspelen en over en weer bij elkaar naar binnen lopen. Zo maken ze snel vriendjes in de buurt en komen ook de ouders met elkaar in contact. ‘Er zijn natuurlijk een heleboel kleine kinderen waar onze dochter dan weer mee gaat spelen. Dus die komen regelmatig hier of zij daar en dan spreek je automatisch de ouders ook. Dus ja, de feestjes gaan we over en weer op bezoek.’ Bijna driekwart van de gezinnen geeft aan dat buurtkinderen wel eens bij hen over de vloer komen en zestig procent past over en weer op. Onder alleenstaanden en stellen is dit in beide gevallen slechts twaalf procent.⁹

8 Gezinnen kennen vaker dan de alleenstaanden en stellen burens van gezicht, 95 vs. 83 procent, Cramer's $V=0.192$, $p<0.01$. Eveneens maken gezinnen vaker praatjes met medebewoners, 89 vs. 77 procent, Cramer's $V=0.165$, $p<0.01$. Ze nodigen hun burens veel vaker uit voor een feestje, 65 vs. 26 procent, Cramer's $V=0.389$, $p<0.001$. Ook sporten ze vaker samen met burens, 23 vs. 7 procent, Cramer's $V=0.229$, $p<0.001$. En tot slot oefenen gezinnen vaker dan huishoudens zonder kinderen hun hobby uit met buurtgenoten, 17 vs. 6 procent, Cramer's $V=0.166$, $p<0.01$.

9 Het is niet verwonderlijk dat in gezinshuishoudens buurtkinderen veel vaker over de vloer komen, deze relatie is relatief sterk, Cramer's $V=0.611$, $p<0.001$. Ook passen gezinnen vaker op buurtkinderen, maar dit verband is iets zwakker, Cramer's $V=0.489$, $p<0.001$.

Zeker in de zomermaanden viert het sociale leven onder de gezinnen door deze ongedwongen contacten hoogtij. ‘Ik weet nog goed dat er toen we hier net kwamen veel gezinnen waren die niet op vakantie gingen, want ze waren net verhuist. Dan kwamen de kinderen vragen of ze bij elkaar mochten logeren en moesten we eerst even mee gaan om met de ouders kennis te maken, want we kende ze dan nog niet. Dus zat je ’s avonds gezellig aan een glaasje wijn bij elkaar.’

Figuur 8.3 *Buurtactiviteiten van gezinnen met kinderen*

Zoals uit figuur 8.3 blijkt komen de meer intensieve vormen van contact rond de kinderen, waarbij men buiten de wijk gaat, wat minder vaak voor. Ook hebben slechts weinig ouders geholpen bij een kinderfeestje. Met name de gezinnen waarin beide ouders een drukke baan hebben blijken minder actief in de weer met andere gezinnen.¹⁰ Dit hangt echter ook in grote mate samen met de leeftijd van de kinderen, zoals in hoofdstuk 6 beschreven zijn de meesten jonger dan vijf jaar. Hoewel ook de jonge ouders sterk naar elkaar toetrekken, komen de specifieke contacten rond de kinderen het meest voor onder de wat oudere gezinnen waar de kinderen al in de basisschoolleeftijd zijn.¹¹

¹⁰ Hoe meer uur per week er in het huishouden gewerkt wordt, hoe minder vaak men buurtkinderen over de vloer heeft (Pearson's $R=-0.184$, $p<0.05$), hoe minder vaak men kinderen haalt of wegbrengt (Pearson's $R=-0.199$, $p<0.05$).

¹¹ Gezinnen met kinderen tussen de 4 en 12 jaar hebben vaker dan de andere gezinshuishoudens kinderen over de vloer, Cramer's $V=0.328$, $p<0.001$. Ook passen ze vaker op elkaars kinderen, Cramer's $V=0.213$, $p<0.01$, en gaan vaker naar een kinderactiviteit, Cramer's $V=0.182$, $p<0.05$. In het bijzonder nemen de ze de kinderen vaker mee naar een uitje, Cramer's $V=0.439$ $p<0.001$, en bieden ze vaker vervoer, Cramer's $V=0.442$, $p<0.001$.

De enige speeltuin op IJburg

Een wereld apart

Dat kinderen een sterke factor zijn in sociale bindingen is reeds in vele eerdere onderzoeken aangetoond, zeker zogenaamde *suburban community studies*. Bell (1958) beschreef de levensstijl van gezinnen in buitenwijken als *familism* en ook Gans (1967) vond hierin de verklaring voor het verschil met het leven in oude stadswijken. De saamhorigheid onder de pioniers op IJburg wordt echter het best uitgedrukt met het door sociologe Lyn Richards (1990) ontwikkelde begrip 'gezinsgemeenschap'. Bij haar onderzoek naar de ontwikkeling van een Australische suburb begin jaren tachtig, trof zij onder de huishoudens met jonge kinderen een sterke hang naar dorpsgezelligheid aan die zich uitte in veel onderlinge sociale contacten en het organiseren van buurtactiviteiten.

Het patroon op IJburg is ten opzichte van de oude onderzoeken niettemin veel minder traditioneel. Zo kwamen tweeverdieners met beiden een veeleisende baan in de studies van Bell, Gans en Richards niet voor en bestond de gezinsgemeenschap grotendeels uit huisvrouwen. Ook in de analyses van Lelystad en Almere dreef de pioniersfase voornamelijk op de activiteiten van moeders (Constandse & Schonk, 1984).

Hoewel sommige mannen op IJburg beweren dat hun vrouwen zich meer bezig houden met de wijk, maken ook zij nadrukkelijk deel van uit van de gezinsgemeenschap. Zo zijn opvallend veel vaders verantwoordelijk voor de initiatieven en organisaties in de wijk en hebben zowel de bewonersvereniging als de Stichting Buurman hun basis onder de pioniersgezinnen op de Rieteilanden. Door andere IJburgers worden de huishoudens met kinderen dan ook opgevat als de kern van de wijk. 'Ik merk wel dat er een soort wereld op IJburg is, zeker hier in de straat. Aan die kant wonen heel veel mensen met kinderen, die trekken erg naar elkaar toe. Dan gaan ze samen dingen doen en die mannen gaan allemaal met elkaar voetballen. Wij werken nu gewoon vijf dagen, dat maakt denk ik wel verschil. Maar als we straks een kind hebben ga ik me ook druk maken over de school en de ouderraad. Dat bindt heel erg.'

De pioniers van de Zwanebloemlaan presenteren zich ook naar buiten als een bijzondere groep IJburgers die hechte contacten met elkaar heeft. Ze wijden uitgebreid uit over alle activiteiten die ze met elkaar ondernemen en de gemeenschapsfeer die er heerst. 'Je kan echt op iedereen rekenen. Stel dat er iets gebeurd 's nachts, iedereen staat klaar voor je. Stel dat je niet met de auto weg kan en je zou burens iets vragen dan gaan ze gewoon met je overal mee naartoe.' Volgens velen van hen is dit heel anders dan in de appartementen aan de IJburglaan of de sociale huurwoningen op het Haveneiland. 'Wij zijn een tamelijk leuk straatje, de bewoners aan het begin van de Zwanebloem hebben precies hetzelfde. Ik weet wel van mensen op dat eiland dat daar het contact met de burens iets minder is.'

Tabel 8.4 *Mening IJburg als gezinswijk naar eigendomssituatie, in procenten*

<i>Stelling</i>	<i>Koopwoning</i>	<i>Sociale huurwoning</i>	<i>Vrije sector huurwoning</i>	<i>Cramer's V</i>
IJburg is een geschikte plek om kinderen op te laten groeien	100	97	81	0.364 ***
Er zijn genoeg vriendjes in de buurt te vinden	91	97	80	0.161
Ik vertrouw mijn kinderen gerust toe aan mensen in de buurt	89	69	70	0.242 **

Significantieniveaus: ** = $p < 0,01$; *** = $p < 0,001$.

Tabel 8.4 laat inderdaad enig verschil naar eigendomssituatie zien. Kopers ervaren IJburg unaniem als geschikte plek om kinderen te laten opgroeien. Ook hebben zij het meest vertrouwen in hun burens. Sociale huurders ervaren de woonomgeving het meest als een goede bron van sociale contacten voor hun kinderen, maar ze vertrouwen deze minder eensgezind aan anderen in de buurt toe. Bewoners van een huurwoning in de vrije sector scoren algemeen het laagst op deze stellingen. Ook heeft slechts de helft van hen activiteiten rond de kinderen met burens

gedaan, tegenover bijna driekwart van de kopers en zestig procent van de sociale huurders.¹²

Ondanks deze verschillen vertellen respondenten met kinderen in alle delen van IJburg vrijwel dezelfde verhalen, of ze nu in een koophuis, dure huurwoning of de sociale huur wonen. De meesten ervaren het hebben van veel gezinnen in de buurt als zeer prettig en stellen dat dit hen in hoge mate aan IJburg bindt. ‘Het zijn behoorlijk gelijkgestemde mensen moet ik zeggen, ook zo met de kids’, vertelt een huurder, ‘We hebben echt nieuwe vrienden erbij gekregen hier.’

Wel nemen verschillende respondenten afstand van de groep aan de Zwanenbloemlaan die volgens hen overdreven of geforceerd gezellig doet. Een moeder die er zelf woont zegt dat het belangrijk is een balans te vinden. Net als veel andere ouders wil ze graag een gemoedelijke sfeer waarin kinderen prettig kunnen opgroeien, echter zonder inbreuk op haar verdere leven te doen. De gezinsgemeenschap moet kortom niet te hecht worden. ‘Omdat ons kind naar de crèche gaat, maak je nu daar heel veel contacten. Dat krijg je straks alleen maar meer als hij naar school gaat. Het is fijn als je het als ouder ook goed met elkaar kan vinden, maar het moet geen sociale controle worden. Wij hebben ook nog ons eigen leven, daar kiezen we ook voor. Je hebt hier mensen die volgens mij alleen maar met IJburg bezig zijn.’

8.6 Place making in sociale contacten

Sociale contacten spelen in het onderzoek naar territoriale binding een centrale rol. Doorgaans wordt gesteld dat mensen door processen als individualisering, toename van mobiliteit en ontgeografisering een steeds uitgestrekter sociaal hebben netwerk gekregen dat zich hoofdzakelijk bovenwijks afspeelt. Op lokaal niveau zouden hierdoor latente relaties overheersen (zie o.a. Mann, 1954; Fischer et al., 1977; Fischer, 1982; Driessen & Völker, 2000). Van buitenwijken is echter bekend dat de bewoners er meer naar elkaar toetrekken omdat ze vaak grote overeenkomsten hebben (Fava, 1958; Gans, 1967; Blauw, 1986; Rothblatt, 1986; Richards 1990). Ook nabijheid speelt een belangrijke rol. Zo hebben mensen op het schaalniveau van de straat en portiek, door Suttles (1973) aangeduid als het *face-block*, juist vaak contact.

De sociale binding onder de eerste IJburgers lijkt het patroon van de netwerksevenleving te weerspiegelen. Ze hebben hun belangrijke contacten op veel schaalniveaus. Toch zijn deze sociale relaties niet sterk ruimtelijk gespreid en lijkt van losvoetige relaties geen sprake. Dit blijkt ook als de verschillende indicatoren van

¹² Het in het algemeen ondernemen van activiteiten rond de kinderen met burens hangt enigszins samen met de eigendomssituatie van het gezin, Cramer's $V=0.204$, $p<0.05$.

sociale binding op wijk-, stedelijk en regionaal niveau worden opgeteld tot een index (in bijlage F is de exacte samenstelling hiervan te vinden).¹³

Tabel 8.5 laat zien dat Amsterdam voor de meeste bewoners van IJburg in de eerste fase van de wijk duidelijk het concentratiepunt is in hun sociale netwerken. Ook de regio speelt een rol, al is dat niet voor alle IJburgers even sterk.

Tabel 8.5 *Mate van sociale binding aan IJburg, Amsterdam en de regio*

Score	IJburg		Amsterdam		Regio	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Weinig (0 - 0,3333)	137	43	34	10	131	41
Gemiddeld (0,3334 - 0,6667)	137	43	92	29	94	30
Veel (0,6668 - 1)	47	14	195	61	92	29
Totaal	321	100	321	100	317	100

De sociale binding aan de directe woonomgeving is onder de eerste bewoners van IJburg tamelijk zwak. Daarmee verschillen ze van andere nieuwe wijken in het stadsgewest Amsterdam. Zo hebben de inwoners van De Aker en Getsewoud, die al wat langer bestaan, meer vrienden en opvallend vaak familie in de buurt wonen (Lupi et al., 2007). IJburgers vertonen daarentegen meer overeenkomsten met de stedelijke middenklasse die sterk op de stad gericht is, maar weinig hechte contacten in de directe woonomgeving heeft.

De gezinshuishoudens op IJburg hebben de meeste contacten met hun burens. Zij vinden elkaar in de pioniersfase op basis van nabijheid en overeenkomst. Bij hen doen zich kortom meer *bonding* relaties voor, terwijl de contacten bij andere bewoners een meer *bridging* karakter hebben (Granovetter, 1972). Dit wordt weerspiegeld in regressie-analyses van sociale binding aan de wijk, stad en regio waarin alle bewonerskenmerken zijn meegenomen. Zoals tabel 8.6 laat zien, zijn de hoogopgeleide kopers met kinderen het meest aan IJburg gebonden.

Het feit dat Amsterdam een prominente rol speelt in de sociale netwerken wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door de relatief lange wooncarrière in de stad van de meeste IJburgers. Dit werkt ook door in hun sociale binding aan de regio. In het algemeen blijken vrouwen een breder sociaal netwerk te bezitten dan mannen, op het niveau van de stad zelfs significant. Daarbij dient wel aangetekend te worden

¹³ Hiervoor is aan alle indicatoren van sociale binding in de enquête een score van 1 toegekend en zijn alle positieve antwoorden per respondent bij elkaar opgeteld. In totaal zijn bij de index voor IJburg 30 indicatoren meegenomen en bij de index voor Amsterdam 3. Als respondenten een vraag niet hebben beantwoord, is deze voor hen buiten de index gelaten. Ook zijn de vragen die alleen aan gezinshuishoudens zijn gesteld buiten de index gehouden. Vervolgens is de totale score gedeeld door het aantal 'valide' antwoorden waardoor een relatieve score is verkregen tussen de 0 en 1. In bijlage F is de exacte samenstelling van de index te vinden.

dat het model voor IJburg met 24 procent een beduidend grotere verklaaringskracht heeft dan de modellen voor Amsterdam en de regio die respectievelijk slechts 14 en 9 procent van de variantie in sociale binding verklaren.

Tabel 8.6 *Regressie-modellen sociale binding*

Onafhankelijke variabelen	IJburg		Amsterdam		Regio	
	B-coëfficiënt	t-waarde	B-coëfficiënt	t-waarde	B-coëfficiënt	t-waarde
<i>Persoonskenmerken</i>						
- geslacht (ref. man)	-0,023	-1,117	-0,065*	-2,376	-0,045	-1,051
- leeftijd	0,002	1,446	0,000	0,168	0,003	1,037
<i>Huishoudenssituatie</i>						
- alleenstaand of stel (ref. stel)	0,043	1,223	0,014	0,317	0,108	1,503
- kinderen (ref. ja)	0,127***	5,760	0,019	0,648	-0,086	-1,909
- werkuren per week	0,000	-0,298	0,000	0,281	0,000	0,057
- aantal auto's	-0,012	-0,607	-0,041	-1,571	0,037	0,916
<i>Sociaal economische situatie</i>						
- opleidingsniveau	0,022*	1,948	-0,024	-1,662	-0,014	-0,630
- soc. eco. status huishouden	0,000	-0,006	0,023	1,008	-0,063	-1,734
<i>Woonsituatie</i>						
- vorige woonplaats (ref. A'dam)	0,027	0,814	0,070	1,636	-0,080	-1,184
- wooncarrière Amsterdam	0,008	0,646	0,056***	3,554	0,051*	2,061
- woonduur IJburg (ref > 1 jaar)	0,089***	4,362	0,007	0,255	0,041	0,977
- sociale huur vs. overigen	-0,085*	-2,288	-0,053	-1,111	-0,097	-1,301
- vrije sector huur vs. overigen	-0,055*	-1,945	-0,028	-0,766	0,037	0,277
Intercept	0,040	0,411	0,733***	5,720	0,502*	2,504
N	304		304		300	
Df	13		13		13	
F	6,969***		3,711***		2,114***	
R2	0,237		0,142		0,087	

Significanties: * = $P < 0,05$; ** = $P < 0,01$; *** = $P < 0,001$

De analyses lijken in tegenspraak met het dorpse gevoel dat veel IJburgers in de eerste jaren bij hun wijk hebben en dat een belangrijk onderdeel van hun *place making* vormt. Ze tonen echter aan dat het pionieren voornamelijk een symbolisch karakter heeft dan dat het gepaard gaat met hechte relaties. De waardering van de

open sfeer in de pioniersfase moet daarom niet worden opgevat als een hang naar een traditioneel buurtleven of grote collectiviteit (Nio, 2003b). Het tekent juist de rol van de buurt in de netwerksamenleving. Waar de nieuwe wijken van weleer voor de eerste bewoners een tijd lang een primair integratiekader waren, kan dit van de hedendaagse pioniers niet meer gezegd worden. Hun sociale netwerken en ruimtegebruik zijn hiervoor te gedifferentieerd. Bovendien zijn de nieuwe wijken zelf veel minder homogene, geïsoleerde enclaves waar iedereen elkaar kent en herkent. Ze staan vanaf het begin veel meer in verband met het bestaande land en de fase waarin de buurt in feite één groot *face-block* is, gaat snel voorbij. Zoals Kelly (1989 & 1993) al constateerde, speelt het vooral een rol in de mentale betekenisgeving. De bewoners van nieuwe wijken wendden de pioniersfase aan als iets dat hen onderscheidt en een gevoel van thuis geeft. Ook de virtuele contacten via de wijkwebsite illustreren dit. De IJburgers tonen aan dat moderne communicatiemiddelen het belang van ruimtelijke kaders niet simpelweg teniet doen. Niettemin draagt de digitale informatievoorziening tussen bewoners veel meer dan daadwerkelijke *face-to-face* contacten vooral bij aan een *sense of place* (Hampton, 2001; Hampton & Wellman, 2003).

Op basis van de sociale contacten tussen de bewoners kan IJburg in de eerste jaren het best omschreven worden als een lichte gemeenschap (Duyvendak & Hurenkamp, 2004). De burenccontacten blijven in het algemeen oppervlakkig en hoewel de gezinnen meer intensievere relaties hebben, lopen ook zij de deur bij elkaar niet plat. Keuzevrijheid en vrijblijvendheid zijn voor allen belangrijke waarden. Wat in dit hoofdstuk naar Richards (1990) is aangeduid als een gezinsgemeenschap, vormt een beduidend lichtere versie dan de burennetwerken in traditionele buitenwijken waar het voor sommige bewoners hun belangrijkste integratiekader was. Op IJburg is het met name een uitdrukking van de levensstijl van de *urban professional parents* die hun kinderen in de luwte van de stad opvoeden (Karsten et al., 2006). Een gemoedelijke buurt ervaren ze hierbij als prettig, maar het gaat meer om een gevoel van vertrouwdheid, dan daadwerkelijke hechte banden.

POLITIEKE BINDING

Naast functioneel ruimtegebruik en sociale contacten, krijgt *place making* vorm in de uiting van lokaal burgerschap. Betrokkenheid bij de buurt en het nemen van verantwoordelijkheid voor de ‘publieke zaak’ zijn manieren waarop mensen hun woonomgeving betekenis geven. Het stereotype voorbeeld van deze politieke binding is een actieve bewonersvereniging die allerhande activiteiten voor en door de buurt organiseert. Van buitenwijken wordt echter dikwijls beweerd dat de bevolking er louter gericht is op het eigen huis en dat burgerschap alleen tot uiting komt in zogeheten *nimby*-acties. Toch maken juist studies naar nieuwe buurten melding van een hoge organisatiegraad. Bovendien heeft politieke binding zowel een zichtbare, actieve als een latente, meer passieve kant. *Place making* is daarom niet vervat in alleen collectieve actie, maar ook in het volgen van lokale ontwikkelingen en gedeelde normen over de gewenste staat van de buurt of straat.

9.1 Iedereen volgt wat er gebeurt

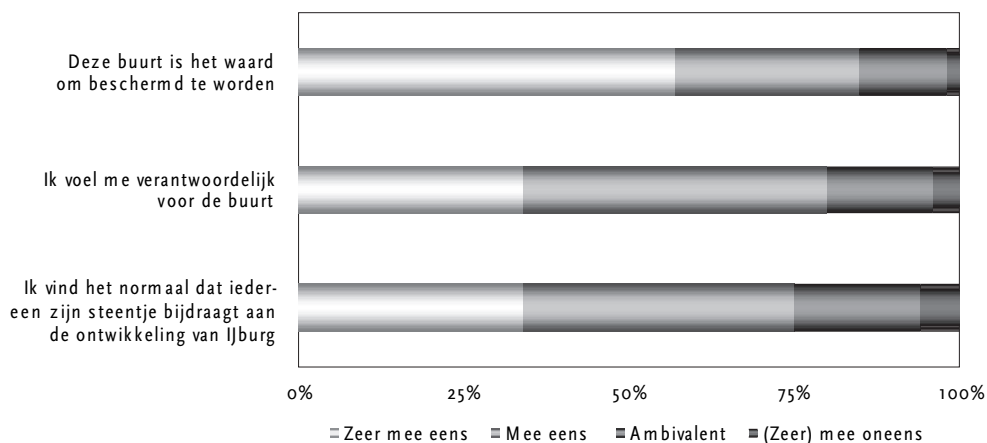
Lokaal burgerschap

Zoals eerder bij de sociale contacten bleek, speelt het feit dat IJburg in alle opzichten nieuw is een grote rol in de *place making* onder de eerste bewoners. Ten opzichte van al bestaande wijken weten toekomstige IJburgers nauwelijks wat ze van hun nieuwe woonomgeving kunnen verwachten. Enerzijds creëert dit onzekerheid, aan de andere kant is het een voedingsbodem voor utopische gedachten over IJburg als een paradijs waar alles nog open en mogelijk is. Ook in de politieke binding is dit terug te vinden. Zo kan in de eerste jaren gesproken worden van een actief pioniersproces, waarbij bewoners de ontwikkelingen nauwlettend volgen en deze waar mogelijk proberen te sturen en beïnvloeden. ‘Het is allemaal nog zo nieuw, mensen zien het nu nog een beetje als hun voortuin.’

Veel IJburgers van het eerste uur beschouwen de leefbaarheid van de wijk als maakbaar. Algemeen hechten ze er groot belang aan dat IJburg zich ontwikkelt tot een prettige plek om te wonen. Figuur 9.1 laat zien dat maar liefst 85 procent van de respondenten de wijk beschermenswaardig vindt. Opvallend genoeg is hierbij nauwelijks verschil naar huishoudenssituatie en doen de recente bewoners niet

onder voor de pioniers. 'Iedereen wil dat dit eiland een succes wordt en dat het leuk blijft om te wonen. Ik denk dat dit streven elkaar gewoon een beetje bindt.'

Figuur 9.1 Gevoel van betrokkenheid en verantwoordelijkheid

Veel bewoners voelen zich persoonlijk aangesproken om hun steentje bij te dragen. Dit is typerend voor een nieuwe wijk als IJburg, zoals ook treffend uitgedrukt wordt door een respondent. 'Vaak is het zo als mensen een nieuw huis kopen dan moet eigenlijk alles perfect zijn. Ook de burens moeten eigenlijk perfect zijn. Dat merk je wel, dat mensen meer op elkaar letten zeg maar en over alle kleine dingetjes praten.'

Tachtig procent van de IJburgers zegt zich verantwoordelijk te voelen voor hun buurt en de meesten daarvan vinden dat hun medebewoners deze verantwoordelijkheid ook moeten nemen. 'Er is toch wel sociale controle. Je moet natuurlijk oppassen wat je zegt, omdat iedereen elkaar wel kent. En stel dat er een vreemde man hier in een van die tuinen loopt, dan houd ik dat in de gaten.' Onder sociale huurders is dit het hoogst, waar kopers iets meer algemene interesse en verbondenheid met het reilen en zeilen van de wijk tonen. Huurders in de vrije sector tonen de laagste betrokkenheid bij de leefbaarheid van IJburg. Zij hebben dan ook minder bewust en toekomstgericht voor de wijk gekozen.¹

¹ Van de kopers en sociale huurders acht 60 procent de buurt het beschermen waard, tegen 38 procent van de huurders in de vrije sector. Dit verschil is significant, Cramer's $V=0.189$, $p<0.01$. Onder de kopers en huurders voelt 36 procent zich zeer verantwoordelijk, tegen 17 procent onder de huurders in de vrije sector. Ook dit verband is significant, maar zwak, Cramer's $V=0.160$, $p<0.05$. Van de sociale huurders vindt 82 procent het normaal een steentje bij te dragen, tegen 75 procent van de kopers en 66 procent van de huurders in de vrije sector. Deze verschillen zijn niet significant.

IJburg in het nieuws

Het collectieve verantwoordelijkheidsgevoel onder de eerste IJburgers hangt in hoge mate samen met de vele ups en downs die de ontwikkeling van de wijk doormaakte. De politieke binding kende hierdoor al in een zeer vroeg stadium een belangrijke voedingsbodem. Voor veel aanstaande bewoners begint hier ook hun *place making*. Vaak gingen ze zich erdoor een voorstelling van de wijk maken en voelden zich zo al ver voor de oplevering van hun woning bij IJburg betrokken.

Het referendum van 1997 was voor de meesten de eerst kennismaking, al vertellen veel respondenten dat ze IJburg op dat moment nog helemaal niet als een toekomstige woonlocatie zagen en daarom tegen de aanleg waren. ‘Nou de eerste keer dat ik ervan hoorde was toen ik tegen stemde met het referendum. Toen had ik me nog niet gerealiseerd dat dit eigenlijk een vieze plas was en dat die vogels ook een kilometer verder kunnen zitten, een enorme flauwekul reden toen.’ Ondanks de verdeelde meningen over de te bouwen wijk, vaak ook binnen het eigen huishouden, zeggen diverse bewoners dat toch ergens hun interesse gewekt was en ze vanaf dat moment het nieuws over IJburg zijn blijven volgen. Het gegeven van een nieuwe plek, ontstaan vanuit het niets, sprak hen tot de verbeelding. ‘Ik denk in 1998, had ik gelezen dat ze zouden beginnen met dit project en dat vond ik wel interessant. Ik ben toen gaan kijken en een heleboel folders meegenomen, echt een heel pak. Toen heb ik me ook laten inschrijven, nooit met de bedoeling van ik ga hier wonen, helemaal niet. Ik was alleen geïnteresseerd.’

Bij de meesten bleef de betrokkenheid in eerste instantie beperkt tot het af en toe lezen van krantenberichten over IJburg en het volgen van nieuws op de lokale zender AT5. Dit sloeg echter om toen men eenmaal serieuze verhuisplannen kreeg waarbij ook IJburg zich als mogelijkheid aandienende. Vrijwel alle bewoners beschrijven hoe ze vanaf dat moment zo veel mogelijk informatie hebben proberen te verzamelen. ‘Ik heb me wel verdiept erin. Ik heb allerlei rapporten van studenten, architecten en planningsbureaus bekeken, toekomstplannen en dat soort dingen.’

Ook brachten de toekomstige bewoners regelmatig (stiekeme) bezoeken aan de wijk in aanbouw waarbij ze driftig foto's maakten. Het drijvende bezoekerscentrum en nabijgelegen café Kaap Kot werden voor sommigen zelfs een nieuwe 'hang-out'. ‘Daar kwamen we vaak en we zijn er uiteindelijk zelfs getrouwd. Dan hadden we uitzicht op IJburg, een beetje dichtbij het nieuwe huis.’

Een aantal mensen richtte een eigen website op waar ook anderen de bouw van het huis konden volgen. Opvallend veel respondenten vertellen tevens dat ze een knipselmap bijhielden met berichten over IJburg. ‘Ik vind het wel leuk om het een beetje te volgen. Via de website, berichten van het stadsdeel, die briefjes en krantenreacties. Laatst las ik een stuk in de Kadepost over architectuur. Ik ben ook beetje een soort plakboekje begonnen. Het is prachtig om te zien hoe alles tot ontwikkeling komt.’

In de media werd zeker in de aanloopfase en rond de oplevering van de eerste woningen regelmatig over IJburg geschreven, veel meer dan de gemiddelde nieuwbouwwijk in Nederland. Zo hield een op IJburg wonende journalist een tijd lang het leven in de wijk bij (Heijmans, 2007). Deze berichtgeving was voor de toekomstige bewoners zeer welkom, al werd de toon ervan niet altijd geheel op prijs gesteld. 'Ik heb wel veel dingen gelezen. Er stond ook een hele serie met artikeltjes in *de Volkskrant*. Een dat beetje tendentius is het wel allemaal vind ik.'

In het bijzonder dagblad *Het Parool* en de Amsterdamse stadszender AT5 hebben volgens velen bijgedragen aan de negatieve sfeer rond IJburg. Zeker de allereerste bewoners moesten zich vaak tegen het beeld van een desolate zandvlakte, zoals geschetst door het 8 uur journaal bij de oplevering van de eerste woningen eind 2002, verdedigen. 'Het was alleen maar negatief over IJburg door journalisten die dat schreven in *Het Parool*. Over het groen, dat er alleen maar criminaliteit door zou komen, en ze vonden dat er veel meer hoogbouw moest komen want die grond was zo duur.'

De bloemenstal in het Blauwe Huis

Lokale informatiebronnen

Een zeer belangrijke speler in de informatievoorziening voor de pioniers was de website die een aanstaande bewoner in 2002 oprichtte. Als professionele ICT-er voorzag hij de site naast het gebruikelijke fotoarchief, van het belangrijkste nieuws rond IJburg en een forum waar toekomstige bewoners berichtjes konden achterlaten. Zoals beschreven bij de sociale binding, groeide deze site al snel uit tot een instituut binnen de wijk. Hierin droeg het ook bij aan de ontwikkeling van lokaal burgerschap. Zo werd op het forum gediscussieerd over kwesties rond de bouw van de huizen en de ontwikkeling van de wijk in het algemeen, met name toen deze begon te stagneren. 'Ik heb er wel eens op gekeken, eerst was het Rietlaan.nl

en daarna IJbrug. Er stond handige informatie op over verschillende dingen, heel uitgebreid. In het begin was dat heel handig.’

Met de groei van IJburg wordt het drukker en trekt de site meer bezoekers dan alleen de toekomstige bewoners. Ook willen steeds meer mensen en instanties advertenties plaatsen of nieuwsfeiten aankondigen, zoals de opening van een café in de wijk of een bijeenkomst van een bewonersclubje. De beheerder bouwt hierop een nieuwe, professionelere site in een wiki-omgeving, wat inhoudt dat iedereen er zelf iets op kan zetten of veranderen. Ook komt de site onder de inmiddels opgerichte bewonersvereniging ‘de IJbrug’ te hangen, waar de beheerder de voorzitter van is.

Hoewel het een meer open systeem wordt, veranderen deze ingrepen het karakter van de site. Sommige van de eerste bewoners beschouwen het als hun persoonlijk bezit en vinden dat alleen zij recht van spreken hebben als het over kwesties op IJburg gaat. Naarmate er meer mensen komen wonen, gaan de discussies op het forum steeds meer over vermeende problemen in de wijk. Wat vaak start als een expressie van bezorgdheid over de leefbaarheid, mondt dikwijls uit in een klaagzang van een klein groepje bewoners die grof en discriminerend taalgebruik niet schuwen.

De meeste respondenten gebruiken de website na enige tijd dan ook alleen nog voor de informatie over IJburg, maar zetten er zelf niets meer op. ‘Op de website kijk ik heel af en toe als je dingen even moet hebben, even een telefoonnummer van iets. In het begin was het leuk, maar nu zie je dat het een beetje uit de hand loopt. Dan zie je dat mensen dan heel erge dingen gaan roepen, op een vervelende manier. Dan denk je, ja zo voer je geen discussie.’

Om ernstige ‘vervuiling’ tegen te gaan, besluit de webmaster strakker beheer te voeren en delen van de site alleen toegankelijk te maken voor bewoners die toestemming hebben gekregen. Hiermee wordt het open karakter beperkt, maar houdt men een deel van de functie uit de beginfase in stand.

Naast de wijk-website blijft de meerderheid van de respondenten het nieuws over de wijk volgen, ook als de ontwikkeling van IJburg in een rustiger vaarwater komt. Met de hoeveelheid informatiebronnen waar ze over beschikken is dit vrij eenvoudig, zoals deze bewoner vertelt. ‘Je krijgt zoveel dingen in de bus en dat lees ik altijd wel met belangstelling. Zeeburgerkrantje en de Kadekrant, die hadden we in het Oostelijk Havengebied ook. Ja, je hebt de Echo en daar staat niet zoveel in hoor. Maar oké, dat soort dingen lees ik altijd wel door. Ik kijk af en toe nog wel eens op die sites van de bouwers.’

Huishoudens met kinderen blijken het nieuws rond IJburg het intensiefst te volgen, zoals te zien is in tabel 9.1. Ze maken het meest gebruik van lokale informatiebronnen, waarbij met name de tweeverdieners op gebied van de websites eruit springen. De eerste IJburgers weten deze media ook zelf aan te wenden om zeggenschap en controle over hun woonomgeving te uiten, vooral met betrekking

tot voorzieningen. Zo sturen enkele actieve pioniers brieven naar *Het Parool* over het gebrek aan kinderspeelplaatsen, de discussie over fietsen in de IJtram en de nieuwe locatie van Blijburg. Hiermee proberen ze invloed uit te oefenen op de beslissingen van de gemeente en het stadsdeel Zeeburg over deze aangelegenheden. Ook stadszender AT5, die vrijwel altijd aanwezig is als er iets op IJburg gebeurt, wordt door de bewoners als spreekbuis gebruikt. 'Die jongen van de IJbrug, die profileert zich overal hoor. Ook in de krant, dan was hij het met iets niet eens en dan komt er meteen zo'n ingezonden stuk. Of de camera van AT5 komt, dan is hij ook weer in beeld.'

Tabel 9.1 Gebruik lokale informatiebronnen, in procenten

Informatiebron	Gezinnen	Huishoudens zonder kinderen	Cramer's V
Huis-aan-huis blad	78	65	0,143*
Website van de gemeente	75	63	0,125*
Website van de bewoners- vereniging	69	55	0,146**

Significantieniveaus: *= $p < 0,05$; **= $p < 0,01$

Naast de reguliere media laten de eerste IJburgers zich door de gemeente voorlichten. Met name de brieven die stadsdeel Zeeburg hen regelmatig stuurt, worden door de bewoners gewaardeerd. 'Aan de ene kant heb ik het gevoel dat je een beetje bent buitengesloten van het gewone gemeentelijke circuit. Maar aan de andere kant gaan diezelfde ambtenaren gewoon over dit stuk en sturen ze je allerlei post over een brug of een straat die open moet.'

Voor menig bewoner is tevens de Expo, het bezoekerscentrum annex woningverkooppunt aan de IJburglaan, een belangrijke bron van informatie over de wijk. 'Ik loop wel bij het bezoekerscentrum binnen en dan kijk ik hoe de maquette zich ontwikkelt, wat de plannen zijn en in het krantje wat er te koop staat.' Ook op bijeenkomsten die het Projectbureau IJburg af en toe voor bewoners organiseert komen in de beginperiode redelijk veel bewoners af, met name wanneer het over de bouwplannen en het parkeerbeleid gaat. Volgens een moeder geeft dat goed de betrokkenheid van de eerste IJburgers weer. 'Er was pas een voorlichtingsavond over wat er hier volgebouwd zou worden en daar komen dus ook veel mensen. Iedereen is wel heel bezig met waar je woont en ik denk dat dat ook wel logisch is als je een bewuste keuze maakt om hier te komen zitten. En het is nog een eiland in wording, dus je weet ook dat je er nog iets meer kunt. Nou ja, een klein beetje dan, maar iedereen volgt wat er gebeurt.'

Bepaalde gebeurtenissen als de oplevering van een nieuw blok of de IJtram, door de gemeente of consortia steevast met openbare feestelijkheden omhuld,

trekken altijd veel belangstelling uit de wijk. ‘Wij zijn bij het feestelijke hoogste punt van het winkelcentrum geweest en bij de opening van de IJtram. En we zijn naar die film zijn geweest, van de eerste bewoners, met onze burens. Dat was heel erg leuk.’

Toch gaat de politieke binding van de meeste IJburgers niet zover dat ze alle bijeenkomsten of activiteiten af lopen. Zo kwamen op de inspraakavond over de locatie van een nieuw strand in de wijk relatief weinig mensen af. Waar menig bewoner graag wilde weten of Blijburg terug zou komen en daar ook wel een mening over had, bleken slechts enkele omwonenden van potentiële nieuwe locaties bereid te zijn hun wensen kenbaar te maken. Ook op informatiebijeenkomsten over het project ‘IJburg zonder scheidslijnen’ is de opkomst altijd zeer laag geweest. De respondenten blijken van dergelijke ontwikkelingen algemeen goed op de hoogte te zijn, maar nu ze zich gesetteld hebben zien de meesten er geen urgentie in en gaan andere dingen in hun leven voor. Zo verklaart een bewoner zijn afwezigheid bij de buurtschouw. ‘Er is pas een tocht door de buurt, met een wethouder erbij. Dat wist ik via de post, maar ik kon toen niet. En het is ook niet echt mijn ding.’

9.2 Buurtorganisaties

Eigenaren verenigd

Voor de eerste lichte IJburgers bleef de betrokkenheid bij de ontwikkeling van die wijk niet bij het volgen van het nieuws en discussiëren op de wijkwebsite alleen. Ze wilden zich hier zelf mee bemoeien en in vrijwel alle blokken hebben de bewoners zich dan ook in vroeg stadium verenigd. Onder kopers was deze drang het grootst, in de veel straten en blokken werd al voor de oplevering van hun huizen een Vereniging van Eigenaren opgericht. Ook bij de zelfbouwkwavels was dit het geval, hoewel dit in principe niet vereist is. ‘We hebben ook een bewonersvereniging want je gaat allemaal door hetzelfde proces en we hebben wat gemeenschappelijke belangen daarin. Die houden we wel in de gaten.’

Onder de huurders liggen de belangen anders en is slechts 14 procent lid van een blokvereniging. Met name in de sociale huurwoningen is weinig animo. Toch blijkt er, indien noodzakelijk, wel een vorm van georganiseerde belangenbehartiging te ontstaan. ‘Er is een bewonerscommissie want we hebben wat problemen gehad met de woningbouwvereniging. Toen zeiden ze van goed, ook in de toekomst is het belangrijk om een soort orgaan te hebben, een centraal punt, bewoners bij elkaar.’

Gedurende de eerste twee jaar na de oplevering van de huizen zitten de blokverenigingen en vve’s overal bovenop. Zo vergadert de bewonersorganisatie in blok 3b één keer in de maand waarnaast nog geregeld overlegd wordt met de

woningcorporatie. In het bijzonder de bewoners van de Rieteilanden volgen de ontwikkelingen rond hun woningen op de voet. Zodra zich een vorm van hinder voordoet of zelfs maar overlast dreigt te ontstaan, wordt er ingegrepen. Een respondente begrijpt wel waarom. ‘We zijn wel allemaal kritische mensen. Je hebt een hoop geld betaald dus het is wel zo dat we wel snel actie ondernemen als er iets is. Ook als er even iets mis is met de poorten of wat dan ook, dan worden de bouwbedrijven of de instanties heel snel gebeld.’

Zeker in de allereerste fase zijn de bewoners erg gespitst op de staat van hun nieuwe woonomgeving. Enkele vve’s komen zelfs in verweer tegen de aangepaste plannen waardoor er andere huizen in hun straat gebouwd zullen worden dan hen in eerste instantie was verteld. Deze actie tekent de *place making* van deze bewoners, de betekenis die zij aan de wijk geven proberen ze uit alle macht te beschermen. ‘Daar komt dus een rijtje waarvan we nu de bouwvergunning proberen tegen te houden. Omdat, wij vinden het zonde dat wij de unieke kavel gekocht hebben en we nu burens krijgen die min of meer identiek zijn. Een hele andere allure krijg je dan.’

Sommigen blokorganisaties zien ook een sociale taak voor zich weggelegd. Zo vertelt een respondent dat de voorzitter zich met een bloemetje kwam voorstellen toen hij zijn huis betrok. Een jaar later is de vereniging echter beduidend minder actief geworden. De huizen worden bijvoorbeeld niet meer collectief ingespoten tegen insecten omdat de helft het zelf al gedaan blijkt te hebben.

Met de aanlooppromen achter de rug bloeden ook in andere blokken de bewonerscommissies een beetje dood, zoals een paar respondenten het uitdrukken. ‘Stel dat iemand zegt dat we wat voor het blok moeten doen, dan zou ik meteen meedoen. Ik heb ook zelf wel gedacht, van nou, misschien moet ik een keer een mailinglijst of zo maken, maar dat komt er dan niet van. Waarschijnlijk is er iets van een aanleiding nodig. Zo lang het goed gaat is er niet echt een reden voor.’

Bewonersvereniging de IJbrug

De kopersvereniging van de Zwanebloemlaan neemt onder de vve’s en bewonerscommissies een bijzondere plek in. Al vrij snel na de oprichting in 2002 gingen de leden zich, naast de kwaliteit van hun toekomstige huis, bezig houden met de algemene ontwikkeling van IJburg. Zo ontstonden werkgroepen, onder andere voor voorzieningen, mobiliteit en kinderen, die informatie verzamelden en in overleg probeerden te komen met de gemeente. Het projectbureau reageert in eerste instantie afhoudend, waarop de eerste IJburgers het als een ‘autistische organisatie’ bestempelen.

Als zich steeds meer blokken beginnen te roeren, kan de gemeente niet meer om de bewoners heen. Het projectbureau wil echter alleen met hen praten als ze

zich officieel verenigen. Hierop vormen de werkgroepen begin 2003, onder leiding van de beheerder van de wijkwebsite, samen bewonersvereniging de IJbrug.

Volgens de statuten is het doel van de vereniging 'bruggen te bouwen' tussen de inwoners van IJburg. In het bijzonder de voorzitter draagt dit streven naar gemeenschapszin uit. Ondanks de idealistische doelstellingen, die beduidend verder gaan dan belangenbehartiging, wordt besloten de vereniging een los en vrijblijvend karakter te geven met de website als centraal punt. Hierdoor is nauwelijks sprake van structuur en vinden er zelden ledenvergaderingen of bijeenkomsten plaats. Ook formeel lidmaatschap of het betalen van contributie wordt niet nagestreefd, iedereen is vrij om in de IJbrug te participeren.

De voorzitter ziet deze opzet als een belangrijke voorwaarde voor betrokkenheid omdat alles mogelijk is en men toch nergens aan vast zit. 'Het is heel los en vrij, dat is fijn. Anders krijg je zo'n enorme hiërarchische structuur, waarbij alles door het bestuur moet worden goedgekeurd. Dat lijkt me heel saai, nu is het als je wat wilt doen dan kan dat. Zo maken we ook nauwelijks kosten dus we redden het een hele tijd met weinig inkomsten.'

In de eerste anderhalf jaar na de oprichting is de IJbrug een bloeiende vereniging die een belangrijke basis biedt voor de *place making* van de pioniers. Onder deze vlag vormen ze talloze werkgroepen die zich gaan bezig houden met problemen als gebrek aan speelgelegenheden voor kinderen, de vertraging van de IJtram en de eventuele verbindingsbrug met Almere. Voor elke nieuwe kwestie lijkt altijd wel een groepje mensen klaar te staan om zich mee te bemoeien, zo vertelt ook deze respondente. 'Echt van A tot Z, je kan het niet zo gek verzinnen denk ik of er is een bepaalde werkgroep voor of er zijn mensen die zich daarmee bezig houden. Bijvoorbeeld de honden die aangeliend moeten worden op IJburg, nou dan dacht ik daar zal ook wel een actiecomiteetje voor worden opgericht.'

Naast werkgroepen worden er projecten opgestart om de buurt meer tot leven te wekken, zoals een buurtradio en het bouwen van twee bootjes die door de consortia zijn gefinancierd. Ook inventariseren enkele bewoners de behoefte aan voorzieningen en proberen ze deze wensen in een structureel overleg met de gemeente over te brengen.

Al deze activiteiten worden min of meer onder de IJbrug geschaard, maar in feite opereren ze autonoom van de overkoepelende vereniging en elkaar. De voorzitter is eigenlijk de enige die het overzicht heeft en ook met allen contact onderhoudt. Als andere bewoners aan de IJbrug denken dan is het vooral aan hem, waarmee hij een grote verbindende factor is. Ook in eerdere nieuwe wijken bleek een klein aantal zeer actieve personen, gedreven door deels persoonlijke interesse en deels professionele competenties, van cruciaal belang in de lokale sociale ontwikkeling (Gans, 1967; Schaffer, 1970; Groenestein et al., 1982; Clapson, 2004).

De voorzitter van de IJbrug als de spin in het web heeft echter ook nadelen. Dit blijkt als er ruim een jaarna de oprichting binnen het bestuur ruzie uitbreekt

over de koers van de vereniging. Uiteindelijk stappen de andere leden op en gaat de voorzitter met twee actieve IJburgers als waarnemend bestuurslid verder. Veel zaken van de bewonersvereniging staan hierdoor op zijn naam.

Dit geldt ook voor een gebouwtje afkomstig van de Floriade-tentoonstelling, dat een bouwonderneming bij wijze van buurthuis aan de bewoners ter beschikking heeft gesteld. In dit van sloophout opgetrokken bouwwerk, dat naar de ontwerper de naam Piet Hein Eekhuisje krijgt, worden tussen 2003 en de zomer van 2004 diverse activiteiten georganiseerd zoals een kinderdisco en het bouwen van de bootjes. Het feit dat er geen elektriciteit, stromend water of verwarming is geeft een extra dimensie aan het pioniersgevoel onder de actievelingen. Daarbij vormt het een van de belangrijkste symbolen van de IJbrug.

Zeker in de eerste paar jaar van de wijk draagt de bewonersvereniging op deze wijze bij aan een gevoel van saamhorigheid en buurtbinding. Veel bewoners waarderen de betrokkenheid die er van uitgaat. 'Ik merk dat iedereen zich wel achter mekaar schaart om iets voor mekaar te krijgen. Bijvoorbeeld protestacties voor die fietsen in de tram of een bloemenstal hier. Dat tekent wel, zeg maar, de buurt. Ik weet niet of dat bijvoorbeeld in andere stadsdelen ook zo is.'

Omdat ledenwerving niet van belang wordt geacht en het ledenbestand van 2003 nooit is bijgewerkt, is echter niet duidelijk te zeggen wie de achterban van de IJbrug vormen. Ook rekken de bestuursleden de definitie van lid steeds verder op, van mensen die ingeschreven staan en contributie betalen tot iedereen die meedoet aan activiteiten, al was het maar participeren op het webforum.

Tabel 9.2 Betrokkenheid bij bewonersvereniging De IJbrug, in procenten

<i>Respondentkenmerken</i>	<i>Lid van de IJburg</i>	<i>Deelname aan activiteiten van de IJbrug</i>
Huishouden met kinderen	34	34 ^{***}
Huishouden zonder kinderen	25	15 ^{***}
Koop	36 ^{**}	25
Sociale huur	20 ^{**}	24
Vrije sector huur	12 ^{**}	26
Langer dan een jaar op IJburg	36 ^{**}	31 ^{**}
Korter dan een jaar op IJburg	22 ^{**}	17 ^{**}

Significantieniveaus: ^{**} = $p < 0,01$, ^{***} = $p < 0,001$

Onder de respondenten zegt dertig procent lid te zijn van de IJbrug. 'Je kon je inschrijven toen een keer aan het begin. Bij Blijburg was een open dag met allemaal standjes en daar stonden zij ook.' Veel bewoners weten echter niet of ze zich

Het Piet Hein Eek-huisje in de verte

ooit bij de IJbrug hebben aangesloten, na de roerige beginfase houden velen zich er ook niet mee bezig. Zoals blijkt uit tabel 9.2 zijn vooral de kopers met (jonge) kinderen van het eerste uur bij de bewonersvereniging betrokken. Hoewel huurders net zo vaak deelnemen aan de activiteiten van de IJbrug, voelen de meesten zich niet geroepen tot collectieve actie over te gaan. ‘Toen wij hier kwamen, als een van de eersten, waren twee mensen in een blok verderop heel actief zo’n buurtvereniging aan het opzetten. Maar daar hebben we niet zo aan meegedaan. Had ik ook geen behoefte aan, ik vond het een beetje lullige bedoeling eigenlijk.’

Algemeen is de passieve betrokkenheid bij de bewonersvereniging groter dan de actieve, iets dat ook in onderzoeken naar andere nieuwe wijken naar voren kwam (zie bijv. Constandse & Schonk, 1984; Reijndorp et al., 1998). Hoewel een kwart van de respondenten eind 2004 zegt deel te nemen aan activiteiten van de IJbrug, bieden ze door de losse structuur van de vereniging geen vaste basis. Zo trekken vergaderingen nooit meer dan enkele tientallen bewoners, ook niet bij de oprichting, en bestaan de meeste werkgroepen maar uit een handjevol mensen.

De enkele gezinnen met kinderen uit de eerste lichting bewoners aan de Zwanebloemlaan, waar volgens een van hen 'de wijk toch ontstaan is', blijven hierdoor altijd de belangrijkste grondslag voor de IJbrug. Deze actievelingen proberen uit idealisme de vereniging draaiende te houden en redden ook het Piet Hein Eekhuisje van de ondergang wanneer het van de tijdelijke locatie moet verdwijnen. Ondanks de grote emotionele waarde, slagen ze er echter niet in nieuw leven in het gebouwtje te blazen.

Community of limited liability

Veel bewoners prijzen de volhardendheid van de actievelingen en beschouwen hen als één van de smaakmakers van de wijk. Toch wordt gaandeweg steeds duidelijker dat de IJbrug gebaseerd is op een *community of limited liability* met vrijblijvendheid en vrijwilligheid als basis (Greer, 1962; Suttles, 1973; Kasarda & Janowitz, 1974). Zo is een deel van de bewoners best bereid iets voor de leefbaarheid van IJburg te doen, maar voelt men zich geen onderdeel van een groter geheel en zeker niet een bewonersvereniging. Wanneer ze participeren doen ze dat hoofdzakelijk uit hun eigen interesses en belangen, van gemeenschappelijke doelen lijkt weinig sprake. 'Ik kijk wel eens op die IJburg-site en je hebt dus dat Piet Hein Eekhuisje. Dat wordt dan verplaatst of gesloopt. Ik krijg wel die berichten om te helpen, maar ik ben niet zo gehecht aan dat huisje dus daar heb ik toen niet aan meegedaan.'

Deze houding heeft tot gevolg dat enthousiast opgezette werkgroepen na het oplossen van de prangende problemen van de deelnemers een slapend bestaan leiden. Vanwege het uitblijven van nieuwe grote kwesties zijn sinds de oprichting van de IJbrug ook nauwelijks meer nieuwe werkgroepen of initiatieven gevormd. 'Op een gegeven moment dacht ik, nu geloof ik het wel. Ze hebben allemaal plannen, maar daar komt verder helemaal niets van.' Daarbij komt dat de losse structuur ook een grote mate van vrijblijvendheid in de hand werkt zodat iedereen die een probleem wil aanpakken steeds opnieuw het wiel moet uitvinden.

Als IJburg in de loop van 2004 langzaam tekenen van een stadswijk begint te vertonen, krijgt de bewonersvereniging het steeds moeilijker. De website is geen verlengstuk meer van *face-to-face* contacten en in de verschillende buurtjes die ontstaan, blijken de belangen langzaam uiteen te lopen. De bewoners richten hun wens iets van de wijk te maken steeds meer op hun directe woonomgeving, in het bijzonder de nieuwkomers die het eerste stadium niet hebben meegemaakt.

De overgang van wijkbetrokkenheid naar buurtbetrokkenheid blijkt uit het feit dat over de daklozenopvang die op het Steigereiland gepland is alleen omwonenden zich druk maken. Zolang ze er zelf geen last van hebben, ervaren veel bewoners dat niet als hun probleem. Inmiddels verloopt de ontwikkeling van de wijk over het algemeen voorspoedig en is er daarom volgens veel mensen weinig reden tot klagen. 'De IJbrug is leuk, maar degene die de site behandelt, dat is een beetje een moppe-

raar. Zo van “snap je dat nou, dat er nog geen pinautomaat is?” Terwijl ik dan denk, je bent hier pionier, daar moet je niet over zeuren. Prijs de dingen die leuk zijn.’

De actievelingen van de IJbrug hebben veel moeite met het feit dat de vereniging geen basis meer heeft in de spontane acties van burens zoals in de beginperiode. Uit angst voor institutionalisering worden voorstellen voor echter verandering afgewezen, tot ergernis van sommige andere bewoners. ‘Ik weet wel dat iemand de IJbrug zou gaan overnemen, maar ja de een wil dat het professioneel moet en de ander niet, die vindt dat het met vrijwilligers moet kunnen. En de ander vindt dus dat je geld moet vragen omdat het toch een vereniging is. Dat vind ik ook, maar de vereniging hangt heel erg aan de website.’

In reactie op de ontwikkelingen klampen de pioniers zich dus steeds meer vast aan de oude situatie. Met name de voorzitter wil het principe van ‘vrijheid blijheid’ niet los laten omdat hij nog steeds een toekomst voor de vereniging ziet. Wel zou hij graag gesteund worden met gemeentelijke subsidie of een opbouwwerker, want volgens eigen zeggen doet hij het werk van stadsdeel Zeeburg.

De meeste IJburgers hebben aan deze discussie al lang geen boodschap meer. De houding die de overgebleven leden van de bewonersvereniging aannemen wordt steeds meer als gezeur en muggenzifterij ervaren. Met name de protesten voor het meenemen van fietsen bij de opening van de IJtram, schieten veel respondenten in het verkeerde keelgat. ‘Wat ons niet aanstaat is dat de hele handel dan gaat lopen protesteren omdat ze niet met de fiets in dat ding mogen. Er zijn ook andere IJburgers die tevreden zijn maar de schreeuwers krijgen altijd de meeste aandacht.’

Ook het houden van een politiek café met vertegenwoordigers van de PvdA ten tijde van de gemeenteraadsverkiezingen zint een bewoner niet. Op zich is hij groot voorstander van actief lokaal burgerschap en kan de bewonersvereniging daar volgens hem een rol in spelen, maar niet op de manier zoals de IJbrug dit vormgeeft. ‘Die bewonersvereniging daarvan ken ik wel een paar mensen. Ze zijn best aardig en ik vind het wel leuk dat er zo’n platform is om wat dingen voor elkaar te krijgen. Dat je over gevaarlijke situaties, niet functionerende verkeerslicht of dronken torren van Blijburg die te hard rijden, dat je daar even een actietje voor doet. Dus meer praktisch, niet van, “oh geef me fietsenrekjes”. Ik vind dat echt onderdanig kuddegedrag. En je bij de grootste partij in de stad aansluiten, daar heb ik gewoon niks mee. Je moet niet politiek worden.’

9.3 Het is een beetje mijn straatje

Menig bewoner van het eerste uur zit vol met verwachtingen over hoe het zal zijn om in de nieuwe wijk te wonen. Dit leidt in de eerste plaats tot een grote interesse in alles wat met IJburg te maken heeft en sterk gevoel van verantwoordelijkheid.

Protesten bij de opening van de IJtram

Zoals al bij de buurtverenigingen bleek, gaan de bewoners, naarmate ze gesetteld raken, zich steeds meer richten op hun individuele belangen bij de directe woonomgeving. De basis voor de politieke binding gaat hierbij van een gevoelswaarde gebaseerd op beleving over in een gebruikswaarde gebaseerd op feitelijke ervaringen. Als ze hun betrokkenheid bij de buurt omschrijven, hebben respondenten hebben het dan ook vrijwel altijd over hun eigen blok en eventueel de paar straten daar om heen, de plek waar ze dagelijks mee te maken hebben. Nog meer dan op het niveau van de hele wijk vinden ze dat het daar mooi, schoon, veilig en probleemloos dient te blijven. ‘Ik hoop dat dit gewoon een schone straat blijft. Wat je natuurlijk in bepaalde delen van Amsterdam wel meemaakt, nou dan zijn we hier zo weg.’

Dit zijn bij uitstek suburbane normen, zoals met name beschreven voor Amerikaanse buitenwijken maar ook in Nederlandse groeikernen als Almere en Zoetermeer aangetroffen is (Baumgartner, 1988; Deben & Schuyt, 2000; Van Ginkel & Deben, 2002). In de ‘echte stadswijk’ die IJburg moet worden, is in de beeldvorming van de eerste bewoners geen plaats voor stedelijke problemen.

Hinder en actie

In de eerste paar jaar van haar bestaan verkeert IJburg nog in een zeer gemeidelijke sfeer en is criminaliteit er zeer minimaal. In 2005 lijkt het misdaadgilde de wijk echter als nieuw werkterrein te ontdekken. Zo maken bewoners rond de zomer op de wijkwebsite diverse keren melding van fietsendiefstal waarbij ze spreken over busjes met verdachte mannen die 's nachts op IJburg zouden rondrijden. Anderen wijzen naar de jonge bezoekers van Blijburg als de vermoedelijke daders. Ook kleine criminaliteit zoals het stichten van brandjes in brievenbussen en spuiten van graffiti wordt aan hen toegeschreven. Tevens worden er met enige regelmaat inbraken in parkeergarages en een enkele woning gepleegd. De ontdekking van een wietplantage in een huurwoning aan de IJburglaan is het definitieve teken dat IJburg echt onderdeel van de stad aan het worden is.

Al met al zijn deze incidenten een grote schok voor de IJburgers, die de wijk zagen als een ongerept dorp en hun fiets zelfs zonder slot voor hun huis parkeerden. 'Pas is hier voor het eerste een fiets gestolen hiervoor. Ik denk dat we toen allemaal iets hadden, van o, ja. Daar hadden we even geen rekening mee gehouden. Want normaal stond alles hier buiten en heel veel mensen deden hun auto niet eens op slot. Misschien dat iemand die naar Blijburg was geweest dacht van ik wil naar huis en de tram rijdt niet meer dus ik knip een kabel door en ik ga gewoon op die fiets. Of dat ze gewoon met een busje zijn gekomen.'

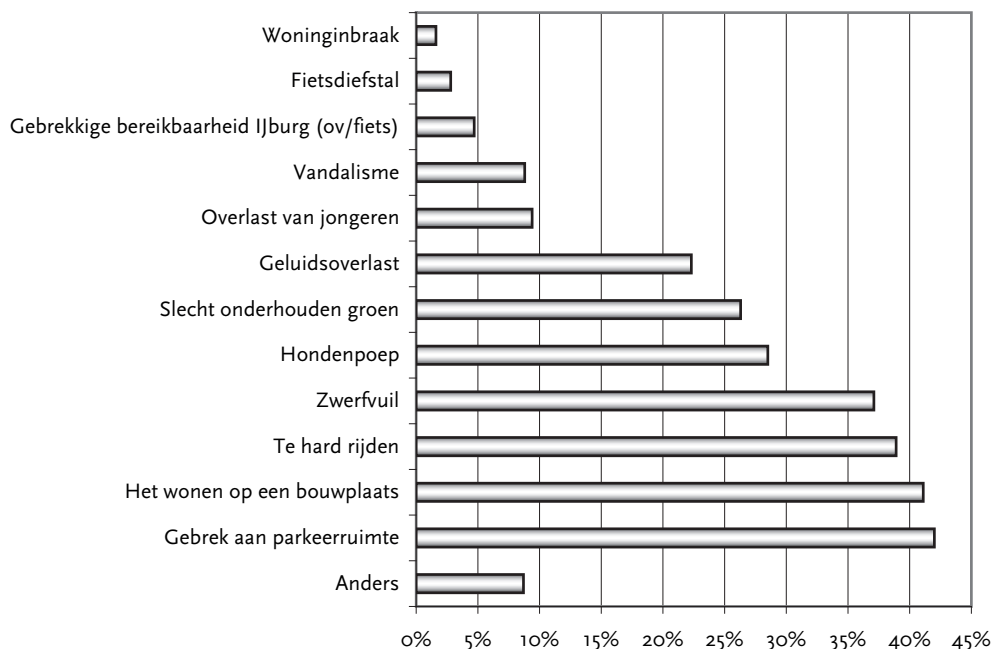
Figuur 9.2 geeft een overzicht van de zaken die de eerste IJburgers in hun buurt als hinder ervaren. Zoals bij de functionele binding bleek, is het parkeerbeleid een grote grief. Ruim veertig procent van de respondenten noemt dit als hinder die ze in de wijk ondervinden en dit neemt toe met het aantal auto's in het huishouden.² Van deze bewoners heeft een kwart ooit geprobeerd iets aan het gebrek aan parkeerplaatsen te doen, vrijwel altijd op eigen initiatief. Binnen bewonersvereniging De IJbrug was parkeren nooit een kwestie en van collectieve actie op dit punt is dan ook nauwelijks sprake.

Figuur 9.2 laat tevens zien dat de eerste IJburgers redelijk veel ongemak ondervinden van alle aspecten die samenhangen met het feit dat de wijk nog in aanbouw is. Openliggende straten, constante geluidsoverlast, rondrijdend bouwverkeer en felle lichten op de bouwplaatsen worden door 41 procent van de respondenten aangemerkt als iets dat ze niet zo plezierig vinden in hun nieuwe woonomgeving. 'Het heien, dat begint wel vroeg, om 7 uur 's ochtends. En we hebben een bouwlamp,

² Hoe meer auto's in het huishouden aanwezig zijn, hoe vaker men een gebrek aan parkeerruimte ervaart. Toch is dit verband niet sterk, Pearson's $R=0.140$, $p<0.05$. Zelfs van de huishoudens zonder auto ondervindt 21 procent parkeerproblemen, tegenover 49 procent van de huishoudens met twee of meer auto's.

die schijnt bij ons in de slaapkamer. Ik heb wel eens gevraagd of ze daar niet iets aan kunnen doen.'

Figuur 9.2 *Hinder ondervonden*

De meeste bewoners hebben er echter voorlopig vrede mee omdat ze er van tevoren mee bekend waren en de bouwactiviteiten zelden 's avonds of in het weekend plaatsvinden. Bovendien zorgt het wonen op een bouwplaats ook voor een prettig pioniersgevoel dat juist hun binding met de wijk versterkt. 'Ik vind dat ontzettend interessant om mee te maken. Er gebeurt zoveel om je heen, je ziet alles opbouwen. Lijkt me dat het veel saaiër is als die bouw voorbij is. Behalve natuurlijk het lawaai van het heien.'

In tegenstelling tot andere wijken van Amsterdam, noemen de eerste IJburgers veel ongemak van zaken die de leefbaarheid van de buurt reflecteren. Te hard rijden zodat kinderen niet meer veilig kunnen buitenspelen, een vuile, slecht onderhouden openbare ruimte en geluidsoverlast zijn hier de belangrijkste uitingsvormen van. Twintig tot veertig procent ervaart dit als hinder in hun buurt. Met name de gezinshuishoudens blijken zich aan veel kleine ongemakken te storen. Zij hechten de meeste waarde aan een rustige, schone en veilige, kortom kindvriendelijke, woonomgeving. Maar ook de huishoudens zonder kinderen hangen hiernaar, hetgeen niet verwonderlijk is aangezien velen bezig zijn

een gezin te vormen.³ ‘Pas hadden mensen in dat blok aan de overkant keihard de radio aan, daar schrokken we ook erg van, de buurvrouw ook. We hadden totaal niet ingeschat dat dat soort mensen ook dus op IJburg zouden wonen. Wij zijn wat dat betreft heel tolerant hoor, maar die mensen moeten mij geen overlast gaan bezorgen.’

Angst voor verloedering

Onder veel IJburgers lijkt de norm te bestaan dat iedereen zijn best doet de buurt zo netjes mogelijk te houden als direct na de oplevering. In de eerste plaats voelen ze hier zelf een grote drang toe. Zo geeft van de respondenten die last hebben van zwerfvuil ruim de helft aan zelf geregeld mee te helpen aan het opruimen hiervan. In hun oude Amsterdamse buurt zouden ze dat volgens eigen zeggen nooit gedaan hebben. ‘Als je gewoon iets op straat ziet liggen, dan raap je dat op en dan gooi je dat weg. Maar als er veel ligt dan begin je daar niet meer aan.’ Een andere bewoner vertelt dat hij samen met zijn burens een actie is begonnen tegen de voorbij scheurende auto’s in zijn straat. Zo hebben ze spandoeken en borden opgehangen om automobilisten te manen vaart te minderen en werd zelfs een keer de straat geblokkeerd.

Zoals eerder beschreven, vormen het nieuwe van IJburg en de ervaringen uit de vorige woonomgeving samen de drijfveer achter deze houding. De wijk is in de ogen van veel bewoners nog maakbaar en men wil voorkomen dat het wordt zoals ze soms elders gewend waren. Net als bij de sociale contacten verwachten de IJburgers een open houding van elkaar en de staat van de buurt.

Impliciet betekent dit dat iedereen zich enigszins in dient te zetten om het wonen zo plezierig mogelijk te houden. Wie dat niet doet valt duidelijk buiten de boot. ‘Mensen doen heel erg hun best, met plantjes en potjes en dingetjes. Dat is bij ons zo en dat ervaar ik ook bij de burens en andere buurtbewoners. Iedereen verzorgt ook heel erg z’n huis. Hier ontstaan op een gegeven moment ook al de eerste roddels over wat de bedreiging zou kunnen zijn voor de buurt. Dan wordt er gesproken over burens die een kakkerlakkenplaag zouden hebben en burens die de vuilnis niet goed buiten zetten. Daar ben ik nou zelf ook niet helemaal ongevoelig voor want daar hadden we waar we eerst woonden ook erg last van.’

3 Gezinnen ervaren meer overlast van hondenpoep dan stellen en aanstaanden, 36 vs. 17 procent. Dit verschil is significant, Cramer’s $V=0.186$, $p<0.01$. De huishoudens zonder kinderen ondervinden juist meer dan de gezinnen hinder van zwerfvuil, 45 vs 32 procent, Cramer’s $V=0.150$, $p<0.01$. Ook hebben ze meer overlast van geluid al is dit verschil klein, 28 vs. 17 procent, Cramer’s $V=0.123$, $p<0.05$. Opvallend is dat de helft van de alleenstaanden en stellen last heeft van te weinig parkeerruimte, terwijl dit onder de gezinnen ‘slechts’ 35 procent is, Cramer’s $V=0.155$, $p<0.01$.

De meeste respondenten vinden dat ze hun buurtgenoten moeten kunnen aanspreken op hun gedrag en ruim driekwart vertrouwt erop dat anderen dit ook zullen doen. Het aanspreken van 'daders' is de meest genomen actie bij ervaren hinder. 'Ik ben wel eens door een buurman aangesproken op een paar vuilniszakken, die stonden hier voor het terras. Met tuin afval dan in dat geval, maar dat wist de man ook niet, dus die dacht dat we het vuilnis gewoon buiten op straat zetten.'

Vrijwel al IJburgers prijzen het verantwoordelijkheidsgevoel dat hun medebewoners tonen voor de woonomgeving. Slechts een enkeling is het eens met de stelling dat bij eventuele hinder niemand in de buurt actie zal ondernemen. Met name het gezamenlijk opruimen van straatvuil wordt hierbij als voorbeeld genoemd. 'We zijn gewoon heel actief bezig in de zin van dat ze proberen het met elkaar schoon te houden en afspraken te maken. Met oud en nieuw bijvoorbeeld hadden de kinderen hier allemaal vuurwerk afgestoken. En toen dachten een aantal burens spontaan zelf: "Laten we al die troep eens even opruimen", want dat rode papier lag natuurlijk overal. Nou de één zag de ander met een vuilniszak, en toen in één keer liepen hier zes, zeven mensen met z'n allen op te ruimen.'

Deze kleine acties versterken de onderlinge saamhorigheid en het gevoel dat IJburg iets bijzonders is. De meeste bewoners willen dit graag zo houden. 'Je ziet dat mensen echt met elkaar heel erg bezig zijn. Dat ze zorgdragen dat het schoon is. Dat is wel prettig. Ik denk als iedereen dat doet, dat je het zelf gewoon ook doet. Je hebt toch het gevoel van het is een beetje mijn straat. En als er niet steeds nieuwe mensen komen, denk ik dat het ook zo blijft.'

Sommige respondenten, met name de huishoudens zonder kinderen, vinden dat hun medebewoners soms wat te ver gaan in hun betrokkenheid bij de buurt. Zo stelt een aanstaande vader dat mensen zich over IJburgers over de kleinste zaken vallen. 'Wordt er geklaagd over een piepklein graffitiplekje op de bushalte.' Anderen vatten het vooral op als een teken van alertheid, iets dat ze in het voller en gemengder worden van de wijk zeer noodzakelijk achten. Zo spreken diverse respondenten de zorg uit dat hiermee de verloedering langzaam zal toeslaan.

Met name de blokken met sociale huurwoningen, waarin een groter aandeel allochtonen woont dan onder de pioniers, worden als potentieel overlastgevend beschouwd. Het feit dat de bewoners van deze huizen doorgaans uit buurten van Amsterdam komen die bekend staan als achterstandswijken, zoals de Westelijke Tuinsteden, de Bijlmer en delen van Oost, is volgens menigeen goed merkbaar. 'Blok 3b, dat vind ik best mooi en ook van binnen, maar je ziet het meteen aan de buitenkant. Hoe ze die gordijnen een beetje bij elkaar frommelen en de hele troep eruit gooien enzo. Ik hoop dat we geen overlast gaan krijgen zoals waar we vandaan komen.'

Diverse IJburgers menen dat de criminaliteit sinds de oplevering van de sociale huur op het Haveneiland is toegenomen, zoals een bewoonster van de IJburglaan van wie een fiets gestolen is. 'Ik wil niet zeggen dat iemand die een huur-

woning heeft, dat die anders is dan iemand die een koopwoning heeft, maar er zijn daar mensen geplaatst die misschien beter ergens anders hadden kunnen gaan wonen.’

De meeste hinder, met name in de buurt van blok 3b, ervaart men van de groep jongeren die de sociale huur op IJburg heeft gebracht. Hun gedrag wijkt het meest af van de eerste bewoners, blanke hoog opgeleide gezinnen met jonge kinderen. ‘Die blokken die hier aan de overkant nu gebouwd worden dat is voor een gedeelte sociale woningbouw en dat merk je ook wel. Je hebt opeens allemaal groepjes jongeren rondlopen en scootertjes heel vervelend, echt midden in de nacht met knetterende uitlaten hier wegrijden. Ja, dat was de eerste anderhalf jaar niet.’

Enkele bewoners van de blokken met sociale huurwoningen beamen zelf ook dat er bij hen meer overlast en vervuiling is. Volgens hen stelt het echter allemaal niet zo heel veel voor en is er in het algemeen weinig aan te doen. ‘Er zijn hier wat stadsvernieuwingskandidaten en probleemgevallen komen wonen. Die hebben dan kinderen die af en toe wat lastig zijn. Ik bedoel dat zit er toch nog een beetje in. Je kan ze uit de Indische buurt halen, maar hoe haal je de Indische buurt uit de mensen?’

De norm van een nette en rustige wijk houdt nochtans niet op bij de koopwoningen en dure huurappartementen. Een bewoonster van blok 3b vertelt dat het bij haar normaal is dat de burens elkaar over van alles aanspreken zoals brommers die lawaai maken en dingen die mensen laten rondslingeren. Ergens vindt ze dat wat betuttelend en overdreven, toch doet ze er zelf ook aan mee. ‘Ik vind wel eens dat die kinderen hier heel makkelijk iets op de grond gooien, dan zeg ik gewoon van: “Je kan het beter even in de vuilnisbak gooien”. En kijk je hebt hier jongens van zo’n leeftijd die dan op een brommer rijden of op een scooter. Toen is er op een gegeven moment een briefje opgehangen, of ze dat ding pas willen aanzetten als je buiten het blok komt. Je kan dat wel overdreven vinden, maar het is beter dan dat ze zich er alleen maar aan irriteren en elkaar met de nek aankijken.’

9.4 *Place making* in betrokkenheid

De academische discussie over de politieke binding in nieuwe wijken wordt gekenmerkt door twee kampen. Veel sociologen en geografen stellen dat mensen zich nauwelijks nog verantwoordelijk voelen voor hun woonomgeving omdat ze zich puur op hun eigen woning richten (zie o.a. McKenzie, 1994; Van Engeldorp Gastelaars, 1996; Morley, 2000). Van deze geprivatiseerde levensstijl zou dan ook weinig effect op *place making* uitgaan. Daarentegen signaleren sommige onderzoekers de afgelopen jaren juist een grotere betrokkenheid van bewoners met de staat van hun buurt. Ze kennen een belangrijke waarde aan lokaal burgerschap toe (zie bijv. Uitermark & Duyvendak, 2006). In nieuwe wijken, zeker in de pioniersfase, is al eerder geobserveerd dat bewoners er vaak grote gezamenlijke belangen vin-

den in het schoon, veilig en heel houden van hun woonomgeving (zie o.a. Baumgartner, 1988, Van Ginkel & Deben, 2002).

De eerste IJburgers lijken beide patronen te weerspiegelen. In de allereerste fase van de wijk zijn ze zeer actief met hun woonomgeving in de weer. Al snel wordt een bewonersvereniging opgericht waarbinnen vervolgens allerhande werkgroepen en activiteiten het licht zien. Zoals ook voor andere nieuwe wijken beschreven, vormt een klein aantal personen, gedreven door deels persoonlijke interesse en deels professionele competenties, de drijvende kracht hierachter (zie o.a. Schaffer, 1970; Groenestein et al., 1982; Clapson, 2004). Toch blijkt dit maar van korte duur want al na twee jaar stort de bewonersvereniging in. Steeds minder IJburgers voelen zich betrokken bij de wijk als geheel; hun aandacht richt zich hoofdzakelijk op hun eigen huis en woonblok. Hoewel velen wel bezorgd zijn over de staat van IJburg als gemengde stadswijk, hebben ze niet de behoefte tot collectieve actie over te gaan.

Tabel 9.3 *Mate van politieke binding aan IJburg*

<i>score</i>	<i>Aantal</i>	<i>Percentage</i>
Weinig (0 - 0,3333)	31	10
Gemiddeld (0,3334 - 0,6667)	168	52
Veel (0,6668 - 1)	121	38
Totaal	320	100

Dat de politieke binding van de bewoners aan hun woonomgeving niet bijzonder sterk is, blijkt ook als alle factoren van lokale zeggenschap en verantwoordelijkheid die in dit hoofdstuk besproken zijn, worden samengenomen.⁴ Zoals in tabel 9.3 te zien is, hebben de meeste IJburgers gemiddelde betrokkenheid bij hun wijk en laat ruim eenderde een grote politiek binding zien.

Een regressie-analyse, waarin de invloed van alle bewonerskenmerken tezamen is gemeten, laat zien dat gezinnen het meest onder deze laatste categorie te vinden zijn. Net zoals bij de economisch-functionele en sociale binding tonen ze zich de belangrijkste *place makers*. Uit tabel 9.4 is evenwel af te leiden dat van woonduur in de wijk en eigendomssituatie een grotere invloed op deze dimensie van territoriale binding uitgaat. Zowel de sociale als vrije sector huur hangen sterk

4 Hiervoor is aan alle indicatoren van politieke binding een score van 1 toegekend en zijn alle positieve antwoorden hierop per respondent opgeteld. Dit is vervolgens gedeeld door het aantal 'valide antwoorden' waardoor een relatieve maat tussen de 0 en 1 is verkregen. De scores van alle respondenten zijn tot slot in drie gelijke categorieën gedeeld die staan voor weinig, gemiddeld en veel politieke binding. In bijlage F is de exacte samenstelling van de index te vinden.

negatief samen met de mate van politieke binding, hetgeen betekent dat kopers de meeste lokale betrokkenheid hebben. Ook neemt politieke binding toe met de lengte van de woontijd op IJburg. De pioniers van het eerste jaar, die de bewonersvereniging oprichtten, tonen duidelijk het meest lokaal burgerschap.

Tabel 9.4 *Regressie-model politieke binding*

<i>Onafhankelijke variabelen</i>	<i>Politieke binding IJburg</i>	
	<i>B-coëfficiënt</i>	<i>t-waarde</i>
<i>Persoonskenmerken</i>		
- geslacht, referentie man	-0,024	-1,233
- leeftijd	-0,001	-0,537
<i>Huishoudenssituatie</i>		
- alleenstaand of samenwonend (referentie stel)	-0,005	-0,157
- kinderen (ref. ja)	0,057**	2,744
- aantal werkuren per week	0,001	0,149
- aantal auto's	-0,012	-0,641
<i>Sociaal economische situatie</i>		
- opleidingsniveau	0,009	0,915
- sociaal-economische status huishouden	-0,010	-0,571
<i>Woonsituatie</i>		
- vorige woonplaats Amsterdam	0,015	0,470
- wooncarrière Amsterdam	-0,007	-0,594
- woontijd IJburg	0,060**	3,313
- sociale huur vs. overigen	-0,128***	-3,742
- vrije sector huur vs. overigen	-0,159***	-5,985
Intercept	0,609***	6,595
N		306
Df		13
F		5,940***
R ²		0,209

Significanties: * = $P < 0,05$; ** = $P < 0,01$; *** = $P < 0,001$

De politieke binding onder de eerste IJburgers heeft duidelijk een ander gezicht dan de actieve lokale participatie die sommige onderzoekers eerder beschreven hebben, in het bijzonder ten aanzien van nieuwe wijken (zie bijv. Groenman,

1953; Gans, 1967; Hunter, 1975; Müller & Van Til 1998). Terugkijkend kan geconcludeerd worden dat de problemen in de eerste periode wel een vruchtbare voedingsbodem waren voor *place making*. Toen de eerste bewoners op IJburg kwamen wonen vonden ze in de onzekerheid van het nieuwe land een gezamenlijk belang. Ze hadden net een flink bedrag geïnvesteerd in een huis dat ze slechts op papier hadden gezien en gelegen was in wijk die voorlopig een grote woestijn leek. Het feit dat IJburg veelvuldig in het nieuws was en de ontwikkelingen weinig voorspoedig verliepen, wakkerde de politieke binding verder aan.

Het pionieren houdt op IJburg echter nog geen twee jaar aan. Naarmate de wijk groeit en de crisis bezworen lijkt, verliezen veel bewoners hun interesse in collectieve actie. Maar ook voor die tijd werd al duidelijk dat de betrokkenheid van de pioniers vrijblijvend was. Geen van hen wil de bewonersvereniging verder uitbouwen en mede door de losse structuur komen er weinig concrete zaken van de grond.

De IJburgers illustreren de privatisering van de politieke binding en de opkomst van het woondomein. Bewoners zijn met name geïnteresseerd in de staat van hun eigen straat en blok waarbinnen ze elke inbreuk als *trouble in paradise* ervaren (Baldassare, 1986). Hierin tonen ze zich meer buitenwijkers dan de tolerante stedelingen voor wie ze zichzelf houden. Deze situatie weerspiegelt zich het meest duidelijk in de visie van de kopers op de diversiteit in woningtypen. Zolang dit niet in hun directe woonomgeving is en de bewoners niet teveel van hen verschillen, vinden ze dit een leuk, stedelijk kenmerk van IJburg. Wanneer de wijk vanaf eind 2004 echter daadwerkelijk gemengd wordt, verandert deze opinie en gaat men de sociale huur beschouwen als een bedreiging voor de leefbaarheid in de wijk. Dat IJburg voor de nieuwe huurders niet een paradijs is dat beschermd moet worden, botst met de *place making* van de pioniers.

De politieke binding op IJburg heeft dan ook het karakter van een *community of limited liability* waar bewoners naar gelang hun persoonlijke interesses op een vrijblijvende en vrijwillige basis in participeren (Janowitz, 1952; Greer, 1962; Suttles, 1973). Hun actieve betrokkenheid is in het algemeen laag en kwesties in de wijk worden niet beleefd als iets dat hen allen aangaat. Pas als het eigen woondomein in het geding is, komt lokaal burgerschap naar boven. De uitingsvorm daarvan is doorgaans individueel en vluchtig; structurele collectieve actie blijkt ook in de nieuwe wijken van vandaag zeldzaam.

CULTURELE BINDING

De culturele binding draait om identificatie met plaats en het gevoel van thuis, het ultieme belevingsaspect van *place making*. Van buitenwijken wordt vaak verondersteld dat ze niet of nauwelijks een dergelijke betekenis hebben omdat de bewoners er slechts gericht zouden zijn op functioneel woongenot. Door de vormgeving, die grootschalig en volledig gepland is, staan ze symbool voor de ultieme *placelessness* (Relph, 1974). Zoals in Deel 11 is beschreven, hebben de professionals, tenminste in de plannen, sterk de nadruk gelegd op het belang van een eigen identiteit voor IJburg. Een stedelijke buitenwijk moet het worden, waarbij het water zowel aan de grachten in de Amsterdamse binnenstad als aan een luxe badplaats dient te refereren. Critici menen dat dit zal uitdraaien op vlees noch vis. Ten tijde van de crisis in de eerste paar jaar van de aanleg, werd IJburg in de media zelfs bestempeld als de Bijlmer van de toekomst; een planningsdebaacle waar alleen mensen met weinig keuzemogelijkheden zouden willen wonen. De vraag is of en hoe het ‘buiten wonen in de stad’ aansluit bij de betekenis die de eerste bewoners aan IJburg verlenen en hoe ze de externe beeldvorming in hun eigen *place making* incorporeren.

10.1 Thuis in Amsterdam

De eerste IJburgers zijn zeer op Amsterdam gericht. Zoals in hoofdstuk zes beschreven, is een aanzienlijk deel van de bewoners in de regio opgegroeid en wonen ze al geruime tijd in Amsterdam. Menig respondent zegt zich na al die jaren aan de stad te zijn gaan hechten en driekwart bestempelt zichzelf ook als Amsterdammer. ‘Ik identificeer me met Amsterdam, ik ben wel echt een Amsterdammer. Ik vind het heerlijk om door die stad te slenteren, dat is echt geweldig. Mijn ziel ligt daar in Amsterdam. Het is echt wel mijn stad.’

Het gevoel Amsterdammer te zijn hangt samen met de woonduur en de leeftijd waarop men er is komen wonen. Zo voelt slechts de helft van de respondenten die na hun dertigste naar de stad zijn verhuisd zich Amsterdammer, terwijl dit onder diegenen die er opgegroeid zijn bijna honderd procent is.¹ ‘Ik ben geboren

1 Hoe langer de wooncarrière in de stad, hoe vaker men zich Amsterdammer voelt. Dit verband is redelijk sterk, Spearman’s rho=0,371, p<0,001.

in Amsterdam, op de Rozengracht, dus meer centrum kun je het niet krijgen. Voor mijn part woon ik in Hong Kong en dan ben ik nog steeds Amsterdammer.'

Toch voelen ook de niet lokaal gewortelde respondenten zich zeer thuis in de stad en hebben ze een bepaalde mate van *civic pride*. De meeste IJburgers beschouwen zichzelf als een stadsmens pur sang en drukken uitvoerig hun liefde voor grootstedelijkheid uit. Die vinden ze in de grote hoeveelheid aan voorzieningen, afwisselende bebouwing en diversiteit aan mensen. Deze veelzijdigheid en levendigheid is volgens sommige bewoners alleen in Amsterdam te vinden en kleinere gemeenten doen in dit opzicht al snel af. 'Ik kom wel uit het noorden van het land, maar ja ik wil gewoon hier naartoe. Er gebeurt hier veel meer. Voor mezelf vind ik het leuk om de stad in te gaan en wat te gaan drinken. Als je in een dorp woont dan ben je toch afhankelijk van het weekend.'

Wonen buiten de mental map

Veel bewoners geven te kennen dat ze het liefst in de stad wilden blijven wonen, of voor diegenen die van buiten komen, er graag naar terug te keren. Dit bleek echter lastig te combineren met hun woonwensen. Met name de behoefte van velen aan een groter huis met buitenruimte in een relatief rustige omgeving, botste met hun hang naar grootstedelijkheid. Voor wat wel aan de eisen voldeed, vielen bovendien de prijzen zeer tegen. 'Toen we serieus gingen kijken vonden we de huizen toch wel erg duur. En het zijn allemaal oude woningen waar je nog van alles aan moet verbouwen.' Menig IJburger zag zich hierdoor genoodzaakt hun *mental map* voor potentiële woonlocaties op te rekken naar minimaal de omgeving van Amsterdam. 'We moesten ons echt anders gaan oriënteren want we waren eigenlijk alleen maar het centrum gewend, de Pijp en dat soort zaken. Nu moesten we iets verder weg gaan kijken want we wilden een tuin en gewoon een echt huis, dus zijn eigenlijk echt een beetje door Amsterdam heen gaan rijden.'

Over de waarde van het wooncomfort tegen het belang van de woonomgeving wordt door de bewoners enigszins verschillend gedacht. Plaats blijkt voor vrijwel alle eerste IJburgers van belang te zijn, zo zegt slechts vijf procent van de respondenten dat het hen niet of nauwelijks uitmaakt waar ze wonen. Toch stelt ruim een derde het huis voorop, zoals ook deze aanstaande vader. 'Mijn vrouw was in verwachting, van een tweeling, dus we waren op zoek naar een grotere woning. Dat maakte eigenlijk niet zo uit waar, ergens waar ze grotere woningen hadden in elk geval. Eigenlijk is het min of meer toeval dat het dit is geworden.'

Voor een meerderheid van de IJburgers is de woonomgeving niettemin minstens zo belangrijk als de woning. Zoals te zien is in tabel 10.1 zijn het met name huishoudens zonder kinderen, in het bijzonder alleenstaanden, die zich hebben laten leiden door hun primaire woonwensen, waar eenoudergezinnen juist veel waarde hechten aan de locatie.

Tabel 10.1 Antwoorden op de stelling 'de woning is voor mij belangrijker dan de woonomgeving' naar huishoudenssituatie in procenten

Woning belangrijker dan woonomgeving	Alleenstaanden	Eenouder-gezinnen	Stellen zonder kinderen	Stellen met kinderen
(helemaal) mee eens	57	22	46	23
ambivalent	10	22	26	34
(helemaal) mee oneens	31	56	27	43

Cramer's $V=0.211$, $p<0.001$

Voor de meeste IJburgers geldt dat de bredere ruimtelijke oriëntatie in hun zoektocht naar een huis, niet inhield dat elke plek in aanmerking kwam. Zo was voor ruim veertig procent van de respondenten Amsterdam nog steeds de enige optie. Tweederde van de overwogen woonlocaties bevindt zich dan ook in de stad of de directe omgeving. Daarbij hadden de IJburgers een duidelijke voorkeur voor bekende plekken, vaak dicht bij de oude woonbuurt. 'Als je in die tijd een nieuwbouwhuis wilde in Amsterdam, dan kreeg je de Aker, maar dat zag ik sowieso niet zo zitten. Verkeerde kant van de stad want mijn werk was in Utrecht. En ook, IJburg is iets dichterbij bij waar we al woonden in het Oostelijk Havengebied. Dus het was iets bekender.'

Algemeen waren het centrum, het Oostelijk Havengebied, Zuid en Watergraafsmeer onder de bewoners favoriet, oftewel de goeude wijken van de stad binnen de ring. Hoewel Amsterdam West in principe aan de wensen voor een groter huis met een tuin in een semi-suburbane omgeving voldoet, hebben de meeste IJburgers deze wijk nooit zo beschouwd. 'Ik vind Amsterdam Noord wel leuk, zeker aan de rand. Maar als ik in Osdorp ben, heb ik nooit gedacht van hier wil ik nou bij horen. Het is de sfeer denk ik.'

Veel respondenten bestempelen Amsterdam West als eng en ver weg. Meer nog dan een potentiële woonlocatie, was het een plek waar ze in elk geval niet wilden wonen. 'We hadden geen uitgesproken voorkeur voor een buurt, het was meer zo van waar willen we niet wonen. Niet in Nieuw-West of de Bijlmer en liever ook niet de Indische buurt. Dat zijn toch een beetje achterstandswijken.'

De keuze voor IJburg

De meeste huurders hebben uitsluitend in Amsterdam en de directe omgeving gezocht. Voor de herhuisvesters in sociale sector was de keuze sowieso beperkt, terwijl de huurders in de vrije sector doorgaans grote haast bij hun verhuizing hadden. 'Ik was een doorstromer vanuit Amsterdam West, daar hadden ze sloopplannen. Ik had recht op een woning in een nieuwbouwwijk, maar daarvoor heb ik een jaar op de wachtlijst gestaan. Dus toen ben ik zelf gaan reageren op wonin-

gen, maar die waren heel duur of zo'n beetje verwaarloosd. Toen kwam IJburg en was de keuze eigenlijk heel snel gemaakt omdat ik moest verhuizen. Ik dacht het klinkt wel leuk.'

Respondenten die gericht waren op een koopwoning, hebben vaak in de hele provincie Noord Holland gezocht en een enkeling zelfs in de gehele Randstad. Daarbuiten wilden de meesten onder geen beding wonen en ook in dit, voor hen nog ruime zoekgebied, waren ze behoorlijk selectief. Van sterk suburbane omgevingen moesten ze vaak niks hebben, iets dat voor vrijwel alle IJburgers geldt. Ruim negentig procent van de respondenten vindt dat je beter in Amsterdam dan in Almere kan wonen. 'In Almere zou ik echt niet willen wonen. Daar hebben we ook niet gekeken want daar was niks dat ons aansprak.'

In het bijzonder de hoog opgeleide kopers zien hun woonomgeving als verlengstuk van hun eigen identiteit en hebben daarom een grote aversie tegen nieuwbouwwijken.² In eerste instantie keken ze dan ook voornamelijk naar oudbouw waarbij ze een voorkeur hadden voor woningen uit de jaren dertig van de vorige eeuw. Ook buiten Amsterdam selecteerden ze plaatsen op sfeer en karakter, zoals kleinere gemeenten in het Gooi of Haarlem. 'Ik had wel uitgesproken ideeën over waar ik wilde wonen. Per se een a-locatie, het liefst in de stad, een pand met de charme van een minimaal 200 jaar oude gevel. Maar dat is in Amsterdam onbetaalbaar en Abcoude heeft ook heel veel nadelen. Toen zijn we gewoon gaan zoeken van wat zijn nou alternatieven. Maar het was niet zo dat we dachten van goh laten we naar een nieuwbouwwijk want dat lijkt ons helemaal niet leuk.'

Enkele respondenten, met name de wat oudere huishoudens zonder kinderen en bewoners van een zelfbouwkavel, vertellen dat ze IJburg al vanaf het begin op het oog hadden. 'Wij woonden aan de overkant in Durgerdam en waren op zoek naar een nieuw huis. We zagen hoe IJburg zich ontwikkelde en dat leek ons wel spannend.'

Bij veel andere bewoners resulteerden hun sterke woonideeën echter in lange zoektochten, variërend van enkele maanden tot bijna twee jaar, waarbij ze talloze locaties in overweging namen, van oud tot nieuw en zowel in de stad als daarbuiten. IJburg is voor hen vaak niet de eerste keus geweest. 'We waren met van alles bezig, maar we hebben nooit naar IJburg gekeken, gewoon echt totaal niet. Toen zag ik dit huis in de krant en zijn we gaan kijken. Dat was de eerste keer dat ik überhaupt over die brug reed.'

2 Van de kopers vindt 94 procent dat je beter in Amsterdam dan in Almere kunt wonen, tegen 73 procent onder de sociale huurders. Dit verschil naar eigendomssituatie is significant, Cramer's $V=0.256$, $p<0.001$. Hoe hoger opgeleid, hoe meer men het met de stelling eens is. Zo vindt van de universitair geschoolden 96 procent dat je beter in Amsterdam dan in Almere kunt wonen, tegenover 67 procent van de lager opgeleiden. Deze samenhang is matig sterk, Spearman's $\rho=0.227$, $p<0.001$.

Voor een aanzienlijk deel van de pioniers heeft het enige tijd geduurd voor IJburg acceptabel werd. Toch hebben de meesten uiteindelijk wel bewust voor de wijk gekozen waarbij de ligging in Amsterdam doorslaggevend was. Slechts twaalf procent van de respondenten zou de woning ook gekozen hebben als deze buiten de grenzen van Amsterdam had gestaan. Onder de IJburgers die voorheen buiten de stad woonde is dit een kwart.³

Hoewel de huizen in de wijk niet goedkoop zijn, in elk geval een stuk duurder dan in Almere of de Aker, zeggen diverse bewoners dit er graag voor over te hebben. ‘We keken eerst ook in het oosten van het land, want daar is natuurlijk veel meer grond beschikbaar. Maar dan zit je dus meteen aan een dorp vast en waar moet je dan werken? We waren toch altijd op Amsterdam gericht en mijn man was eigenlijk altijd al gecharmeerd van IJburg. Het heeft alleen even geduurd voor hij mij om had.’

Dat de keuze voor IJburg bij veel bewoners niet vanzelfsprekend was, blijkt ook uit de reacties die men van vrienden en familie kreeg. Met name de stellen en jonge gezinnen werden door leeftijdsgenoten vaak met een schuin oog aangekeken. ‘Mensen zeiden “wat een end weg, ga je de stad uit?”’. De reactie was soms echt: “He, nou dat doe je toch niet!”. Ja, sommigen hadden van nou, dan kan je net zo goed naar Almere verhuizen.’

Sommige IJburgers reageerden hierop door hun aanvankelijke beweegredenen en territoriale bindingen te bagatelliseren. Op hun zoektocht terugkijkend nemen ze afstand van hun wens voor een plek met onderscheidende kenmerken waarmee ze zich kunnen identificeren en thuis bij voelen. ‘We hadden zelf steeds nogal hoge eisen, maar elke locatie heeft zijn voor- en zijn nadelen. Het is ook een heel proces dat je doormaakt en achteraf kan je concluderen dat het eigenlijk helemaal niet zoveel uitmaakt waar je precies woont omdat je in Nederland hoofdzakelijk binnen leeft.’

Een groot deel van de bewoners kiest echter een andere verdedigingsstrategie waarin ze IJburg presenteren als een zeer unieke *place* die zich zal ontwikkelen tot dé woonwijk van de toekomst. Het feit dat alles aan IJburg nieuw is, geeft het in hun ogen een potentie die andere wijken niet of nauwelijks hebben. Door deze betekenis uit te dragen naar elkaar en de buitenwereld creëren ze een sterke ruimtelijke identiteit. De eerste IJburgers tonen zich kortom zeer actieve *place makers*.

Twee elementen staan in dit proces centraal. In de eerste plaats is de wijk volgens vrijwel alle bewoners uniek vanwege de fysieke eigenschappen en ligging in Amsterdam. Ten tweede identificeren ze zich met de stedelijke bevolking, maar voelen ze zich ook erg thuis onder hun gelijkgestemde buurtgenoten. ‘Ik moest mijn oude huis uit, maar toen had ik me hier al ingeschreven, omdat ik al het ver-

3 De vorige woonlocatie houdt dus verband met de keuze voor een huis specifiek in Amsterdam, Cramer’s $V=0.172$, $p<0.01$.

moeden had van nou dat kan best eens leuk worden. Vanaf het referendum leek het me een prachtig plan eigenlijk. Eerst dacht ik nog dat het erg ver weg was, maar toen ik hier kwam zag ik dat het toch wel iets bijzonders was. Dichtbij de stad en toch heel erg buiten. En niet dat kneuterige van Almere of Purmerend.'

10.2 Allemaal net een beetje anders

Wanneer de IJburgers gevraagd wordt wat hen in de wijk aantrok, wijzen ze bijna allemaal op de ligging ten opzichte van de stad. 'Tien minuutjes van het centrum van Amsterdam, maar toch erbuiten, zeg maar. Die indruk had ik en dat sprak mij heel erg aan.' Zoals in hoofdstuk 7 al besproken, versterkt de tram het zogenaamde stadsgevoel, zoals een respondent dit uitdrukt. Toch is het de combinatie van deze stedelijke kenmerken met meer suburbane karakteristieken, het buiten wonen, die veel bewoners in hun *place making* tot uitdrukking brengen.

Rust, ruimte en water

Zoals tabel 10.2 laat zien, wordt de top tien van karakteristieken gedomineerd door typisch niet-stedelijke kenmerken. In het bijzonder het water en de ruimtelijkheid, zoals dat ook door de professionals is neergezet, geeft de wijk volgens de bewoners een bijzondere status. 'Ik vind het een leuk project, nog meer dan de eilanden die natuurlijk al bestonden. Ik vond het heel leuk dat Amsterdam, zoals Geert Mak zei, met de kont naar het water weer met het gezicht naar het water kwam te staan. Ook gewoon omdat het Oostelijk Haveneilanden blijkbaar zo'n inspiratie waren geweest om dat door te zetten. Ja, ik vind het eigenlijk wel typisch Amsterdams om dit te doen.'

Menig bewoner van het eerste uur blijkt IJburg te zien als een rustige, groene wijk en denkt ook dat dit in de toekomst zo zal blijven. 'Die ruimte nu om me heen, zalig. Veel meer natuur, water, en ja, gewoon licht, lucht, ja héél aangenaam. Het Rieteiland is ook het groenste eiland en we hebben daar het park. Straks wordt er natuurlijk hier ook om mij heen wel weer gebouwd, maar toch, dat primaire ruimte-aspect, dat blijft gewoon.' Groen en natuur worden door vrijwel alle respondenten, 96 procent, onmisbaar voor een wijk bevonden. In hun vorige, meer stedelijke woonomgeving, zeggen velen dit dan ook erg gemist te hebben.

Zolang er gebouwd wordt is er feitelijk nog weinig groen in de wijk aanwezig, maar, zoals de respondent hierboven, vatten de eerste IJburgers bijna alle onbebouwde ruimte onder natuur. Zo rekenen ze het Diemerpark en het landelijke gebied daarachter ook mee, evenals licht en gezonde lucht. Opmerkelijk is dat bewoners het binnenwater op het Grote Rieteiland steevast aanduiden als de Groene Tunnel. Eveneens associëren sommigen de constante wind op IJburg met

typisch Nederlands weer dat je eigenlijk niet meer hebt in de grote stad. ‘Het waait hier altijd. Het lijkt er ook op alsof het weer hier altijd wat extremer is dan in de rest van Amsterdam. Ook dat de zon feller schijnt en dat het hier meer blauw is en mooiere luchten hebt. Dat komt waarschijnlijk omdat je vlakbij een grote water-vlakte woont. Nou dat vind ik wel mooi.’

Tabel 10.2 *Top-10 zelfbenoemde karakteristieken van IJburg*

	<i>Karakteristiek</i>	<i>Genoemd door aantal respondenten</i>
1	Ruim / ruimte / ruimtelijk / wijds / uitzicht / open	46%
2	Water en groen	43%
3	Dichtbij of in Amsterdam, goede ligging, aan de rand	31%
4	Nieuw / jong / in ontwikkeling / veel belovend	28%
5	Architectuur (leuk, mooi, modern, afwisselend)	26%
6	Goede wijk: schoon / veilig / comfortabel / modern	23%
7	Rust / rustig	22%
8	Licht / lucht / fris / wind / zonnig	18%
9	Zand en strand	14%
10	Kinderrijk / veel gezinnen / ideaal voor kinderen	13%

Voor mensen die zichzelf bestempelen als echte stedelingen is de waarde die IJburgers aan de landelijke karakteristieken hangen opvallend. Het lijkt zelfs lijnrecht in te gaan tegen hun afkeer van landelijke omgevingen en suburbane nieuwbouwwijken. Rustig wonen met een wijds uitzicht en mooie luchten is inderdaad niet iets dat veel respondenten aanvankelijk bij zichzelf vonden passen. Ze blijken zich echter bij de rust en ruimte van IJburg zeer thuis te voelen. ‘We wilden eigenlijk Amsterdam niet uit, we hadden het in de stad erg naar ons zin. Dit is echt heel anders, maar uiteindelijk was het heel welkom. Een beetje Amsterdam, maar dan rustig, zeg maar. Een stukje verder weg en gewoon alles nieuw. Het is toch een beetje, ja, een soort rustpuntje. Dus we wonen hier toch lekker zo.’

Zo raken velen, soms tot hun eigen verbazing, langzaamaan gehecht aan het buiten wonen en laten ze zich er steeds meer op voor staan. Negatieve reacties van ‘buitenstaanders’ worden door diverse respondenten onthaald met een lofzang op hoe geweldig het wonen in IJburg wel niet is, waarbij Amsterdam binnen de ring verbleekt. ‘Ik vind de rust heerlijk. Als je nu weer teruggaat naar de Nieuwmarkt, dan denk je “jee, wat is dit anders”. Dan kan je niet bedenken dat je hier zoveel ruimte kan hebben. De frisse lucht ook. Je merkt het echt. Je ruikt gewoon dat het hier een stuk frisser is dan in de binnenstad. Daar word je ook heel blij van.’

Met name gezinnen prijzen de rust en ruimte in de wijk die IJburg tot een zeer geschikte plek voor kinderen maakt. Een jonge moeder, die naar eigen zeg-

gen sterk gehecht is aan de grote stad, vindt dat ze een uitstekende woonplaats heeft gevonden. ‘Ik heb heel erg moeten wennen aan de stilte want ik heb altijd in drukte straten gewoond. Maar nu vind ik het een fijne buurt, waar rust is, waar je kind lekker buiten kan spelen, waar ook nog echt frisse lucht is. Niet in de drukte in al die uitlaatgassen, maar toch wel in Amsterdam.’

Geen Vinex-wijk

Ondanks dat veel bewoners de suburbane elementen van IJburg een centrale plaats geven in hun *place making*, zijn ze van verstokte stedelingen niet ineens overtuigde suburbanisanten geworden. Vrijwel alle respondenten benadrukken dat het geen doorsnee nieuwe buitenwijk is en zeker niet omschreven kan worden als een Vinex-locatie, of wat daar volgens hen voor doorgaat. Dit past niet in hun beeld van een woonomgeving als verlengstuk van de eigen identiteit. ‘Zodra mensen het over de Vinex-wijk IJburg hebben, dan wordt ik een beetje kriebelig. Vinex heeft voor mij een negatieve klank van min of meer gedwongen de stad uitgeduwd worden naar een plek waar je dan iets meer ruimte krijgt en een tuintje.’

IJburg onderscheidt zich volgens de eerste bewoners met name door de stedenbouwkundige structuur en bijzondere architectuur. Daarbij wordt vaak de vergelijking getrokken met de bebouwing in het Oostelijk Havengebied die vrijwel alle respondenten als mooi, afwisselend, modern of karakteristiek bestempelen. Het is een wijk met een eigen uitstraling waar ze zich graag aan spiegelen. ‘Kijk in Sloten daar wordt tien keer zoveel gebouwd, maar daar hoor je verder nooit iets over. Hier zijn vanaf het begin meer dingen gemengd, niet alleen de huizensoorten maar ook de architectuur. Men probeert gewoon opzettelijk die afwisseling erin te brengen en een beetje een stedelijk karakter te maken. Geen slaapwijk, waar je denkt “wat doe ik hier”. Dat het meer is dan alleen wonen.’

Ook de zelfbouwkavels worden door diverse IJburgers genoemd als een bijzondere eigenschap van de wijk. Sommigen vinden de verschillen in ontwerpen wel een wat rommelige aanblik geven, maar het is tenminste afwisselend en absoluut niet saai. ‘Het is heel speels. Verschillende kleuren. Er zijn veel architecten ook aan het bouwen hier. Voor een stad, vind ik het heel bijzonder. Je ziet het ook als je bijvoorbeeld door het park wandelt hè, de skyline, dat is heel mooi. Het is gewoon allemaal net een beetje anders. Je moet wel van de moderne architectuur houden. Als jij houdt van een huis met een puntdakje, dan moet je hier weer niet zijn.’

Naast de uitstraling van de huizen wordt ook de eilandstructuur van het Oostelijk Havengebied vaak aangehaald als referentiepunt voor IJburg. Het geeft volgens een respondent een heldere begrenzing waardoor het voor iedereen heel duidelijk is dat je op IJburg woont. Het feit dat je een brug over moet is voor veel bewoners ook een duidelijke markering. ‘Het doet ook een beetje denken aan KNSM-eiland

De Groene Tunnel

en Java-eiland, een beetje die buurt. Ik zeg altijd IJburg is die nieuwe eilanden in het IJsselmeer voor Amsterdam. Dat maakt het wel een beetje apart.'

In het bijzonder het water geeft de wijk in de ogen van menig bewoner een onderscheidende, zelfs exclusieve kwaliteit die velen naar eigen zeggen al vanaf het begin heeft aangesproken. 'Naar nieuwbouw daar gaat onze voorkeur allebei niet naar uit, maar we wonen hier aan het IJsselmeer. Als dit een wijk zonder water was geweest dan was dit niet aantrekkelijk geweest. Ik kijk er wel naar uit dat bijvoorbeeld dat alle waters met elkaar verbonden zijn, dat je ook een bootje neer kan leggen en 's avonds kan gaan varen en dat soort dingen.'

Ook niet fanatieke watersporters verklaren het heerlijk te vinden om water in de buurt te hebben en langs de kade op het Haveneiland te kunnen lopen. Verschillende respondenten overwegen om een bootje aan te schaffen en, zoals eerder beschreven, vergaart de watersportvereniging op IJburg in de eerste paar jaar al honderden leden. Voor enkele bewoners is het een domper als blijkt dat ze geen steiger bij hun huis mogen aanleggen of hun boot niet door de sluis kan komen. Velen kijken dan ook uit naar de aanleg van de binnenhavens en met name het Strandeiland. Diverse IJburgers van het eerste uur zien zich daar wel wonen. 'Het gros wil een bootje en een steiger neerleggen, maar dan zijn er weer allemaal regels. Je zit hier toch afgeschermd, het is geen open water. We hebben ook onze boot moeten weg doen, hij was gewoon te groot. Daarom lijkt het ons leuk om op het Strandeiland te wonen of het Buiteneiland. Dat lijkt ons uiteindelijk de mooiste plek vlakbij het water, direct aan het IJsselmeer.'

De nadelen van hoogstedelijkheid

Voor een deel zijn deze overdaad aan lofuitingen op IJburg het resultaat van cognitieve dissonantie reductie, men valt de eigen keus niet snel af. Kritiek uitende bewoners daarom niet makkelijk, maar sommigen durven te zeggen dat ze de bebouwing, zeker op het Haveneiland, wel iets te strak en dicht vinden. 'Ik vind wel vooral dit gedeelte erg leuk, maar het Haveneiland dat weet ik nog niet. Dat is wat donkerder en minder ruim. Wat dichter op elkaar.'

Ook de herontwikkelde blokken, met name blok 3a en 3b, zijn volgens veel bewoners minder geslaagd. Diverse IJburgers vinden deze eigenlijk niet in de wijk passen en de exclusieve uitstraling zelfs teniet doen. 'De luxe waarmee ze het zouden ontwikkelen is door de markt wat minder geworden. Maar wat ze met die twee blokken hebben gedaan is echt heel dom. Dat zijn gewoon standaard flatjes wat ze daar neer hebben gedonderd.'

Veel respondenten vrezen dat dit door het constante uitstellen en veranderen van de plannen nog verder zal toenemen. Zo zijn bepaalde bewoners bang dat er alleen nog maar hoogbouw of sociale huurwoningen komen, terwijl anderen hun angst uitspreken voor de aanleg van een snelweg naar Almere door de wijk.

Ook als IJburg wel volgens plan ontwikkeld wordt, leven er bij de bewoners gemengde gevoelens over de toekomst van de wijk. Een deel van de respondenten denkt dat IJburg een bijzondere plek zal blijven die, net als het Oostelijk Havengebied, geliefd is bij veel mensen. ‘Over een jaar of vijf, dan denk ik dat het toch wel de stad, dat het de stad in wording is die ze altijd in hun hoofd hebben gehad. De stad van de toekomst. Dan wordt IJburg dé wijk van Amsterdam waar iedereen wil wonen.’

Verdere verstedelijking van IJburg is echter onvermijdelijk, met name op het Haveneiland zal de rust en ruimte van de eerste jaren geen stand houden. Veel bewoners, die inmiddels gewend zijn geraakt aan de suburbane rust en ruimte, blijken hier tegenop te zien. Sommige IJburgers menen dat de professionals de hoogstedelijkheid bewust gemaskeerd hebben. ‘Ze willen woningen natuurlijk verkopen met een mooi uitzicht, maar straks is het een grote blokkendoos hierachter. Als je zoiets koopt of huurt dan zou je daar doorheen moeten kunnen kijken. Toch vind ik het eigenlijk niet netjes zoals ze bouwen, twee kanten op vanaf de IJburglaan.’

Andere respondenten erkennen de gevolgen van het volbouwen van de wijk wel, maar menen dat het niet zo'n vaart zal lopen. Met name bewoners van de Rieteilanden stellen dat hun stukje altijd wel die dorpse uitstraling zal houden. ‘Als ik zo zie wat ze nu neerzetten en als dat zo doorgevoerd wordt dan wordt het wel tamelijk dicht bebouwd, maar toch met het gevoel dat mensen wel wat ruimte blijven houden voor zichzelf. Dan wordt het gewoon een hele mooie rustige woonwijk met ruimte en respect voor de natuur omdat je natuurlijk in nabijheid van strandjes en water zit.’

Diverse gezinnen aan de Zwanebloemlaan zouden de kleinschalig waar ze zich zo bij thuis zijn gaan voelen, het liefst behouden en het volbouwen van de wijk een halt toeroepen. Dat de tweede fase onzeker is vinden ze dan ook eigenlijk helemaal niet zo erg. Het unieke karakter van IJburg zoals ze dat zijn gaan zien, ligt volgens hen meer in de suburbane kenmerken dan de grootstedelijke sfeer. Hieruit blijkt hoe ze hun *place making* in vrij korte tijd vrijwel volledig hebben omgedraaid. ‘Ik vind het misschien ook wel fijn als het gewoon klein blijft, als de tweede fase niet doorgaat. Want je went al heel snel dat het zo klein is. Dat grootschalige hoeft van mij niet zo, dan blijft het misschien ook een uniek project, gevoelsmatig.’

10.3 Bijzondere types

Naast de fysieke aspecten van IJburg spelen ook sociale kenmerken een rol in de identificatie van de eerste bewoners met de wijk. Net zoals veel respondenten duidelijke voorkeuren kenden over de ligging en uitstraling van hun nieuwe woonomgeving, hadden ze tamelijk specifieke ideeën over het soort mensen dat ze er wilden aantreffen. Wederom is hier een mix van stedelijk en suburbaan zichtbaar.

Diversiteit met mate

Uit de liefde voor grootstedelijkheid wensten de IJburgers aan de ene kant een diverse bevolkingssamenstelling zoals in de rest van Amsterdam. Zo vertelt een respondente die al eerder naar 'buiten' was verhuisd dat ze zich absoluut niet thuis voelde in het dorp waar ze een huis had gekocht. 'Daar was alles wit. Ja, we hadden één Surinaams meisje, maar dat was dan een aangenomen kind met witte ouders. Het gaat mij juist om die culturele mengelmoes, maar ook de diversiteit van binnen de witte gemeenschap van mensen zonder kinderen, homo's, mensen met verschillende soorten beroepen. Dát maakt het leuk.'

Van de respondenten vindt 62 procent het prettig om verschillende mensen in de buurt te hebben wonen. De geplande sociale huur garandeert deze mix, zo is de algemene opinie onder de eerste bewoners. Hierdoor is IJburg geen standaard nieuwbouwwijk. 'We wisten dat er een groot percentage sociale woningbouw zou komen met Amsterdammers. Dat is heel goed voor de wijk. Ik vind het heel belangrijk dat het geen wit getto wordt.'

Binnen deze gemengde bevolking wordt echter een zekere mate van homogeniteit in de directe omgeving op prijs gesteld. Zo veronderstelden veel IJburgers dat een groot deel van hun toekomstige medebewoners dezelfde kenmerken als zichzelf zouden hebben, jonge, tweeverdienende gezinnen uit de stedelijke middenklasse. 'Ik dacht dat het de iets beter opgeleide stadsbewoner zou zijn. Met kinderen, maar ook die een zekere binding heeft met een stad. Anders ga je hier niet wonen. Dan koop je namelijk voor veel minder geld iets vergelijkbaars in Purmerend of Almere.'

Een alleenstaande moeder die haar sociale huurwoning in Amsterdam West vanwege sloop moest verlaten, zag hierdoor juist een beetje op tegen de verhuizing naar IJburg, waar inmiddels al flink wat dure koopwoningen waren opgeleverd. 'Toen ik kwam dacht ik nou, het moet niet zo'n yuppenbuurt worden, want daar heb ik geen trek in. Mensen moeten niet met arrogantie komen, ik moet me gewoon thuisvoelen.'

Wanneer de eerste IJburgers gevraagd wordt hoe ze nu tegen de bevolkingssamenstelling van de wijk aan kijken, noemen de meesten dit heel gemêleerd. Hiermee doelen ze voornamelijk op de etnische samenstelling. Zo geven diverse respondenten opsommingen van de verschillende nationaliteiten die zich in de buurt hebben gevestigd. 'Er is mix hier, toevallig zijn er vier buitenlanders naast elkaar. De eerste is een Chinees, tweede is een Filippijnse, ik ben Surinaamse en zij Marokkaans en dan heb je Hollanders en dan heb je Chinezen weer en dan twee Surinamers. Dus is best wel gemixt hè?'

De mix van bevolkingsgroepen wordt algemeen zeer geprezen als uitdrukking van stedelijkheid. Het geeft de IJburgers het gevoel in een echte Amsterdamse buurt te wonen en niet in een doorsnee nieuwbouwwijk. 'Het is ook echt wel een

beetje Amsterdam want we hebben wel een heleboel allochtone buren. Je voelt je ook nog wel een beetje in Amsterdam, niet helemaal in een buitenwijk.’

Diverse huurders bestempelen de bevolkingssamenstelling nog als erg eenzijdig. IJburg heeft volgens hen de uitstraling van een tamelijk witte wijk. De meeste bewoners van het eerste uur vinden de relatief zwakke mix echter eigenlijk wel prima. Net zoals ze zich aan de suburbane rust en ruimte zijn gaan hechten, waarderen ze het wonen op IJburg vooral vanwege de grote overeenkomsten die ze met elkaar hebben. De gedeelde achtergrond als hoogopgeleide, werkende stellingen zorgt voor een grote herkenbaarheid. Ook het feit dat een groot deel van de IJburgers kinderen heeft of daar vrijwel meteen na de verhuizing aan begint, maakt dat ze zich in de nieuwe woonomgeving snel thuis voelen. ‘Het grappige is dat de meeste mensen ook uit de stad komen, allemaal zetten ze dezelfde stap. Een beetje onze leeftijdscategorie, achtergrond, opleiding, werkkringen en natuurlijk allemaal kinderen. Ik denk dat ik met deze buren meer gemeen heb dan waar ik eerst woonde.’

Thuis onder de buren

Volgens diverse bewoners maakt de combinatie van gezinsleven en carrière, de IJburgers tot een bijzonder soort. Wat in academische termen eerder is omschreven als *urban professional parents*, wordt door respondenten aangeduid als creatieve mensen en artistieke types, tolerant en avontuurlijk ingesteld (Karsten, 2003). ‘Stads en relaxed, geen gejaagde types. Het zijn wel werkende mensen, maar door de kinderen staan ze ook open voor hun omgeving. Iedereen is betrokken.’

Tabel 10.3 *Thuisvoelen naar huishoudentype, in procenten*

<i>De mensen in deze buurt maken dat ik me thuis voel</i>	<i>Huishoudens zonder kinderen</i>	<i>Huishoudens met kinderen</i>
Helemaal mee eens	12	28
Mee eens	41	39
Ambivalent	35	27
(Helemaal) Mee oneens	12	6

Cramer's $V=0.239$, $p<0.01$

Zoals blijkt uit tabel 10.3 identificeren gezinshuishoudens zich het sterkst met de buurt. De gezinsgemeenschap die bij de sociale binding is beschreven, uit zich kortom ook in de culturele binding. Zo zijn de huishoudens met jonge kinderen de dominante *place makers* en bestempelen veel respondenten de gezinnen op de Rieteilanden als stereotype IJburgers. Volgens enkele bewoners vallen de alleenstaanden en stellen op IJburg een beetje buiten de boot. ‘Er was

Sociale woningbouw op het Haveneiland

iemand die kon hier niet aarden. De meeste mensen hebben kinderen, maar hij niet. Die hadden verwacht dat het rustiger zou worden. En wat ook zo is, de rest heeft wel heel veel contact, maar hij had daar nooit zin in. Dus hij was niet happy en toen zijn ze verhuisd.’

Toch zeggen ook respondenten die weinig hechte contacten met hun burens hebben dat ze zich thuis voelen op IJburg. De wijk is volgens hen sowieso bijzonder en dat bindt hen. ‘Wij IJburgers? Een beetje wel. De één heeft het wel sterker dan de ander, maar ik voel me zelf wel toch wel een beetje apart zeg maar.’

Deze uitingen van *place making* onder de eerste bewoners zijn sterk verbonden met de kleinschaligheid van IJburg in de beginperiode. Zo vindt bijna zeventig procent van de respondenten dat je een pionier bent als je in deze eerste fase op IJburg komt wonen. Het ‘*in the middle of nowhere*’ zitten met een rijtje huizen zorgt voor een wij-gevoel. Niet zozeer de gedeelde ongemakken, als wel het samen aan iets nieuws beginnen en van dichtbij meemaken hoe IJburg zich ontwikkelt, geeft de woonomgeving bijzondere betekenis. ‘Het is iets, een nieuw project en iedereen die hier is gaan wonen is toch een beetje aan het pionieren, zeg maar. Het is een beetje van kijk wij zijn hier als eerste en we gaan er wel iets van, van maken. Ik merk ook wel dat iedereen zich wel achter mekaar schaart om iets voor mekaar te krijgen. Wij tegenover de gemeente, wij tegenover de tram.’

Het gevoel pionier te zijn, blijkt het sterkst onder de respondenten die minder dan een jaar op IJburg wonen. Dit komt echter niet geheel overeen met de sociale stratificatie die de bewoners er zelf op na houden.⁴ Zo vertellen diverse IJburgers dat alleen een klein clubje aan de Zwanebloemlaan vindt dat zij recht hebben op de titel pionier. ‘Wij horen niet bij de echte pioniers hoor, zo is het ook weer niet. Want die mensen die zelf pioniers zijn, die hier al twee jaar wonen, die vinden dat ook echt. Die zijn daar heel duidelijk in. “Wij zijn die pioniers”. Dat heb ik meerdere malen gelezen en die zijn daar ook trots op. Nou ja, laat maar gaan, prima.’

Sociale scheidslijnen

Ondanks de korte geschiedenis van IJburg, blijken er binnen de wijk zelf al snel wij-zij gevoelens te ontstaan. Net als bij de sociale contacten neemt met een toename van de bevolking tevens de differentiatie en interne groepsvorming toe. Ook diverse respondenten zien de saamhorigheid van het begin veranderen op het moment dat IJburg hard ging groeien. ‘Dat wij-gevoel vind ik wel minder geworden. Ik heb wel een wij-gevoel met het blok, ons blok, maar dat andere verdwijnt, dat is minder.’

⁴ Van de IJburgers die langer dan een jaar in de wijk wonen voelt 62 procent zich pionier, tegen 78 procent onder de nieuwkomers. Dit verschil is significant maar niet sterk, Cramer's $V=0.176$, $p<0.01$.

Zoals eerder beschreven hangen deze veranderingen in hoge mate samen met de oplevering van een groot aantal sociale huurwoningen vanaf eind 2004. Voor de eerste bewoners was dit een tamelijke abrupte overgang van een kleine, homogene buurt naar een meer grootschalige, gemengde wijk. In eerste instantie vond dit met name op het Haveneiland ‘aan de andere kant van de IJburglaan’ plaats, waardoor deze straat zich tot een mentale sociale scheidslijn ontwikkelde. Zo vinden respondenten aan beide kanten dat ‘daar’ toch wel een ander slag mensen woont. ‘Verderop is het voornamelijk wit, daar is echt wel een verschil tussen. Wit en grote auto’s, geen kleurtjes, dat is gewoon wat je ziet en er wordt ook zo over gesproken in de buurt. Die kant van de IJburglaan en deze kant. Het is hier gemengder qua huur en koopwoningen dan aan de andere kant. Omdat dat bijna geheel koopwoningen zijn en dan trek je ook ander soort bewoners. Minder achtergrond en inkomensklasse is ook absoluut een verschil.’

Zolang men geen last heeft van elkaar waarderen de eerste bewoners het feit dat de wijk gemengder wordt. Het is de stedelijke mix waar ze zelf voor gekozen hebben. Als echter op het Rieteland blok 3b met alleen sociale huur wordt opgeleverd, ontstaat er steeds meer onvrede met de menging van woningtypen en bevolkingsgroepen in de wijk. Zoals in de vorige hoofdstukken al beschreven houden de bewoners van dit blok zich volgens de andere IJburgers niet aan de impliciete gedragscodes die inmiddels zijn ontstaan. Ze groeten elkaar veel minder, hangen lappen voor de ramen in plaats van gordijnen, laten hun tuinen verloederen en vernielen de slagboom bij de ingang van het blok. Ook het feit dat één bewoonster zich volledig gesluierd op straat begeeft, draagt sterk bij aan de beeldvorming. ‘Ik heb het idee dat toen die woningen werden opgeleverd, dat je dan ook een heel ander slag mensen in IJburg hebt gekregen. Ze gaan anders met je om, veel afstandelijker. En ook wel een beetje dat asociale, je hoort ze gewoon veel meer.’

Hoewel het in blok 3b om slechts veertig huishoudens gaat, tasten ze volgens een ouder stel niet alleen de uitstraling van IJburg aan, maar ook de trots van de eerste bewoners op hun wijk. Meerdere respondenten bestempelen het als een te ver doorgeschoten vorm van menging, aangezien er vlakbij zeer dure koopwoningen zijn gepland. ‘Het is een soort idealistische view van alles moet gemengd kunnen, maar ik denk dat zoiets in de praktijk niet werkt. Want daar zit toch een gat tussen de huizen van zeg maar bijna een miljoen euro. Dan krijg je afgunst en onveilige gevoelens. Je ziet dan volgens mij ook minder contacten ontstaan in dat soort min of meer gedwongen naast elkaar gezette situaties.’

In de discussies op de bewonerswebsite krijgt het bewuste blok, waarvan de woningen aan een binnenplein liggen en zo een gesloten indruk maakt, snel een beruchte status en wordt het bestempeld als Klein Bijlmer. Deze reactie tekent het ingrijpend karakter die de oplevering in de onzekere ontwikkeling van IJburg betekende. Op het Rieteland woonden al sinds het begin sociale huurders, maar deze werden nauwelijks opgemerkt. Blok 3b is echter in de in reactie op de crisis rond

IJburg voor de sociale sector herontwikkeld. Divers respondenten vertellen bang te zijn geweest dat er alleen nog dergelijke woningen in de wijk zouden komen, zoals deze aanstaande moeder. ‘Ik heb niks tegen sociale woningbouw, maar toen dacht ik zometeen gaan ze hier alleen maar dat soort dingen neerzetten. Als er teveel van dat soort mensen komen kan dat echt een stempel drukken. Ik wil gewoon een gemengde wijk, daarom hebben we hier ook voor gekozen.’

Op hun beurt voelen veel bewoners van de sociale huurwoningen zich door anderen geminacht als niet volwaardige IJburgers. Ze vinden het erg kortzichtig, maar ook wel tekenend voor de yuppen-sfeer in sommige delen van de wijk. Zo leidt de stigmatisering tot een wij-gevoel onder de sociale huurders waarbij ze de kopers tot wereldvreemden bestempelen en zichzelf prijzen als tolerant en open. ‘Ik vond het heel typerend dat aan die kant, bij de Mattenbiesstraat, toen blok 3 werd opgeleverd, dat mensen dan werkelijk op de website zeiden “de waarde van onze woning gaat achteruit” omdat daar toevallig een paar bruin gekleurde mensen rondlopen. Ik vind dat echt gênant werkelijk, je woont in Amsterdam potjan-dorie niet in Fort Europa. Dat weet je van tevoren, dus zeur daar niet over, dan ga je ergens anders wonen.’

Toch vinden de huurders zelf ook dat IJburg het meest gebaat is bij differentiatie en er niet teveel sociale woningbouw in de wijk moet komen. Net als de kopers verwijzen ze daarbij naar de gemeentelijke richtlijnen. Zolang de verhouding dertig-zeventig in stand blijft, komt het wel goed met IJburg, zo vinden vrijwel alle respondenten. ‘Ik denk dat het wel goed is, dat naast dat blok dan weer een koopflat komt. Om het een beetje in evenwicht te houden, dat bedoel ik. Zolang ze dat handhaven, dertig procent huur, zeventig procent koop blijf je toch hetzelfde houden. Als er mensen weggaan, komen er ook hetzelfde soort mensen weer in.’

Volgens een andere bewoner voorkomt het gemêleerd houden van de buurt dat er een soort ‘Bijlmersfeer’ zal ontstaan waar slechts één type mensen lijkt te wonen. Net als veel andere IJburgers heeft ze het idee dat van de koopblokken een socialiserende werking uit kan gaan. En werkt dit niet zo dan zijn er nog altijd genoeg andere directe burens die wel dezelfde instelling hebben. Want hoe leuk de respondenten de diversiteit in de wijk ook zeggen te vinden, het moet vooral niet teveel zijn en als het even kan op enige afstand van hun eigen huis. ‘Je hebt dat er ook buitenlanders komen wonen hè? Dat is logisch en daar heb ik ook helemaal geen moeite mee. Als ze zich maar aanpassen, vind ik dan altijd.’

10.4 Het IJburggevoel

Alle elementen die een rol spelen bij de identificatie van de eerste bewoners met hun buurt, het nieuwe en ongerepte, de rust en ruimte, de dorpse sfeer, het wij-gevoel onder de bewoners, de onderscheidende, stedelijke bouw, de mix van bevol-

kingsgroepen en de ligging in Amsterdam, monden uit in een beeld van IJburg als het beste van twee werelden. Zo omschrijven vrijwel alle respondenten hun woonomgeving als de ultieme combinatie van buiten en stad. ‘Ik vind het toch wel een hele unieke plek, zo in de Randstad. Het is een goede mix van dorps en stedelijk, heel erg een combinatie van stads en in de natuur leven. Je kan alle kanten op en je hebt alle ruimte beschikbaar terwijl er genoeg mensen wonen waar je nooit iets mee te maken zult hebben.’

Buiten wonen in de stad

De nadruk die veel bewoners in hun *place making* leggen op het ‘buiten’ van IJburg in vergelijking tot de rest van de stad, doet sommigen twijfelen aan het Amsterdamse karakter van de wijk. Zo is er een discussie over het feit of IJburg nog wel tot de stad gerekend mag worden omdat het zo anders is. Dit bedoelt men evenwel als een positief aspect van de wijk. Veel respondenten blijken in hun nieuwe woonomgeving een meer genuanceerdere liefde voor grootstedelijkheid te hebben ontwikkeld. Zo wordt het leven in de stad behalve geprezen ook bekritiseerd vanwege de grootschaligheid, dichtheid van bebouwing, sociale tegenstellingen en verkeersdruk. Ook anonimiteit, criminaliteit, straatvervuiling en verval van oude wijken zijn dingen die veel IJburgers met liefde in hun vroegere woonbuurten hebben achtergelaten. IJburg onderscheidt zich in hun ogen door de afwezigheid van deze aspecten waardoor alleen de goede kanten van stedelijkheid overblijven, terwijl het toch geen saaie buitenwijk is. ‘Hier bouw je toch een beetje het gevoel op van dat je in de stad zit, terwijl je er ook niet in zit. Ik hoef er niet meer te wonen, dit vind ik eigenlijk veel leuker, lekker relaxed. Maar als we nou lekker wat willen gaan eten of naar de film of weet ik veel, dan pak je nu die tram, ben je binnen tien minuten op Centraal.’

Ruim tachtig procent van de respondenten vindt dat IJburg veel leuker is dan de meeste mensen denken. Vrijwel alle eerste bewoners dragen dit beeld van een rustige, ruime en groene wijk die zich evenwel op 20 minuten fietsen van de Nieuwmarkt bevindt vol trots uit. In deze *place making* presenten ze de wijk als een plek waar buitenstaanders, in plaats van op neer te kijken, juist jaloers op dienen te zijn. ‘Ik schep wel tegen iedereen op dat ik op IJburg woon. Het is toch heel on-Amsterdams eigenlijk. Het hoort wel bij de stad, maar is ook wel weer zo rustig dat je niet alle stedelijke problematiek hebt.’

De houding van de IJburgers als bijzondere, bevoorrechte mensen om in zo’n geweldige wijk te kunnen wonen weerspiegelt zich in een heus IJburggevoel. In een buurtkrant werd dit omschreven als ‘ruimte, betrokkenheid bij de buurt en een zekere vrijheid’. Onder de respondenten valt de term niet expliciet, maar velen spreken velen van een speciaal gevoel dat ze bij het wonen op IJburg hebben waarbij ze woorden bezigen als fris, ongerept en zonnig. Een permanent vakantiepark,

zo omschrijven veel bewoners het. ‘Soms als ik thuis kom van mijn werk, denk ik “o, ik ben moe”. Maar als ik hier aankom heb ik een beetje een vakantiegevoel, zeker met dit mooie weer.’

Dit gevoel heeft ook te maken met het feit dat de wijk uit eilanden bestaat. Hoewel er van eilanderschap geen sprake is, daarvoor is IJburg teveel onderdeel van de bestaande stad, verhaalt menig respondent van de bijzondere sensatie die ze hebben als ze de brug over rijden. ‘Ik fiets dan tegenwoordig over die brug en dan kom je echt weer thuis of zo. Dat is echt mooi. Dan fiets je echt jouw wijk weer in.’

De media als aanjagers

Het IJburggevoel is een ultieme vorm van sociale constructie waarmee de eerste bewoners de beeldvorming over hun wijk naar hun eigen hand zetten. Deels doen ze dit vanuit hun status als zelfbewuste stedelingen voor wie plaatsbepaling zeer belangrijk is. Bewoners van bijvoorbeeld De Aker, die doorgaans een lagere of traditionele middenklasse achtergrond hebben, drukken zich zelden zo over hun woonomgeving uit (zie Lupi et al., 2007).

Toch zou het IJburggevoel zich waarschijnlijk nooit zo prominent ontwikkeld hebben als de eerste jaren van de aanleg geruisloos waren verlopen. Zoals in deel II van dit proefschrift bleek, verliep de planfase in een euforische stemming, maar brak in de uitvoering al snel een crisissfeer uit. Via de media werd een zeer negatief beeld van IJburg geschetst. Het is met name in reactie op deze berichtgeving dat de eerste IJburgers hun *place making* gevormd hebben. Om tegenwicht te bieden en hun keuze te verantwoorden, bestempelden ze het wonen in de wijk als uniek en gingen zich daar vervolgens naar gedragen. ‘IJburg is natuurlijk heel negatief in het nieuws, dan heb je automatisch wel zoiets van nou zeg. Dan krijg je natuurlijk wel een beetje dat wij-gevoel.’

Diverse bewoners menen dat ze zich nooit iets van de crisissfeer hebben aangehouden. Ze waren volgens eigen zeggen al vanaf het begin van de kwaliteiten van IJburg overtuigd en zijn de ambassadeurs van de wijk geweest. ‘Ik heb wel het gevoel dat als mensen hier niet geweest zijn, dat ik altijd moet vertellen waarom het dan zo leuk is. Dan denk ik van “nou, kom maar eens een keer langs”. Dan zijn we gelijk klaar.’

Toch vertellen met name de eerste kopers rond de Zwanebloemlaan dat ze er wel mee in hun maag hebben gezeten en zich gedwongen voelden zich te verweren. Door gezamenlijk te roepen dat de wijk zo fantastisch is, werd dit, zoals een bewoner het uitdrukt, een *self-fulfilling prophecy*. Mensen praten het volgens hem zichzelf aan. Het constant prijzen van de open sociale houding, het groeten op straat, de vorming van bewonersclubjes en de organisatie van activiteiten, zijn dan ook een zeer expliciete vorm van *place making*.

Bij het creëren van deze betekenis hebben de bewoners het voordeel gehad dat de wijk door de professionals al is neergezet als iets apart en altijd in de belangstelling van de media heeft gestaan. Niet alleen het omstreden karakter deed veel stof opwaaien, simpelweg het feit dat IJburg uit het niets gebouwd wordt, blijkt alom tot de verbeelding te spreken. Respondenten vertellen dat veel mensen, zelf van ver buiten Amsterdam, wel van de wijk gehoord hebben. Zo heeft ook de aandacht voor strandtent Blijburg als hippe hotspot zijn uitwerking niet gemist. ‘Blijburg heeft heel veel goeds gedaan, het is nog steeds zo’n goede PR. Dat willen mensen allemaal graag zien. IJburg is er zo populair door geworden.’

Niet lang na de opening van het strand werd IJburg door tv-station SBS6 ingezet voor een nieuw woonprogramma dat weliswaar niks met de wijk zelf te maken had, maar hierdoor wel kon rekenen op extra belangstelling. Ook een aantal architecten dat een zelfbouwkavel op IJburg had gekocht, profileerde zich daarmee in de media. De wijk heeft hierdoor volgens diverse respondenten in de rest van het land een exclusief imago gekregen van grote, ruime huizen langs het water. ‘Als we bijvoorbeeld ergens op een verjaardag komen en mensen vragen ons “waar wonen jullie nu?”. Dan zeggen ze “IJburg, joh, nou, toe maar!” Dan word je wel meteen voor vol aangezien. Iedereen is gelijk in je geïnteresseerd, ze denken dat je het gemaakt heb als je hier woont.’

Enkele bewoners, met name sociale huurders, zeggen dat ze zich soms geroepen voelden dit imago bij te stellen, maar aan de andere kant beviel het ze eigenlijk wel. Voor velen was het een teken dat de beeldvorming over IJburg ook andere kanten kende dan dat van een saaie nieuwbouwwijk waarvan de bouw alsmaar vertraging opliep. Diverse IJburgers spreken over ‘de kentering’ die deze goede publiciteit tot hun opluchting teweeg bracht. ‘We hebben het er wel eens over met andere moeders of vaders, zo op school, van inderdaad die kentering, dat mensen iets hebben van, dat is toch wel heel erg leuk.’

Trotse IJburgers

Door de aandacht in de media en de actieve *place making* van de bewoners zelf, groeit de wijk al snel uit tot een bezienswaardigheid. In de eerste plaats merken de respondenten dit bij hun directe familie, vrienden en kennissen die allemaal graag op visite komen. Waar sommigen van hen IJburg aanvankelijk maar niks vonden, kijken ze aldus sommige bewoners nu tegen hen op. ‘Mijn familie komt graag hier, ze vinden IJburg veel leuker dan Amstelveen. Gezellig, met het strandje en veel dichterbij Amsterdam. Ze zeggen dat ik het goed gedaan heb.’

Daarnaast bezoeken steeds meer groepen de wijk als onderdeel van een excursie of als dagjesmensen met een algemene interesse. Zij hebben inmiddels de naam IJburgtoeristen gekregen en menig bewoner is zeer trots dat hun woonomgeving als trekpleister geldt. Het versterkt hun gevoel dat IJburg een bijzondere

Een trotse bewoner voor zijn huis

plek is. ‘Bijvoorbeeld ook in weekenden, dan wil je niet weten hoeveel mensen hier komen om, als een uitje, zeg maar. Er zijn zelfs bussen, ladingen vol, echt waar. Dat zijn gewoon toeristen. Ik vind het wel grappig dat mensen, waar jij woont, dat ze dat zien als iets als uitje om te gaan kijken.’

Bij een meerderheid van de bewoners vertaalt deze trots zich in een gevoel van gehechtheid aan de wijk. Tweederde van de respondenten zegt zich sterk verbonden te voelen met IJburg, onder de kopers zelfs bijna driekwart. Toch zijn ook onder de huurders slechts een klein aantal bewoners het niet met deze stelling eens.⁵ Tevens zijn woonduur in de wijk en gezinssituatie nauwelijks van invloed op de verbondenheid met IJburg. Ook respondenten die korter dan een jaar in de wijk wonen, hechten aan de wijk evenals huishoudens met en zonder kinderen.

5 Van de kopers is 74 procent het (helemaal) eens met de stelling ‘Ik voel me sterk verbonden met IJburg’, tegen 61 procent van de sociale huurders en 51 procent van de huurders in de vrije sector. De overige respondenten zijn het echter niet allen oneens, maar staan hoofdzakelijk ambivalent tegenover de stelling, onder de kopers 20% en onder de huurders eenderde. Deze verschillen zijn significant, Cramer’s $V=0.161$, $p<0.01$.

De gedeelde verbondenheid met de woonomgeving blijkt onder andere uit het feit dat de overgrote meerderheid van de respondenten te kennen geeft voorlopig niet meer van IJburg weg te willen. Van de huurders in de vrije sector overweegt weliswaar ongeveer de helft binnen twee jaar te verhuizen, maar onder kopers en sociale huurders is dit nog geen tien procent.⁶ En voor zover men aan een ander huis denkt, is dat vaak in de wijk zelf.

Een aanzienlijk deel van de bewoners bestempelt zichzelf inmiddels als echte IJburger, hoewel ze dit van tevoren niet gedacht hadden. 'Ja, ik voel me IJburger. Ik zeg bijvoorbeeld ook, ik woon niet in IJburg, maar op IJburg. Ik vind het leuk dat het een echt eiland is, ja een kustmatig eiland maar geen poldertje. Gisteren waren we ook weer lekker aan het rondfietsen en kom je zo weer terug op IJburg en dan denk je echt van, ja, thuis.'

Andere respondenten hebben meer moeite met deze kwalificatie, daarvoor zijn ze te veel Amsterdammer. Maar ook zij geven te kennen aan het wonen in de wijk gehecht geraakt te zijn. 'Ik ben geen IJburger, nee. Het is natuurlijk wel een sfeer, vrijheid en blijheid. Niet zo kneuterig. Als je er woont dan raak je er snel aan gewend. Dus, oké, ik weet niet of ik mezelf daarin erg serieus moet nemen.' In elk geval willen vrijwel alle IJburgers van het eerste uur de ontwikkeling van de wijk met eigen ogen meemaken. Want dat er nog veel gaat gebeuren en het misschien nog gezelliger wordt, staat voor hen vast. En na de roerige beginperiode kan hun geloof in IJburg bijna niet meer stuk.

10.5 *Place making* in identificatie

In het academisch discours van de afgelopen decennia wordt vaak verondersteld dat bewoners van nieuwe wijken zich niet of nauwelijks met hun woonomgeving identificeren. De betekenis die ze aan de plek geven zou slechts gelegen zijn in ruimtegebruik en functioneel woongenot. Ze zouden alleen afgaan op het huis en de gunstige ligging in het stedelijk veld. Dit vermeende gebrek aan *place making* wordt mede toegeschreven aan het feit dat professionals de wijken volledig van bovenaf plannen en regisseren (zie o.a. Whyte, 1956; Mumford, 1961; Relph, 1972; Sennett, 1977; Hummon, 1990; Kunstler, 1993; Augé, 1995).

Ondanks dat suburbanisatie een onderdeel is van de opkomst van *spaces of flows*, blijkt uit eerdere onderzoeken dat mensen op het niveau van het dagelijks leven nog altijd in *spaces of places* verkeren. Voor bepaalde groepen is ruimtelijke betekenisgeving in de netwerksamenleving zelfs een belangrijke strategie geworden binnen hun identiteitsvorming (zie o.a. Giddens, 1991; Appadurai, 1996;

⁶ Het verband tussen de verhuisgeneigdheid en eigendomssituatie is relatief sterk, Cramer's $V=0.496$, $p<0.001$.

Castells, 1996; Reijndorp et al. 1998; Morley, 2000; Musterd & van Zelm, 2001; Van der Land, 2004).

De eerste IJburgers weerspiegelen in sterke mate deze laatste trend. Net zoals voor de andere bindingsdimensies is van alle indicatoren van culturele binding tezamen een index samengesteld die de identificatie van de eerste IJburgers met hun wijk en de stad Amsterdam uitdrukt.⁷ Tabel 10.4 laat zien dat de bewoners relatief veel culturele binding met zowel IJburg als Amsterdam hebben. Daarin onderscheiden ze zich van andere nieuwe wijken in de regio. In de Aker en Getsewoud identificeerde nog geen 15 procent van de respondenten zich sterk met hun woonomgeving (Lupi et al., 2007).

Tabel 10.4 *Mate van culturele binding aan IJburg en Amsterdam*

score	IJburg		Amsterdam	
	Aantal	%	Aantal	%
Weinig (0 - 0,3333)	47	15	16	5
Gemiddeld (0,3334 - 0,6667)	137	43	135	42
Veel (0,6668 - 1)	136	42	170	53
Totaal	320	100	321	100

In tegenstelling tot de andere dimensies van territoriale binding lijkt de culturele verbondenheid zich onder alle IJburgers voor te doen. Uit de regressie-analyses, die de invloed van alle bewonerskenmerken tezamen weergeven, blijkt dat op het niveau van IJburg alleen het aantal uren dat huishoudens werken en het hebben van een woning in de vrije huursector significante invloed op de mate van culturele binding uitoefenen. Uit tabel 10.5 kan worden afgeleid dat de mobiele, carrière-gerichte IJburgers in de vrije huursector zich het minst met de wijk identificeren. Dit is echter een kleine groep. Samen verklaren de variabelen bovendien nog geen zeven procent van de variantie, wat er op duidt dat de mate van culturele binding door andere factoren dan de hier meegenomen bewonerskenmerken wordt bepaald.

Op het niveau van Amsterdam past het model iets beter, wat met name veroorzaakt wordt door de grote invloed van de wooncarrière in de stad. De IJburgers die al vanaf hun jeugd in Amsterdam wonen, hebben logischerwijs de meeste cultu-

7 Hiervoor is aan van alle indicatoren van culturele binding, 10 voor IJburg en 6 voor Amsterdam een score van 1 toegekend en zijn alle positieve antwoorden per respondent opgeteld. Dit is vervolgens gedeeld door het aantal 'valide antwoorden' waardoor een relatieve maat tussen de 0 en 1 is verkregen. De scores van alle respondenten zijn tot slot in drie gelijke categorieën gedeeld die staan voor weinig, gemiddeld en veel culturele binding. In bijlage F is de exacte samenstelling van de index te vinden.

rele binding met hun woonplaats. Dit wordt versterkt door de eigendomssituatie van de woning. Zoals in hoofdstuk 6 beschreven hebben de meeste kopers en vrije sector-huurders zich als volwassenen in de stad gevestigd, terwijl veel sociale huurders er van jongs af aan wonen.

Tabel 10.5 Regressie-modellen culturele binding IJburg en Amsterdam

Onafhankelijke variabelen	Culturele binding IJburg		Culturele binding Amsterdam	
	B-coëfficiënt	t-waarde	B-coëfficiënt	t-waarde
<i>Persoonskenmerken</i>				
- geslacht, ref. man	-0,030	-1,259	0,015	0,582
- leeftijd	0,002	1,417	0,001	0,572
<i>Huishoudenssituatie</i>				
- alleenstaand of stel	-0,047	-1,217	0,033	0,788
- kinderen	0,031	1,248	0,029	1,109
- aantal werkuren per week	0,002*	2,366	-0,001	-0,409
- aantal auto's	0,011	0,475	-0,036	-1,526
<i>Sociaal economische situatie</i>				
- opleidingsniveau	0,014	1,159	0,007	0,515
- soc.eco. status huishouden	-0,010	-0,499	0,009	0,433
<i>Woonsituatie</i>				
- vorige woonplaats Amsterdam	0,030	0,820	0,054	1,383
- wooncarrière Amsterdam	-0,003	-0,243	0,052***	3,636
- woonduur IJburg	-0,003	-0,127	0,023	0,925
- sociale huur vs. overigen	-0,010	-0,245	-0,105*	-2,408
- vrije sector huur vs. overigen	-0,082*	-2,588	-0,007	-0,216
Intercept	0,427***	3,883	0,499***	4,254
N		303		304
Df		13		13
F		1,595		2,862**
R2		0,067		0,113

Significanties: * = $P < 0,05$; ** = $P < 0,01$; *** = $P < 0,001$

De culturele bindingen onder de eerste IJburgers bevestigen het belang van plaats in de netwerksamenleving, door Savage et al. (2005) aangeduid als *elective belonging*. In tegenstelling naar wat vaak over nieuwe wijken beweerd wordt, maken de bewoners bewuste keuzes in hun woonlocatie en identificeren ze zich zowel met

hun buurt als de stad. Dit is geen diepgewortelde *place attachment* zoals in vroeger tijden, maar een zeer bewuste sociaal-ruimtelijke plaatsbepaling waarin mensen niet alleen de ruimte om hen heen, maar ook zichzelf betekenis geven. Hoewel ze zich zeer bewust zijn van brede processen en ontwikkelingen, dienen met name andere plaatsen in de omgeving als referentiekader.

Een deel van de verklaring voor sterke culturele bindingen onder de eerste bewoners van IJburg vormt het feit dat het grotendeels goed opgeleide stedelingen in de gezinsvormende fase zijn. Toch identificeren niet alleen de huishoudens die al kinderen hebben en de hogere middenklasse zich met IJburg en Amsterdam, zoals op basis van eerder onderzoek wel verwacht kan worden. Zelfs bewoners die (nog) nauwelijks voorzieningen op IJburg gebruiken, slechts oppervlakkige contacten hebben en een lage betrokkenheid bij buurtaangelegenheden, voelen zich verbonden met de wijk en spreken van een unieke locatie.⁸

De gedeelde behoefte dit uit te drukken komt in hoge mate voort uit het feit dat IJburg in eerste instantie niet aansluit bij het beeld dat ze als stadsbewoners van zichzelf hebben. Via een subtiel proces van zelfverantwoording en mentale constructie passen ze de wijk vervolgens binnen dit plaatje. Zo wordt IJburg het beste van twee werelden, enerzijds stedelijk vanwege de ligging in Amsterdam maar toch ook buiten vanwege de rust en ruimte. Deze suburbane kwaliteiten gaan sommige bewoners zelfs zodanig waarderen dat ze afstand nemen van hun eerdere hang naar stedelijkheid. Het beeld van IJburg wordt dus niet alleen aangepast aan het zelfbeeld, maar dit proces vindt ook in omgekeerde richting plaats. Juist deze flexibiliteit in *place making* kenmerkt *elective belonging*.

Het is echter niet alleen uit interne motivatie dat de bewoners zo hun best doen IJburg een eigen, onderscheidende betekenis te geven. Deze *place making* wordt versterkt door de structurele contextkenmerken. In eerste plaats voelen de bewoners zich door de negatieve berichtgeving in de media geroepen zich te verdedigen. Het constant benadrukken van de unieke kwaliteiten van IJburg is dan ook tevens een strategie om de externe beeldvorming van de wijk te keren. Bovendien zorgt het voor een sterk wij-gevoel waarin het wonen op IJburg tot een heuse levensstijl wordt verheven.

Het IJburggevoel hangt samen met de pioniersfase waarin de wijk nog klein was en iedereen elkaar van gezicht kende. Het zijn vooral de suburbane elementen zoals rust, ruimte en groen die de eerste bewoners binnen het buiten wonen in de stad benadrukken. Ook de relatieve homogene bevolkingssamenstelling van het begin draagt bij aan hun *place making*. Naarmate IJburg dichter bebouwd wordt en een meer diverse groep bewoners trekt, verandert tevens hun beeldvorming van de

8 De culturele binding aan IJburg blijkt wel positief samen te hangen met de sociale binding en politieke binding aan de wijk, Pearson's R is respectievelijk 0.328 en 0.353; $p < 0.001$.

wijk. Binnen IJburg zelf beginnen dan wij-zij-gevoelens te ontstaan en met name de pioniers gaan twifelen aan de eerder door hen geprezen fysieke variatie.

Ondanks de 'lenigheid' in de culturele binding van de meeste bewoners, gaat het herdefiniëren van de betekenis die ze aan de wijk hebben gegeven velen niet gemakkelijk af. Ze zijn zich zo met hun woonomgeving gaan identificeren dat ze elke afwijking als een aantasting van hun zelfbeeld beschouwen. Toch is het een onontkoombaar proces in de lange ontwikkeling die de nieuwe wijk nog zal doormaken. Zoals in hoofdstuk 1 beschreven is *place* een dynamische relatie tussen de fysieke kenmerken van een plek en de sociale karakteristieken van de gebruikers. De IJburgers tonen aan dat ze via *elective belonging* het verloop hiervan kunnen beïnvloeden, maar niet los staan van *site* en *situation*. *Place making* kent kortom ook grenzen.

DEELCONCLUSIE BEWONERS

In deel III van dit proefschrift is de *place making* van IJburg door de eerste bewoners beschreven. Dit onderzoek staat in de traditie van *community studies*, specifiek de pioniersstudies naar nieuwe buitenwijken. In de huidige netwerksamenleving staan lokale kaders echter niet op zich en de *place making* van IJburg is dan ook niet geanalyseerd uit het oogpunt van gemeenschapsvorming. Zoals in hoofdstuk 2 beschreven, wordt de betekenis die de eerste IJburgers aan plaats verlenen afgeleid uit de manieren waarop ze ruimte gebruiken en beleven. Dit is vertaald in het concept territoriale binding waarbij vier dimensies zijn onderscheiden: de economisch-functionele binding, de sociale binding, de politieke binding en de culturele binding. Met uitzondering van de politieke dimensie, zijn al deze bindingen op meerdere schaalniveaus onderzocht, maar ligt het zwaartepunt op buurt en wijk.

De mate waarin IJburgers aan hun directe woonomgeving, woonplaats en regio zijn gebonden, wordt verondersteld in verhouding te staan tot hun achtergrond. In de eerste plaats zijn dit persoonskenmerken als geslacht en leeftijd en de huishoudenssituatie. Verder wordt verwacht dat opleidingsniveau, de sociaal-economische status van het huishouden, de woongeschiedenis en de eigendomssituatie van invloed zijn op de territoriale bindingen. De manier waarop de bewoners IJburg gebruiken en beleven is ingebed in de structurele context van de wijk. Dit betreft onder andere de fysieke kenmerken van IJburg, ook wel aangeduid als *site* en *situation*, en de beeldvorming door andere *place makers*. Op basis van deze uitgangspunten is de vraagstelling van het bewonersonderzoek als volgt gedefinieerd:

*Hoe verloopt het proces van place making onder de eerste bewoners van IJburg?
Welke betekenissen kennen ze via hun territoriale bindingen aan de wijk toe en
wat is de invloed van bewonerskenmerken en sociaal-ruimtelijke factoren?*

Betekenenissen

Al sinds de jaren vijftig van de vorige eeuw weten we dat wijk en buurt niet de primaire integratiekaders zijn voor mensen (Van Doorn, 1955; Mann, 1954). Van geworteldheid of emotionele verbondenheid met plaats is dan ook geen sprake. Zeker niet voor de goedopgeleide mobiele middenklasse wiens horizon veel ver-

der reikt dan de eigen woonomgeving. Aan het begin van de 21e eeuw lijkt echter een nieuwe fase te zijn aangebroken in de relatie tussen bewoners en *place*. De trends van emancipatie en individualisering, die zich eerder vooral uitte in privatisering en suburbanisatie, tonen zich daarin van een andere kant. Mensen zoeken in hun grote keuzevrijheden een plek waar ze zich thuis bij voelen. Op basis van een breed sociaal-ruimtelijk referentiesysteem kiezen ze bewust voor een woonplaats en construeren in de verhalen hierover zowel een eigen identiteit als een *sense of place*.

Vergeleken met de jaren vijftig is de wereld van mensen onmiskenbaar groter geworden, maar zoals Massey (1993 & 1994) stelde, speelt *place making* zich primair af in hun dagelijkse interacties. Nog steeds beperken sociaal-ruimtelijke *constraints* ons tot regionale *daily urban systems* (Hägerstrand, 1970). Slechts weinig bewoners weerspiegelen dan ook de bindingsloze nomaden die sommige onderzoekers signaleren (Hummon, 1990; Reijndorp et al., 1998; Driessen & Völker, 2000). Juist deze vertegenwoordigers van de mobiele, ongebonden middenklasse wijzen uit hun behoefte ergens bij te horen, het leven in een 'betekenisloze suburb' af en zoeken een plek die hen in staat stelt hun identiteit te 'performen'. Waar academici in de jaren negentig nog stelden dat zogenaamde *spaces of flows* en stedelijke velden *place* teniet zouden doen, staan deze brede plaatservaringen juist centraal hun betekenisgeving (o.a. Harvey, 1989; Soja, 1989&1996; Appadurai, 1996; Castells, 1996; Urry, 2000&2002). Hoewel dit proces van *place making* een sterk mentale constructie is, is het niet, zoals enkele sociologen of geografen beweren, een vluchtige schijnvoorstelling. Het is een werkelijkheid die bewoners weliswaar zelf creëren, maar waar ze zich vervolgens in hun dagelijks leven door laten leiden.

Bindingen

De betekenis die de eerste IJburgers aan hun wijk geven draait om de combinatie tussen stad en suburb. In hun *place making* proberen ze de in hun ogen positieve aspecten van verschillende plekken in de regio Amsterdam samen te smelten tot hun ideale woonomgeving. Keuzevrijheid en vrijblijvendheid enerzijds tegenover een gevoel van thuis anderzijds vormen daarvan de basis. Dit komt in alle dimensies van territoriale binding tot uiting.

Uit de *economisch-functionele binding* blijkt dat ruimtegebruik een belangrijk onderdeel van *place making* vormt. In plaats van zich als *footloose* nomaden door hun *daily urban systems* te begeven, hechten de eerste bewoners van IJburg grote waarde aan nabijheid. Dit zien ze als een onderscheidende kwaliteit van hun woonomgeving omdat het zorgt voor een gevoel van vertrouwdheid. Het ruimtegebruik heeft zo niet alleen een instrumenteel doel, maar ook een grote symbolische functie. Aan het gevoel werklocaties en voorzieningen binnen handbereik te hebben, ontlene de bewoners bijzondere betekenis.

Hierin bevestigt het onderzoek de eerdere bevindingen van studies naar de stedelijke middenklasse, in het bijzonder de zogenaamde *young urban professional parents*. De IJburgers tonen aan dat plaats juist in de dagelijkse handelingen van taakcombineerders vorm krijgt. Daarbij laten ze zien dat deze levensstijl zich ook buiten de centrale stad voordoet en niet alleen in de oude stadswijken waar die tot nu toe werd aangetroffen (Karsten 2003 & 2007, Karsten et al., 2007, Van der Land, 2004).

De *sociale bindingen* onder de eerste IJburgers weerspiegelen de vorm en ruimtelijke spreiding die sociale relaties in de netwerksamenleving hebben aangenomen. De bewoners hebben uitgestrekte sociale netwerken met het zwaartepunt buiten de woonomgeving. Hun feitelijke contacten met directe burens zijn algemeen los en gebaseerd op vrije keuze. De pioniersfase duurt daarom veel korter en wordt minder intensief beleefd dan in het nieuwe land van weleer (zie o.a. Groenman, 1953; Gans, 1967; Constandse & Schonk, 1984). Zowel in het ruimtelijk gedrag van de bewoners als de *site & situation*-kenmerken staat de wijk nog maar weinig los van het bestaande land.

Toch levert de kleinschalige, dorpse situatie van de beginfase een grote bijdrage aan de *place making* van de wijk als bijzondere locatie. Het zorgt voor een prettig soort saamhorigheid die men elders niet gewend was. In het bijzonder de gezinnen voelen zich erdoor aangetrokken. De sociale binding heeft hierdoor het karakter van een lichte gemeenschap waarin de wijk geen verplichtend en exclusief integratiekader vormt, maar wel een basis is voor vrijblijvende sociale relaties (Duyvendak & Hurenkamp, 2004).

Ook uit de *politieke binding* blijkt dat de lokale betrokkenheid in nieuwe wijken een mengeling van individualistische kenmerken en hang naar geborgenheid herbergt. Het nieuwe land maakt zeker in de beginfase een belangrijk deel van de *place making* onder de bewoners uit. Ze geven een grote interesse in het reilen en zeilen van hun woonomgeving weer en uiten dit ook in lokale acties en organisaties. Deze groeien echter nooit tot een structurele factor in de wijk uit omdat veel bewoners zich gaandeweg steeds meer op hun eigen straat of blok concentreren. Dit wordt gezien als een paradijs dat tegen elke bedreiging beschermd moet worden, typisch suburbane sentimenten (Baldassarre, 1986; Baumgartner, 1989; Van Ginkel & Deben, 2002). Tot inzet voor het 'publieke belang' komt men daarbij zelden, het verantwoordelijkheidsgevoel wordt vooral individueel beleefd. De politieke binding op IJburg is dan ook het best te karakteriseren als een *community of limited liability* waarin mensen vrijblijvend en op basis van eigenbelang in participeren (Janowitz, 1952; Greer, 1962; Suttles, 1973; Ahlbrandt, 1984).

De *culturele binding* is de belangrijkste uiting van *elective belonging*. De identificatie met de wijk vormt dan ook het meest sterke en duurzame aspect van *place making*. Ongeacht het feitelijk ruimtegebruik, de sociale contacten of actieve betrokkenheid, geven bewoners hierin hun woonomgeving betekenis. Juist door

Glazenwassers aan het werk in de Zwanenbloemlaan

de grote keuzevrijheid ten aanzien van hun woonlocatie, maken velen een zeer afgewogen proces door, waarin ze een duidelijk verhaal over de plek en hun eigen identiteit construeren. Ze selecteren soms op zeer subtiele verschillen als onderscheidende kwaliteiten. De IJburgers gaan hierin zelfs zo ver dat ze het wonen in de wijk tot een aparte levensstijl verheffen. Deze gaat echter hand in hand met hun verbondenheid met het stedelijk leven.

Hieruit blijkt hoe dynamisch *place* in de hedendaagse netwerksamenleving is geworden. Plaatsen zijn geen statische, gegeven eenheid waar mensen zich als geheel mee vereenzelvigen of van distantiëren, zoals sommige onderzoekers dit zien (bijv. Hummon, 1990). *Place attachment* is noch een natuurlijke menselijke emotie, noch een product van de commerciële belangen van projectontwikkelaars (Fried 1982 & 2000; Altman & Low, 1992; Harvey, 1993; Hayden, 1995). Bewoners zijn in staat de betekenis middels actieve sociale constructie naar hun hand te zetten en aan meerdere plekken tegelijkertijd gebonden te zijn. Deze meervoudige, dynamische identiteiten kenmerken hun territoriale bindingen.

Verklaringen

Er zijn verschillende factoren aan te wijzen die *place making* in het bijzonder beïnvloeden. In de eerste plaats zijn dit de persoonskenmerken en levensfase van de bewoners. Op vrijwel alle dimensies van territoriale binding blijkt dat gezinnen hun woonomgeving het meest intensief gebruiken en beleven. Daarbinnen nemen vrouwen de meest prominente plaats in. Zij zijn het meest in de wijk aanwezig, maken het meest gebruik van lokale voorzieningen en hebben de meeste contacten met hun medebewoners.

De binding aan Amsterdam wordt hoofdzakelijk bepaald door de woonsituatie, in het bijzonder de woonduur. Hoe langer men in de stad woont en hoe korter op IJburg, hoe meer men op plaatsen buiten de wijk georiënteerd is. Daarentegen blijken juist de kopers, en niet de sociale huurders die de langste wooncarrières in Amsterdam hebben, zich het meest met de stad identificeren.

Het effect van de sociaal-economische situatie is diffuus. In andere onderzoeken is geconcludeerd dat vooral de hogere (culturele) middenklasse symbolische waarde aan hun woonomgeving hecht (De Wijs-Mulkens, 1999, Van der Land, 2004). Bij de culturele binding is echter geen effect zichtbaar, hetgeen verklaard kan worden uit de relatief homogene bevolkingssamenstelling van de eerste IJburgers. Toch kan de bewering dat hoger opgeleiden een voorhoedegroep op het gebied van sociaal-ruimtelijke onthechting vormen, met recht tegengesproken worden (Driessen & Völker, 2000). Juist deze categorie bewoners laat de hoogste mate van buurtbinding zien in zowel hun functioneel ruimtegebruik, sociale contacten als lokale betrokkenheid.

In samenhang kan geconcludeerd worden dat *place making* het meest intensief is bij hoogopgeleide stedelingen in de gezinsvormende fase. Niet alleen zijn zij zeer plaatsgevoelig, ook bevinden ze zich in een overgangsfase binnen hun leven waarin ze hun bindingen moeten herdefiniëren. Dit leidt tot een actieve betekenisgeving van hun nieuwe woonomgeving in relatie tot hun eigen, nieuwe zelfbeeld. In het geval van IJburg vormen ze niet alleen de ruimtelijke identiteit van een stedelijke buitenwijk, maar creëren ze ook een levensstijl die het suburbane *familism* combineert met het stedelijke *careerism* (Bell, 1958; Droogleevoer Fortuijn, 1993).

Met de bewonerskenmerken is het proces van *place making* echter niet geheel verklaard. De structurele plaatskenmerken zijn eveneens van invloed op de betekenisgeving van de bewoners. Op IJburg is dit met name het feit dat het een volledig nieuwe wijk is die geheel uit het niets ontstaat. Het zorgt voor een gevoel van ongekende mogelijkheden en geeft de wijk volgens de bewoners een bijzondere status waar ze zich graag aan spiegelen. Ondanks dat de pioniersgeest snel overwaait, blijven ze in hun betekenisgeving uit de mythe van het nieuwe land putten (Lupi, 2005).

Ook in fysiek opzicht draagt de status van nieuwe wijk bij aan de *place making*. Waar IJburg in de loop van de tijd uit zal groeien tot een dichtbebouwd stadsdeel, was het op het moment dat zij hun intrek namen nog kleinschalig en overzichtelijk. Het gevoel van 'buiten wonen in de stad' heeft zich sterk in deze context ontwikkeld. IJburg lag tamelijk geïsoleerd, echt buiten de bestaande stad, maar wel binnen het grondgebied van Amsterdam. Ruimte, wind, water en zand beheersten nog het eiland.

Hoewel de absolute ligging van IJburg hetzelfde zal blijven, zullen de relatieve *site & situation*-kenmerken wel veranderen. Al tijdens het onderzoek werd de wijk drukker en voller waardoor het meer stedelijke trekken kreeg. Uit het feit dat de bewoners hun *place making* daarop aanpassen, blijkt de invloed die fysieke en sociale structuren hebben op de betekenisgeving van een plek. *Place* kan weliswaar verschillende vormen aannemen, maar de sociale constructie door de *users* is altijd gebonden aan een potentiële ruimte (Gans, 1968).

Tot slot bevindt *place making* zich niet in een vacuüm, maar worden bewoners beïnvloed door de beeldvorming van anderen. Met name de media blijken hier een grote rol in te spelen. Kranten en televisie kunnen een nieuwe wijk meer dan vroeger maken of breken. Bewoners zijn hier echter geen willoze slachtoffers van. De IJburgers laten zien hoe ze via hun eigen sociale netwerken en mediagebruik een ander imago weten te vestigen. *Place making* wordt zo een wisselwerking tussen de interne beeldvorming en de externe buurtreputatie (Hortulanus, 1995).

DEEL IV

Confrontatie

DE DYNAMIEK VAN *PLACE MAKING*

Place making komt voort uit de handelingen van vele verschillende actoren. Professionals proberen in het plannen en bouwen de ontwikkeling van een plek te sturen, waar bewoners betekenis geven in hun gebruik en beleving van de ruimte. In de vorige hoofdstukken zijn deze processen los van elkaar besproken. Elk hebben een eigen invloed op *place*, maar ze hebben zich ook tot elkaar te verhouden. Deel iv van deze studie schetst de confrontatie tussen de *place making* van de professionals met die van de bewoners. Hoezeer er in de planvorming ook naar gestreefd wordt, een nieuwe wijk is niet maakbaar. Bovendien zorgen externe, structurele processen voor een dynamiek die niet altijd overeenkomt met ruimtelijke visies van de professionals. De vraag die in dit hoofdstuk centraal staat is hoe zij hiermee omgaan. Passen ze hun visies aan, zoeken ze andere mogelijkheden om deze te realiseren of blijven ze bij de oorspronkelijke plannen?

11.1 Plannen in de praktijk

Mengen, spelen en parkeren

De ruimtelijke visies van de professionals kennen vier dimensies: de fysieke structuur, de sociale kenmerken van de wijk, de voorzieningen en de ruimtelijke identiteit. In hoofdstuk 4 is geconcludeerd dat met name achter de visie op de fysieke structuur in de planvorming veel maakbaarheidsidealen zitten. De eerste problemen met de vergaande ruimtelijke diversiteit zijn al in een vroeg stadium van de aanleg, tijdens de crisis van 2003, geadresseerd. De gemeentelijke professionals beschouwen dit hoofdzakelijk als een interne aangelegenheid waarmee bewoners weinig te maken hebben. Nu er echter mensen op IJburg wonen, zwengelen de consortia de discussie over de gewenste mate van fysieke menging in de wijk weer aan. De ruimtelijke visie in de plannen botst hier duidelijk met de *place making* van bewoners, zoals ook de directeur projectontwikkeling van de Principaal signaleert. 'Bij blok 3b waren ze geschrokken. Bewoners hadden zich niet gerealiseerd dat er ook zulke mensen zouden komen. Ik zou het geen segregatie willen noemen, maar ja, dat mengt toch niet.' De vertegenwoordiger van Amvest ziet zijn stelling

bevestigd dat de sociale structuur ‘achteruitgaat’ door een te sterk doorgevoerde mix van woningtypen.

Ook de voor IJburg verantwoordelijke stadsdeelwethouder zegt slechte ervaringen met de fysieke menging te hebben. ‘We riepen allemaal dat dertig procent ideaal is, maar we hebben ons nooit afgevraagd wat dat nou betekent. Wij zitten nu met klagende bewoners.’ Zowel de stadsdeelvoorzitter als de directeur van de Principaal vinden dat overeenkomst tussen bewoners een grotere basis in de verdere plannen voor IJburg dient te krijgen. ‘Ruimtelijke diversiteit is zeker niet zaligmakend. Eigenlijk zou je mensen meer op basis van hun leefstijl keuzes moeten laten maken, maar dat vergt een zekere ruimte in de markt. We hebben er nog niet precies de vinger achter hoe we kunnen mengen op leefstijl.’

Dat soort toch soort zoekt, is inmiddels doorgedrongen tot de gemeentelijke planners. Dergelijke processen moeten we in het vervolg niet negeren, zo lijkt de stemming bij dRO. Toch weerspreken zowel de wethouder Stedelijke Ontwikkeling als medewerkers van het Ontwikkelingsbedrijf (OGA) dat de vergaande menging op IJburg, die soms grote tegenstellingen tussen burens oplevert, voor polarisatie zorgt. Daarvoor zijn de prijzen in de sociale huur volgens hen te hoog. ‘De onderkant van de maatschappij zit er niet. Als je voor een sociale huurwoning in aanmerking komt dan zit je sowieso aan de bovenkant van die markt. Met een uitkering kom je IJburg niet meer op.’ Hiermee is de discussie afgedaan. De gemeentelijke professionals blijven kortom vasthouden aan de visie in de plannen en lijken niet geneigd in de verdere ontwikkeling van IJburg de mate van fysieke mening te veranderen.

Een ander aspect van de fysieke structuur waar de professionals tegen onvrede van bewoners aanlopen, is de inrichting van de openbare ruimte. In de eerste plaats gaat het om de aanwezigheid van kinderspeelplaatsen. Behalve het stadsdeel, beschouwt echter geen enkele professional dit als punt van zorg omdat het volgens hen allemaal in de plannen zit. De directeur van OGA noemt het gebrek aan speelplaatsen een ‘bijzondere discussie’. ‘Als die kinderen ergens een enorme hoeveelheid speelterrein hebben is dat wel daar, dus ik snap die ouders eerlijk gezegd niet. Laat ze hun zegeningen tellen dat ze de komende jaren nog geen wipkip hebben maar onaangeharkte straten en pleintjes en illegale bouwplaatsen.’ De regiodirecteur van Bouwfonds wijdt de kwestie aan een spanning die altijd in een nieuwe wijk ontstaat afhankelijk van de leeftijd van de bevolking. IJburg is daarin niet bijzonder en behoeft ook geen extra maatregelen. ‘Over 20 jaar is de wijk volwassen en dan willen jongeren een voetbalveldje en willen ze voor kinderen weer iets anders.’

De gemeentelijke projectmanager beaamt dat wensen voor de openbare ruimte veranderlijk zijn en het daarom volgens hem onmogelijk is er constant op in te springen. Toch wijst hij op een frictie in de opzet van de speelplaatsen die deels gepland zijn in het binnengebied van de bouwblokken. ‘We stuiten nu op juridi-

sche problemen omdat de consortia niet verantwoordelijk willen zijn terwijl het wel op hun grondgebied ligt. Dus dan moeten we die speelplekken niet meer openbaar maken.'

Professionals binnen het stadsdeel vinden deze planningsconstructie onbegrijpelijk en onmogelijk aan bewoners uit te leggen. De voor IJburg verantwoordelijke wethouder stelt dat ook de consortia zouden moeten inzien dat ze hier niet bij gebaat zijn. 'Het is natuurlijk eigenlijk bizar dat als we een wijk neerzetten en we de komende tien jaar moeten vaststellen dat er bijvoorbeeld te weinig plek is ingeruimd voor speelgelegenheden. Mensen gaan dat ervaren als nadeel van de wijk en dat is ook niet in het belang van het consortium. Die moeten die huizen verhuren of verkopen.'

Over de inrichting van de openbare ruimte wat betreft parkeren zijn de meningen van de meeste professionals nauwelijks veranderd. Nu er mensen op IJburg wonen sterkt hen dit alleen maar in de overtuiging dat de lage parkeernorm een fundamentele fout in de plannen is. De projectmanager blijft niettemin de gedachte erachter verdedigen, al is het volgens hem uiteindelijk aan de IJburgers zelfs. 'Als parkeren ooit ten koste moet gaan van groen, dan is dat de keuze van bewoners.' Voorlopig maakt hij zich weinig zorgen want de woningen raakt hij naar eigen zeggen met gemak kwijt, 'dus zo bezwaarlijk vinden ze die norm niet.'

De sociale samenhang van stedelijke gezinnen

Ook op de sociale kenmerken van IJburg toont zich een sociale dynamiek die afwijkt van de plannen. In de eerste plaats blijkt dit in de bevolkingssamenstelling. De gemeentelijke nota's van de jaren negentig schetsen een diverse, stedelijke bevolking als doelgroep voor de wijk, maar in hoofdstuk 5 bleek dat de professionals hier verschillende visies op hebben. De projectontwikkelaars bouwen het liefst gericht op de grootste en meest koopkrachtige vraag in de markt, terwijl de gemeente en de woningcorporaties zich hier tegen verzetten. Zij willen de bevolkingssamenstelling zo veel mogelijk open laten en maar weinig vastleggen, deels uit hun sociale doelstelling, maar deels ook uit eerdere ervaringen. In herontwikkeling van het Oostelijk Havengebied enkele jaren daarvoor was doelgroepplanning namelijk flink mis gelopen, zo verklaart de wethouder Stedelijke Ontwikkeling. 'Sinds er voor het Oostelijk Havengebied verkeer is ingeschat dat deze mensen geen kinderen zouden krijgen, ben ik genezen van het idee dat je dat allemaal kunt sturen.'

Als de eerste bewoners zich op IJburg vestigen blijken de professionals toch minder gelukkig met dit vrije proces van *place making*. Zoals in hoofdstuk 6 beschreven, vindt in de wijk een onverwachte babyboom plaats. In eerste instantie meent het projectbureau dat dit het gevolg is van de oververtegenwoordiging van eengezinswoningen in de eerste bouwtranche. 'Bekend was dat er veel mensen zijn voor het middensegment, die een groter huis willen en iets met water.'

Als ook de appartementen betrokken worden door jonge gezinnen, geven de gemeentelijke professionals toe het aantal kinderen toch onderschat te hebben. De directeur van het Ontwikkelingsbedrijf (OGA) zegt niet te begrijpen hoe het zo mis heeft kunnen gaan. Volgens hem had nog beter van eerdere plannen geleerd moeten worden en zou de bevolkingssamenstelling van de pioniers, gezien de kenmerken van eerst aangeboden woningen, eigenlijk geen verrassing moeten zijn. ‘Mij is altijd bezworen dat men voor IJburg van tevoren wist en er rekening mee was gehouden dat er heel veel ouders met kinderen zouden komen wonen. Nu blijkt dus dat het toch weer helemaal fout is gegaan.’

Hetzelfde verklaren de meeste vertegenwoordigers van de consortia. Omdat IJburg mede gepland is als verlengstuk van het Oostelijk Havengebied menen de projectontwikkelaars altijd een gezinswijk in gedachte te hebben gehad. ‘De stedenbouwkundige opzet van het Oostelijk Havengebied verdraagt amper kinderen in de wijk en daarom trekken die mensen nu naar IJburg’, betoogt de regiodirecteur van Bouwfonds. Volgens het directielid van Ymere is er dan ook geen sprake van een onderschatting van het aantal jonge gezinnen.

De directeur van De Principaal, die wel wat verbaasd was, vindt het absoluut geen probleem maar eerder een teken van een gunstige *place making*. ‘Zodra je mensen een deur aan de straat geeft, willen ze blijkbaar kinderen. Ik zie dit als positief. Mensen vinden hun woonomgeving blijkbaar zo positief dat ze op IJburg zelfs op een appartement aan kinderen willen beginnen.’

De gemeentelijke professionals zitten daarentegen wel lichtelijk met de toch wat suburbane bevolkingssamenstelling in hun maag. Het strookt niet met hun wens voor een echte stadswijk, hoewel een wijk met veel kinderen volgens de stadsdeelvoorzitter van Zeeburg ook best stedelijk kan zijn. ‘Je kan dan alleen niet allemaal een tuintje hebben.’ Volgens de directeur van OGA zijn het wel ‘bijzondere gezinnen’ en geen standaard buitenwijkers waaruit volgens hem blijkt dat IJburg echt een geslaagd alternatief is voor Almere. ‘Je ziet wat voor een mensen erop af komen; hoog opgeleid en heel erg gebonden aan de stad dus ze willen er niet ver vandaan wonen. Maar aan de andere kant zie je de bolle buiken. Als je kinderen hebt en je vindt dat die niet in die stad mogen zitten dan is het een heel mooie mix.’

De directeur van de Dienst Ruimtelijke Ordening (dRO) erkent dat er fouten zijn gemaakt, maar de etnische samenstelling komt volgens hem goed overeen met het gemeentelijke programma. Door nadruk te leggen op het diversiteitsprincipe in de plannen maskeert hij de discrepanties op de demografische kenmerken van de IJburgers. ‘We zijn ontzettend blij dat we kunnen constateren dat IJburg qua samenstelling amper afwijkt van andere Amsterdamse wijken: veel menging, veel culturen en veel leefstijlen.’

Een tweede aspect waarin de sociale dimensie in de ruimtelijke visies van de professionals wringt met de *place making* van de bewoners is de samenhang in de wijk.

Hoewel in de ideeën over menging van woningtypen en het project rond zorg, welzijn en onderwijs wel impliciete wijkgedachten verborgen zitten, hadden de professionals hier weinig voorstelling van. De stedenbouwkundige ontwerpen van de jaren negentig gingen zelfs uit van individualistische stedelingen die weinig sociale banden met hun buurt of bureaus zouden hebben. Dat er onder de pioniers soms al vrij sterke netwerken zijn ontstaan, heeft menigeneen dan ook verbaasd.

De voorzitter van het stadsdeel Zeeburg is er juist erg blij mee. Volgens hem roepen beleidsmedewerkers te makkelijk dat er in nieuwe wijken geen interactie plaatsvindt. 'Er gebeurt van alles en zo ontstaat gemeenschap. Natuurlijk zijn het individuen, maar mensen zoeken elkaar wel op.' Binnen het stadsdeel is grote behoefte deze *place making* te ondersteunen, maar dit blijkt in de praktijk niet eenvoudig. Dat de bewoners klagen over de grote bureaucratie rond de wijk is niet onterecht, zo stelt de verantwoordelijk wethouder. 'Hoewel IJburg in een zeer pril stadium verkeert, is er al wel veel verenigingsleven, ook al is dat nog weinig gestructureerd. We proberen mensen elkaar te laten vinden en grip te krijgen op de sociale netwerken. Maar dan moet ik niet lastig gevallen worden door mensen die zeggen dat zoiets helemaal niet de bedoeling van die wijk was.'

Ook op gemeentelijk niveau wordt de sociale dynamiek van IJburg gesignaleerd, maar is er wat meer terughoudendheid. Volgens de projectmanager zijn de bewoners heel verschillend en is de één meer betrokken bij de buurt dan de ander. 'Het heeft ook te maken met eigen belang. We hebben contact met de watersportvereniging en de bewonersvereniging, maar zij gaan niet bij elkaars vergaderingen zitten.'

De directeur van OGA wijdt de vele formele en informele activiteiten op IJburg aan de specifieke samenstelling van de eerste bewonersgroep, waarmee hij wil zeggen dat de wijk op de lange termijn niet veel zal afwijken van de plannen. 'Pioniers zijn altijd sociale huurders geweest omdat we jarenlang niets anders gebouwd hebben. Nu heb je meer eengezinswoningen met kleine kinderen en voor hen is de buurt belangrijker. Maar er is geen bewoner op IJburg komen wonen voor wie de buurt het enige integratiekader is.' De gemeente dient daarom volgens hem op afstand te blijven, bewoners moeten het vooral zelf doen. Bovendien kan de overheid in zijn visie het best sociale samenhang creëren door eerst te roepen 'dat het allemaal niet kan, een flink vijandbeeld creëren'.

De consortia laten zich niet uit over de lokale sociale processen in de wijk. Zoals in hoofdstuk 5 beschreven, zien zij dit niet als iets waarop ze kunnen sturen. De directeur van De Principaal stelt net als enkele gemeentelijke professionals dat voor een saamhorigheidsgevoel ruziemaken met het stadsdeel heel fijn is. Het directielid van Ymere merkt daarnaast op dat het min of meer instorten van de bewonersvereniging aantoont dat IJburg een gemiddelde stadswijk wordt waar belangen van mensen uiteenlopen. Hij vindt het geen taak van de professionals hier iets aan te doen.

Faciliteiten in het gedrang

Ook op het punt van de voorzieningen loopt de praktijk op IJburg duidelijk niet gelijk op met de initiële visies. Zo komt wat gepland was maar moeizaam van de grond en kan nauwelijks aan de vraag naar sociale voorzieningen worden voldaan. In het bijzonder het stadsdeel maakt zich hier ernstig zorgen om. 'Als er echt meer kinderen komen', redeneert de voorzitter, 'dan moeten we de faciliteiten daar op aanpassen.'

Hier zijn de meeste professionals het wel mee eens, maar ze verschillen in de manier waarop ze dit willen realiseren. Volgens de wethouder Stedelijke Ontwikkeling kan de gemeente weinig meer doen dan voorzieningen plannen en zijn het uiteindelijk de exploitanten die het op IJburg leuk maken. De directeur van dRO ziet nog wel een verdere taak in het aanjagen van de ontwikkelingen, wat hij omschrijft als het 'verleiden van bedrijven' om naar IJburg te komen. 'Ik vind het belangrijk dat scholen en voorzieningen op tijd worden gerealiseerd. Voornamelijk omdat je daar dan niet tijdenlang met lege ruimtes zit.' Of de gemeente op de vraag kan springen nadat de plannen gemaakt zijn, is volgens hem echter een andere kwestie.

Binnen de consortia maken de problemen met de voorzieningen weinig indruk. Volgens de regiodirecteur van Bouwfonds is het slechts een fase in de ontwikkeling van de wijk en komen 'gewone behoeftes en interesses uit de markt' op termijn. De directeur van woningcorporatie Het Oosten meent dat de plannen zich maar moeten aanpassen aan de praktijk. 'Nu komt er een bepaalde groep en mis je wat. Dan maak je dat toch gewoon. In een flexibel plan kan dat.' De Principaal is daarom op zoek naar zogenaamde *sloaps, space left over after planning*, voor tijdelijke voorzieningen.

Medewerkers van het stadsdeel, die uiteindelijk voor de realisatie en het beheer van veel voorzieningen verantwoordelijk zijn, beamen dit. Ze hebben echter naar eigen zeggen moeite de gaten in de planning van IJburg te vinden, hetgeen de verantwoordelijke stadsdeelwethouder erg dwars zit. 'Er is natuurlijk altijd een bepaald dilemma tussen wat we met elkaar bedacht hebben en wat bewoners eisen en wensen of wat op een gegeven moment de bevolkingspopulatie vraagt. Maar in de eerste fase is heel weinig flexibiliteit. Dan lijkt het soms wel een olietanker die je een beetje probeert bij te sturen.'

De meest nijpende kwestie betreft de kindervoorzieningen, zo erkent ook de gemeente. Het projectbureau verhoogt de norm voor kinderdagverblijven al in een vroeg stadium van 25 naar 50 procent van de kinderen tussen nul en vier jaar, maar wijst verder naar de consortia als probleemoplossers. Alle gemeentelijke professionals menen namelijk dat er voldoende ruimte in de plannen zit. 'Er is veel geklaag over het tekort aan crèches. Mensen bellen me er iedere dag over, maar het is een private aangelegenheid. Daar ga ik niet over en ik kan er niets aan veranderen.'

IJburgse hangjongeren

Een van de ontwerpers pleit voor het gebruik maken van de leegstaande ruimtes. In fysieke zin zijn de problemen met de kinderopvang in zijn ogen makkelijk oplosbaar. ‘Ik ben vóór tijdelijke voorzieningen! Zet maar neer die noodlokalen! Alleen moet er niet zo gezeurd worden. Men ziet tijdelijke lokalen vaak als een probleem, maar dat zie ik niet zo.’

Volgens het directielid van Ymere is het een kip-en-ei vraagstuk omdat kinderopvang pas gerealiseerd kan worden als er voldoende draagvlak is en ondernemers bereid te zijn om in een locatie te investeren. In een nieuwe wijk waarvan de ontwikkeling ook nog een zeer grillig verloop kent, is dat echter lastig, zo zijn ook de medewerkers van oGA tot de conclusie gekomen. ‘Een crèche kan eigenlijk alleen commercieel draaien wanneer je in een oud pand zit dat niet voldoet aan de normen.’

Bij scholen heeft de gemeente de regie meer in handen en deze zijn dan ook in een vroeg stadium gerealiseerd. Volgens de projectmanager toont dit aan dat de basis van de plannen juist is. ‘We hebben wel degelijk rekening gehouden met kinderen; er staan zelfs drie scholen leeg.’

Dat het zogenaamde carouselmodel bij de eerste bewoners nog nauwelijks aanslaat, stelt de stadsdeelvoorzitter enigszins teleur. Dit systeem, waarin scholen

en opvang elk een thema hebben, wat ouders dient uit te dagen bewuster te kiezen, zal zich nog moeten bewijzen.

Een groter probleem, aldus de programmamanager van Zeeburg, is dat een tijdelijke plek voor nieuwe scholen vrijwel onvindbaar is. ‘We zitten nu te passen en te meten waar het eventueel nog zou kunnen. Maar alles is al ingepland, geen stukje grond blijft braak liggen. Ik roep wel eens “nou, dan doen we toch een blok niet”. Dan beginnen ze bij het projectbureau te lachen, dat is toch onmogelijk want dat zou de opbrengsten schaden.’

Ook op het gebied van zorgvoorzieningen, basis van het programma IJburg zonder Scheidslijnen, zijn er problemen. Enerzijds ligt dit aan gebrekkige belangstelling bij commerciële aanbieders, anderzijds is het project grotendeels van de gemeente afhankelijk en daar liep het volgens de projectmanager al snel spaak. ‘We werkten samen met één zorgverzekeraar en dat is heel slecht gegaan. Daarbij is het een hoogconjunctuurproject. Toen het even slecht ging met IJburg zette de overheid meteen de geldstroom stop.’

Inmiddels probeert de gemeente de woningcorporaties te betrekken zodat de geplande voorzieningen makkelijker van de grond komen. De projectmanager zou ook graag met de andere marktpartijen het experiment aangaan, want zo stelt hij, ‘of we nou nóg mooiere huizen gaan bouwen, maakt eigenlijk niet uit’. Samenwerking met de rest van de consortia gaat echter nog moeizaam omdat het hen volgens verschillende gemeentelijke professionals aan maatschappelijk ondernemerschap ontbreekt. ‘We zouden willen dat voor zulke voorzieningen de huurprijzen wat zouden zakken. Maar de sociaal-maatschappelijke bestemmingen zijn op geen enkele wijze in de grondexploitatie opgenomen, dus gebeurt er niks.’

Toch zou de manager projectontwikkeling van Amvest naar eigen zeggen graag een rol in IJburg zonder Scheidslijnen spelen. ‘Ik ben momenteel bezig om het voor elkaar te krijgen dat er een steiger aangelegd wordt die ook toegankelijk is voor rolstoelen. Dat zat niet in de plannen.’

Tot slot komt de welzijnspoot van IJburg zonder Scheidslijnen in de eerste jaren slecht van de grond. Het Centrum voor Vrije Tijd is door de vertraging in de bouw voorlopig uitgesteld en tot ergernis van het projectbureau vervullen de brede scholen niet de functie die hen was toebedacht. ‘Ik vind het belachelijk dat wanneer er met overheidsgeld een school wordt gebouwd, dat de buurt daar geen toneel mag spelen, omdat het schoolbestuur dat niet wil. Dan zeggen ze dat de overheid niet faciliteert, maar daar ligt de kern van het probleem niet.’

Bij stadsdeel Zeeburg blijken de ideeën over welzijn inmiddels veranderd te zijn en niet meer aan te sluiten bij de oorspronkelijke plannen. Hoewel ze dit herhaaldelijk bij het projectbureau hebben gemeld, is er volgens de programmamanager weinig aan te doen. ‘We maken nu één buurthuis terwijl de vraag veel flexibeler is. We gaan daar we wel mee door want het kan niet anders, maar je hebt wel het gevoel dat je iets achterhaalds aan het bouwen bent.’

De andere gemeentelijke professionals zien voornamelijk heil in particulier initiatief om welzijn te stimuleren, ook vanuit de bewoners. Zo merkt de wethouder Stedelijke Ontwikkeling op dat cafés vaak uitstekende ontmoetingsruimtes zijn. Volgens de projectmanager doen de pioniers op dat gebied al veel en hoeft de gemeente dit alleen de faciliteren. Maar hij kan onmogelijk aan alle verwachtingen voldoen en zijn houding ten opzichte van bewoners is dan ook dubbel. ‘We proberen in te haken op initiatieven van bewoners omdat wij menen dat dit bijdraagt aan een sociale wijk. Zo hebben we het Piet Hein Eek-huisje behouden omdat de bewoners dat graag wilden. Maar ze zijn ook heel gehaaid. Als het niet goed gaat willen ze subiet hulp hebben en als ze dat niet meteen krijgen, dan gaan ze klagen bij *Het Parool*.’

Ook de directeur van OGA vindt dat de gemeente niet de enige partij in het creëren van sociale voorzieningen is. In plaats van een aanpassing van de plannen pleit hij voor een grotere rol van de consortia. Zo is het Blauwe Huis naar zijn mening een goed voorbeeld van een project dat grotendeels buiten de overheid om gerealiseerd is. ‘Je ziet dat er meer behoefte is aan sociale ontmoetingen dan we verwacht hadden en er eigenlijk te weinig voorzieningen daarop gepland zijn. Je kan dan wel zeggen dat de overheid het moet doen, maar je kan het ook door de markt laten doen, samen met de mensen. Niet zo kopschuw zijn voor zulke collectieve ruimtes.’

De stadsdeelvoorzitter is er op zich niet tegen bewoners te laten (mee)betalen aan dergelijke faciliteiten omdat dan daadwerkelijk iets ontstaat wat mensen willen. Toch blijft de overheid een belangrijke speler omdat, zoals hij stelt, niet alle IJburgers in staat zijn actief bij te dragen. ‘Dan is de afweging: subsidieer je per persoon of ga je wel voorzieningen aanbieden?’

Duurzame identiteit

Uit hun culturele bindingen blijkt dat de eerste bewoners van IJburg een ruimtelijke identiteit aan de wijk toekennen die overeenkomt met de visies van de professionals. Over dit aspect zijn zowel de vertegenwoordigers van de gemeente als de marktpartijen dan ook zeer te spreken. De discussies tijdens de crisis van 2003 heeft men duidelijk achter zich gelaten. Het feit dat IJburg inmiddels tamelijk gewild is in Amsterdam duidt volgens hen op een geslaagde *place making*. ‘IJburg is geworden wat we dachten dat het zou worden’, zo stelt de wethouder Stedelijke Ontwikkeling, ‘namelijk buiten wonen dichtbij de stad.’

Ten aanzien van hun visie op de identiteit overheerst bij de meeste professionals dan ook vooral trots. ‘Veel mensen dachten dat IJburg heel ver van het centrum ligt’, benadrukt de directeur van dRO, ‘daarom was het in eerste instantie wel een risicovolle onderneming.’ Maar inmiddels is de consument, volgens de manager projectontwikkeling van Amvest, overtuigd van de aantrekkelijkheid van

Spelende kinderen

de wijk. ‘Mensen kiezen niet voor IJburg omdat er niets beters en betaalbaars zou zijn. Ze kiezen voor kwaliteit en kiezen bewust voor IJburg.’ Ook de ontwerper is blij dat men niet meer moeilijk doet over de afstanden, maar ingezien heeft dat de wijk op slechts een kwartier fietsen is van het centrum van Amsterdam ligt. ‘IJburg is geen mislukking, mensen staan in de rij voor woningen. Ze komen voor een ruim huis op een prachtige plek.’

Diverse vertegenwoordigers van de consortia wijten het succes van IJburg aan het feit dat de wijk vanaf het begin duidelijk herkenbaar en gemarkeerd is, iets waar ook de bewoners aan refereerden. ‘Omdat IJburg afgebakend is door het omringende water is “buurt” makkelijk te definiëren en te ervaren. Zeker de Rieteilanden zijn al een buurt, de bewoners zien die plaats echt als hún wijk.’

Hoewel de *place making* van professionals en bewoners in de eerste jaren gelijk op lijken te gaan, vraagt de regiodirecteur van Bouwfonds zich af hoe men IJburg in de toekomst zal zien. Nu is er nog volop ruimte, maar dat zal op den duur verdwijnen. ‘Buiten wonen in de stad zal dan niet overeind blijven.’ Het directielid van Ymere deelt deze visie. Volgens hem luistert de ontwikkeling van de wijk zeer

nauw en staat of valt dit met toegevoegde elementen als de haven. ‘Op basis van wat er nu is, gaat IJburg het niet redden, qua stedelijke doelstelling.’

Zijn collega van de Principaal daarentegen vindt het eigenlijk nog te vroeg om er uitspraken over te kunnen doen, maar verklaart zich wel een echte *IJburg-believer*. De wijk is volgens hem het beste van twee werelden. Ook de gemeentelijke professionals zien de verdere *place making* van IJburg algemeen zonnig in. ‘Ik denk dat het door al dat water, ook als het straks enorm dicht is en overal auto’s op de stoep staan, dat je toch nog het idee houdt dat je buiten woont’, zo verklaart de directeur van OGA. De projectmanager constateert dat veel suburbane wijken in Almere aan sloop toe zijn en de mix met stedelijkheid daarom juist de toekomst heeft.

De stadsdeelwethouder hoopt dat IJburg wat meer afstand gaat nemen van het Oostelijk Havengebied. ‘Dat was succesvol en daarom is het nog een keer gedaan op IJburg. Maar voor de tweede fase moeten we daar nog eens goed over nadenken. Met het soort eiland dat je kiest, kan je namelijk de sociale structuur kiezen.’ Echter juist omdat de wijk zo succesvol is en de woningen gretig aftrek vinden, zijn de professionals weinig geneigd een andere koers te kiezen. Zolang ze geen prominentere rol toebedeeld krijgen, lijkt het pleidooi van het stadsdeel aan dovenmansoren gericht.

11.2 Flexibel sturen

Beheer

De *place making* van IJburg gaat verder dan de visies van de professionals op de fysieke structuur, sociale kenmerken, voorzieningen en identiteit van de wijk. Deze aspecten moeten niet alleen gepland, maar ook beheerd worden. In hoofdstuk 4 en 5 is reeds geconstateerd dat de centrale stad en de consortia nauwelijks aandacht hebben voor maatschappelijke processen. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat IJburg een stadswijk moet worden, maar nergens in de plannen gesproken wordt over de dynamiek die hier bij hoort.

Naarmate de wijk zich verder ontwikkelt blijken de visies een tamelijk statisch karakter te kennen. De professionals hebben nauwelijks een antwoord op de eerste bewoners die elke afwijking van de geschetste ideale stadswijk als inbreuk op hun woongenot ervaren. De meesten zeggen dat IJburg zich ten opzichte van de rest van de stad natuurlijk niet in een vacuüm bevindt. ‘IJburg is Amsterdam en kent dus ook alle problemen van de stad’, aldus de projectmanager. En als je een stad wilt moet je volgens de directeur van dRO ‘een hoerenbuurt en een onderwereld hebben’. De wethouder Stedelijke Ontwikkeling stelt dat pioniers hun wijk altijd als een paradijs beschouwen, maar dit verandert zodra het allemaal niet meer

nieuw is. Ook de projectontwikkelaars hebben niet 'de illusie dat er geen criminaliteit gaat komen'.

Als beheerders trekken de woningcorporaties en het stadsdeel zich van de klachten die bewoners over criminaliteit en overlast uiten beduidend meer aan. Volgens het directielid van Ymere is dit een uitvloeisel van 'de overdracht van de ontwikkelkant naar de beheerkant'. Zijn woningcorporatie probeert hier op in te springen door onder meer het aanstellen van een buurtconciërge en het plaatsen van huismeesters in blokken met veel sociale huurwoningen.

Ook vanuit het stadsdeel wordt volgens de voorzitter veel aan preventie van overlast gedaan. 'Het gericht toewijzen van sociale huur is belangrijk; er moeten geen concentraties van probleemgevallen gevormd worden. Daarom overleggen we vanaf het begin met corporaties.' Tevens is hij bedacht op de spanning tussen huishoudens met en zonder kinderen, omdat dit zich uit in een gevecht om de openbare ruimte.

De voor IJburg verantwoordelijke wethouder in het stadsdeel laat echter weten dat de fricties niet met beheer alleen zijn op te lossen. 'We hebben nu de interne discussie dat de eerste mensen zeggen te willen verhuizen omdat hun kinderen niet lekker op straat kunnen spelen. Dat ze geterroriseerd worden door de kindertjes uit de sociale huurwoningen. Het maakt blijkbaar weinig uit hoe je het opvangt, het gaat toch weer mis.'

De klachten van de bewoners tonen volgens de manager projectontwikkeling van Amvest aan dat zij de wijk zich eigen maken en IJburg echt Amsterdams wordt. Hoewel ze dit op zich positief vinden, menen de professionals dat de pioniers hinder te snel als criminaliteit bestempelen. Zo kijken medewerkers van Bouwfonds met gemengde gevoelens aan tegen de waarde die de eerste IJburgers aan hun woonomgeving hechten. 'Dat vinden ze belangrijk en daar willen ze veel voor doen. Ze spannen zelfs juridische procedures aan.' Ook bij de woningcorporaties kunnen ze erover meepraten dat bewoners met een geheel ander gezichtspunt naar de wijk kijken dan zijzelf. 'Zo vinden sommigen bijvoorbeeld dat een daklozenopvang in de buurt de waarde van hun huis nadelig beïnvloedt.'

Zowel de vertegenwoordigers van de gemeente als de consortia menen dat ze weinig middelen hebben om op deze processen in te springen. In woningontwerp is er volgens enkelen misschien iets te doen, zoals het werken met een politiekeurmerk, maar voor de rest is het aan de bewoners zelf met de dynamiek van de stad om te gaan, aldus de directeur van OGA. 'Of er rekening mee gehouden is in de plannen? Dat moeten bewoners zelf doen. Er is bijvoorbeeld niet gekozen voor het gesloten bouwblok als verdedigingsmiddel.' Dat jongeren buiten rondhangen is volgens de wethouder Stedelijke Ontwikkeling helemaal niet te voorkomen. Bewoners moeten hiermee gewoon leren leven, zo stelt hij. De directeur van De Principaal denkt dat dergelijke overlast en kleine criminaliteit het best bestreden kunnen worden met een hoog niveau van sociale controle, iets waar hij zich niet verantwoordelijk voor acht.

Ondanks dat ook de gemeentelijke projectmanager volhoudt dat het geen kwestie van beter plannen is, zit hij wel met de beheerssituatie in zijn maag. Met sussen wordt deze niet opgelost, beaamt hij. Volgens hem is het echter een maatschappelijk probleem dat breder is dan IJburg alleen en waar hij zich dus bij gebrek aan oplossing achter kan verschuilen. ‘We zijn in de samenleving zo intolerant. Alles is in Nederland gelijk een probleem en dat baart me wel zorgen voor de wijk. Als ik een school laat bouwen, dan vinden mensen dat een probleem, want scholen betekenen jongeren en jongeren betekenen problemen want die gaan op dat pleintje staan. En de beheerkant ziet daar ook vaak problemen in. Zij vinden dat ze worden opgescheept met de beslissingen van de centrale stad.’

Plannen voor de toekomst

De beheerskwestie toont aan dat de professionals moeite hebben met de grilligheid van het *place making*-proces om te gaan. Wanneer er zich onverwachte ontwikkelingen voordoen, ontstaat keer op keer een discussie over de basis van de plannen waarin de partijen stevast naar elkaar verwijzen als verantwoordelijke speler. Dit biedt echter geen duurzame oplossing voor de planningsdynamiek. In het bijzonder het stadsdeel en de woningcorporaties breken zich als beheerders het hoofd over hoe hun ruimtelijke visie te verenigen met het gebruik en de beleving van de IJburgers. Zij stellen veelvuldig de vraag wat je vast moet leggen en wat open gelaten kan worden voor latere invulling. Vrijwel alle professionals hebben hier een mening over waarin flexibiliteit centraal staat, maar de uitwerking verschilt naar hun institutionele rolkenmerken.

De directeur van woningcorporatie Het Oosten heeft de stellige overtuiging dat er zo min mogelijk gepland moet worden. Deze neiging komt volgens hem voort uit een angst voor de werkelijkheid en een blijvend geloof dat deze via plannen in goede banen te leiden is, oftewel de oude maakbaarheidsgedachte. ‘Dus als we een wijk gaan bouwen gaan we programma’s schrijven. Maar niemand weet wat er met IJburg gebeurt en niemand weet wat er straks gebeurt. Je moet structuren bouwen waarin van alles en nog wat kan, zodat het leven erin kan kruipen.’

Zoals de directeur stelt, gaat het om ruimte voor de voortdurend veranderende wensen van bewoners, niet alleen tijdens de planning maar ook in de toekomst. Een dergelijk langetermijndenken zorgt voor hoge ontwikkelkosten, maar die betalen zich volgens hem op den duur uit. Hierbij verwijst hij naar wijken zoals Amsterdam Zuid of de grachtengordel die een grote flexibiliteit zouden kennen. Het gridpatroon dat voor IJburg ontworpen is, bood in zijn visie ook die kans, maar omdat men uiteindelijk in hele blokken is gaan bouwen, mondde dit toch uit in een statische structuur.

De door Het Oosten bedachte *solids*, bestemmingsloze gebouwen, ziet de directeur nog als de enige manier om enige flexibiliteit in IJburg te brengen. Het vergt

echter een fundamenteel andere benadering van professionals waarover hij met de ontwikkelingen tot nu toe in het achterhoofd niet gerust is. 'De gemeente zou moeten inspelen op meer kwaliteit, maar dat willen ze niet want dan krijgen ze ruzie met de projectontwikkelaars. Die rekenen en tekenen en willen niks aan het toeval overlaten. De toekomstkwaliteit is daarom typisch een taak van woningcorporaties.'

Hoewel de meeste professionals de ideeën van Het Oosten zelf zeggen te waarderen, menen ze dat de anderen er nog niet aan toe zijn. Zo gelooft de directeur van De Principaal niet in de *solids* omdat de overheid hier teveel beperkingen voor zou opwerpen. 'Vooral vanwege het bestemmingsplan en de erfpachtvoorwaarden. De gemeente is niet flexibel met het gebruik van ruimte omdat ze bang zijn dat de ontwikkelaars teveel gaan verdienen. Dus ik ziet niet hoe deze *solids* kunnen slagen.'

Binnen de consortia heerst een grote terughoudendheid tegenover het veranderen van de functie van een gebouw. Zeker waar het om tijdelijke bestemmingen gaat voorzien de projectontwikkelaars problemen met de gebruikers omdat je die ruimte dan later weer moet afnemen. Flexibiliteit is volgens een directielid van Ymere dan ook voornamelijk gelegen in uitbreidingsmogelijkheden van woningen. 'Het hoeft niet allemaal metéén gerealiseerd te worden; als de mogelijkheden er maar zijn.' Dit is ook de mening van de leidende stedenbouwkundige. Een gebouw kan best een vaste bestemming hebben, als gebruikers de ruimte maar eenvoudig naar hun behoeven kunnen aanpassen door bijvoorbeeld het slopen van muren.

Daarentegen pleit de regiodirecteur van Bouwfonds voor het braak laten liggen van bouwgrond, iets waar hij naar eigen zeggen de enige in is. 'Je kan inderdaad de functie van een gebouw veranderen, je kan ook het terrein onbebouwd laten liggen totdat je er gebruik van gaat maken. Maar in de discussie is daar geen ruimte voor. Dat is te duur en daarom wordt er niet naar geluisterd.'

Toch klinkt op stadsdeelniveau hetzelfde geluid, waarbij de vertegenwoordigers als enige de link leggen met maatschappelijke processen. Zo zegt de voor IJburg verantwoordelijke wethouder te begrijpen dat je enige kaders moet schep- pen, maar het gebrek aan flexibiliteit heeft volgens hem uiteindelijk een negatief effect op de sociale structuur van IJburg. Door de dure grond die het proces van land maken oplevert, is alles te strak georganiseerd. 'Die mensen krijgen het op hun bordje als wij ontdekken dat de wereld veranderd is en je dat eigenlijk zou willen implementeren, maar geen ruimte hebt of geen geld.'

Volgens de stadsdeelvoorzitter is het belangrijk in te zien dat elke wijk fouten bevat, hoe goed de plannen ook gemaakt zijn. Als verantwoordelijke partij voor het realiseren van voorzieningen kan juist het stadsdeel hier naar zijn mening op inspelen. 'Je moet flexibel sturen; het is juist wel leuk om niet alles van te voren te bedenken. Daarom wil ik restruimtes overlaten, dat levert ook voordeel voor de bewoners op want politiek-bestuurlijk zitten we dichterbij.'

Beheer

Bij de professionals op centraal gemeentelijk niveau speelt de kwestie van sturing tegenover flexibiliteit slechts in geringe mate. Zowel de wethouder Stedelijke Ontwikkeling als de directeur van dRO stellen dat zij zich slechts met de globale planning, zoals het reserveren van ruimte en ontwerpen van structuren, bezig houden. Problemen op lager niveau vallen onder de verantwoordelijkheid van de consortia, het stadsdeel en de bewoners.

De projectmanager erkent wel dat er een frictie bestaat tussen wat de gemeente bedenkt en wat bewoners vragen of doen omdat hij afhankelijk is van politieke eisen, zoals bijvoorbeeld de menging in woningtypen. ‘De politiek denkt te weten hoe het allemaal moet, maar mensen blijken vaak iets anders te willen.’ In plaats van consumentgericht bouwen, zoals de projectontwikkelaars verlangen, zouden de veranderende wensen van de daadwerkelijke bewoners volgens hem meer ruimte moeten krijgen. ‘We kunnen wel denken dat we begrijpen wat bewoners willen, maar het is moeilijk te voorspellen. Het is volgens mij een goed idee om een plan te maken waarin ruimte wordt gereserveerd voor de bewoner. Flexibiliteit in het bestemmingsplan!’

Het feit dat de gemeente veel taken en verantwoordelijkheden afschuift naar andere partijen, betekent volgens de projectmanager echter niet dat een langetermijn visie op IJburg ontbreekt. Dit ziet hij bij uitstek als de taak van het Projectbureau omdat andere ontwikkelaars niet op dit niveau kunnen sturen. 'Ik ben geïnteresseerd of de wijk over twintig jaar ook nog steeds geslaagd is. Als overheid kun je wel zeker rekening houden met de toekomst. Er moeten mogelijkheden zijn om op ontwikkelingen in te spelen. Daarom bouwen we nu studentenhuisvesting en wordt dat over tien à vijftien jaar kantooruimte.'

Toch menen de andere professionals, zowel binnen de consortia als het stadsdeel, dat de gemeente alleen geïnteresseerd is in de ontwikkeling van IJburg zoals zij dat in de plannen hebben neergelegd. Nu doen ze slechts aan crisismanagement, zo oordeelt de regiodirecteur van Bouwfonds. De stadsdeelvoorzitter stelt dat voor de gemeente productie draaien het belangrijkste is omdat zij opdrachtgever zijn. De grondexploitatie staat voorop en wat hij de inhoud van de wijk noemt, lijdt daaronder. 'Er wordt bepaald door degene die betaalt, maar in sommige gevallen accepteren we niet wat de stad levert. Als zij mooie bouwmaterialen willen gebruiken, zitten wij later met de hoge onderhoudskosten. Wij willen eigenlijk bestuurlijk medeverantwoordelijk zijn, maar daar voelde de wethouder niets voor.' Ook de in het stadsdeel verantwoordelijke wethouder ervaart dat tussentijdse veranderingen nauwelijks bespreekbaar zijn. 'Het debat is compleet verstomd op het moment dat je daarmee komt aanzetten. Dan zegt iedereen "nee, dat kan helaas niet meer", dat hadden we afgesproken ongeveer tien jaar geleden.'

Diverse vertegenwoordigers van de marktpartijen vinden dat de gemeente zich teveel achter de programma-eisen verschuilt en daarmee haar eigen verantwoordelijkheden ontloopt. Net als bij het opdrachtgeverschap in de bouw van de woningen, missen zij een overkoepelende speler die het proces als geheel in de gaten houdt en op veranderingen kan reageren. 'Dit is juist een taak van de gemeente', vindt het directielid van Ymere. 'Doordat ze dan het overzicht hebben, kunnen ze inspelen op leuke plannen en prioriteiten verleggen.'

Het stadsdeel is hier in de ogen van de meeste professionals niet de aangewezen partij voor omdat het niet bij de aanleg betrokken is. Volgens de directeur van De Principaal stapt het stadsdeel zelf sterk op de rem waardoor ook zij de ontwikkeling van IJburg weinig ruimte laten. 'Er is een enorme regeldrift en dat komt voort uit het feit dat het stadsdeel reageert op ieder telefoontje van elke pietlut.'

In het bijzonder de vertegenwoordiger van projectontwikkelaar Amvest, tevens het hoofd van consortium Waterstad, uit felle kritiek op de rol van de gehele gemeente in de *place making* van IJburg. Deze stelt in zijn optiek slechts randvoorwaarden en maakt zich alleen druk over het behalen van doelstellingen zoals de mengingspercentages. 'Stedelijkheid ontstaat, het is meer dan wat richtlijnen in het stedenbouwkundig plan. Je kan dat niet sturen, maar je moet het wel faciliteren.' Daartoe moet de overheid de bewoners volgens hem enerzijds volop de

ruimte laten, maar zich anderzijds verantwoordelijk blijven voelen voor het proces. Alleen dan ziet hij een duurzame kwalitatieve wijk ontstaan. ‘Kwantiteit is het motto van de gemeente. Maar ik gun Amsterdam een wethouder waar een straat naar genoemd kan worden.’

11.3 Deelconclusie confrontatie

In Deel IV stond de confrontatie van de ruimtelijke visies onder de professionals met de *place making* van de eerste bewoners centraal. Deze kwestie heeft betrekking op de derde deelvraag van het onderzoek die aan het begin van dit proefschrift als volgt gesteld is:

Hoe verhouden de professionals en bewoners zich tot elkaar in het proces van place making? Welke invloed hebben de bewoners op de ruimtelijke visies van professionals en hoe komt dit terug in de uitvoering van de plannen?

Falende netwerken

In hoofdstuk 2 is beschreven hoe professionals decennialang de aanleg van nieuwe wijken van bovenaf stuurden en letterlijk geen ruimte lieten voor bewoners of structurele factoren. Ze koesterden het idee dat de samenleving via plannen en bouwen kan worden vormgegeven. Deze abstracte distantie tot de realiteit is door Scott (1998) aangeduid als *seeing like a state*. In Nederland, waar de overheid de hele twintigste eeuw een leidende rol had, ontwikkelde dit zich tot zogenaamde blauwdrukplanning waarin nauwelijks iets aan externe processen werd overgelaten (Faludi & Van der Valk, 1990; Bontje, 2001; Van der Cammen & De Klerk, 2003).

Vanaf de jaren zestig is er toenemend commentaar op deze professionele kijk op ruimte. Naar critici als Jacobs (1961) en Alexander (1965) stellen sociologen, geografen en ook planologen dat wijken en steden complexe structuren zijn en de blauwdrukplanning het sociale leven onderdrukt (zie o.a. Gans, 1968; Buttimer, 1971; Faludi, 1987, 2000; Graham & Healey, 1999). *Place making* is volgens hen een proces dat constant in beweging is en vele invloeden kent. Niet het eindresultaat van de bouw telt, maar vooral de manier waarop een plek tot stand komt en de mogelijkheden die daarin voor *place users* worden gecreëerd. In deze effectieve ruimte krijgt de betekenis van een plek daadwerkelijk vorm.

In reactie hierop heeft de praktijk van ruimtelijke ordening zich omgevormd in een streven naar gebiedsontwikkeling. In deel II van dit proefschrift is reeds geconcludeerd dat de samenwerkingsverbanden waarmee dit proces gepaard gaat, geen soepeler *place making* opleveren. Professionals zijn vooral met elkaar in de

weer, in plaats van de praktische uitwerking van hun visies. Bovendien overheerst in de planfase nog steeds de tamelijk dogmatische sturing van de overheid.

Aan het begin van de uitvoeringsfase uitte deze situatie zich vooral in problemen met de fluctuerende woningmarkt die de professionals in hun ogen tamelijk eenvoudig hebben opgelost. Het effect van hun statische ruimtelijke visies wordt echter pas in de confrontatie met zittende bewoners goed duidelijk. De conclusie die uit dit hoofdstuk getrokken kan worden is dat de zogenaamde communicatieve benadering die planologen propageren, geen oplossing vormt voor de discrepanties tussen plan en praktijk (zie o.a. Healey, 1997, 1998a & 1999; Salet, 2006). Er doen weliswaar meer partijen mee dan alleen de overheid, maar zij missen overstijgende belangen, bronnen en bevoegdheden om daadwerkelijk een verschil te maken. Het professionele doel van *place making*, het creëren van een aansprekende, levendige plek, legt het af tegen de procedures. Politieke eisen, kostendekking en risicoreductie staan centraal. De netwerkstructuur van *governance*, zorgt er voor dat als zich de eerste beheerskwesaties aandienen er geen echte probleem-eigenaren zijn.

Daardoor is er nauwelijks oog voor de dynamiek van een plek, men streeft nog steeds naar een vast eindbeeld. De plannen blijven de werkelijkheid van waaruit een wijk tot ontwikkeling wordt gebracht, ook al zijn die reeds vele jaren geleden gemaakt. Van den Hof (2006) noemt dit in zijn proefschrift 'de illusie van het houdbare plan' waarbij sturing neerkomt op het vasthouden aan oude afspraken en het af en toe schrappen of uitstellen van ambities.

De dynamiek van IJburg

De professionals hebben de verschillende oriëntaties in het proces van *place making*, zoals figuur 11.1 voor IJburg illustreert. Op centraal gemeentelijk niveau ligt de focus op het eindresultaat, de lange-termijn planning, waarvan politieke wensen het uitgangspunt vormen. De professionals zijn vooral gespitst op het realiseren van wat zij beschouwen als stedelijkheid. Dit uit zich in een grote vasthoudendheid aan de eigen ruimtelijke visies waarbij er met enig *dédain* naar bewoners gekeken wordt. Zij moeten simpelweg wachten tot de plannen worden uitgevoerd. Alleen in de allereerste fase, waarin de wijk opgestart moet worden, heeft de Dienst Ruimtelijke Ordening ook aandacht voor de doelen op iets kortere termijn. De uitvoering van deze taak, zoals de realisatie van voorzieningen en inspringen op nieuwe behoeftes, wordt echter afgeschoven naar het stadsdeel.

De projectontwikkelaars zijn vooral gericht op de procedures en de afzet van woningen op de korte termijn. Hoe de sociale infrastructuur van de wijk zich ontwikkelt, heeft bij hen nauwelijks aandacht. Binnen gebiedsontwikkeling wordt echter wel betrokkenheid bij de doelen van *place making* verwacht. Zo wijzen verschillende professionals erop dat ook de markt belang heeft bij een wijk die met de

sociale dynamiek blijft meebewegen. Dit uit zich nochtans vooral in marktsturing, kwesties op lager niveau worden naar de gemeente afgeschoven. Ook de projectontwikkelaars zetten de bewoners dus in de wacht.

Figuur 11.1 Oriëntatie van de professionals binnen het proces van place making op IJburg

De ontwerpers zouden deze taak enigszins kunnen vervullen omdat hun belang vrijwel volledig bij een aantrekkelijke wijk ligt. Hun focus is evenwel vooral op de langere termijn, bovendien beperkt hun visie zich tot de fysieke structuur. Zo nemen de stedenbouwkundige plannen afstand van de woonomgeving als betekenisvol kader waarbij ze verwijzen naar het academische het discours over individualisering en mondialisering.

De opgave om van de nieuwe wijk een duurzame *place* te maken komt zo volledig te liggen bij de beheerders; in het geval van IJburg de woningcorporaties en het stadsdeel. Met name de laatste is de aangewezen partij om de confrontatie met bewoners aan te gaan. Zij hebben niettemin nauwelijks een rol in de planvorming gehad en blijken al snel slecht opgewassen te zijn tegen alle kwesties die de uitvoeringsfase met zich meebrengt. Door de langlopende, strakke convenanten tussen de gemeente en de marktpartijen laten de andere professionals hen daarin ook weinig ruimte.

De woningcorporaties zijn binnen de consortia feitelijk de enige spelers die zowel de ontwikkelkant als het beheer vertegenwoordigen. Bij hen leven dan ook de meest uitgesproken ideeën hoe om te gaan met de sociale dynamiek van een wijk. Daarbij hebben ze ook een belang buiten IJburg om zich betrouwbare gemeentelijke partners te tonen. Omdat de marktpartijen dit echter niet als hun belang zien en de visies bovendien sterk verdeeld zijn, kunnen de corporaties geen stempel op de *place making* van IJburg drukken. Elke vorm van flexibiliteit die de professionals opperen is wel in strijd met de institutionele positie van één van hen.

Place making op termijn

In vrijwel alle nieuwe wijken van het verleden was er discrepantie tussen plannen en praktijk. Dit is een vanzelfsprekend gegeven aangezien het ontwikkelen van een plek vaak vele jaren in beslag neemt. Bovendien hebben de ruimtelijke visies in plannen altijd een enigszins abstract karakter omdat niet aan alle mogelijke details van een omvangrijk project aandacht besteed kan worden (Knox & Ozolins, 2000).

Waar echter de nieuwe wijken van het verleden in het teken stonden van onrealistische sociale visies op gemeenschapsvorming, lijkt de hedendaagse gebiedsontwikkeling gekenmerkt te worden door een onderschatting van bewoners en een minachting van hun bijdrage aan het proces van *place making*. Zoals het RPB in 2001 signaleerde, is er een gebrek aan aandacht voor de sociale wijkopbouw in Vinex-wijken (Van Rossum et al., 2001). Het afscheid van de wijkgedachte kan als positieve ontwikkeling worden aan aangemerkt, maar interesse in het sociale leven is onder de huidige professionals erg mager. Als het bewonersonderzoek iets duidelijk maakt, is het dat de woonomgeving van mensen wel degelijk een belangrijke rol speelt in hun leven, ook, of juist ook in nieuwe wijken. Er is weliswaar geen sprake van gemeenschapsvorming, maar zeker wel van samenlevingsopbouw.

Professionals hebben bij uitstek de bronnen om dit te faciliteren, wanneer de bouw nog volop aan de gang is. De betekenisgeving van een plek mag dan een voortdurend proces zijn, mensen wachten niet netjes tot alle plannen worden uitgevoerd. Nieuwe wijken in zowel het heden als verleden tonen aan dat al ruim voor de voltooiing een sociale dynamiek ontstaat die de verdere beeldvorming over de wijk kleurt (zie o.a. Schaffer, 1970; Gibbert et al., 1980; Constandse & Schonk, 1984; Hellman, 1993; Brouwer, 1997; Clapson, 2004). Meer dan de plannen van de professionals is deze doorslaggevend voor het toekomstige gebruik en de beleving van een plek. Mede daarom is het niet verstandig de betekenisgeving van de eerste bewoners te negeren. De situatie nu is nog relatief makkelijk veranderbaar, terwijl over twintig jaar als de wijk af is ingrijpende herstructureringsoperaties nodig zijn.

DEEL V

Pionieren in het nieuwe land

BUITEN WONEN IN DE STAD

12.1 Het ontrafelen van betekenis

In dit laatste hoofdstuk gaan we terug naar het begin van het proefschrift. Hoofdstuk 1 begon met de constatering dat IJburg in relatief korte tijd een bekende wijk is geworden die mensen in zowel binnen als buitenland aanspreekt. Dit roept de vraag op welke processen hier achter zitten, temeer omdat van nieuwe wijken doorgaans verondersteld wordt dat ze slechts een ruimtelijk kader, *space*, zijn dat pas na verloop van tijd inhoud krijgt. Als volledig geplande, in een keer gebouwde plekken zouden ze nog te weinig doorleefd zijn en onvoldoende onderscheidende kenmerken bezitten, om tot betekenisvolle plaats, *place*, bestempeld te kunnen worden (Lynch, 1960; Rapoport, 1982; Kunstler, 1993; Augé, 1995).

Het proces waarin mensen een fysieke setting inhoud geven, of in andere woorden sociaal construeren, is nog weinig in detail bestudeerd. In deze *case-study* naar IJburg is aan de hand van de term *place making* geprobeerd de betekenisgeving van nieuwe wijken te ontrafelen. Hierin levert het onderzoek een empirische bijdrage aan het academisch debat over de waarde van ruimte in de hedendaagse netwerk-samenleving.

Enerzijds wordt in deze discussie gesteld dat onder invloed van mondialisering, de toename van mobiliteit en de opkomst van de informatiemaatschappij, het belang van het lokale is afgenomen ten gunste van zogenaamde *spaces of flows*. Voor zover plaats betekenis heeft zou dit slechts een teken van privatisering en de commercialisering van ruimte zijn (zie o.a. Harvey, 1989 & 1993; Castells, 1996). Mensen zouden zich steeds meer in een artificiële wereld terugtrekken.

Anderzijds is de stelling dat plaats juist in de wereld van schijnbaar ongekende keuzevrijheid een belangrijke basis is voor identiteitsvorming. Bovendien speelt het dagelijks leven van de meeste mensen zich nog altijd in een beperkt ruimtelijk kader af, in plaats van een virtuele, vloeibare werkelijkheid. Ook nieuwe wijken hebben daarom altijd betekenis voor hun gebruikers, zowel instrumenteel als emotioneel (vgl. Massey, 1993 & 1994; Gieryn, 2000; Dreier et al., 2001; Paulsen, 2004).

De verschillende visies op het belang van ruimte vertalen zich in de sociale wetenschappen in twee benaderingen op de sociale constructie van plaats. Binnen de behavioristische geografie ligt de nadruk op de dagelijkse interacties van mensen in de ruimte, van waaruit ze een gevoel van thuis ontwikkelen. De structuralis-

ten gaan uit van de maatschappelijke ongelijkheden die zich, op basis van sociale structuren en het gedrag van machtshebbers, in *place* representeren.

In dit onderzoek is *place making* opgevat als een proces waarin de handelingen van actoren, het gedrag van instituties en de invloed van structuren elkaar voortdurend reproduceren. Zeker in de huidige wereld vindt de sociale constructie van een nieuwe wijk niet in een vacuüm plaats, noch is de betekenisgeving gebonden aan enkele personen of factoren. *Place* is dynamisch en gelaagd. Het is dan ook niet het streven dé betekenis van IJburg te achterhalen, maar het kader te schetsen waarin een nieuwe wijk vandaag de dag tot ontwikkeling komt.

Dit achterliggend theoretisch kader is als leidraad voor het empirisch onderzoek vervat in de volgende hoofdvraagstelling:

Op welke wijze vindt de place making van IJburg plaats vanaf het begin van de planvorming tot en met de eerste jaren van bewoning? Welke betekenissen komen tot stand, wat is de invloed van verschillende partijen en welk effect hebben individuele en structurele kenmerken?

De *place making* van IJburg is onderzocht langs twee lijnen: de professionals die de wijk ontwerpen, bouwen en beheren én de bewoners die als eerste hun intrek nemen in de nieuwe wijk. Elk kennen zij via hun handelingen eigen betekenissen aan de plek toe. Dit doen ze in eerste instantie in afzonderlijke kaders, maar uiteindelijk ook in relatie tot elkaar. Zo vormen de structuren die de professionals maken, de basis voor de *place making* van de bewoners. Deze laten zich echter niet blindelings door de fysieke omgeving leiden, maar kiezen daarin hun eigen weg.

Dit spel zorgt voor een sociale dynamiek waarin niet één partij dominant is, maar verschillende bepalende actoren geïdentificeerd kunnen worden. Juist deze wisselwerking tussen partijen onderling en de structurele context waarin ze zich bevinden, kleurt uiteindelijk de betekenisgeving van een nieuwe wijk.

12.2 *Place making* in een complexe wereld

In het eerste hoofdstuk is al geconstateerd dat de betekenis die IJburg in de eerste jaren heeft gekregen, niet op de tekentafel is bedacht maar in een turbulent proces tot stand is gekomen. Geen van de betrokken partijen heeft de uitkomst van tevoren bedacht, ook al menen met name enkele professionals dat de wijk is geworden wat ze voor ogen hadden. Hun slogan 'buiten wonen in de stad' kan weliswaar als de gemene deler van de betekenisgeving van IJburg worden aangemerkt, maar dit wordt op verschillende wijze beleefd. Ook blijkt de uitleg die mensen er aan geven door de tijd heen te veranderen. Dit maakt *place making* een complex proces dat in principe geen einde kent.

Omdat het onderzoek een *single-case study* betreft van een plek die in veel opzichte niet doorsnee is, kunnen de resultaten niet zondermeer gegeneraliseerd worden. Door deze te verbinden met de literatuur zijn echter wel meer algemene uitspraken te doen. Zo kunnen op basis van de analyse drie factoren aangewezen worden die de betekenisgeving van een nieuwe wijk in de beginfase sturen.

De relatieve betekenis van nieuwe wijken

De betekenisgeving van elke plek begint met een onderliggende fysieke structuur, *space*. In het geval van IJburg was hier nog helemaal niets aanwezig behalve water. De conclusie die echter uit het onderzoek getrokken kan worden is dat nieuwe wijken wat betreft *place making* eigenlijk helemaal niet zo nieuw zijn. Materieel gezien betreffen het weliswaar lege, abstracte ruimtes, maar in sociaal opzicht staan ze altijd in relatie met andere plaatsen waardoor ze vanaf het allereerste begin betekenis hebben.

In tegenstelling tot wat zowel in de academische wereld als in kringen van stedenbouwkundigen vaak beweerd wordt, draait *place* in de hedendaagse wereld niet om de emotionele reactie op objectieve, onderscheidende ruimtelijke kenmerken (Norberg-Schulz, 1980; Augé, 1995; Fried, 2000). Het gaat om de subjectieve beleving van deze karakteristieken in het *sociaal-ruimtelijk* referentiesysteem dat mensen hebben. Zoals Savage et al. (2005) stellen, zorgen de plaatservaringen die we zowel in ons eigen gedrag als via de media opdoen, voor een mentaal netwerk van '*cultural geographies of place*' waarmee elke nieuwe plaats wordt waargenomen en gecategoriseerd.

De huidige mate van mobiliteit en ontgeografisering leiden in plaats van ontworteldheid of *placelessness* juist tot meer actieve *place making*. Om de ruimte om hen heen begrijpelijk te maken moeten mensen deze wel duiden, er bestaan immers geen vanzelfsprekende, vaststaande identiteiten meer. De beeldvorming van de gebouwde omgeving is hierdoor een zichzelf constant reproducerend proces. Zo worden de ruimtelijke identiteiten die mensen aan een bepaalde plek hebben toegekend, als *place images* gebruikt om andere plaatsen betekenis te geven. Het commentaar dat een nieuwe wijk authenticiteit ontbeert en daarom geen *place* kan zijn, is dan ook onterecht. Niet alleen zogenaamd spontaan totstandgekomen plekken hebben *imageability*, dit hangt van de interpretatie door mensen af (Lynch, 1960; Relph, 1976).

De betekenis die een nieuwe wijk in de beginfase heeft is daarom altijd relatief. Het gaat om de associaties die mensen er op basis van bepaalde *place images* mee hebben. Zo heeft juist het feit dat IJburg geheel kunstmatig is aangelegd, sterk bijgedragen aan de sociale constructie van de plek. In hoofdstuk 2 is dit omschreven als de mythe van het nieuwe land (Lupi, 2005). Het plaatst IJburg in een traditie van landaanwinning en stadsuitbreiding, waardoor het zich van andere plekken

Het eind van de ontwikkeling van IJburg is nog niet in zicht

onderscheidt. De mythe van het nieuwe land zorgt bovendien voor een gevoel van ongekende mogelijkheden en maakbaarheid. Ook leiden de ligging aan de rand van de stad en het beleidskader waarin IJburg tot stand komt tot de associatie met Vindex-locaties en buitenwijken in het algemeen. Daarbij horen *place images* als saai, eenvormig en geïsoleerd (zie Karsten & De Stigter-Speksnijder, 2006).

Deze beelden geven een nieuwe wijk al voor er sprake is van lokaal sociaal leven betekenis. Voor zowel de professionals als bewoners vormen ze de bril waardoor ze in eerste instantie naar een plek kijken en hun eigen *place making* op baseren. Op IJburg fungeert het suburbane imago als 'image' waar ze zich tegen afzetten, terwijl ze de 'nieuwheid' van de wijk als een bijzonder, onderscheidend karakteristiek aangrijpen. Ook in de manier waarop de media over IJburg berichten klinken

deze twee associaties door. Ze creëren enerzijds hooggespannen verwachtingen en een grote aantrekkingskracht, maar anderzijds ook de constante kritiek dat het toch niets zal worden.

Place images komen voort uit alle ervaringen die mensen met plaatsen hebben. Via literatuur, tv, film en internet worden ze gereproduceerd en gepopulariseerd. Met name over steden en suburbs bestaan verankerde beelden (zie bijv. Silverstone, 1997; Hamers, 2003). Toch blijken die bij de alledaagse ruimtelijke betekenisgeving van mensen een minder grote rol te spelen dan verwacht zou worden. Bij de 'plaatsbepaling' van IJburg dienen met name plekken in de directe omgeving van de wijk als referentiekader. Slechts door een enkeling wordt naar buitenlandse locaties of meer abstracte *images* verwezen, terwijl men wel volop uit de regionale geschiedenis put.

Dit maakt duidelijk dat *place making* in de netwerksamenleving eerder verdiept dan verbreed is. Ofschoon men wel volop kennis heeft van plaatsen over de hele wereld, spelen die in tegenstelling tot wat uit sommige theorieën valt af te leiden, voor velen geen prominente rol in hun sociaal-ruimtelijk referentiesysteem (zie o.a. Appadurai, 1996). Mensen baseren zich vooral op de plekken waar ze direct bekend mee zijn, zoals ook Savage et al. in hun onderzoek constateerden (2005).

De institutionele chaos van professionals

De beleving van de primaire fysieke structuur is uiteindelijk niet meer dan de basis van *place making*. Mensen zijn immers niet overgeleverd aan vaststaande *place images*, maar in staat zelf nieuwe betekenissen toe te voegen. *Place professionals* zijn in een nieuwe wijk de eersten die actief plaats construeren. De planvorming is daarvan het belangrijkste onderdeel doordat hier de associaties die de fysieke elementen van een plek oproepen van een meer concrete inhoud worden voorzien. Op IJburg wordt dit geïllustreerd door de keuze van de gemeentelijke planners en ontwerpbureaus om aansluiting te zoeken bij de bestaande stad en de plek als een stedelijke buitenwijk neer te zetten. Deze plannen maken van het water op IJburg grachten, van de huizen stadswoningen, appartementen en villa's en van de toekomstige bewoners Amsterdammers. Ook geven ze de infrastructuur vorm en zetten ze voorzieningen uit die het ruimtegebruik van mensen op de plek zullen sturen. Tot slot leveren ze ook in de naamgeving van de nieuwe wijk, de deelgebieden en de straten een belangrijke bijdrage aan *place making*. Hoewel ook hier bepaalde *images* als referentiekader gelden, voorzien de professionals met de plannen de relatieve *place* die nieuwe wijk tot dan toe was van een eigen betekenis.

De vraag is hoe deze betekenisgeving tot stand komt en hoe dat doorwerkt in de verdere *place making*. In het verleden bleek de planvorming voor nieuwe wijken vaak gekenmerkt te worden door statische ruimtelijke visies van de centrale overheid. In Nederland leidde dit tot zogenaamde blauwdrukplanning waarin letterlijk

geen plaats was voor andere processen (Faludi & Van der Valk, 1990; Brouwer, 1997; Faludi, 2000; Bontje, 2001; Van der Cammen & De Klerk, 2003). Sinds begin jaren tachtig is met deze praktijk, door Scott (1998) aangeduid als *seeing like a state*, gebroken. Andere partijen zijn nauwer bij de ontwikkeling van nieuwe wijken betrokken waarbij men streeft naar gebiedsontwikkeling in plaats van *top down* ruimtelijke ordening. De samenwerking van verschillende organisaties zou de professionele *place making* in zijn geheel ten goede komen (zie o.a. Amin & Thrift, 1994; Innes, 1994; Healey, 1997).

Uit dit onderzoek moet geconcludeerd worden dat er in de fase van planvorming voor nieuwe wijken in Nederland niet veel veranderd is. Ruimtelijke visies worden nog altijd op basis van politieke wensen vanuit de overheid en artistieke ideeën van ontwerpers opgesteld. Voor zover er in dit stadium van *place making* sprake is van samenwerking, heeft dit vooral betrekking op de convenanten die publieke en private partijen met elkaar afsluiten. Om een tegenwicht te bieden aan de financiële belangen van projectontwikkelaars krijgen deze plannen en afspraken samen een tamelijk dogmatisch karakter. Veel professionals beschouwen *place* nog steeds als maakbaar.

Deze uitkomsten onderstrepen de analyse die Van den Hof (2006) eerder van de aanleg van drie Vinex-locaties maakte. Toch geeft de studie van IJburg hier wel een belangrijk aanvulling op. In de uitvoeringsfase blijkt *place making* namelijk wel degelijk veranderd te zijn. De uiteindelijke ontwikkeling van een nieuwe wijk volgt niet zoals in de oude blauwdrukplanning lijnrecht uit de plannen, maar komt in de interacties tussen de professionals tijdens de aanleg tot stand. Hun institutionele rolkenmerken zijn daarbij richtinggevend, echter de overstijgende *institutional capacity* waar planologen van spreken is eerder uitzondering dan regel. De uitvoering van de plannen blijkt in hoge mate afhankelijk van de economische conjunctuur tijdens de aanleg van de wijk. Op basis van de stand van de woningmarkt herijken professionals steeds opnieuw hun ruimtelijke visie en stellen ze de plannen ter discussie.

Door *place making* tot een meer open ontwikkeling van zowel diverse publieke als private partijen te maken, worden professionals geconfronteerd met vele oncontroleerbare processen die zich zowel binnen als buiten het project afspelen. Het onderzoek toont aan dat ze grote moeite hebben hiermee om te gaan. De theorieën over zogenaamde interactieve of *collaborative* planning waarin consensus de leidraad vormt, gaan in feite alleen op onder gunstige omstandigheden (Healey, 1997; Gualini, 2001; Hajer & Wagenaar, 2002). De *institutional chaos* die in andere gevallen ontstaat, wordt niet zozeer doorbroken door het onderlinge vertrouwen van de partijen, maar de persoonlijke relaties die professionals vanuit hun eerdere samenwerking hebben gevormd. In Nederland is er weliswaar geen sprake van zogenaamde *urban regimes*, maar bestaan er wel duidelijke coalities tussen professionele *place makers*. Hun belangen samen hebben grote invloed op hoe een

nieuwe wijk uiteindelijk ontwikkeld wordt, waarmee ze hun positie bekrachtigen (Lauria, 1997; Mossberger & Stoker, 2001; Elander, 2002).

Deze conclusie bevestigt deels de structuralistische visie op *place* als voortkomend uit politiek-economische structuren (Lefebvre, 1971 & 1991; Gottdiener, 1985; Hayden, 1995; Harvey, 2003). De strategische keuzes door de overheid, (dreigende) fluctuaties in de woningmarkt en de lokale machtsverhoudingen tussen instituties bepalen in samenhang hoe een nieuwe wijk er uit komt te zien en welke betekenis die vanuit de professionals meekrijgt. Noch de overheid, noch de marktpartijen hebben echter doorslaggevende invloed, waardoor van de eenzijdig sturende effecten die sommige academici veronderstellen, geen sprake is. Bovendien wordt ruimte niet alleen geproduceerd, maar ook geconsumeerd. *Place users* hebben daarbij nog volop vrijheden (Zukin, 1993; Fainstein, 2001).

De plaatsgevoeligheid van bewoners

Vanuit de structuralistische kijk op plaats wordt vaak gesteld dat mensen in nieuwe wijken terecht komen omdat ze door professionals beperkte mogelijkheden aangereikt krijgen om hun woonwensen te realiseren. Slechts bij gebrek aan beter zouden ze voor deze plaatsen kiezen. Hetzelfde is een veelgehoorde veronderstelling bij hun tijd-ruimtegedrag, ook hierin zouden mensen slechts de hen gegeven paden bewandelen. De betekenis die ze er aan hechten is in deze optiek derhalve niet meer dan een oppervlakkige schijnvoorstelling.

Het onderzoek toont aan dat dit een grove onderschatting is van de *place making* door bewoners. Zoals studies naar de Engelse New Towns aantonen, creëren betekenisvolle fysieke structuren nog geen stedelijke samenleving, hoezeer de planners en ontwerpers dit ook benadrukken (Schaffer, 1970; Gibbert, 1980; Clapson 2002 & 2004). Pas als zij zich de gegeven ruimte eigen maken, komt een plaats echt tot leven. Hun gedrag mag dan in een bepaalde mate voorgestructureerd zijn, het feit dat ze plekken gebruiken en beleven zorgt voor een eigen betekenisgeving die uitstijgt boven wat professionals bedacht hebben. Juist in deze dynamiek komt het verschil dat Gans (1968) maakte tussen potentiële en effectieve ruimte tot uiting.

De eerste IJburgers laten zien hoe krachtig de sociale constructies van plaats door bewoners kunnen zijn. Ze zijn constant bezig om van hun wijk de plaats te maken waar zij graag willen wonen. In weerwil van de publieke opinie en initiële plaatsbeelden, vormen ze daarbij een eigen verhaal over hun woonomgeving als de 'ideale combinatie van stad en suburb', dat ze actief naar elkaar en de buitenwereld uitdragen. Hiermee reageren ze heel anders op de externe beeldvorming dan de professionals. Waar deze zich er door lieten afschrikken en aan hun ruimtelijke visies gingen twijfelen, gebruiken de bewoners de externe beeldvorming juist als een positieve stimulans van hun *place making*.

De conclusie die uit het onderzoek naar de bewoners getrokken kan worden is dat *place* in de huidige netwerksamenleving inderdaad een belangrijke basis voor de identiteitsvorming biedt. Processen als individualisering, mondialisering en ontgeografisering hebben de leefwereld van mensen onmiskenbaar vergroot, maar daarbinnen zoeken ze naar plekken waar ze zich thuis voelen. Juist de haast ongekende keuzemogelijkheden zorgen voor een actief proces van *place making* op alle schaalniveaus waarin mensen ruimte gebruiken en beleven. Daarbij is geen sprake van diepgewortelde *place attachment*, noch zijn de territoriale bindingen vluchtig of kunstmatig. Naar Savage et al. (2005) kan gesproken worden van een proces van *elective belonging* waarin mensen bewust voor een woonomgeving kiezen en vervolgens de eigen identiteit met hun ruimtelijke betekenisgeving verbinden.

In dit proces staat de behoefte ergens thuis te zijn centraal en veel bewoners beschouwen hun directe nieuwe woonomgeving als een paradijs waarin ze ongestoord kunnen leven. Dit is geen defensieve reactie op de complexe, boze buitenwereld, zoals in theorieën over privatisering vaak gesteld wordt. Van complete afscheiding of een nostalgische hang naar een veilige *gemeinschaft* is geen sprake, men zoekt vooral naar een gevoel van vertrouwdheid en rust.

Niet alleen de mentale verbondenheid met een plek, maar ook het gebruik van lokale voorzieningen, de contacten met burens, de betrokkenheid bij de buurt staan in dit teken. Objectief gemeten zijn de buurtbindingen van bewoners vrijblijvend en weinig intensief, andere schaalniveaus zijn voor velen minstens zo belangrijk. Er kan dan ook gesproken worden van een lichte gemeenschap of een *community of limited liability*. Maar juist in deze zwakke, gelaagde bindingen zit het belang van plaats binnen *elective belonging*. Het geeft mensen net genoeg om zich mee te identificeren, zonder dat ze in hun beleving onder verplichtende banden gebukt gaan.

Niet bij alle mensen is deze beleving van hun woonomgeving even sterk, de bewoners worden gekenmerkt door verschillende vormen van 'plaatsgevoeligheid'. Deze is afhankelijk van de mate waarin hun gebruik en beleving van de ruimte door instrumentele overwegingen en emotionele drijfveren wordt ingegeven.

Het meest plaatsgevoelig blijkt de hogere stedelijke middenklasse, in het bijzonder de huishoudens met kinderen. Dat is opvallend, want deze categorie werd in de jaren negentig nog gezien als voorhoedegroep op het gebied van sociaal-ruimtelijke onthechting (Driessen & Völker, 2000). Inmiddels is duidelijk dat zij nabijheid als een waarde zien en zich in meer dan alleen functioneel opzicht aan hun woonomgeving hechten. Het feit dat ze een bewuste keuze maken voor zowel hun persoonlijke carrière als het gezinsleven speelt hierbij een belangrijke rol. Enerzijds stelt dit eisen aan hun ruimtegebruik in de zin van voorzieningen en werklocaties. Anderzijds werkt het door in hun beleving van de woonomgeving waarin ze een prettige sfeer proberen te scheppen om hun kinderen in te laten opgroeien. Plaats wordt door hen in hoge mate symbolisch geconsumeerd, een

proces waarin ze tegelijk hun identiteit als zelfbewuste stedelingen reproduceren (Karsten, 2003 & 2007; Van der Land, 2004; Savage et al., 2005). Dit onderzoek laat zien dat deze levensstijl zich niet alleen in de oude stadswijken rond het centrum voordoet, maar ook in het buitengebied.

De minste plaatsgevoeligheid komt voor bij jonge, hoogopgeleide huishoudens, vaak zonder kinderen, die eerder aangemerkt zijn als nomaden (Reijndorp et al., 1998). Hun arbeidscarrière bepaalt in hoge mate hun leven en hierin zijn ze zeer mobiel. Hun ruimtegebruik is weinig lokaal. Omdat ze zich nauwelijks op een plek settelen, hebben ze vooral een instrumentele kijk op plaats. Deze groep is in nieuwe wijken, zeker Vinex-locaties, echter klein en beperkt zich doorgaans tot een bepaalde levensfase van de bewoners. Bovendien speelt het grotere geheel waarin hun woonplaats ligt vaak wel een rol in hun *narratives of self*.

Uit deze drie punten blijkt dat *place making* een complex geheel is dat in de hedendaagse netwerksamenleving actueler is dan ooit. Actoren als professionals en bewoners oefenen hier belangrijke invloed op uit, maar kunnen zich op het nieuwe land niet onttrekken aan maatschappelijke processen (Van der Weiden, 2002). Bovendien mag *place* dan grotendeels ‘tussen de oren’ zitten, het behoeft wel een basis in feitelijk handelen en fysieke structuren. De betekenissen die mensen aan een plek toekennen zijn een constante wisselwerking tussen de manier waarop ze ruimte zelf gebruiken en beleven en de bredere context van *site* en *situation*.

12.3 Discours van stedelijkheid

Zowel de professionals als de eerste bewoners maken er veel werk van IJburg neer te zetten als een bijzondere plek die stedelijke en suburbane kenmerken verenigt. Hierin zetten ze zich af tegen Amsterdammers ‘binnen de ring’ én bewoners van andere nieuwe wijken in de regio (zie o.a. Karsten & De Stigter-Speksnijder, 2006 en Lupi e.a., 2007). Het is met name in deze expliciete *place making* dat IJburg zich van hen onderscheidt, want in ruimtelijk opzicht zijn de verschillen lang niet zo groot als de professionals en bewoners wel beweren. Zo is de wijk een onlosmakelijk onderdeel van het bouwen in een onontgonnen omgeving zoals dat zich de afgelopen 100 jaar in Nederland ontwikkeld heeft. Met name professionals kijken op deze traditie neer als een anti-stedelijke beweging.

In feite hebben veel van de nieuwe wijken waaraan ze zich spiegelen nooit de ambitie gehad subuurbaan te zijn, maar streefden de ontwikkelaars juist altijd naar een mengeling van stad en landelijkheid. Ook Almere of de Westelijke Tuinsteden, beiden door hedendaagse professionals verguisd, zijn impliciet vanuit het motto buiten wonen in de stad ontwikkeld, inclusief visies op de ruimtelijke functies van

waterpartijen, diversiteit van bebouwing en ruimtelijke identiteit in kleine eenheden (Brouwer, 1997).

Als iets uit de geschiedenis van stedenbouw en ruimtelijke ordening blijkt, is het wel dat alle nieuwe wijken tijdsgebonden en modegevoelig zijn. Ook de *place making* van IJburg moet in deze context bekeken worden. De wijk draagt onmiskenbaar het stempel van de stedelijke ontwikkelingen van de afgelopen decennia. Dit is niet zozeer te vinden in fysieke elementen, als wel in een discours dat zowel professionals als bewoners aanhangen.

Dit discours representeert de ontwikkeling die sinds de jaren zeventig grote steden in Europa van een plek met een gewortelde, lagere klasse bevolking heeft veranderd in een speelveld van de hoogopgeleide, welgestelde middenklasse. Met de uittocht van de oorspronkelijke stedelingen naar buitenwijken begon de stad aan een herwaardering als *happening place*. De drukke straten, dichte bebouwing, anonimiteit in de openbare ruimte en de veelheid aan mensen en culturen die bij het aanbreken van het suburbane paradijs werden afgeschreven, kregen door nieuwe categorieën zoals studenten, yuppen en singles het stempel uitdagend en afwisselend. Zij bouwden het stadsbewoner zijn uit tot een vast onderdeel van hun *narratives of self*.

Inmiddels zijn deze nieuwe stedelingen uitgegroeid tot een kapitaalkrachtige groep die, zoals onderzoekers voor Groot-Britannië hebben beschreven, de stad grotendeels gekoloniseerd hebben (Ley, 1996; Butler & Robson, 2003, Atkinson 2006; Butler et al., 2008). Naar econoom Richard Florida (2002) worden ze ook wel aangeduid als de creatieve klasse en in deze gedaante hebben veel steden het aantrekken en stimuleren van hen tot een speerpunt van beleid gemaakt.

Binnen Nederland spelen deze processen vooral in Amsterdam, Rotterdam en Utrecht, maar ook de kleinere gemeenten hengelen naar de gunsten van de nieuwe middenklasse (zie o.a. Van der Land, 2004; Reijndorp, 2004; Karsten et al., 2006). Ze spiegelen zich graag aan hun metropolitane broeders waar hoogstedelijk leven voor succes is komen te staan (Marlet & Van Woerkens, 2007). In de academische literatuur wordt in lijn met deze trend ook wel gesproken van *resurgent cities*, in Nederland vertaald als herrijzende of krachtige steden (Cheshire, 2006; Turok & Mykhnenko, 2006; Lupi, 2007).

De herontwikkeling van de grote stad wordt doorgaans in en rond de wijken van het centrum gelokaliseerd. In het buitengebied zou de suburbanisatie als vandoors doorgaan. IJburg toont aan dat het proces zich ook in de nieuwe stedelijke randgebieden voordoet, echter wel met het bestaande stadscentrum als referentiepunt. Dit staat voor authenticiteit en historie, iets dat de stadsuitbreidingen van de twintigste eeuw in de ogen van velen missen. Hoewel onderzoeken zoals deze studie aantonen dat *place* niet slechts voortkomt uit esthetisch hoogwaardige architectuur, maar juist uit de sociale dynamiek op een plek, blijven veel professionals deze visie volgen. Naar onder andere de kritiek van Jane Jacobs (1961) op

de wijken van het functionalisme, vertalen ze stedelijkheid in een hoge mate van functiemenging, bebouwingsdichtheid en zowel fysieke als sociale diversiteit.

Zoals Susan Fainstein opmerkt, heeft Jacobs pleidooi een hele schare volgelingen voortgebracht die allemaal proberen diversiteit te creëren. Als een nostalgische hang naar de vermeende gezelligheid van de oude volksbuurten heeft het zich de afgelopen decennia in het stedelijk beleid genesteld. Dat Jacobs' pleidooi niet alleen betrekking had op de fysieke structuur van wijken, maar juist de verbinding tussen mensen en ruimte, raakte daarbij echter gaandeweg op de achtergrond. Simpele oplossingen als functiemenging, afwisselende architectuur en het mixen van woningtypen binnen bouwblokken worden daarbij gelijk gesteld met levendigheid en gemoedelijkheid. Hiermee heeft diversiteit zich ontwikkeld tot een '*new orthodoxy of planning*' (Fainstein 2001 & 2005).

Omdat zowel veel professionals als bewoners tot de hogere middenklasse behoren, vinden ze elkaar op IJburg in dit discours van stedelijkheid. Niet voor niets wordt IJburg wel gezien als dé plek voor de creatieve klasse. Ook de eerste voorzieningen spiegelen zich hier aan. Ze hebben een licht exclusief imago dat appelleert aan de hippe stedelijkheid van de hoogopgeleide tweeverdieners. Hiermee etaleren ze het cultureel kapitaal waar deze groep zich op voor laat staan. Waar in de literatuur over de transformatie van oude stadswijken wel wordt gesproken van '*domestication by cappuccino*', kan op IJburg gesproken worden van '*domestication by mint-tea*', dé cultureel verantwoorde drank van de jaren nul (Zukin, 1995; Atkinson, 2003).

Net zoals de *gentrification* van de bestaande stad als een louter positieve ontwikkeling op kritiek stuit, kent ook de constructie van een nieuwe stadswijk een keerzijde. De stedelijkheid die de professionals nastreven is namelijk een vrij eenzijdige abstractie van het leven in de stad als gedomineerd door de succesvolle middenklasse. Er is nauwelijks oog voor andere stadsbewoners. Dit blijkt in de eerste plaats uit de soort woningen die op IJburg, maar in feite in alle nieuwbouwprojecten binnen de stad worden neergezet. Koopwoningen en appartementen in de vrije huur-sector overheersen. Het zijn prestigieuze projecten waartussen de sociale woningbouw wordt 'verstoppt'. Hoewel steden als Amsterdam in de opbouw van hun woningmarkt onmiskenbaar behoefte hebben aan een dergelijk segment, bestempelen de professionals nieuwe wijken daarmee voor een bepaald type bewoners, de welgestelde, blanke stedeling. Dit terwijl de stad nog steeds voor een aanzienlijk deel bestaat uit een bevolking in een lagere sociaal-economische positie, waaronder veel van oorsprong immigranten.

Voor zover er in nieuwe wijken plaats is voor deze groepen gelden ze voornamelijk als afwisselend en interessant aspect van het stadsleven. Dit leidt tot een haast utopische visie op de stad als plek waar criminaliteit, armoede, sociale ongelijkheid en culturele tegenstellingen een echo uit het verleden zijn. Wat ooit de

Zelfbouwkavels op het Kleine Rieteland

scherpe kant was van het stadsleven is nu een rafelrandje dat het nog net een beetje spannend maakt. Wel een toko of Turkse groenteboer voor de exotische producten, maar geen 'enge' vrouwen met hoofddoeken of 'kutmarokkaantjes' op straat.

Het uitgroeien van IJburg tot de dichtbevolkte, gemengde stadswijk die de plannen voorspiegelen brengt het utopische karakter van het motto 'buiten wonen in de stad' aan het licht. De spagaat tussen twee schijnbaar onverenigbare uitersten is enerzijds de kracht van de wijk, maar ook een zwakte. Onder zowel professionals als bewoners is het een constant strijdpunt. Steeds twisten ze met elkaar over in hoeverre IJburg stad dan wel suburb mag en kan zijn. Beiden worden hierin gekenmerkt door sterke ideaalbeelden. Professionals spiegelen zich aan bestaande stadswijken terwijl bewoners juist een meer stedelijke versie van bestaande buitenwijken nastreven.

Als dominante groep toont de stedelijke middenklasse zich in haar *place making* tamelijk vasthoudend. De professionals klampen zich vast aan hun plannen gemaakt in de jaren negentig en treden elke discrepantie met een mengeling van arrogantie en struisvogelpolitiek tegemoet. De bewoners blijken op hun beurt tamelijk veeleisende mensen te zijn van wie het vermogen hun woonomgeving

aan hun *narratives of self* aan te passen soms sterke *nimby*-aspecten vertoont. Met dezelfde kracht waarmee ze de plek van een onderscheidende identiteit voorzien, proberen ze deze tegen alles wat daarvan afwijkt te beschermen.

Door deze handelingen van de dominante *place makers* gaat van hun betekenisgeving ook een uitsluitende werking uit. Hierin overstijgt het dagelijkse ruimtegebruik en de beleving van een plek de louter positieve, gemoedelijke *place* die de humanistische geografen zien en wordt duidelijk waarom de structuralisten dit afwijzen (Tuan, 1974, 1977; Buttimer & Seamon, 1980; Lefebvre, 1971, 1991; Gottdiener, 1985; Harvey, 1993, 1996). De sociale constructie van nieuwe wijken is inderdaad weinig democratisch, zo kan geconcludeerd worden. Het discours van stedelijkheid gaat gepaard met processen die op de achtergrond zorgen voor impliciete uitsluitingmechanismen.

Het oordeel dat de *place making* van nieuwe wijken alleen relevant is in de sociale structuren die ze voortbrengen en reproduceren is echter onterecht. Juist in hun relatie met processen op micro-niveau blijkt het hedendaagse belang van plaats. Mensen gebruiken *place* evenzeer als een middel om zich met anderen te verbinden, als zich van andere te distantiëren. Dit onderscheidend vermogen zoals in het stedelijke discours tot uitdrukking komt, is de kern van de sociale constructie van ruimte. *Place* ontstaat immers omdat verschillende groepen, met verschillende doelen, waarde hechten aan hun fysieke omgeving en er claims op leggen (Friedmann, 2007; Knox & Marston, 2007).

De dynamiek van *place making* is dan ook niet gelegen in een democratische totstandkoming van een nieuwe wijk, maar het bieden van ruimte aan verschillende groepen er hun eigen betekenisgeving op los te laten. Mede daarom dient er niet alleen aandacht te zijn voor lange-termijn plannen met utopische ruimtelijke visies als uitgangspunt. Van belang is dat alle bewoners de wijk naar eigen wens kunnen gebruiken en beleven, zowel nu als in de toekomst.

12.4 Het belang van de buurt

Een belangrijke voorwaarde voor een plek die de ruimte geeft aan de *place making* van alle bewoners is aandacht voor het leven de buurt. Binnen het positieve discours van stedelijkheid zoals dat hierboven beschreven is, is echter nauwelijks aandacht voor het dagelijkse leven op het laagste schaalniveau. In het streven stadswijken op te stuwen in de vaart der volkeren, gaat dit verloren in een discussie over ruimtelijke diversiteit en functiemenging. Uit studies naar de herstructurering van oude stadswijken weten we al jaren dat dit niet de levendige, gemoedelijke stedelijkheid creëert waar veel professionals naar streven. De grote verschillen tussen bevolkingsgroepen leiden juist eerder tot verwijdering en wij-zij tegenstellingen dan tot integratie (zie o.a. Kleinhans et al., 2000; Van der Horst et al., 2002). Bij

een nieuwe stadswijk gaat men er echter schijnbaar van uit dat dergelijke processen wel maakbaar zijn.

Als gesproken wordt over het belang van de buurt grijpt men vaak direct terug op de klassieke *community question*. Maar moderne stadsbuurten zijn geen hechte *gemeinschafts*, hoogstens lichte gemeenschappen of *communities of limited liability*, en hoe heterogener ze zijn, des te minder hechte eenheden ze vormen. De vraag of de *community lost, saved of liberated* is, een kwestie waar vooral Amerikaanse onderzoekers zich tot op de dag van vandaag mee bezig houden, gaat voorbij aan de dynamiek van de hedendaagse netwerksamenleving (zie o.a. Guest et al., 2006; Staeheli, 2008).

Terecht hebben diverse academici en stedenbouwkundigen in de jaren negentig dan ook afstand proberen te nemen van de aloude wijkgedachte. De sociologen van de Chicago School wisten begin vorige eeuw immers al dat het stadsleven gefragmenteerd is. Op basis van hun sociale rollen begeven mensen zich in verschillende werelden op meerdere schaalniveaus (zie o.a. Park, 1925; Wirth, 1938). De woonomgeving is al lang geen exclusief integratiekader meer, hoe graag sommige politici en beleidsmakers dit ook als oplossing voor sociale problemen aandragen.

Toch hadden de uitvinders van de wijkgedachte wel gelijk toen ze stelden dat buurten en wijken de betekenisvolle eenheden van de stad zijn. Steden zijn *places* op zichzelf, maar in de *mental map* van de bewoners zijn ze zeer gedifferentieerd. Elke buurt is een eigen *place* waar mensen zich mee identificeren dan wel van distantiëren. Het onderzoek toont aan hoe geraffineerd dit bij de ontwikkeling van een nieuwe wijk werkt. Zoals aan het begin van dit hoofdstuk beschreven is, krijgt IJburg betekenis doordat het constant wordt afgezet tegen andere wijken en buurten in de stad.

Dit sociaal-ruimtelijk referentiekader draait niet alleen om de geografische kenmerken van een plek of de sociale eenheid die ze vormen. Veel meer associëren mensen plaatsen met een bepaalde levensstijl. Zo zetten de bewoners van IJburg zich af tegen de vermeende burgerlijkheid van De Aker of de 'armoedecultuur' van de Westelijke Tuinsteden. Tegelijkertijd nemen ze afstand van de chic in Amsterdam Zuid en de hipheid van de Pijp en zoeken ze de aansluiting bij de gemoedelijke stedelijkheid van de Watergraafsmeer of het Oostelijk Havengebied.

Voor veel professionals houdt het belang van de buurt op bij dit externe imago. Stedelijkheid zien zij als een metropolitane levensstijl waarin de betekenis van plaats gelegen is hun culturele of commerciële uitstraling. De rest wordt beschouwd als een ijle zone waar mensen slechts wonen. Individualistisch als ze zijn, zouden stedelingen geen boodschap hebben aan *place attachment*.

Voor een groep van jonge, mobiele stedelingen geldt dit zeker, maar de zogenaamde kosmopolitische levensstijl is ook in de wereld van *global flows* niet wijd verbreid (Savage et al., 2005). Voor de meeste stadsbewoners schuilt stedelijkheid

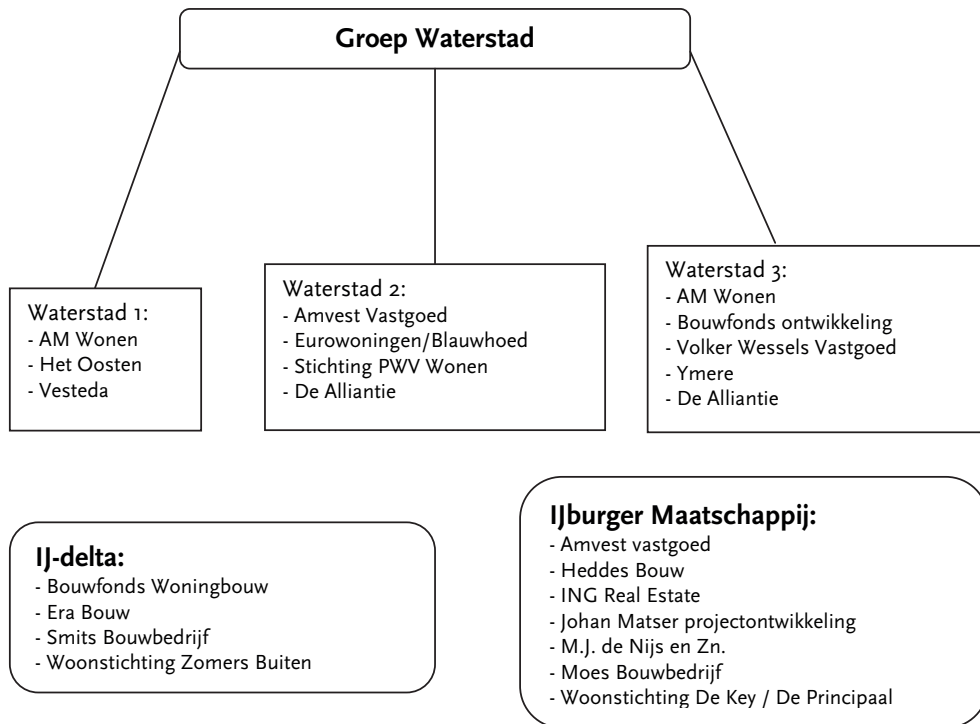
ook, of juist, in hun dagelijkse ruimtegebruik. Deze alledaagse stedelijkheid vindt voor een belangrijk deel spontaan in hun eigen woonomgeving plaats. Het zit in simpele zaken als het doen van boodschappen in de buurt, de kinderen naar school brengen of het volgen van een les bij de lokale sportschool. Dat is ook precies wat Jane Jacobs (1961) bedoelde in haar pleidooi voor een meer aansprekende stedenbouw.

In het licht van processen als mondialisering, individualisering en toegenomen mobiliteit wordt haar betoog vandaag de dag vaak verweten een te nostalgisch beeld van het stedelijk leven te schetsen. Hoewel ook bij haar de minder rooskleurige kanten van de stad buiten beschouwing blijven, heeft haar analyse niks aan kracht ingeboet. Net als onder andere Massey (1993, 1994) en Gieryn (2000) ruim dertig jaar na haar stelden, laat ze zien dat de relevantie van ruimte op het laagste schaalniveau schuilt in het alledaagse gedrag van mensen. Buurten hebben betekenis omdat er sociaal leven plaatsvindt, maar ze moeten daar de ruimte voor bieden.

Deze processen maken de buurt ook in de hedendaagse netwerkmaatschappij relevant. Het onderzoek laat zien hoe de beleving van ruimte samenhangt met het gebruik daarvan. Het leven van de eerste IJburgers speelt zich weliswaar op verschillende schaalniveaus af, uit hun territoriale bindingen blijkt dat de straat, buurt en wijk een belangrijke basis voor hun ruimtelijke identificatie en betekenisgeving vormen. Het gevoel van thuis waar ze vrijwel allen naar streven, is daarom niet louter een mentaal proces zoals sommige cultureel geografen wel beweren. Wat Savage et al. (2005) aanduiden als een netwerk van *cultural geographies of place* staat in constante relatie tot hun tijd-ruimte patronen waarin nabijheid en vertrouwdheid belangrijke waarde zijn. De woonomgeving biedt als het ware een podium om hun identiteit te construeren. Het proces van *elective belonging* waar deze auteurs van spreken is dan ook een sterk publieke *performance* die een subtiel evenwicht houdt tussen keuzevrijheid en rationele bindingen enerzijds en een krachtige wens ergens bij te horen anderzijds.

Het belang van de buurt als uitvalsbasis voor sociaal leven moet daarom in de bouw van nieuwe wijken en herontwikkeling van bestaande wijken niet genegeerd worden. Professionals vinden dit vaak truttig, maar een goede stadsbuurt faciliteert lokaal buurtgebruik. Niet uit een gemeenschapsideologie of vanwege het economisch nut, maar om het gevoel van thuis en de spontane ontmoetingen die het genereert. Veel meer dan geforceerde menging en strak geplande buurtfaciliteiten of winkelzones draagt dit bij aan een stedelijke sfeer en creëert het draagvlak voor positieve, duurzame *place making*.

SAMENSTELLING BOUWCONSORTIA IJBURG IN DE ONDERZOEKSPERIODE

FOCUSGROEP VAN GEÏNTERVIEWDE PROFESSIONALS

- Duco Stadig, Wethouder Stedelijke Ontwikkeling en Waterbeheer, gemeente Amsterdam (van 1994 tot 2006)
- Klaas de Boer, Directeur Dient Ruimtelijke Ordening, gemeente Amsterdam. Eindverantwoordelijke voor IJburg
- Edo Arnoldussen, Directeur Ontwikkelingsbedrijf, gemeente Amsterdam
- Hetty Vlug, Sectorhoofd projecten Ontwikkelingsbedrijf, gemeente Amsterdam
- Jan de Waal, Clustermanager afdeling IJburg/stedelijke vernieuwing Ontwikkelingsbedrijf gemeente Amsterdam
- Igor Roovers, Projectmanager IJburg, gemeente Amsterdam
- Ton Schaap, Stedenbouwkundige Dienst Ruimte Ordening, gemeente Amsterdam
- Tjeerd Herrema, Voorzitter Dagelijks Bestuur Stadsdeel Zeeburg (vanaf 2006 gemeentelijk wethouder Verkeer, Vervoer en Infrastructuur)
- Dennis Straat, Wethouder Stadsdeel Zeeburg (vanaf 2006), coördinator IJburg
- Liesbeth Ottes, Programmamanager IJburg Stadsdeel Zeeburg
- Wim Looijen, Directielid woningcorporatie Ymere
- Rein Willems, Directeur regio Noord-West Bouwfonds-MAB Ontwikkeling
- Christine Eggenkamp, Medewerkster afdeling Marketing Bouwfonds-MAB
- Fer Felder, Directeur De Principaal projectontwikkeling
- Michiel Schaap, Manager Projectontwikkeling Amvest, hoofd van consortium Waterstad
- Frank Bijdendijk, Algemeen directeur Woningcorporatie Het Oosten

STELLINGEN PROFESSIONALS

Doelgroep

- 1 Het vasthouden aan de norm van dertig procent sociale huur en de ontwikkelingen op de koopwoningenmarkt zullen leiden tot polarisatie.
- 2 In de fasering van voorzieningen is er te weinig rekening gehouden met de komst van een hoog percentage jonge gezinnen.
- 3 De doelstelling om van IJburg een autoluwe wijk te maken, had alleen kunnen slagen wanneer de doelgroep en de ligging anders waren geweest.

Stedelijkheid versus suburbaniteit

- 4 De juiste combinatie van stedelijkheid en suburbaniteit ('Buiten wonen in de stad') heeft een fragiel evenwicht en is slechts onder voorwaarde een succes.
- 5 IJburg is het paradijs; daar bestaat geen criminaliteit.
- 6 Diversiteit heeft niet alleen maar positieve gevolgen; teveel diversiteit op laag niveau tast de leefbaarheid juist aan.

Voorzieningen

- 7 Projectbureau IJburg speelt in op maatschappelijke ontwikkelingen, maar wordt achterhaald door de dynamiek.

Ontwerp

- 8 Ontwerpers hebben te weinig oog voor de wensen van bewoners.
- 9 De buurt blijft van groot belang voor bewoners.

ENQUÊTE IJBURG

Enquête buurtbinding

Deze enquête bevat 55 vragen. Het invullen vergt 20 tot 30 minuten. Bij vragen waar al antwoordcategorieën zijn aangegeven, kunt u aankruisen wat van toepassing is.

waardering algemeen

1 Omcirkel het rapportcijfer waarmee u uw **woning** waardeert.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

2 Omcirkel het rapportcijfer waarmee u uw **woonomgeving** waardeert.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

woongeschiedenis en woonaspiratie

uitleg:

In de enquête wordt meerdere keren gesproken over 'uw eventuele partner'. Wanneer u geen partner heeft of uw partner niet bij u in huis woont, hoeft u bij 'partner' niets in te vullen.

3 Waar heeft u (en uw eventuele partner) tot uw achttiende levensjaar (het langst) gewoond?

	plaats	provincie
uzelf
partner

4 Waar woonde u (en uw eventuele partner) voordat u deze woning betrok?

	plaats	buurt (indien Amsterdam)	provincie
uzelf
partner

- 5 Hoe lang woont u (en uw eventuele partner) al in Amsterdam?
 uzelf: jaar partner: jaar
- 6 In welk jaar heeft u (en uw eventuele partner) deze woning betrokken?
 uzelf: partner:
- 7 Is uw woning een koop- of een huurwoning?
 koopwoning huurwoning
- 8 Wat waren uw belangrijkste redenen om in IJburg te gaan wonen?
 (Noem maximaal twee redenen.)

- 9 Welke locaties heeft u overwogen voordat u voor IJburg koos?

- 10 Overweegt u binnen twee jaar te verhuizen?
 ja nee
- 11 Zou u deze woning ook hebben gekocht/gehuurd wanneer deze niet in Amsterdam
 had gestaan?
 ja nee geen mening
- 12 Hoe zou u IJburg omschrijven aan anderen / mensen die de wijk niet kennen
 (noem maximaal 4 kenmerken of karakteristieken)

contacten en woonplaats anderen

uitleg:

Bij vraag 13 t/m 15 zijn meerdere antwoorden mogelijk. Wanneer gesproken wordt van de regio Amsterdam worden gemeenten als Diemen, Hoofddorp, Almere, Zaanstad, Haarlem en Pumerend bedoeld.

- 13 Heeft u of uw eventuele partner familie wonen
- in deze straat/dit blok ja nee
 - in overig IJburg ja nee
 - in Amsterdam, buurt(en) ja nee
 - in regio Amsterdam, gemeente ja nee
 - elders ja nee
- 14 Heeft u of uw eventuele partner vrienden wonen
- in deze straat/dit blok ja nee
 - in overig IJburg ja nee
 - in Amsterdam, buurt(en) ja nee
 - in regio Amsterdam, gemeente ja nee
 - elders ja nee
- 15 Waar wonen de meeste contacten van u en uw eventuele partner?
- in deze straat/dit blok ja nee
 - in overig IJburg ja nee
 - in Amsterdam, buurt(en) ja nee
 - in regio Amsterdam, gemeente ja nee
 - elders ja nee
- 16 Heeft u of uw eventuele partner *regelmatig* contact met de bewoners
- in deze straat/dit blok ja nee
 - in overig IJburg ja nee
- 17 Graag uw antwoord op onderstaande vragen:
- a. Ik maak regelmatig een praatje met buurtgenoten ja nee
 - b. Ik ken veel buurtgenoten van gezicht ja nee
 - c. Mijn buurtgenoten groet ik ja nee
 - d. Met sommige buurtgenoten drink ik wel eens een borrel ja nee
 - e. Voor een (kinder-)feestje nodig ik vaak ook enkele buurtgenoten uit ja nee
 - f. Ik sport wel eens met (een van) mijn buurtgenoten ja nee
 - g. Met (een van) mijn buurtgenoten beoefen ik dezelfde hobby ja nee
 - h. Kinderen uit de buurt komen bij mij over de vloer ja nee

hand- en spandiensten

18 Doet u (en/of uw eventuele partner) wel eens een van de onderstaande activiteiten met of voor (een van) uw buurtgenoten? Er zijn meerdere antwoorden mogelijk.

☐ boodschappen gedaan	☐ meehelpen met buurtbarbecue/-borrel
☐ (tuin)gereedschap geleend	☐ (licht) verzorgende taken bij ziekte
☐ huisdieren verzorgen	☐ geholpen bij computerproblemen
☐ geholpen bij autopech	☐ auto uitgeleend
☐ vervoer geboden	☐ de planten water gegeven
☐ geholpen met klussen	☐ de huissleutel in bewaring gehad
☐ op kinderen passen	☐ geen activiteiten met/voor buurtgenoten gedaan
☐ anders, namelijk	

19 Graag uw antwoord op onderstaande vragen:

a. Op mijn familie doe ik meer een beroep dan op mijn buurtgenoten	☐ ja	☐ nee
b. Buurtbewoners vraag ik gemakkelijk om hulp	☐ ja	☐ nee
c. Ik help vrijwel alleen vrienden of familie	☐ ja	☐ nee

werk

20a. Verricht u momenteel betaald werk?	☐ ja	☐ nee
20b. Verricht uw eventuele partner momenteel betaald werk?	☐ ja	☐ nee

uitleg:

Indien u (en uw eventuele partner) momenteel geen betaald werk verricht, kunt u verder gaan naar vraag 26.

21 Hoeveel uur per week verricht u (en uw eventuele partner) betaald werk?

uzelf
partner

22 Wat is uw beroep (en dat van uw eventuele partner) en in welke sector/bedrijfstak bent u werkzaam?

	beroep	sector/bedrijfstak/richting
uzelf
partner

- 23 In welke plaats heeft u (en uw eventuele partner) uw werkplek?
Indien u meerdere werkplekken heeft, graag de plaats noemen waar u meestal werkt.
- uzelf
- partner
- 24 Welk vervoermiddel gebruikt u (en uw eventuele partner) meestal om de afstand tussen woonplaats en werkplek te overbruggen? *Indien u gebruik maakt van meer dan één vervoermiddel graag het vervoermiddel noemen dat u gebruikt om de grootste afstand mee te overbruggen.*
- uzelf
- partner
- 25 Hoeveel tijd kost u (en uw eventuele partner) een enkele reis tussen woonplaats en werkplek gemiddeld?
- uzelf
- partner

voorzieningen

- 26 Doet u (**huishouden**) een van onderstaande activiteiten regelmatig?
Indien ja, kunt u aankruisen waar u dit gewoonlijk doet?

			IJburg	Amsterdam	regio Amsterdam	elders
de dagelijkse boodschappen	☐ nee	☐ ja
winkelen/shoppen	☐ nee	☐ ja
theaterbezoek/ naar de film gaan	☐ nee	☐ ja
uit eten gaan	☐ nee	☐ ja
een café bezoeken	☐ nee	☐ ja
Blijburg bezoeken	☐ nee	☐ ja
anders, nl.	☐ nee	☐ ja

- 27 Bent u (en/of uw eventuele partner) lid van een vereniging?
 Zo ja, dan kunt u in de tabel eveneens aankruisen waar deze vereniging bijeenkomt.

			IJburg	Amsterdam	regio	elders	
					Amsterdam		
sportvereniging	☐	nee	☐	ja	uzelf
	☐	nee	☐	ja	partner
geloofsgemeenschap	☐	nee	☐	ja	uzelf
	☐	nee	☐	ja	partner
muziekvereniging/ koor	☐	nee	☐	ja	uzelf
	☐	nee	☐	ja	partner
anders, namelijk	uzelf
	partner

- 28 In welke plaats, en indien in Amsterdam in welke buurt, bezoekt u (en uw eventuele partner) uw huisarts?
 uzelf: partner:

uitleg:

In deze enquête wordt u een aantal keer gevraagd naar uw mening over een aantal uitspraken. Om uw mening aan te geven wordt u gevraagd het getal van uw keuze te omcirkelen. U kunt een keuze maken uit de getallen 1 t/m 5. Deze getallen staan achtereenvolgens voor:
 1 = helemaal mee eens 2 = mee eens 3 = neutraal 4 = oneens 5 = helemaal mee oneens

- 29 Graag willen wij uw mening weten over onderstaande uitspraken.
 Bij deze vraag geldt 1 = helemaal eens en 5 = helemaal oneens.
 Wilt u het getal van uw keuze omcirkelen?

			helemaal eens	>>	helemaal oneens
a.	Speelgelegenheid voor kinderen, maakt een wijk af	I	2	3	4 5
b.	Groen in de buurt vind ik onmisbaar	I	2	3	4 5
c.	Of ik in de wijk mijn dagelijkse boodschappen kan halen maakt mij niet zoveel uit	I	2	3	4 5
d.	Een café in de wijk vind ik belangrijk	I	2	3	4 5
e.	Een huisarts hoor je in de eigen wijk te kunnen bezoeken	I	2	3	4 5

kinderen

30 Heeft u thuiswonende kinderen?

 ja nee (ga verder naar vraag 37)

31 Welke leeftijd hebben uw kinderen?

kind 1 kind 2 kind 3 kind 4 kind 5

.....

32 Maakt u gebruik van kinderopvang en waar?

	☐ nee	☐ ja	IJburg	Amsterdam	regio Amsterdam	elders
thuis, zelf	☐	☐
oppas thuis	☐	☐
familie	☐	☐
buren	☐	☐
vrienden	☐	☐
gastouders	☐	☐
kinderdagverblijf	☐	☐

33 Waar gaan uw kinderen naar school? *Er zijn meer antwoorden mogelijk.*

basisschool	☐ niet van toepassing	☐ voortgezet onderwijs	☐ niet van toepassing
☐ IJburg, naam:	☐ in Amsterdam, buurt:		
☐ in Amsterdam, buurt:	☐ in de regio Amsterdam		
☐ in de regio Amsterdam	☐ elders		
☐ elders			

34 Maken uw kinderen regelmatig van de genoemde voorzieningen gebruik?

Indien ja, kunt u aankruisen waar ze dit gewoonlijk doen?

	☐ nee	☐ ja	IJburg	Amsterdam	regio Amsterdam	elders
speelgelegenheid	☐	☐
hangplek voor jongeren	☐	☐
park of plantsoen	☐	☐
buitenschoolse opvang	☐	☐
consultatiebureau	☐	☐
bibliotheek	☐	☐
sportvelden	☐	☐
indoor zwem-/sportgelegenheid	☐	☐
muziekschool/-instituut	☐	☐

- 35 *Doet u (en/of uw eventuele partner) wel eens een van onderstaande activiteiten met of voor (een van) uw buurtgenoten? Er zijn meerdere antwoorden mogelijk.*
- samen naar activiteit/club van de kinderen
 - kinderen meegenomen met uitje (bijv. naar het zwembad, strand of een pretpark)
 - kinderen opgehaald / weggebracht
 - geholpen bij een kinderfeestje
 - geen activiteiten met/voor buurtgenoten gedaan
 - anders, namelijk
- 36 *Graag uw antwoord op onderstaande vragen:*
- a. Vriendjes en vriendinnetjes zijn er in de buurt genoeg te vinden ja nee
 - b. Ik vind het belangrijk dat mijn kinderen in de wijk naar school kunnen ja nee
 - c. IJburg is een geschikte plek om op te groeien ja nee
 - d. Ik vertrouw mijn kinderen gerust toe aan mensen in de buurt ja nee

hinder en actie

- 37 *Wilt u aangeven van welke zaken in uw buurt u (en uw eventuele partner) hinder heeft ondervonden? Als uw antwoord ja is, wilt u dan aangeven of u actie hebt ondernomen.*

	<i>Hinder</i>		<i>Actie</i>	
1. hondenpoep	☐ nee	☐ ja	☐ nee	☐ ja
2. zwerfvuil	☐ nee	☐ ja	☐ nee	☐ ja
3. te hard rijden	☐ nee	☐ ja	☐ nee	☐ ja
4. geluidsoverlast	☐ nee	☐ ja	☐ nee	☐ ja
5. woninginbraak	☐ nee	☐ ja	☐ nee	☐ ja
6. fietsendiefstal	☐ nee	☐ ja	☐ nee	☐ ja
7. overlast van jongeren	☐ nee	☐ ja	☐ nee	☐ ja
8. vandalisme	☐ nee	☐ ja	☐ nee	☐ ja
9. gebrek aan parkeerruimte	☐ nee	☐ ja	☐ nee	☐ ja
10. slecht onderhouden groen	☐ nee	☐ ja	☐ nee	☐ ja
11. het wonen op een bouwplaats	☐ nee	☐ ja	☐ nee	☐ ja
12. anders, namelijk			☐ nee	☐ ja

- 38 *Indien u (of uw eventuele partner) actie heeft ondernomen, kunt u aangeven wat voor actie is ondernomen en of deze actie in samenwerking met anderen (buren, familie of vrienden) is ondernomen?*

.....

.....

.....

39 Graag willen wij uw mening weten over onderstaande uitspraken.

Bij deze vraag geldt 1 = helemaal eens en 5 = helemaal oneens.

Wilt u het getal van uw keuze omcirkelen?

helemaal eens >> helemaal oneens

a. Bij eventuele hinder zal niemand in de buurt actie ondernemen	1	2	3	4	5
b. Wanneer ik overlast ervaar, kan ik buurtgenoten er op aanspreken	1	2	3	4	5
c. Het is goed als er in nieuwe buurten ook ruimte komt voor een religieus gebouw (kerk, moskee)	1	2	3	4	5
d. Ouders kunnen kinderen hier met een gerust hart buiten laten spelen	1	2	3	4	5
e. Deze buurt is het waard beschermd te worden	1	2	3	4	5
f. Ik voel me verantwoordelijk voor de buurt	1	2	3	4	5

40 Leest u regelmatig het lokale huis-aan-huisblad?

ja nee

41 Maakt u gebruik van de bewonersinformatie op www.ijburg.nl ?

ja nee

42 Bent u lid van een vereniging van eigenaren of blokvereniging?

ja nee

43 Bent u lid van De IJbrug?

ja nee

44 Neemt u deel aan de activiteiten van De IJbrug?

ja nee

45 Bezoekt u regelmatig de website van De IJbrug?

ja nee

verbondenheid

- 46 Graag willen wij uw mening weten over onderstaande uitspraken. Bij deze vraag geldt 1 = helemaal eens en 5 = helemaal oneens. Wilt u het getal van uw keuze omcirkelen?

helemaal eens >> helemaal oneens

a. De mensen in deze buurt maken dat ik me thuis voel	1	2	3	4	5
b. Je kunt beter in Amsterdam wonen dan in Almere	1	2	3	4	5
c. Ik vind het prettig wanneer er veel verschillende mensen in de wijk wonen	1	2	3	4	5
d. Als je nu op IJburg gaat wonen ben je een pionier	1	2	3	4	5
e. Het zou niet goed zijn voor deze wijk wanneer er veel sociale huurwoningen komen	1	2	3	4	5
f. IJburg is veel leuker dan de meeste mensen denken	1	2	3	4	5
g. Ik voel me sterk verbonden met IJburg	1	2	3	4	5
h. Ik vind mijn wijk een goede mix tussen autochtoon en allochtoon	1	2	3	4	5
i. Mijn woning vind ik belangrijker dan de buurt	1	2	3	4	5
j. Ik voel mij een Amsterdammer	1	2	3	4	5
k. Ik vind het normaal dat iedereen zijn steentje bijdraagt aan de ontwikkeling van IJburg	1	2	3	4	5

ligging

- 47 Graag willen wij uw mening weten over onderstaande uitspraken. Bij deze vraag geldt 1 = helemaal eens en 5 = helemaal oneens. Wilt u het getal van uw keuze omcirkelen?

helemaal eens >> helemaal oneens

a. Het maakt me niet uit waar ik woon	1	2	3	4	5
b. De nabijheid van de snelweg vind ik erg belangrijk	1	2	3	4	5
c. Ik zou nergens anders willen wonen dan in Amsterdam	1	2	3	4	5
d. Ik zou niet graag buiten de Randstad willen wonen	1	2	3	4	5
e. Ik vind IJburg heel centraal liggen	1	2	3	4	5
f. In IJburg heerst een dorpse sfeer	1	2	3	4	5
g. Een treinstation binnen bereik vind ik erg belangrijk	1	2	3	4	5
h. Een goede verbinding met het openbaar vervoer is voor mij heel belangrijk	1	2	3	4	5

algemeen

- 48 Wat is uw geslacht en dat van uw eventuele partner?
uzelf	☐	man	☐	vrouw
partner	☐	man	☐	vrouw
- 49 Wat is uw leeftijd? jaar
 Wat is de leeftijd van uw eventuele partner? jaar
 Wat is het geboorteland van: uzelf partner
- 50 Uw moeder en van de moeder van uw eventuele partner?
- 51 Uw vader en van de vader van uw eventuele partner?
- 52 Uzelf en van uw eventuele partner?
- 53 Hoe is uw huishouden samengesteld?
- alleenstaand, *geen* thuiswonende kinderen
 - alleenstaand, *wel* thuiswonende kinderen
 - samenwonend of gehuwd, *geen* thuiswonende kinderen
 - samenwonend of gehuwd, *wel* thuiswonende kinderen
 - anders, namelijk
- 54 Wat is de hoogste opleiding die u en uw (eventuele) partner hebben afgerond?
	uzelf	partner
basisonderwijs	☐	☐
MAVO, VBO	☐	☐
HAVO, MBO	☐	☐
VWO	☐	☐
HBO	☐	☐
WO	☐	☐
- 55 Hoeveel auto's zijn er in totaal in uw huishouden aanwezig? 0 1 2 3 of meer

Bent u bereid mee te werken aan een persoonlijk interview waarin dieper op een aantal vragen kan worden ingegaan? Zo ja, dan zal ik u begin 2005 hiervoor benaderen.

- nee ja Het adres waarop ik u kan bereiken voor een interview:

.....

Heeft u naar aanleiding van deze enquête nog iets op te merken over buurtbinding?

.....

TOPIC-LIST BEWONERSINTERVIEWS

Drie hoofdtopics:

- woongeschiedenis
- huidige situatie
- toekomst

Drie subtopics:

- buurt als fysieke omgeving
- buurt als sociale omgeving
- rol van de kinderen

Hoe bent u hier terechtgekomen?

Reden achter verhuizing

- Waar woonde u eerst?
- Waarom wilde u verhuizen?

Keuze voor deze locatie

- Hoe bent u tot de keuze voor deze wijk gekomen?
- Heeft u andere locaties overwogen? Zo ja, welke? Zo nee, waarom niet?

Verhouding: wensen en voorkeuren vs. concrete mogelijkheden

- Waren er keuzemogelijkheden ten aanzien van de woonomgeving?
- Waren er keuzemogelijkheden ten aanzien van een woning?
- Waar heeft u op gelet bij het zoeken naar een huis?
- Waar heeft u op gelet ten aanzien van de locatie?
- Welke invloed hebben *kinderen* gehad op de keuze?

Beeldvorming

- Welke verwachtingen had u ten aanzien van het wonen in deze wijk? gebouwd omgeving / ligging / buurtbewoners / contact buurtbewoners
- Hoe stonden familie en vrienden tegenover de verhuizing naar deze wijk?

Hoe ervaart u het wonen in deze buurt?

Verhouding: wensen en voorkeuren vs. concrete situatie

- In hoeverre sluit het wonen in de wijk aan op de verwachtingen?

gebouwde omgeving / ligging / buurtbewoners / contact buurtbewoners

- Zou u nu nog dezelfde keuze maken?

Contacten

- Hoe zou u de bevolking karakteriseren?
- Voelt u zich thuis onder de medebewoners?
- Met wie heeft u contact in de wijk?
- Wat voor een soort contacten zijn dat (vriendschappelijk, familie, alleen groeten etc.)?
- Waar wonen de mensen met wie u contact heeft?
- Hoe zijn ze verspreid over de wijk?
- Hoe ervaart u dat contact, wat vindt u er belangrijk aan?
- Welke rol spelen kinderen in deze contacten?
- Doet u mee aan bewonersclubjes en buurtactiviteiten?
- Komt men wel eens op de wijkwebsite?

Indien kinderen in het gezin aanwezig zijn:

- Hoe ervaart u het wonen in de buurt ten aanzien van de kinderen?
- Hoe organiseert u kinderopvang?

Beeldvorming

- Hoe zou u aan anderen de wijk beschrijven?
- Hoe kijken anderen nu aan tegen het feit dat u op IJburg woont
- Heeft u het idee dat er een gemene deler is onder de buurtbewoners, zijn er gedeelde regels en afspraken en wat is daarvan de basis?
- Voelt u zich verantwoordelijk voor de buurt en zo ja, neemt u die verantwoordelijkheid ook?
- Met welke eenheid en plaats voelt u zich het meest verbonden? Voelt u zich Amsterdammer of is er een andere identiteit (naar etniciteit of vorige woonplaats)? of is het en-en of helemaal niet?
- Heeft u het gevoel (gehad) pionier te zijn en hoe uit(te) dit zich?
- Hoe zijn uw sociale contacten en perceptie van de wijk veranderd sinds u hier bent komen wonen?

Hoe ziet u uw toekomstige woonsituatie

- Hoe lang denkt u nog hier te wonen
- Welke aspecten hebben hier invloed op (bijv. kinderen)? (Wat zijn belangrijke redenen om hier te blijven wonen?)
- Hoe denkt u dat de wijk er over tien jaar eruit ziet, zowel fysiek als sociaal?

INDEX TERRITORIALE BINDING

De territoriale bindingen onder de eerste bewoners van IJburg zijn aan de hand van verschillende vragen in de enquête gemeten. Om de totale mate van binding op een dimensie vast te stellen, is op basis van deze indicatoren een index opgesteld. Daarbij is onderscheid gemaakt naar het schaalniveau van IJburg, Amsterdam en de regio, volgens de officiële gemeentelijke definitie. De vragen met betrekking tot kinderen zijn uit de index gefilterd omdat ze alleen beantwoord konden worden door de gezinshuishoudens. Dit zou de index teveel vertekenen.

De index is geconstrueerd door de positieve indicatoren van de verschillende bindingsniveaus waarop individuele respondenten scoren, de waarde 1 te geven en deze bij elkaar op te tellen. Deze maat is vervolgens gedeeld door het aantal valide antwoorden. Wanneer op een vraag uit de enquête geen antwoord is gegeven, er dus sprake is van een *missing value*, is die indicator voor deze respondent niet meegerekend. Dit ook geldt voor respondenten zonder partner en respondenten die van bepaalde voorzieningen, zoals sportfaciliteiten of uitgaansgelegenheden geen gebruik maakten. Indicatoren waarop in het geheel weinig antwoorden gegeven zijn, zoals theaterbezoek in de wijk, zijn buiten die specifieke index gehouden omdat ze meer zeggen over het voorzieningenaanbod op IJburg dan de territoriale bindingen van de bewoners.

Door de positieve scores op indicatoren bij elkaar op te tellen en te delen door het aantal 'valide antwoorden' is een relatieve index van binding op huishoudensniveau ontstaan met een waarde tussen 0 en 1. Bij de waarde 0 heeft de respondent op geen enkele van de indicatoren voor dat bindingsniveau een positief antwoord gegeven. Men heeft bijvoorbeeld met niemand contact, voelt zich niet gebonden aan de buurt of maakt geen gebruik van de voorzieningen. Bij de waarde 1 is er sprake van een positief antwoord op elke indicator voor de desbetreffende binding.

Van de relatieve scores is vervolgens een indeling in drie categorieën gemaakt die staat voor weinig, gemiddeld en veel binding op een bepaald schaalniveau. Dit is gedaan door de relatieve scores onder de hele populatie in drie gelijke groepen te verdelen.

Doordat de relatieve scores als uitgangspunt zijn genomen bij de constructie van de index territoriale binding, zijn de uitkomsten niet direct te generaliseren naar andere wijken. Het hoogste antwoord in deze studie, en daarmee de hoogste mate van binding, kan in een ander geval slechts gemiddeld of zelfs laag zijn. De index laat alleen zien hoe de territoriale bindingen binnen de respondentengroep verschillen. Omdat in een parallelle studie in De Aker en Getsewoud een zelfde onderzoeksmethode is gebruikt, is vergelijking met deze wijken wel enigszins mogelijk (Lupi et al., 2007).

Economisch-functionele binding

Index IJburg:

- vraag 26
- vraag 28
- vraag 29a, c, d, e
- vraag 47h

In totaal gaat het om 12 indicatoren, 11 voor respondenten zonder partner. Het gemiddelde van de relatieve scores onder alle respondenten is 0,5419. De maximale score van 1 werd door slechts twee respondenten behaald.

Index Amsterdam:

- vraag 23
- vraag 26
- vraag 27
- vraag 28

In totaal gaat het om 15 indicatoren, 10 voor respondenten zonder partner. De gemiddelde relatieve score onder alle respondenten is 0,4397. De maximale score van 1 werd door slechts één respondent behaald.

Index regio:

- vraag 23
- vraag 26
- vraag 27
- vraag 28

In totaal gaat het om 15 indicatoren, 10 voor respondenten zonder partner. De gemiddelde relatieve score onder alle respondenten is 0,0785. De maximale score van 1 werd door geen enkele respondent behaald, het de maximaal behaalde score is 0,5556.

Sociale binding

Index IJburg:

- vraag 2
- vraag 3
- vraag 4
- vraag 5
- vraag 6a t/m h
- vraag 7
- vraag 8b

In totaal gaat het om 30 indicatoren. Het gemiddelde van de relatieve scores onder alle respondenten is 0,3569, de hoogste score is 0,8667. Er zijn geen bewoners zonder enkele sociale binding met de wijk, maar ook geen respondenten met de maximale waarde van 1.

Index Amsterdam:

- vraag 2
- vraag 3
- vraag 4

In totaal gaat het om 3 indicatoren. Het gemiddelde van de relatieve scores onder alle respondenten is 0,8271. De maximale score van 1 werd door zestig procent van de respondenten behaald. Slechts vijf respondenten hebben geen enkele sociale binding met Amsterdam.

Index regio:

- vraag 2
- vraag 3
- vraag 4

In totaal gaat het om 3 indicatoren. Het gemiddelde van de relatieve scores onder alle respondenten is 0,5568. De maximale score van 1 werd door 29 procent van de respondenten behaald. Eén op de vijf respondenten heeft geen enkele sociale binding met de regio.

Politieke binding

Index IJburg:

- vraag 37a t/m l, hinder én actie
- vraag 38
- vraag 39a, b, e, f
- vraag 40
- vraag 41

- vraag 42
- vraag 43
- vraag 44
- vraag 45
- vraag 46k

In totaal gaat het om 23 indicatoren. De gemiddelde score over alle respondenten is 0,5941. De maximale score van 1 is door drie respondenten behaald. Twee respondenten hebben geen enkele politieke binding met IJburg.

Culturele binding

Index IJburg:

- vraag 39d
- vraag 46a, c, d, f, g, h, i
- vraag 47f

In totaal gaat het om 9 indicatoren. De gemiddelde score over alle respondenten is 0,62667. De maximale score van 1 werd door negen respondenten behaald. Slechts twee respondenten hebben geen enkele culturele binding met IJburg.

Index Amsterdam:

- vraag 11
- vraag 46b, j
- vraag 47a, c, d

In totaal gaat het om 6 indicatoren. De gemiddelde score over alle respondenten is 0,7465. De maximale score van 1 werd door 29 procent van de respondenten behaald. Slechts twee respondenten hebben geen enkele culturele binding met Amsterdam.

LITERATUUR

- Ahlbrandt, R.S. (1984). *Neighborhoods, people, and community*. New York: Plenum.
- Alberts, W., O. Brockmeier & R. van Gameren (1975). *Nieuwbouwwijk(en) '60-'70: een studie naar sociale relaties en verbeteringsprocedures in de Europawijk te Haarlem. Eindrapport van de stedenbouwkundige studiegroep Nieuwbouwwijken '60-'70*. Delft: Technische Hogeschool Delft, Instituut voor Stedenbouwkundig Onderzoek.
- Alexander, C. (1965). A city is not a tree. *Architectural Forum*, 122(1&2), 58-61 & 58-62.
- Altman, I. & S.M. Low (eds.). (1992). *Place attachment*. New York: Plenum Press.
- Amin, A. & N. Thrift (eds.). (1994). *Globalization, institutions and regional development in Europe*. New York: Oxford University Press.
- Andriesen, G. & A. Reijndorp (1990). *Eigenlijk een geniale wijk: dagelijks leven in de Indische buurt*. Amsterdam: Spinhuis.
- Anderson, B. (1983). *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.
- Appadurai, A. (1996). *Modernity at large. Cultural dimensions of globalisation*. Minneapolis: University of Minneapolis.
- Aravot, I. (2002). Back to Phenomenological Placemaking. *Journal of Urban Design*, 7(2), 201-213.
- ARS (1995). *Advies over het ontwerp-bestemmingsplan Nieuw Oost eerste fase*. Amsterdam: Amsterdamse Raad voor de Stadsontwikkeling.
- ARS (1999). *Advies over het stedenbouwkundig plan Haveneiland en Rieteilanden (w.)*. Amsterdam: Amsterdamse Raad voor de Stadsontwikkeling.
- Atkinson, R. (2003). Domestication by cappuccino or a revenge on urban space? Control and empowerment in the management of public spaces. *Urban Studies*, 40(9), 1829-1943.
- Atkinson, R. (2006). Padding the bunker. Strategies of middle-class disaffiliation and colonisation in the city. *Urban Studies*, 43(4), 819-832.
- Augé, M. (1995). *Non-places: introduction to the anthropology of supermodernity*. London: Verso.
- Awontona, A. & N. Teymur (eds.). (1996). *Tradition, location and community. Place-making and development*. Avebury: Aldershot.
- Baaren, M. van, V. Kompier & L. de Lange. (2003). *Voorzieningen op IJburg. Het programma voor wonen, werken en vrije tijd*. Plan Amsterdam 9(1). Amsterdam: Gemeente Amsterdam, Dienst Ruimtelijke Ordening.
- Bakema, J.B. (1965). Stad op Pampus. Buiten wonen in de stad. *Forum*, 19(3).
- Bakker, B. & M. Zwijnenburg (2004). *Amsterdam wordt Blij! Een sociologisch onderzoek naar de totstandkoming van het stadsstrand Blijburg*. Ongepubliceerde bachelorscriptie. Universiteit van Amsterdam, afdeling Sociologie.

- Baldassare, M. (1986). *Trouble in paradise. The suburban transformation in America*. New York: Columbia University Press.
- Baljon, L. & M.A. Visser (1998). *Buiten-gewone steden: parade van 20 Vinex-locaties*. Rotterdam: Stimuleringsfonds voor Architectuur.
- Baumgartner, M.P. (1988). *The moral order of a suburb*. New York: Oxford University Press.
- Baxandall, R. & E. Ewen (2000). *Picture windows. How the suburbs happened*. New York: Basic Books.
- Beckhoven, E. van & R. van Kempen (2002). *Het belang van de buurt. De invloed van herstructurering op activiteiten van blijvers en nieuwkomers in een Amsterdamse en Utrechtse buurt*. Utrecht: NETHUR.
- Bell, C.A. (2007). Space and place. Urban parents' geographical preferences for schools. *The Urban Review*, 39(4), 375-404.
- Bell, C. & H. Newby (1971). *Community studies: An introduction on the sociology of the local community*. London: George Allen & Unwin.
- Bell, C. & H. Newby (eds.). (1974). *The sociology of community. A selection of readings*. London: Frank Cass.
- Bell, W. (1958). Social choice, life styles, and suburban residence. In W.M. Dobriner (ed.), *The suburban community* (pp. 209-224). New York: G. P. Putnam's sons.
- Berg, J., S. Franke & A. Reijndorp (eds.) (2007). *Adolescent Almere. Hoe een stad gemaakt wordt*. Rotterdam: nai Uitgevers.
- Berger, B. (1960). *Working-class suburb. A study of auto workers in suburbia*. Berkeley: University of California Press.
- Berveling, J. (1994). *Het stempel op de besluitvorming. Macht, invloed en besluitvorming op twee Amsterdamse beleidsterreinen*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- Bhalotra, A. (1987). *Amsterdam Zeeburg: het verlangen naar het IJ-meer*. Amsterdam: Projectgroep Zeeburg/Nieuw-Oost.
- Blakely, E.J. & M.G. Snyder (1997). *Fortress America: Gated communities in the United States*. Washington: Brookings Institution.
- Blandy, S., D. Lister, R. Atkinson & J. Flint (2003). *Gated communities: a systematic review of the research evidence*. Sheffield/Glasgow: Centre for Neighbourhood Research.
- Blauw, P.W. (1986). *Suburbanisatie en sociale contacten*. Erasmus Universiteit, Rotterdam.
- Blokland, T.V. (1998). *Wat stadsbewoners bindt. Sociale relaties in een achterstandswijk*. Kampen: Kok Agora.
- Boer, J. (2002). Zorgen om IJburg. Amsterdamse nieuwbouwwijk verliest zijn glans. *NUL20*, 1(5).
- Boer-d'Ancona, H. de, M. de Hond & B. Steenweg (1974). *Wonen in een "experiment". Een onderzoek naar woongedrag en woonbeleving onder de bewoners van het uitbreidingsplan Noordpolder 11 te Berkel en Rodenrijs*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Sociaal-Geografisch Instituut.
- Bohl, C.C. (2002). *Place making. Developing town centers, main streets, and urban villages*. Washington: Urban Land Institute.
- Bonner, K. (2002). Understanding placemaking: economics, politics and everyday life in the Culture of Cities. *Canadian Journal of Urban Research*, 11(1), 1-17.
- Bontje, M. (2001). *The Challenge of Planned Urbanization. Urbanization and national urbanization policy in the Netherlands in a Northwest-European perspective*. University of Amsterdam, Amsterdam.

- Borgesius, E. & M. Zaal (2004). IJburg, een wijk zonder scheidslijnen? *Kwaliteit in beeld*, 2004(4).
- Bos, A., P. Burik, J.J. van Dullemen, L. et. al. (1946). *De stad der toekomst, de toekomst der stad. Een stedenbouwkundige en sociaal-culturele studie over de groeiende stadsgemeenschap*. Rotterdam: A. Voorhoeve.
- Bosch, N. & L. de Lange (2003). *Warm en gezellig. Een enquête op het strand van IJburg in de zomer van 2003*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam, Dienst Ruimtelijke Ordening.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. (trans. R. Nice). Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction. A social critique of the judgement of taste* (trans. R. Nice). Cambridge: Harvard University Press.
- Breed, E., P. de Jong, T. Kersten, B. Kruithof, K. Roukens, L. Vegter & P. van IJperen (2001). *Vijfentwintig jaar mensen werk. Samenleven in een nieuwe stad*. Amsterdam: Siwo.
- Brouwer, P. (1997). *Van stad naar stedelijkheid. Planning en planconceptie van Lelystad en Almere*. Rotterdam: nai Uitgevers.
- Brunt, L., L. Deben, S. Brandt & P. Rings (2001). *De ijle zone. Het stedelijk wonen onder druk*. Utrecht: NETHUR.
- Bryson, L. & F. Thompson (1972). *An Australian new town. Life and leadership in a working-class suburb*. Ringwood: Pinguin.
- Burgers, J. (1988). *De schaal van solidariteit. Een studie naar de sociale constructie van de omgeving*. Leuven: Acco.
- Burgwal, B. van de (1997). *Pioniers in 't nieuwe land. Een onderzoek onder bewoners van Nieuwland*. Amersfoort: Gemeente Amersfoort, Bureau Onderzoek en Statistiek.
- Burie, J.B. (1973). *De structuur van het bouwproces. Verkenning in het kader van het bouwprocesonderzoek van de Werkgroep Bouwen & Wonen*. Utrecht: Rijksuniversiteit Utrecht, Sociologisch Instituut.
- Burie, J.B. (1978). De structuur van het bouwproces. In J.B. Burie et al. (red.) *Handboek bouwen en wonen – Studenteneditie*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Bürkner, H.-J., T. Kuder & M. Kühn (2005). *Regenerierung schrumpfender Städte. Theoretische Zugänge und Forschungsperspektiven*. Erkner: Institut für Regionalentwicklung- und Strukturplanung.
- Butler, T & G. Robson (2003). *London calling. The middel classes and the re-making of inner London*. Oxford: Berg.
- Butler, T., C. Hamnett & M. Ramsden (2008). Inward and upward. Marking out social class change in London, 1981-2001. *Urban Studies*, 45(1), 67-88.
- Buttimer, A. (1969). Social space in interdisciplinary perspective. *Geographical Review*, 59, 417-426.
- Buttimer, A. (1971). Sociology and planning. *Town Planning Review*, 42, 145-186.
- Buttimer, A. (1972). Social space and the planning of residential areas. *Environment and Behaviour*, 4(3), 279-318.
- Buttimer, A. & D. Seamon (eds.) (1980). *The human experience of space and place*. London: Croom Helm.
- Byrne, C. (2003). Complexity theory and planning theory: a necessary encounter. *Planning Theory*, 2(3), 171-178.
- Cammen, H. van der & L. de Klerk (2003). *Ruimtelijke ordening. Van grachtengordel tot Vinex-wijk*. Utrecht: Het Spectrum.

- Campbell, C.C. (1976). *New towns, another way to live*. Reston: Reston Publishing Company.
- Castells, M. (1977). *The urban question. A marxist approach*. London: Edward Arnold.
- Castells, M. (1996). *The rise of the network society* (Vol. 1). Oxford: Blackwell Publishers.
- Castells, M. (1997). *The power of identity* (Vol. 2). Oxford: Blackwell.
- CEBEON. (1977). *Experimenteren in de woningbouw. Project de Sterrenbuurt, Berkel en Rodenrijs*. Amsterdam: Ministerie van VROM.
- Certeau, M. de (1984). *The practice of everyday life* (S.F. Rendall, Trans.). Berkeley: University of California Press.
- Cheshire, P. (2006). Resurgent cities, urban myths and policy hubris: what we need to know. *Urban Studies*, 43(8), 1231-1246.
- Christaller W. (1933). *Die zentralen Orte in Süddeutschland. Eine ökonomisch-geographische Untersuchung über die Gesetzmäßigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen mit städtischen Funktionen*. Jena: Gustav Fischer Verlag.
- Clapson, M. (2003). *Suburban century. Social change and urban growth in England and the United States*. Oxford: Berg.
- Clapson, M. (2004). *A social history of Milton Keynes. Middle England/Edge City*. London: Frank Cass Publishers.
- Clark, S. (1966). *The suburban society*. Toronto: University of Toronto Press.
- Claus, F., F. van Dongen & T. Schaap (2001). *IJburg: Haveneiland en Rieteilanden*. Rotterdam, Uitgeverij 010.
- Constandse, A.K. (1960). *Het dorp in de IJsselmeerpolders*. Zwolle: Tjeenk Willink.
- Constandse, A.K. & M.K.A. Schonk (1980). *Leven in Lelystad. Een onderzoek naar de kwaliteit van het bestaan in een nieuwe stad*. Lelystad: Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders.
- Constandse, A.K. & M.K.A. Schonk (1984). *Leven in Lelystad en Almere: een onderzoek naar de kwaliteit van het bestaan in nieuwe steden*. Lelystad: Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders.
- Constandse, A.K., M.K.A. Schonk & H. van Haperen (1990). *Leven in Lelystad 1988: voortgezet onderzoek naar de kwaliteit van het bestaan in een nieuwe stad*. Lelystad: Rijkswaterstaat, Directie Flevoland.
- Cresswell, T. (2004). *Place: a short introduction*. Malden: Blackwell.
- Day, L.D. (1992). Placemaking by design. Fitting a large new building into a historical district. *Environment and Behaviour*, 24(3), 326-346.
- Deben, L. & K. Schuyt (2000). *Sociale cohesie in Almere. Sociale samenhang in een jonge stad*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Delanty, G. (2003). *Community*. London: Routledge.
- Dieleman, F.M. & S. Musterd (eds.) (1992). *The Randstad: A research and policy laboratory*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Dieleman, F.M. & S. Musterd (eds.) (1999). *Voorbij de Compacte Stad?* Assen: Van Gorcum.
- Dobriner, W.M. (ed.) (1958). *The suburban community*. New York: G. P. Putnam's sons.
- Dobriner, W.M. (1963). *Class in suburbia*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Donker van Heel, B. (2005a). De bouwvelop, het nieuwe wondermiddel? De Grote Vereenvoudiging deel I. *NUL20*, 19.
- Donker van Heel, B. (2005b). Wat kost eigenlijk een meter brug? De Grote Vereenvoudiging deel II: Rekenen en tekenen. *NUL20*, 20.

- Doorn, J.A.A. van (1955). Wijk en stad; reële integratiekaders? In F.T. Diemer-Lindeboom, J.A.A. van Doorn & W. de Bruijn (eds.), *Prae-adviezen voor het congres over sociale samenhangen in nieuwe stadswijken, gehouden op 17 december 1955 te Amsterdam*. Amsterdam: Instituut voor Sociaal Onderzoek van het Nederlandse Volk.
- Doorn, J.A.A. van & P. Ploeger (1960). *Migranten in Slotermeer: aanpassingsmoeilijkheden bij migrantengezinnen in een Amsterdamse tuinstad*. Amsterdam: Instituut voor Sociaal Onderzoek van het Nederlandse Volk.
- Doorn-Jansen, M.J. van (1965). *Groei en gestalte van een nieuwe stadswijk. Verslag van een sociologische verkenning in Rotterdam-Zuidwijk anno 1955*. Utrecht: Rijksuniversiteit Utrecht.
- Dreier, P., J. Mollenkopf & T. Swanstrom (2001). *Place matters. Metropolitica for the twenty-first century*. Lawrence, KA: University Press of Kansas.
- Driessen, F. & B. Völker (2000). *Losvoetige relaties: een onderzoek naar de ruimtelijke onthechting van burgers*. Utrecht: Bureau Driessen, sociaal wetenschappelijk onderzoek.
- Droogleever Fortuijn, J. (1993). *Een druk bestaan. Tijdsbesteding en ruimtegebruik van tweeverdieners met kinderen*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Droogleever Fortuijn, J. (2000). Hedendaagse buurtnetwerken. In B.G.M. Völker & R. Verhoeff (red.), *Buren en buurten*. Amsterdam: Siswo.
- Duany, A., E. Plater-Zyberk & J. Speck (2001). *Suburban nation: the rise of sprawl and the decline of the American Dream*. New York: North Point Press.
- Duncan, J.S. (ed.). (1981). *Housing and identity. Cross-cultural perspectives*. London: Croom Helm.
- Duncan, J.S., N.C. Johnson & R.H. Schein (eds.) (2004). *A companion to cultural geography*. Malden: Blackwell.
- Dunn, K.M., P.M. McGuirk & H.P.M. Winchester (1995). Place Making: The Social Construction of Newcastle. *Australian geographical studies*, 33(2), 149-166.
- Duijvestein, C.A.J. (1999). *Is de kritiek op VINEX terecht?* Den Haag: Ministerie van VROM.
- Duyvendak, J.W. & L. Veldboer (eds.). (2001). *Meeting point Nederland: over samenlevingsopbouw, multiculturaliteit en sociale cohesie*. Amsterdam: Boom.
- Duyvendak, J.W. & M. Hurenkamp (eds.). (2004). *Kiezen voor de kudde. Lichte gemeenschappen en de nieuwe meerderheid*. Amsterdam: Uitgeverij Van Gennep.
- Duyvendak J.W. & M. Otto (eds.) (2007). *Sociale kaart van Nederland. Over maatschappelijke instituties*. Amsterdam: Boom Onderwijs.
- Eichler, E.P. & M. Kaplan (1967). *The community builders*. Berkeley: University of California Press.
- Elander, I. (2002). Partnerships and urban governance. *International Social Science Journal* 54(2): 191-204.
- Elias, N. & J.L. Scotson (1965). *The established and the outsiders. A sociological enquiry into community problems*. London: F. Cass.
- Elkin, S.L. (1987). *City and regime in the American republic*. Chicago: University of Chicago Press.
- Emmelkamp, R. (2004). *Een veilig avontuur. Alledaagse plaatsen en vrijetijdsbesteding in de verhalen van jongeren en ouders*. Enschede: Printpartners Ipskamp.
- Engelsdorp Gastelaars, R. van (1980). *Niet elke staatsbewoner is een stedeling. Een typologische studie naar het ruimtegebruik van bewoners van Amsterdam*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

- Engelsdorp Gastelaars, R. van (1996). Het verdwijnen van de leefwereld, de opkomst van het woondomein; collectief ervaren territoriale binding op laag niveau in Nederland. In W. Derksen & W. Salet (eds.), *Bouwen aan het binnenlands bestuur* (pp. 135-149). Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Engelsdorp Gastelaars, R. van (2003). *Veertig jaar territoriale binding*. Amsterdam: Vossiuspers.
- Ennen, E. (1999). *Heritage in fragments. The meaning of pasts for city centre residents*. Utrecht: KNAW.
- Fava, S.F. (1958). Contrasts in neighbouring: New York City and a suburban county. In W.M. Dobriner (ed.), *The suburban community* (pp. 122-129). New York: G.P. Putnam's sons.
- Fainstein, S.S. (2001). *The city builders. Property development in New York and London*. Lawrence: University Press of Kansas.
- Fainstein, S.S. (2005). Cities and diversity. Should we want it? Can we plan for it? *Urban Affairs Review*, 41(1), 3-19.
- Faludi, A. (1987). *A decision-centred view of environmental planning*. Oxford: Pergamon Press.
- Faludi, A. (2000). The performance of spatial planning. *Planning practice & research*, 15(4), 299-318.
- Faludi, A. & A.J. van der Valk (1990). *De groeikern als hoeksteen van de Nederlandse ruimtelijke planningsdoctrine*. Assen: Van Gorcum.
- Festinger, L., S. Schachter & K.W. Back. (1963). *Social pressures in informal groups. A study of human factors in housing*. London: Tavistock.
- Fischer, C.S. (1982). *To dwell among friends. Personal networks in town and city*. Chicago: University of Chicago Press.
- Fischer, C.S., R.M. Jackson, C.A. Stueve, K. Gerson, L. McCallister Jones & M. Baldassare (eds.) (1977). *Networks and places. Social relations in the urban setting*. New York: The Free Press.
- Fishman, R. (1987). *Bourgeois utopias. The rise and fall of suburbia*. New York: Basic Books.
- Flap, H. (2000). Buurt of gemeenschap, 'meeting' of 'mating'? In B.G.M. Völker & R. Verhoeff (red.), *Buren en buurten*. Amsterdam: Siswo.
- Flemming, R.L. (2007). *The Art of Placemaking: Interpreting Community Through Public Art and Urban Design*. London: Merrell.
- Florida, R. (2002). *The rise of the creative class. And how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Basic Books.
- Fried, M. (1982). Residential Attachment: Sources of Residential and Community Satisfaction. *The Journal of Social Issues*, 38(3), 107-120.
- Fried, M. (2000). Continuities and discontinuities of place. *Journal of Environmental Psychology*, 20(3), 193-205.
- Friedmann, J. (2007). Reflections on place and place-making in the cities of China. *International Journal of Urban and Regional Research*, 31(2), 257-279.
- Frieling, D.H. (ed.) (2007). *Research on new towns. First international seminar 2006*. Almere: International New Town Institute.
- Frieling, M.A. (2008). *Een goede buur. Joint production als motor voor actief burgerschap in de buurt*. Ridderkerk: Ridderprint.
- Gabor, G. (1989). *Conflict and cohesion in a planned community in the Netherlands*. Michigan: UMI.

- Galster, G. (2005). *Neighborhood mix, social opportunities, and the policy challenges of an increasingly diverse Amsterdam*. Amsterdam: AMIDst.
- Gans, H. (1962). *The urban villagers: group and class in the life of Italian-Americans*. New York: The Free Press of Glencoe.
- Gans, H. (1967). *The Levittowners: Ways of life and politics in a new suburban community* (1986 ed.). New York: Columbia University Press.
- Gans, H. (1968). *People and plans. Essays on urban problems and solutions*. New York: Basic Books.
- Geyl, W.F. (1946). *Wij en de wijkgedachte*. Den Haag: Contactcommissie voor de wijkgedachte, Nederlands Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw.
- Gibbert, F., B.H. Harvey & L. White (1980). *Harlow: the story of a new town*. Stevenage: Publications for Companies.
- Giddens, A. (1984). *The constitution of society. Outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Gieling, S. (2006). *Stadsvorm Amsterdam. Plan Amsterdam 12(1)*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam, Dienst Ruimtelijke Ordening.
- Gieryn, T.F. (2000). A space for place in sociology. *Annual Review of Sociology*, 26(1), 463-496.
- Gijswijt, A.J. (1970). *Besluitvorming en hoogbouw. Een onderzoek naar besluitvormingsprocessen rond hoge woningbouw in acht middelgrote gemeenten*. Amsterdam: siswo, sector planologie.
- Ginkel, R. van & L. Deben (2002). *Bouwen aan bindingen. Sociale cohesie in Zoetermeer*. Amsterdam: Aksant.
- Ginkel, R. van, L. Deben & T. Lupi (2002). Suburbane dromen. Idealen en praktijk van het leven in Zoetermeer. *Sociologische Gids*, 49(3), 275-291.
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Garden City, NY: Doubleday.
- Gottdiener, M. (1985). *The social production of urban space*. Austin: University of Texas Press.
- Graham, S. & P. Healey (1999). Relational Concepts of Space and Place: Issues for Planning Theory and Practice. *European Planning Studies*, 7(5): 623-646.
- Granovetter, M.S. (1972). The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360-1380.
- Greef, G. (2005). *Gronduitgifteprijsen op uitleglocaties. Casestudies voor het onderzoek 'Prijskolom Nieuwbouwwoningen'*. Delft: Onderzoeksinstituut OTB.
- Greer, S. (1962). *The emerging city. Myth and reality*. New York: Free Press of Glencoe.
- Groenestein, J.A.P., H. van Haperen & M.K.A. Schonk (1982). *Aspecten van de sociale ontwikkelingsgeschiedenis van Almere in 1980*. Lelystad: Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders.
- Groenman, S.J. (1953). *Kolonisatie op nieuw land*. Assen: Van Gorcum.
- Groenman, S.J. (1959). *Ons deel in de ruimte. Beschouwingen over vraagstukken in het grensgebied van de sociologie, sociale opbouw en planologie*. Assen: Van Gorcum.
- Groenman, S.J. (1971). De goede kanten van kleine gemeenten. *Intermediair*, 1971, 7-9.
- Groep Waterstad (1994a). *Nieuw Oost, Ontwikkelingsconcept 2e fase*. Amsterdam: Groep Waterstad.

- Groep Waterstad (1994b). Nieuwsbrief september 1994. Amsterdam: Groep Waterstad.
- Groep Waterstad (1994c). Nieuwsbrief december 1994. Amsterdam: Groep Waterstad.
- Groep Waterstad (1995). Nieuwsbrief juni 1995. Amsterdam: Groep Waterstad.
- Grünfeld, F. (1959). *Veenzicht: leven in een na-oorlogse woonwijk*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam, Dienst voor Sociale Zaken.
- Grünfeld, F. (1970). *Habitat and habitation; a pilot study*. Alphen aan de Rijn: Samson.
- Grünfeld, F. & L. Weima (1958). *Wonen in de nieuwe wijk Pendrecht*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam, Dienst van Volkshuisvesting.
- Gualini, E. (2001). *Planning and the intelligence of institutions. Interactive approaches to territorial policy-making between institutional design and institution-building*. Aldershot: Ashgate.
- Guest, A.M., J.K. Cover, R.L. Matsueda & C.E. Kubrin (2006). Neighborhood context and neighboring ties. *City & community*, 5(4), 363-385.
- Gutierrez, G. (1998). Placemaking. The art and practice of building communities. *Journal of architectural and planning research*, 15(2), 172-173.
- Gijswijt, A.J. (1970). *Besluitvorming en hoogbouw. Een onderzoek naar besluitvormingsprocessen rond hoge woningbouw in acht middelgrote gemeenten*. Amsterdam: SISWO, sector planologie.
- Hägerstrand, T. (1970). What about people in regional science. *Papers of the Regional Science Association*, 24, 7-21.
- Hajer, M. & M. Wagenaar (eds.) (2002). *Deliberative policy analysis. Understanding governance in the network society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hamers, D. (2003). *Tijd voor suburbia. De Amerikaanse buitenwijk in wetenschap en literatuur*. Amsterdam: Van Gennep.
- Hampton, K. (2001). *Living the wired live in the wired suburb: Netville, glocalization and civil society*. Toronto: University of Toronto, Department of Sociology.
- Hampton, K. & B. Wellman (2003). Neighboring in Netville. How the Internet supports community and social capital in a wired suburb. *City & Community*, 2(4): 277-311.
- Harris, R. & P.J. Larkham (eds.) (1999). *Changing suburbs: foundation, form and function*. London: Spon.
- Harvey, D. (1973). *Social justice and the city*. London: Edward Arnold.
- Harvey, D. (1989). *The condition of postmodernity. An enquiry into the origins of cultural change*. Cambridge: Blackwell.
- Harvey, D. (1993). From space to place and back again. In J. Bird, B. Curtis, T. Putnam, G. Robertson & L. Tickner (eds.), *Mapping the futures. Local cultures, global change*. London: Routledge.
- Harvey, D. (1996). *Justice, nature and the geography of difference*. Cambridge: Blackwell.
- Harvey, D. (2003). *Paris, capital of modernity*. New York: Routledge.
- Hayden, D. (1995). *The power of place. Urban landscapes as public history*. Cambridge: MIT Press.
- Healey, P. (1997). *Collaborative planning: shaping places in fragmented societies*. Basingstoke: Mac Millan.
- Healey, P. (1998a). Building institutional capacity through collaborative approaches to urban planning. *Environment and Planning A*, 30(11), 1531-1546.
- Healey, P. (1998b). Collaborative planning in a stakeholder society. *Town Planning Review*, 69(1), 1-21.

- Healey, P. (1999). Institutional Analysis, Communicative Planning, and Shaping Places. *Journal of Planning Education and Research*, 19(2), 111-122.
- Healey, P. (2006a). Relational complexity and the imaginative power of strategic spatial planning. *European Planning Studies*, 14(4), 525-546.
- Healey, P. (2006b). Transforming governance: Challenges of institutional adaptation and a new politics of space. *European Planning Studies*, 14(299-320).
- Healey, P. (2007). *Urban complexity and spatial strategies. Towards a relational planning for our times*. London: Routledge.
- Heek, F. van (1938). *Economische en sociale problemen van de Wieringermeer: een studie van een kolonisatie-gebied in wording*. Alphen aan de Rijn: Samson.
- Hellman, P. (1993). *Dik water. Wonen in een Nederlandse buitenwijk*. Rotterdam: De Hef.
- Henstra, T. & T. van der Pol (1995). *IJburg, voor wie? Positie en functie van IJburg op de regionale woningmarkt*. Amsterdam: Projectbureau IJburg.
- Heraud, B.J. (1968). Social class in new towns. *Urban Studies*, 5(1), 33-58.
- Heijmans, T. (2007). *La vie Vinex. Over leven in een nieuwbouwwijk*. Amsterdam: Uitgeverij L.J. Veen.
- Hidalgo, M.C. & B. Hernandez (2001). Place attachment: conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 273-281.
- Hof, J. van den (2006). *PPS in de polder. De betekenis van publiekprivate samenwerking voor de borging van de duurzame ruimtelijke kwaliteit op Vinex-locaties*. Utrecht: KNAG.
- Hofstee, E.W. (1938). *Het Oldambt. Een sociografie*. Groningen: Wolters.
- Holloway, L. & P. Hubbard (2001). *People and place. The extraordinary geographies of everyday life*. Harlow: Prentice Hall.
- Hooimeijer, F. (2006). De stad en de waterwolf. *Agora*, 22(2), 7-10.
- Horst, H. van, R. Kleinhans & A. Ouwehand (2002). *Wij en zij, een Vlaardingse wijk in verandering*. Delft: DUP Satalite.
- Hortulanus, R.P. (1995). *Stadsbuurten. Een studie over bewoners en beheerders in buurten met uiteenlopende reputatie*. Den Haag: VUGA.
- Horvath, R.J. (2004). The particularity of global places. Placemaking practices in Los Angeles and Sydney. *Urban geography*, 25(2), 92-119.
- Howard, E. (1898). *To-morrow. A peaceful path to real reform*. London: Routledge.
- Huisman, C.J. (2004). *Gebiedsuitbreiding voor de projectontwikkelaar? Ongepubliceerde doctoraalscriptie*. Enschede: Universiteit Twente, Faculteit Construerende Technische Wetenschappen, afdeling Bouwprocesmanagement.
- Hulshof, M.E., E. Nagegast & R. Noyon (1998). *Vinex onder vuur: pro en contra een nieuw ruimtelijk beleid*. Amsterdam: Regioplan.
- Hummon, D.M. (1990). *Commonplaces. Community ideology and identity in American culture*. Albany: State University of New York Press.
- Hunter, A. (1975). The loss of community. An empirical test through replication. *American Sociological Review*, 40(5): 537-552.
- Hutjes, J.M. & J.A. van Buuren (1996). *De gevalsstudie. Strategie van kwalitatief onderzoek*. Meppel: Boom.
- Innes, J.E. (1994). *Planning through consensus building: a new view of the comprehensive planning ideal*. Berkeley: University of California, Institute of Urban and Regional Development.

- Interdisciplinaire Studiegroep Planologie 'IJmeer' (1977). *IJmeer rijp voor een visie. Ontwikkelingen rond Pampus*. Delft: Technische Hogeschool Delft, Afdeling bouwkunde en civiele techniek.
- Jackson, K.T. (1985). *Crabgrass frontier. The suburbanisation of the United States*. New York: Oxford University Press.
- Jacobs, J. (1961). *The death and life of great American cities*. New York: Vintage Books.
- Janowitz, M. (1952). *The community press in an urban setting. The social elements of urbanism*. Glencoe: The Free Press.
- Jolles, A. (1997). *Ontwerp voor IJburg*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam, Dienst Ruimtelijke Ordening.
- Jong, W.M. de & W. Salet de (eds.) (2001). *Institutionele condities voor meervoudig ruimtegebruik. Stimulansen en belemmeringen op regionaal niveau*. Amsterdam: AME/Habiforum.
- Karsten, L. (2003). Family gentrifiers: challenging the city as a place simultaneously to build a career and to raise children. *Urban Studies*, 40(12), 2573-2585.
- Karsten, L. (2007). Housing as a way of life. Towards an understanding of middle-class families' preference for an urban residential location. *Housing Studies*, 22(1), 83-98.
- Karsten, L., A. Reijndorp & J. van der Zwaard (2006). *Stadsmensen. Levenswijze en woonambities van stedelijke middengroepen*. Amsterdam: Spinhuis.
- Karsten, L. & S. Blom (2002). Kind en carrière in de stad. *Rooilijn* 35(2), 86-91.
- Karsten, L. & M. de Stigter-Speksnijder (2006). *Vinex-wijken: professionele kritiek en de dagelijkse woonpraktijk. Een essay*. Utrecht: NETHUR.
- Kasarda, J.D. & M. Janowitz (1974). Community attachment in mass society. *American Sociological Review*, 39(June), 328-339.
- Kelly, B.M. (1989). *Suburbia re-examined*. New York: Greenwood Press.
- Kelly, B.M. (1993). *Expanding the American dream: building and rebuilding Levittown*. Albany: State University of New York Press.
- Kempen, R. van, K. Dekker, S. Hall & I. Tosics (eds.) (2005). *Restructuring large housing estates in Europe*. Bristol: The Policy Press.
- King, P. (2005). *The common place. The ordinary experience of housing*. Aldershot: Ashgate
- Klein, D.C. (1978). *Psychology of the planned community: the new town experience*. New York: Human Sciences Press.
- Kleinmans, R., L. Veldboer & J.W. Duyvendak (2000). *Integratie door differentiatie? Een onderzoek naar de sociale effecten van gemengd bouwen*. Den Haag: Ministerie van VROM.
- Klijn, E. & G.R. Teisman (1999). *Managing public-private partnerships: influencing processes and institutional context of public-private partnerships*. Enschede: Netherlands Institute of Government.
- Kloos, P. (1981). Hoe kan een 'nieuwe samenleving' zijn? Formele organisaties in de eerste jaren van Oostelijk Flevoland. *Sociologische Gids*, 28(3), 255-268.
- Knox, P.L. (1987). The social production of the built environment: architects, architecture and the post-modern city. *Progress in Human Geography*, 11(3), 354-377.
- Knox, P.L. & P. Ozolins (eds.) (2000). *Design professionals and the built environment: an introduction*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Knox, P.L. & S.A. Marston (2007). *Places and regions in a global context. Human geography*. (4th edition). Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall.
- Knox, P.L. & S. Pinch (2006). *Urban Social Geography: an introduction* (5th ed.). Harlow: Prentice Hall.

- Kreukels, A. (1992). The restructuring and growth of the Randstad cities. Current policy issues. In F.M. Dieleman & S. Musterd (eds.) *The Randstad: A research and policy laboratory*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Kunstler, J.H. (1993). *The geography of nowhere: the rise and decline of America's man-made landscape*. New York: Simon & Schuster.
- Lammers, B. & A. Reijndorp, (eds.). (2000). *Buitengewoon: nieuwe vormen van wonen, zorg en service op IJburg*. Rotterdam: NAI uitgevers.
- Land, M. van der (2004). *Vluchtige verbondenheid. Stedelijke bindingen van de Rotterdamse nieuwe middenklasse*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Lang, P. & T. Miller (1997). *Suburban discipline*. New York: Princeton Architectural Press.
- Lauria, M. (Ed). (1997). *Reconstructing urban regime theory. Regulating urban politics in a global economy*. London: Sage.
- Lee, K. van der (1995). *Van Nieuw Oost naar IJburg in 30 jaar*. Plan Amsterdam 1(3). Gemeente Amsterdam, Dienst Ruimtelijke Ordening.
- Lefebvre, H. (1971). *Everyday life in the modern world*. New York: Harper & Row.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Oxford: Blackwell.
- Lepovsky, J. & J.C. Fraser (2003). Building community citizens. Claiming the right to place-making in the city. *Urban Studies*, 40(1), 127-142.
- Ley, D.F. (1996). *The new middle class and the remaking of the central city*. Oxford: Oxford University Press.
- Logan, J.R. & H. Molotch (1987). *Urban Fortunes. The political economy of place*. Berkeley: The University of California Press.
- Lörzing, H. (2006). *Vinex! Een morfologische verkenning*. Rotterdam: NAI Uitgevers.
- Low, S. (2003). *Behind the gates. Life, security and the pursuit of happiness in fortress America*. New York: Routledge.
- Lupi, T. (2005a). De mythe van het nieuwe land. Pionieren op IJburg. *Stedebouw en ruimtelijke ordening*, 87(6), 54-59.
- Lupi, T. (2005b). *Buurtbinding. Van veenkolonie tot Vinex-wijk*. Amsterdam: Aksant.
- Lupi, T. (2007). Van probleemwijk naar krachtstad. *Agora*, 23(3), 4-7.
- Lupi, T. & S. Musterd (2006). The Suburban 'Community Question'. *Urban Studies*, 43(4), 801-817.
- Lupi, T., M. de Stigter-Speksnijder, L. Karsten, S. Musterd & L. Deben (2007). *Leven in de buurt. Territoriale binding in drie Vinex-wijken*. Amsterdam: Aksant.
- Lynch, K. (1960). *The image of the city*. Cambridge: MIT Press.
- Lynd, R.S. & H.M. Lynd (1956). *Middletown. A study in American culture*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Majoor, S. (2008). *Disconnected innovations. New urbanity in large scale development projects: Zuidas Amsterdam, Ørestad Copenhagen and Forum Barcelona*. Delft: Eburon.
- Mann, P.H. (1954). The concept of neighbourliness. *The American Journal of Sociology*, 60(2), 163-168.
- Manzo, L.C. & D.D. Perkins (2006). Finding common ground. The importance of place attachment to community participation and planning. *Journal of Planning Literature*, 20(4), 335-350.
- Marlet, G. & C. van Woerkens (2007). The Dutch creative class and how it fosters employment growth. *Urban Studies*, 44(13), 2605-2626.

- Martinson, T. (2000). *American dreamscape: the pursuit of happiness in postwar suburbia*. New York: Carrol & Graf.
- Masotti, L.H. & J.K. Hadden (eds.) (1974). *Suburbia in transition*. New York: New Viewpoints.
- Massey, D. (1993). Power geometry and a progressive sense of place. In J. Bird, B. Curtis, T. Putnam, G. Robertson & L. Tickner (eds.), *Mapping the futures. Local cultures, global change*. London: Routledge.
- Massey, D. (1994). *Space, place and gender*. Cambridge: Polity Press.
- McCann, E.J. (2002). The cultural politics of local economic development: meaning-making, place-making, and the urban policy process. *Geoforum*, 33(3), 385-398.
- McKenzie, E. (1994). *Privatopia. Homeowner associations and the rise of residential private government*. New Haven: Yale University Press.
- Merleau-Ponty, M. (1963). *The structure of behaviour* (A.L. Fisher Trans). Boston: Beacon Press.
- Merleau-Ponty, M. (1976). *Phenomenology of perception*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Miller, Z.L. (1981). *Surburb. Neighbourhood and community in Forest Park, Ohio 1935-1976*. Knoxville, TN: The University of Tennessee Press.
- Mol, A. (1998). *Bewoners van IJburg. Profiel van 10.000 belangstellenden*. Amsterdam: Bureau p/a en Projectbureau IJburg.
- Mossberger, K. & G. Stoker (2001). The evolution of urban regime theory. The challenge of conceptualization. *Urban Affairs Quarterly*, 36(6): 810-835.
- Morley, D. (2000). *Home territories. Media, mobility and identity*. London: Routledge.
- Müller, T. & T. van Til (1998). *Je doet het voor het gevoel. Een onderzoek naar buurtbetrokkenheid in Amsterdam*. Haarlem: Architect.
- Mumford, L. (1961). *The city in history. Its origins, its transformations, and its prospects*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Musterd, S. & I. Van Zelm (2001). Polycentricity, households and the identity of places. *Urban Studies*, 38(4), 679-696.
- Musterd, S. (2008). Residents' Views on Social Mix. Social Mix, Social Networks and Stigmatisation in Post-war Housing Estates in Europe. *Urban Studies*, 45(4), 897-916.
- Needham, D.B., P.J. te Raa, T.J.M. Spit & T.H.C. Zwanikken (2000). *Kwaliteit, winst en risico. De invloed van het Vinex-onderhandelingsmodel op de programmatische ontwikkeling van Vinex-locaties*. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Neijens, P. & P. van Praag (eds.) (1999). *De slag om IJburg: campagne, media en publiek*. Amsterdam: Spinhuis.
- Nio, I. (2003a). Sociale geografie in tijden van deterritorialisering. In C. Cortie, J. Droogleeveer Fortuijn & M. Wagenaar (eds.), *Stad en land, over bewoners en woonmilieus*. Amsterdam: Aksant.
- Nio, I. (2003b). Het verlangen naar collectiviteit – Over de ruimtelijke maakbaarheid van gemeenschapszin. *Stedebouw en ruimtelijke ordening*, 84(3), 40-45.
- Norberg-Schulz, C. (1980). *Genius loci. Towards a phenomenology of architecture*. London: Academy Editions.
- Orlands, H. (1952). *Stevenage: a sociological study of a new town*. London: Routledge.
- Ostendorf, W., S. Musterd & S. de Vos (2001). Social mix and the neighbourhood effect. Policy ambitions and empirical evidence. *Housing Studies*, 16(3), 371-380.
- Oude Ophuis, R. (2001). Collectief georganiseerde privacy. *Rooilijn*, 34(2), 63-69.

- Oude Veldhuis, M.C., D.A. Rompelman & J. Fokkema (2000). *Neprom 1974-2000. Werken aan ruimtelijke ontwikkeling*. Voorburg: Neprom.
- Palen, J.J. (1995). *The suburbs*. New York: McGraw-Hill.
- Park, R.E., E.W. Burgess & R.D. McKenzie (eds.) (1925). *The city*. Chicago: Chicago University Press.
- Paulsen, K.E. (2004). Making character concrete: Empirical strategies for studying place distinction. *City & Community*, 3(3), 243-262.
- Pennarz, P.J.J. (1979). *Mensen en ruimte. Een studie naar de sociale betekenis van de gebouwde omgeving*. Wageningen: Landbouwhogeschool, vakgroep Wonen.
- Perry C.A. (1929). *The neighbourhood unit. Regional Survey of New York and Its Environs, Volume VII, Neighbourhood and Community Planning*. New York: City of New York.
- Pol, T. van der (1994). *Woonmilieu IJburg*. Amsterdam: Stedelijke Woningdienst / Projectgroep IJburg.
- Portegijs, W. & S. Keuzenkamp (2008). *Nederland deeltijdland. Vrouwen en deeltijdwerk*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Pred, A. (1984). Place as Historically Contingent Process: Structuration and the Time-Geography of Becoming Places. *Annals of the Association of American Geographers*, 74(2), 279-297.
- Projectbureau IJburg (1995a). *De keuze voor IJburg. Afweging van woningbouwlocaties in de regio Amsterdam 1980-1995*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam, Dienst Ruimtelijke Ordening.
- Projectbureau IJburg (1995b). *Thuis in 2000. De nieuwe stedelijke woonomgeving; visies op IJburg. Verslag lunchlezingen*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam, Dienst Ruimtelijke Ordening.
- Projectbureau IJburg (1995c). *Ontwerp voor IJburg (concept). Nota van uitgangspunten*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam, Dienst Ruimtelijke Ordening.
- Projectbureau IJburg (1996). *Ontwerp voor IJburg. Nota van uitgangspunten*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam, Dienst Ruimtelijke Ordening.
- Projectbureau IJburg (1997). *Ontwerp voor het Haveneiland en de Rieteilanden. Stedenbouwkundig programma van extra eisen*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam, Dienst Ruimtelijke Ordening.
- Projectbureau IJburg (2000). *Gids voor IJburg*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam, Dienst Ruimtelijke Ordening.
- Projectgroep IJburg (1994a). Nieuwsbrief september 1994. Amsterdam: Gemeente Amsterdam.
- Projectgroep IJburg (1994b). Nieuwsbrief december 1994. Amsterdam: Gemeente Amsterdam.
- Projectgroep Zeeburg/Nieuw Oost (1990). Amsterdam Nieuw Oost. Nota van uitgangspunten eerste fase. Amsterdam: Gemeente Amsterdam.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, R.D. & L. Feldstein (2003). *Better Together. Restoring the American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Rapoport, A. (1982). *The meaning of the built environment. A nonverbal communication approach*. Beverly Hills, CA: Sage.

- Reijndorp, A., V. Kompier, S. Metaal, I. Nio & B. Truijens (1998). *Buitenwijk; stedelijkheid op afstand*. Rotterdam: nai Uitgevers.
- Reijndorp, A. (2004). *Stadswijk. Stedenbouw en dagelijks leven*. Rotterdam: nai Uitgevers.
- Relph, E. (1976). *Place and placelessness*. London: Pion Limited.
- Richards, L. (1990). *Nobody's home. Dreams and realities in a new suburb*. Oxford: Oxford University Press.
- Riesman, D. (1957). The suburban dislocation. *The annals of the American Academy of Political and Social Science*, 314(November), 123.
- Riesman, D., N. Glazer & R. Denney (1950). *The lonely crowd. A study of the changing American character*. New Haven: Yale University Press.
- Robertson, R. (1995). Glocalisation: time-space and homogeneity-heterogeneity. In M. Featherstone, S. Lash & R. Robertson (eds.), *Global modernities*. London: Sage.
- Rossum, H. van, F. van Wijk & L. Baljon (2001). *De stad in uitersten: verkenningstocht naar Vinex-land*. Rotterdam: nai Uitgevers.
- Rothblatt, D.N. (1986). *Suburbia: an international assessment*. London: Croom Helm.
- Salet, W. (2006). Grip op de post-Euclidische stad. Oefeningen in de regio Amsterdam. *Beleid en Maatschappij*, 33(2), 96-109.
- Salet, W., A. Thornley & A. Kreukels (2003). *Metropolitan governance and spatial planning. A comparative study of European city regions*. London: Routledge.
- Samadhi, T.N. (2001). The urban design of a Balinese town. Placemaking issues in the Balinese urban setting. *Habitat International*, 25(4), 559-575.
- Sassen, S. (1991). *The global city: New York, London, Tokyo*. Princeton: Princeton University Press.
- Savage, M., G. Bagnall & B. Longhurst. (2005). *Globalization and belonging*. London: Sage.
- Schaffer, F. (1970). *The new town story*. London: Granada.
- Schama, S. (1988). *Overvloed en onbehagen. De Nederlandse cultuur in de Gouden Eeuw*. Amsterdam: Contact.
- Scharpf, F.W. (1997). *Games real actors play. Actor centered institutionalism in policy research*. Oxford: Westview Press.
- Schmidt-Relenberg, N. (1968). *Soziologie und Städtebau. Versuch einer systematischen Grundlegung*. Stuttgart, Karl Krämer.
- Schneekloth, L.H. & R.G. Shibley (1995). *Placemaking. The art and practice of building communities*. New York: John Wiley & Sons.
- Schneekloth, L.H. & R.G. Shibley (2000). Implacing architecture into the practice of placemaking. *Journal of architectural education*, 53(3), 130-140.
- Schonk, M.K.A. (1985). *Aspecten van de sociale ontwikkelingsgeschiedenis van Almere 1976-1982*. Lelystad: Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders.
- Schot, J., A. Jolles & D. van Hoogstraten (2001). *Zeven miljoen kuub zand. Aanleg IJburg eerste fase 1999-2001*. Amsterdam: Stichting Touching Visuals.
- Schuyt, K. (1997). *Sociale Cohesie en Sociaal Beleid, drie publiekscolleges in De Balie*. Amsterdam: de Volkskrant/De Balie.
- Scott, J.C. (1998). *Seeing like a state. How certain schemes to improve the human condition have failed*. New Haven: Yale University Press.
- Seeley, J.R., R.A. Sim & W.W. Loosley (1963). *Crestwood heights. A study of the culture of suburban life*. New York: John Wiley & Sons.
- Sennett, R. (1977). *The fall of public man*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Shibley, R.G., L.H. Schneekloth & B. Hovey (2003). Constituting the Public Realm of a Region. Placemaking in the Bi-National Niagaras. *Journal of architectural education*, 57(1), 28-42.
- Silverstone, R. (ed.). (1997). *Visions of Suburbia*. London: Routledge.
- Smith, M.P. (2001). *Transnational urbanism. Locating globalisation*. Oxford: Blackwell.
- Soja, E.W. (1989). *Postmodern geographies. The reassertion of space in critical social theory*. London: Verso.
- Soja, E.W. (1996). *Thirdspace. Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*. Malden: Blackwell.
- Sorokin, M. (ed.). (1992). *Variations on a theme park. The new American city and the end of public space*. New York: Hill and Wang.
- Spaans, M., H. de Wolff & H. Priemus. (1993). *Aanpak voor grootschalige bouwprojecten. Bouwstenen voor de organisatie van Amsterdam Nieuw Oost*. Delft: Delftse Universitaire Pers.
- Staeheli, L.A. (2008). Citizenship and the problem of community. *Political geography*, 27(1), 5-21.
- Steenhuis, M. & H. van Tilborg (2005). In de gridstructuur van IJburg pas alles, zelfs gewone rijtjeswoningen. Robuust plan helpt aanleg van Amsterdamse eilandenwijk de recessie door. *Blauwe Kamer*, 14(1), 22-31.
- Stadig, D. (2004). De Grote Vereenvoudiging. *Rooilijn*, 37(10), 473-478.
- Stein, M. (1960). *The eclips of community*. New York: Harper and Row.
- Stone, C.N. (1993). Urban regimes and the capacity to govern. A political economy approach. *Journal of Urban Affairs* 15, 1-28.
- Strijland, R. (1990). *Het Amsterdams verlangen naar het IJmeer. Een private visie op de woningbouwlocatie Nieuw Oost*. Zoetermeer: Consortium Nieuw Oost.
- Stueve, A., K. Gerson & C.S. Fischer (1975). *The structure and determinants of attachment to place*. Berkeley: University of California, Institute of Urban and Regional Development.
- Stuurgroep Aanvullende Woningbouw (1981). *Nieuw Oost. Nota over de haalbaarheid van een woningbouwlocatie in het IJmeer*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam.
- Suttles, G.D. (1968). *The social order of the slum. Ethnicity and territory in the inner city*.
- Suttles, G.D. (1973). *The social construction of communities*. Chicago: University of Chicago Press.
- Swanborn, P. (1996). *Case Studies: wat, wanneer en hoe?* Meppel: Boom.
- Swyngedouw, E. (1997). Neither global nor local: glocalization and the politics of scale. In K.R. Cox (ed.), *Spaces of globalisation*. New York: The Guilford Press.
- Sijmons, D. (1995). *Startnota IJburg. Buiten wonen in de stad: uitkomsten van onderzoek, opdracht aan de ontwerpers*. Amsterdam: Projectgroep IJburg.
- Teijmant, I. (1979). *Buurtgebondenheid en verhuizen*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Teijmant, I. (2007). Wonen geen gunst maar een recht. In J.W. Duyvendak & M. Otto (red.), *Sociale kaart van Nederland. Over maatschappelijke instituties* (pp. 187-206). Amsterdam: Boom Onderwijs.
- Teun Koolhaas Associates & DHV Milieu en Infrastructuur (1994). *Plan Waterstad, Amsterdam Nieuw Oost*. Amsterdam: Groep Waterstad.
- Thorns, D.C. (1972). *Suburbia*. London: MacGibbon & Kee.

- Thorns, D.C. (1976). *The quest for community. Social aspects of residential growth*. London: Allen and Unwin.
- Thrift, N. (1983). On the determination of social action in space and time. *Environment and planning D*, 1(1), 23.
- Thrift, N. (1985). Bear and Mouse or Bear and Tree? Anthony Giddens Reconstitution of Social Theory. *Sociology*, 19(4), 609-624.
- Thrift, N. (1996). *Spatial formations*. London: Sage.
- Tigges, L.M. (2006). Community cohesion and place attachment. *American Behavioral Scientist*, 50(2), 139-141.
- Timmerman, T., L. Ruijters & L. Karsten. (1998). *IJburg: dynamiek tussen leefruimten en leefwijzen. Verslag Emancipatie-expertmeeting, 10 november 1998*. Amsterdam: Emancipatiebureau Amsterdam/ Bureau Karsten.
- Tromp, B. (1985). Sociologie en de stad. *Sociologische Gids*, 32(2), 90-104.
- Tuan, Y.-F. (1974). *Topophilia. A study of environmental perception, attitudes and values*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Tuan, Y.-F. (1977). *Space and place. The perspective of experience*. London: Edward Arnold.
- Tuan, Y.-F. (1991). Language and the making of place. A narrative-descriptive approach. *Annals of the Association of American Geographers*, 81(4), 684-696.
- Turan, M. (1987). Poverty, prudence and place-making. Strolling through Gecekondus. *Habitat International*, 11(3), 77-102.
- Turok, I. & V. Mykhnenko (2006). *Resurgent European Cities? Working paper 2*. Centre for Public Policy for Regions, University of Glasgow.
- Uitermark, J. (2003). Social Mixing and the management of disadvantaged neighbourhoods: the Dutch policy of urban restructuring revisited. *Urban Studies*, 40(3), 531-549.
- Uitermark, J. & J.W. Duyvendak (2006). *Ruimte maken voor straatburgerschap. Essays Mensen maken de Stad*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.
- Urry, J. (2000). *Sociology beyond societies*. London: Routledge.
- Urry, J. (2002). *Global complexity*. Cambridge: Polity.
- Veen, H.N. ter (1925). *De Haarlemmermeer als kolonisatiegebied: proeve eener sociaal-geografische monographie*. Groningen: Noordhof.
- Vegchel, G. van (1996). *Bewoners van IJburg. Profiel van 4000 belangstellenden*. Amsterdam: Projectgroep IJburg.
- Veldboer, L., J.W. Duyvendak & C. Bouw (red.) (2007). *De mixfactor. Integratie en segregatie in Nederland*. Amsterdam: Boom.
- Vijgen, J. & R. van Engeldorp Gastelaars (1992). *Centrum, stadsrand, groeikern. Bewonersprofielen en leefpatronen in drie woonmilieus binnen het gewest Amsterdam*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Centrum voor Grootstedelijk Onderzoek.
- Walberg, A. (2005). *Burgers van het IJ. Over het ontstaan van een (virtuele) bewonersvereniging en sociale bindingen*. Ongepubliceerde doctoraalscriptie, Universiteit van Amsterdam, Amsterdam.
- Ward, C. (1993). *New town, new home. Lessons of experience*. London: Calouste Gulbenkian Foundation.
- Ward, K.G. (1996). Rereading urban regime theory. A sympathetic critique. *Geoforum*, 24(4): 427-438.
- Warner, W.L. & P.S. Lunt (1941). *The social life of a modern community*. New Haven: Yale University Press.

- Webber, M. (1970). Order in diversity: community without propinquity. In R. Gutman & D. Popenoe (eds.), *Neighborhood, city and metropolis*. New York: Random House.
- Weiden, J.M. van der (2002). *Ongeplande planning: een historisch-sociologisch onderzoek naar de totstandkoming van een nieuwe stadswijk*. Amsterdam: Aksant.
- Wellman, B. (1979). The community question: intimate networks of East Yorkers. *American Journal of Sociology*, 84, 1201-1231.
- Wellman, B. & B. Leighton (1979). Networks, neighborhoods, and communities. Approaches to the study of the community question. *Urban Affairs Quarterly*, 14(3), 363-390.
- Werkgroep Pampus (1982). *Ontwikkeling van het IJmeer*. Amsterdam: Werkgroep Pampus.
- Westrik, J. (1995). Het woonmilieu IJburg. *Archis* 1995(5), 7-9.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2005). *Vertrouwen in de buurt*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Whyte, W.F. (1943). *Street corner society; the social structure of an Italian slum*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Whyte, W.H. (1956). *The Organisation Man*. New York: Simon and Schuster.
- Willmott, P. (1963). *The evolution of a community: a study of Dagenham after forty years*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Willmott, P. & M. Young (1967). *Family and class in a London suburb*. London: New English Library.
- Wirth, L. (1938). Urbanism as a way of life. *American Journal of Sociology*, 44(1), 1-24.
- Wu, F. (2000). The Global and Local Dimensions of Place-making: Remaking Shanghai as a World City. *Urban Studies*, 37(8), 1359-1377.
- Wijs-Mulkens, E. de (1999). *Wonen op stand. Lifestyles en landschappen van de culturele en economische elite*. Amsterdam: Spinhuis.
- Young, M. & P. Willmott (1957). *Family and kinship in east London*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Zeeuw, F. de (2007). *De engel uit marmer. Reflecties op gebiedsontwikkeling*. Delft: TU Delft.
- Zuidema, C. & G. de Roo (2004). Complexiteit als een planologisch begrip. *Rooilijn* 37(10), 485-490.
- Zukin, S. (1993). *Landscapes of power, from Detroit to Disney World*. Berkeley: University of California Press.
- Zukin, S. (1995). *The cultures of cities*. Cambridge: Blackwell.

SUMMARY

The *place making* of new neighbourhoods

New development locations are often assumed to possess no distinguishing meaning. They are simply too new. However, the meaning of a place does not lie solely in physical structures, but in the social processes surrounding it. These make an abstract space, *space*, into an experienced space, *place*. Meaningful space is created when different groups, with different aims, attach value to a physical environment, and lay claims to it.

IJburg, the new residential neighbourhood in Amsterdam, is a good example. Everything about the place is literally new. In 2002, when the first residents moved in, IJburg was nothing but water. In its short history, however, IJburg has become a place with numerous meanings. The neighbourhood appeals to the imagination in general, both in national press and within the professional world of academics and urban planners and designers. This is not a given, but the result of sometimes turbulent developments involving a variety of players.

The exact way in which this process unfolds has barely been studied. Moreover, in the social sciences there are differing views on the importance of place in today's network society. Originally, 'place' was approached from the context of the everyday acts of people in time and space. More recently, it has been asserted that the meaning of space is no objective given: rather, it is rooted in the political-economic structures in society. Under the influence of individualisation, mounting prosperity and globalisation, people are thought to have freed themselves from spatial curtailment at local level. Other academics argue the opposite: in a world of limitless choice, place is an essential basis for identity forming.

By studying the development of IJburg during its first few years, this research intends to explore the social processes that impart a new neighbourhood with meaning, and to contribute to knowledge of the importance of place. Here, the term place making is a key concept, on the basis of which the following, principal research question, was defined:

From the initial planning phase to the first years of residence, how has place making taken shape in IJburg? What meanings are being created, what is the

influence of various stakeholders and what is the effect of their individual characteristics and the structural context in which they are embedded?

Conducting the study

Because *place making* is a process that, in principle, has no end and the construction of IJburg is a very long-term prospect, a specific period was delineated. The research concentrates on the planning, construction and use of Haveneiland-west and the Rieteilanden between 1994 and 2006. The principle focus is on the professional developers and the first IJburg residents. The way in which these place makers assign meaning is researched, both separately and in relation to each other.

The professionals represent the organisations involved in planning, designing, building and managing IJburg. Their place making occurs at meso level and is measured by their spatial vision of the neighbourhood. This can be broken down into the physical structure, social characteristics, facilities and identity. In these visions, the professionals are influenced by their institutional positions, interests, sources and the authorities they bring with them from their organisation. However, they are also influenced by the structural context within which they develop a project, such as the general economic conditions and the local political situation. The professional place making of IJburg was researched through an analysis of planning documents and designs, and meetings with twelve key representatives of the organisations involved.

The place making of the first residents takes shape at micro level and is measured on the basis of their territorial ties. These stand for their overall use and experience of space on different scale levels. The territorial ties comprise an economic-functional, social, political and cultural dimension. They are assumed to depend on the characteristics of the first IJburg residents, on both the individual and household level. Additionally, the way in which the residents use and experience IJburg relates to the structural features of the neighbourhood: *site & situation*. A questionnaire on place making was put to residents; 321 households took part, representing a response of fifty percent. Further in-depth interviews were held with 27 of the respondents.

Place making by professionals

Planning

So many years in the making, IJburg still fires the imaginations of a new generation of professionals. The fact that everything is new inspires a sense of new ho-

rizons and limitless possibilities. Exploiting this myth of the ‘new land’, the plans proclaim that IJburg will be superior to any new development project ever built. This claim was heightened by the rapidity with which the urban property market swelled in the nineteen-nineties.

The plans hinge on the catchword ‘urban’, which is translated into a high degree of diversity. The building blocks on the Haveneiland and the Rieteilanden each serve a wide variety of types of homes and price classes, and space for facilities. With regard to social characteristics IJburg must be a mixed neighbourhood accessible to all, as this will promote social integration. The facilities for IJburg are also based on the idea of a diverse city neighbourhood similar to other neighbourhoods in Amsterdam: limited parking and basic facilities for the residents combined with leisure facilities with a supra-community reach. An unusual aspect is the schedule of requirements ‘IJburg without Boundaries’ which attempts to integrate healthcare, welfare and education within the neighbourhood as far as possible. Finally, the plans express identity with the slogan ‘suburban living in the city’ [*buiten wonen in de stad*], promulgated as the best of two worlds. In the policy documents, Haveneiland is the most urban section while a more suburban mood pervades in the Rieteilanden. However, IJburg’s uniqueness is emphasised; it is far from being a dormitory town like so many other new housing districts and Vinex locations.

Typical of this vision is a deep-rooted belief in the makeability of place with schedules of requirements and urban planning. Paradoxically, this striving to disassociate from the so-called blueprint planning that created the new neighbourhoods of yesteryear leads to the dogmatic pursuit of diversity. In achieving the objective of a ‘real’ urban neighbourhood, the municipality of Amsterdam is even going as far as putting the urban design plans of the market parties with whom they are developing IJburg to one side because they fail to correspond to its own visions.

Realisation

In 1998 a start is made on raising land from the lake; two years later, construction begins. The municipality entered into partnership with a variety of project developers, investors and housing federations, which joined forces in four consortia. In urban planning literature, such a *public-private partnership* is considered a better system of area development than the old traditional hierarchical planning with the government in the director’s chair. When the housing market entered a low at the start of construction, there was rapid disagreement on the distribution of duties and agreements. The consortia assert that the municipal guidelines are driving up development costs, thus increasing house prices. The project developers specifically point the finger at the enormous variety of housing types and the large

number of architects working on a single block. The limited parking also comes in for criticism. However, the municipal professionals, supported by the housing federations, insist that the large amount of physical diversity is essential for an urban character. The institutional positions are thus played out against each other.

Under a constant barrage of negative media attention, in 2003 tensions become so bad as to generate the sense of a crisis. Under the banner 'The Great Simplification', a drive to simplify matters, the municipality retaliates with a new approach that bows to a number of the consortia's wishes. Apart from the designers, this seems to placate all the professionals, certainly when, at the end of the year, sales spike and facilities are finally installed on IJburg. One of these is the beach tent Blijburg that is soon eagerly frequented by Amsterdam locals. As of 2004, progress with the neighbourhood picks up pace despite the plans being definitively delayed. The positive progress also appears to have damaged, rather than enhanced professional inter-relationships.

It can be concluded that the professionals are playing a major role in place making, but that it was not the smooth process that urban planning theories seem to suggest. On the basis of their institutional position, the parties have very disparate spatial visions that never converge. These plans nonetheless are the basis for place making, although the course of this process is highly dependant on inter-relationships and external circumstances in the realisation phase. Personal visions and coalitions between established institutions in the local context exercise greater influence than common interests.

Place making by residents

Resident characteristics

The first IJburg residents are a specific group of people. Not only because they are pioneers, but also because of their individual characteristics. Most of the pioneering IJburg residents are aged about 35 years and are starting to build a family; hence their move. With this, IJburg seems an average suburb, but other characteristics reveal a more urban population. The majority of IJburg residents come from Amsterdam where they have lived, on average, for sixteen years. A large number have come to the city as students or have just joined the labour force. Partly because of this, the level of education is exceptionally high: almost three quarters are highly trained professionals or university graduates; many IJburg residents are employed in commercial or creative services. A considerable proportion of residents are in paid employment; even mothers work an average of 30 hours a week. The group of respondents consists primarily of home-owners who can be catego-

rised as urban middle class. A second group comprises tenants in social housing with a slightly lower socio-economic status, who have often lived in Amsterdam since childhood.

A third group is made up of mobile tenants in the private sector. They tend to come more often from out of town, are frequently childless and do not expect to live on IJburg for long.

Economic-functional ties

IJburg residents are highly mobile, which is apparent from the number of cars they own and the importance they attach to location and accessibility. Nevertheless, these are no footloose network city dwellers who wander vast daily urban systems. They value closeness and, in their use of space, the residents are very Amsterdam-oriented. IJburg is still not being used intensively, although for families it is an important operating base. Such daily acts by these task-combiners is exactly what gives place its shape. Here, space proves not only to have instrumental value, but considerable emotional value too. Place is consumed both rationally and symbolically and it is from the latter that the residents derive particular meaning.

Social ties

The first IJburg residents have relatively extensive social networks in which, for the time being, the neighbourhood plays a subordinate part. The majority of their social contacts are in Amsterdam and most residents have family and friends in the region.

However, in a social context, IJburg cannot be typified as a rarefied zone. The pioneer phase creates openness among the residents, and almost everyone knows their neighbours' face, and exchanges greetings. Almost all IJburg residents claim they 'don't just invite anyone round' but casual contacts with neighbours play an important part in their place making. The families feel particularly attracted to this. Despite the fact that, as the neighbourhood further develops, the public space will become increasingly distant, people will continue to stay in touch based on similarity and closeness. Such a light community where freedom of choice and informal social contacts predominate is precisely where the residents develop a sense of home.

Political ties

Many of the first IJburg residents have been intensively following developments in the neighbourhood for years. They feel very involved with their new living environment and also want to play a part in its development. In the first phase, this leads

to setting up different block and community associations and organising many activities and initiatives.

As the neighbourhood grows and the residents settle in, political ties seem to be primarily based on personal interest. This can be referred to as a *community of limited liability*. The house-owners appear to attach especial importance to the state of their living environment, which they consider a paradise. They want to eliminate any threats to it as much as possible, but this rarely leads to collective actions. The difference between resident types promotes the formation of groups within the community. Friction is especially evident in the blocks typified by a high degree of physical diversity.

Cultural ties

The original IJburg residents consider themselves first and foremost 'Amsterdammers'. Their preference for urban life meant that many of them were not keen on suburban living. In their search for a new place to live, these residents often did not consider IJburg as their first choice, although they did make an informed final decision. The residents, then, in an active place making process, gave meaning to an ideal combination of urban and suburban. A process that employs both the physical elements of IJburg, and the social characteristics. Living in the neighbourhood is even elevated to a lifestyle. It is striking to see the extent to which this approach is shared by the residents. Even those who make no use of local facilities, have little contact with neighbours and only moderate political involvement, identify with their living environment.

From the results of the survey of the residents, it can be concluded that, in a world of boundless freedom of choice, place is particularly crucial in identity forming. People consciously choose a place to live based on a broad socio-spatial reference system and construct meanings in line with their narratives of self. Place making by residents comes about in a subtle balance between instrumental use of space and the need for an emotional connection with a place. Their territorial ties are no longer motivated by a need for a traditional community or refuge from the outside world; this has been replaced by the need for a sense of belonging. Well educated urbanites with children are especially place-sensitive.

Confrontation

The professionals and residents each contribute to their own place making, but separately. In every new neighbourhood, a social dynamic evolves that transcends the original plans. In the past, professionals showed little awareness of this. Their

visions were typified by radical ideas about life in the community – a highly utopian vision.

These ideals have been abandoned although, also on IJburg, there are many discrepancies between plans and practice. However, the response of the majority of professionals to this is to observe that addressing this does not fall within their remit. Many believe that the problems lie in the fact that the plans are still under realisation, or in general social processes which are impossible to take into account. Only the administrators, specifically the local council, are considered responsible for dealing with the situation.

The development of IJburg in the first phase, however, leaves the administrators little scope for responding to the social dynamic. The agreements between the municipality and the consortia considerably restrict the flexibility of the neighbourhood. All the professionals have ideas to improve this, although their visions and interests are very different.

The conclusion that can be drawn from the confrontation between the visions of the professionals and the ties of the residents is that modern new neighbourhoods are dominated by an emphasis on planning procedures rather than people's objectives. The result of place making, an attractive, liveable neighbourhood, is the long-term goal, making light of the meanings residents assign to their living environment. Due to the network structure that forges collaborations between professionals, there are no actual problem owners. The administrators have, on the whole, little involvement in the development and lack the sources and powers for a concrete, dynamic response.

Pioneering in the new land

Place making in a complex world

Although the research into IJburg is a *single-case study* in what is, in some respects, hardly an average neighbourhood, a number of general conclusions can be drawn from the findings. Firstly, new neighbourhoods transpire to be not so new when it comes to place making. Their meaning does not simply materialise, but always relates to the so-called place images and people's socio-spatial reference system. In a social context, new neighbourhoods are, therefore, always places, rather than abstract spaces despite, in the view of critics, possessing no distinguishing features.

Secondly, with their plans and designs, professionals have enormous impact on the way in which places are used and experienced. In a mental capacity, they do this by investing the physical elements with their own meaning and, in a material sense, by creating the spatial structures which contextualise the residents' behav-

ious. The manner in which new neighbourhoods are planned and built is not a democratic process between professionals, but a struggle between political and economic interests set off against the context within which the project is developed. The structuralist vision of place is established with this, although this is only one of the aspects that steer the process of assigning meaning to space.

Thirdly and lastly, the study shows just how powerful place making by residents is. Although the ways in which they use and experience space are pre-structured, in everyday life they construct their own images of place. People's time and space actions and their face-to-face contacts still form the basis of this. Within the current network society, they nonetheless relate constantly to the world around them and the meanings these people assign to their living environment are highly dynamic and multi-layered. Furthermore, the relationship between instrumental choice of place and emotional identifications ensures diverse forms of place-sensitivity.

Urban discourses

An important basis for the place making of IJburg can be found in the relationship with the existing city. This places the neighbourhood within the context of urban development over the last few decades. In this context, the large city has undergone a transformation: no longer a place written off as a community with a deep-rooted lower class population, it has become a playground for the well educated, mobile middle classes. This urban renaissance has occurred primarily in Europe, and also typifies Dutch cities. Partly in light of this, when building new neighbourhoods there is a drive to create a sense of urban living, translated into a high degree of physical diversity and mixing of functions.

The urban discourse is part of IJburg's attraction, but it also contains a relatively abstract, restricted view of urban living. Because the better educated, urban middle class is the starting point, there is no space – literally or figuratively – in the new neighbourhoods for other city dwellers. The housing market keeps most of them at arm's length and, when they *are* welcome, they are framed as an injection of 'pleasant, urban colour' into the community. Thus, it is evident that the underlying processes involved in the development of a new neighbourhood implicitly employ exclusion mechanisms.

The importance of the neighbourhood

A new neighbourhood is not created only at the high level of structures. As the residents demonstrate, daily use at micro level is just as relevant for denoting the place making process. The study shows that the urban neighbourhood in today's network society is still an important element in people's lives. This does not lie in traditional community forming, as some scholars and policy makers like to think.

For city dwellers, the importance of the neighbourhood is their value for the as-signation of mental meaning on the one hand, and their basis for every day use of space on the other. It is precisely this that creates a sense of home, something that people aspire to. Urban neighbourhoods are places in and of themselves and, however mobile some city dwellers are, they can always fall back on this. Good urban neighbourhoods facilitate their residents in this, also when they are still at the realisation process.

